

1. července

2. července

Dílna

9.00–12.00

JAROSLAV RYTÍŘ

Akademické fórum

Logos, éthos, pathos: argumen-
tace, sebeprezentace, emoce.

Tradiční řečnické kategorie
v současném veřejném prostoru

přestávka

13.45

ZAHÁJENÍ LŠKS

Přednáška

13.30–14.45

SYLVA FISCHEROVÁ

FF UK

Řečnická praxe a rétorická
teorie v antickém Řecku

Přednáška

14.00 – 15.00

VLADIMÍR MIKEŠ

FLŮ AV ČR – Akademické fórum

Uvedení: Politika a veřejná
řeč - antika a dnešek

Přednáška

15.00–16.15

KATARÍNA PETROVIČOVÁ

FF MU

Proměna rétoriky po Cicerono-
vi: tradice a inovace

Přednáška

15.15 – 16.30

JAROSLAV DANEŠ

FF UHK

Agón u Eurípida

Přednáška

16.45 – 18.00

MARTIN LANGHANS

Performativita soudní řeči

Doprovodný program

od 18.00

**Veřejná debata Akademického
fóra**

Veřejná řeč: jak ji pěstovat a jak
ji chránit

3. července

4. července

Dílna

9.00–10.30

VLADIMÍR MIKEŠ

FLÚ AV ČR

KRYŠTOF BOHÁČEK

FLÚ AV ČR

Filosofie, rétorika, argument
Obhajoba Heleny a obžaloba
Gorgii

Přednáška

9.00–10.15

VOJTĚCH PELC

FLÚ AV ČR

Panovníci a nobilita v latinských
pohřebních kázáních 16. a 17.
století. Funkce veřejné řeči pro
komunikaci a ustanovení společenského ideálu

Přednáška

10.45 – 12.00

PAVEL NÝVLT

FLÚ AV ČR

Úpadek athénské veřejné řeči
podle Thúkýdida

Doprovodný program

11.00

**PROHLÍDKA NOVÉ
EXPOZICE ŽIVOT A UMĚNÍ
V KRUMLOVSKÝCH
KLÁŠTERECH**

přestávka

Přednáška

13.30 – 14.45

VÁCLAV ŠTĚTKA

FSS MU, Loughborough

University

Veřejná sféra jako nedokončený
projekt

Přednáška

15.00 – 16.15

JARMILA BEDNAŘÍKOVÁ,

ÚKS FF MU

Rétorika v pozdní antice – učený
Říman a romanizovaný „barbar“

Přednáška

16.30 – 17.45

DAVID PEROUTKA

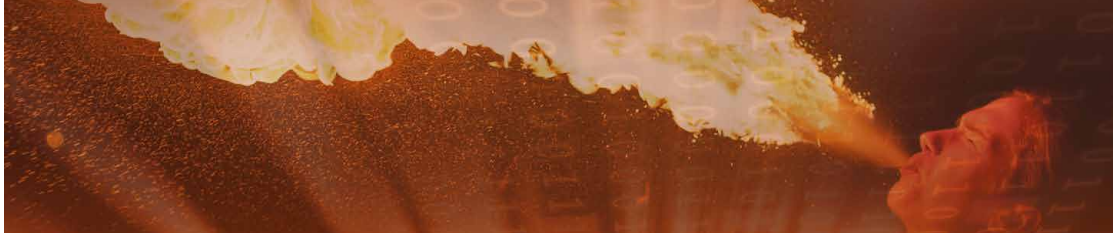
FF UJEP

Veřejná diskuze ve scholastice
a renesanci

Veřejná řeč, přesvědčování a pravda: od antiky k internetu

**KKS FLŮ – Akademické fórum –
Sdružení učitelů klasických jazyků ALFA**

Jubilejní ročník letní školy klasických studií se zaměří na různé podoby veřejné řeči, se zvláštním zřetelem na otázku, v jakých vztazích a vzájemných sporech se ocitají její základní schopnosti přesvědčovat a mluvit pravdu. Klíčovým tématem budou dějiny rétoriky a úvahy o rétorice. Naším cílem však nebude pouze výklad o počátcích a vývoji tradiční rétoriky. Při zkoumání rétoriky nás bude zajímat problematický rozměr veřejné řeči, tedy ty její projevy a vlastnosti, které vyvolávají ve společnosti napětí a stávají se předmětem kritiky. Vedle shrnutí tradičního řečnictví bude také zkoumán odpor vůči němu ze strany filosofů, “veřejná řeč” tragiků, pokusy o systematické shrnutí typů argumentace (scholastika) a zkoumání proměn, které prodělávají tradiční způsoby komunikace přenesením na internet.

ANOTACE PŘEDNÁŠEK A DÍLEN

JARMILA BEDNAŘÍKOVÁ

ÚKS FF MU

Rétorika v pozdní antice – učený Říman a romanizovaný „barbar“

Přednáška se bude zabývat podobou veřejné řeči v pozdně antickém období na západě římské říše. V této době se projevuje nejen značná „barbarizace“ armády a správy, ale setkáme se též s prvními pozoruhodnými projevy romanizace „barbarů“, a to nejenom v oblasti jazyka nebo práva, ale i kultury, např. poezie a řečnictví.

KRYŠTOF BOHÁČEK – VLADIMÍR MIKEŠ

FLÚ AV ČR

Filosofie, rétorika, argument (workshop)

Obhajoba Heleny a obžaloba Gorgii

Gorgias ve své *Chvále Heleny* předkládá důvody, proč nelze Heleně klást za vinu její útěk od manžela a jeho následky. Imaginární soud je pro něj zároveň příležitostí přiblížit svůj pohled na moc řeči. A tuto moc se pokouší svojí řečí patrně i demonstrovat.

Co by Platón řekl na Gorgiovu obhajobu Heleny? Jak by na soudu, na němž by byla Helena hájena Gorgiou, Platón argumentoval proti Gorgiově obhajobě, proti jeho pojetí řeči a konečně i proti Heleně? Cílem je si ukázat v konkrétním provedení řeč rétoriky a zjistit, zda na ni lze uplatnit Platónovy námitky, které vznášejí jak vůči historickému Gorgiovi, tak rétorice obecně v dialozích *Faidros* a *Gorgias*. Jak je možné zbavit Helenu viny, pokud podlehl svodu řeči či svodu krásy? Měla by Gorgiova řeč někoho přesvědčit? Mohla by Gorgiova řeč někoho přesvědčit?

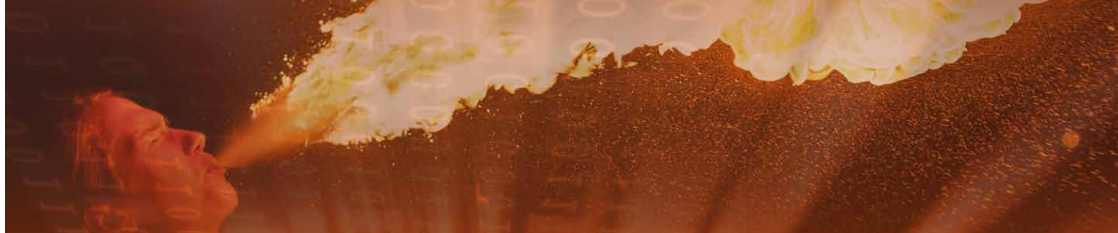
JAROSLAV DANEŠ

FF UHK

Agón u Eurípida

Drama, které je reprezentací situací reálného lidského života a jednajících lidí, je co do své povahy konflikt, proto jsou jeho základním prvkem názorové výměny, souboje, přesvědčování a manipulace.

Platón (*Grg.* 502b-c, cf. *Leg.* 701a) hodnotil tragédii jako druh veřejné řeči, která se liší od jiných řečí pronesených ve veřejném prostoru pouze svou metrickou podobou. V řecké tragédii najdeme mnoho příkladů všech typů rétoriky (epideiktická, symbouleutická, soudní). U Eurípida jsou však slovní souboje vysoce formalizovány, tj. tvoří ustálenou formu dramatického vyjádření konfliktu, která je jasně ohraničená a rozpoznatelná. Ve většině případů připomínají Eurípidovy agóny soudní rétoriku, liší se však tím, že na rozdíl od soudní přetrvávají bez jasného výsledku. Stejně tak přesvědčovací moc rétoriky je v souvislosti s jednajícími hrdiny/postavami oslabena. S trochou nadsázky se dá říci, že nikdo nikoho na scéně o ničem nepřesvědčí, nebo nedosáhne svého, bez ohledu na to, jak kvalitní jeho názory a argumentace jsou (cf. Mastroratte 1986). V dochovaných hrách se to podaří pouze dvakrát (Iólaos v *Hérakleových* a Péleus v *Andromaché*). Ve svém příspěvku se budu věnovat agónu ve třech hrách (*Hérakleovci*, *Prosebnice*, *Foiníckany*), v nichž se agón nejméně podobá soudní rétorice a odkazuje spíše na kombinaci diplomacie a sněmovní rétoriky v oblastech „národní“ bezpečnosti, stability, zájmů a závazků.

SYLVA FISCHEROVÁ

FF UK

Řečnická praxe a rétorická teorie v antickém Řecku: uvedení do tématu

Cílem příspěvku je představit řečnictví a rétoriku v rovině praktické i teoretické stejně jako pestrou, až hybridní povahu této disciplíny, která se v současnosti překrývá s celou řadou dalších disciplín počínaje teorií argumentace a stylistikou přes psychologii a politické myšlení až k teorii komunikace či sémiologii. Ukážeme také, jakým způsobem prorůstá řečnictví do literárních, dramatických či historiografických děl a jak funguje rétorika v procesu výchovy a vzdělání (včetně role sofistiky); stranou nezůstanou ani rozmanité vazby a pnutí mezi rétorikou a filosofií.

MARTIN LANGHANS

Performativita soudního jednání

Příspěvek se z pohledu širšího sociologicko-teatrologického pojetí divadla jako kulturního modelu zabývá performativitou řeči při soudním jednání. Jeho cílem je přiblížit, jak se během této veřejné události (a vlastně již před ní) konstruují narativy představující různé verze minulých událostí, jak spolu soutěží a jaký je jejich vztah k subjektivní pravdě účastníků a diváků a k pravdě objektivní. V příspěvku popíšu různé metody, které účastníci a jejich zástupci používají, aby zvýšili přesvědčivost a účinek svého projevu, a jaká rizika s sebou použití těchto metod nese pro výsledek jednání. Budu se rovněž zabývat koncepty tzv. formální a materiální pravdy.

VLADIMÍR MIKEŠ

FLÚ AV ČR – AKADEMICKÉ FÓRUM

Uvedení: Politika a veřejná řeč – antika a dnešek

Vztah politiky a veřejné řeči se prvně ustavil v demokratických Athénách v 5. st. př. Kr. Došlo zde k první konfrontaci mezi různými pojetími veřejné řeči, z níž vyvstaly pojmy a distinkce, které přetrvaly dodnes. Rodí se filosofická rétorika, která se vymezuje proti rétorice nefilosofické, a ustavuje se kritérium určitého typu racionality, která má být veřejné řeči vlastní a o kterou je třeba pečovat. I v dnešní době se v demokratickém pluralismu musí pečovat o racionální podoby veřejné řeči. Ta ovšem čelí zcela jiným výzvám. Zkoumání tradice veřejné řeči v podobě proměn rétorických koncepcí a rétorické praxe umožňuje říci, zda proměněná situace moderní doby a dneška vyžaduje novou racionalitu, nebo jen přizpůsobení již tradičních modelů.

PAVEL NÝVLT

FLÚ AV ČR

Úpadek athénské veřejné řeči podle Thúkýdida

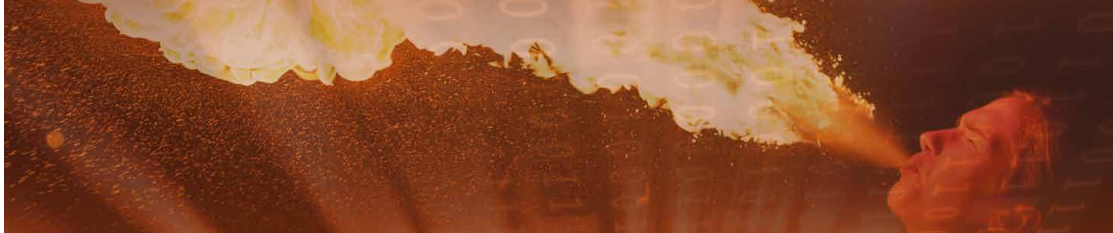
Významnou část Thúkýdidaova díla o peloponnéské válce (431-404 př.n.l.) představují proslovy, které historik vkládá do úst významným i méně známým osobnostem. Tyto projevy jsou sestaveny tak, aby čtenáře vedly k úvahám o správné interpretaci minulosti a o způsobu myšlení a vyjadřování jednotlivých aktérů. Nebudeme se věnovat otázce jejich historické věrnosti; raději se pokusíme zjistit, co říkají o Thúkýdiově interpretaci dějin athénské demokracie.

VOJTĚCH PELC

FLÚ AV ČR

Panovníci a nobilita v latinských pohřebních kázáních 16. a 17. století. Funkce veřejné řeči pro komunikaci a ustanovení společenského ideálu

Veřejně prezentovaná latinská pohřební kázání nad příslušníky nobility sehrávala v raném novověku hned několik funkcí. Vedle toho, že měla představit život zemřelého v jeho idealizované podobě, sloužila také jako prostředek k vyjádření dobové představy o tom, jak by měl šlechtic obecně vypadat. Na příkladech vybraných kázání si ukážeme, jaké rysy jsou obvykle ideálnímu příslušníku nobility přisuzovány, a také to, odkud se tyto představy berou.

DAVID PEROUTKA

FF UJEP

Veřejná diskuze ve scholastice a renesanci

Učená disputace se stala svěbytnou veřejnou praxí především ve středověké scholastice počínaje dobou Anselma z Canterbury. Od vzniku univerzitního prostředí byla disputace zajímavým způsobem institucionalizována a rostl při tom význam aristotelské logiky, díky jejímž specifickým aplikacím v sobě scholastická diskusní kultura obsahuje určité nadčasové hodnoty.

Toto paradigma se radikálně mění s nástupem evropské renesance (příkladem nám bude zejména diskuze mezi Erasmem a Lutherem). Ve svém příspěvku se pokusím zhodnotit silné i slabé stránky jak středověkého, tak i renesančního pojetí veřejné diskuze (v jejich vzájemném srovnání) a dále uvážít, v čem mohou být tyto historické podoby dialogu inspirativní pro dnešní dobu.

KATARÍNA PETROVIČOVÁ

FF MU

Proměna rétoriky po Ciceronovi: tradice a inovace

Tradiční obraz římského řečnictví po smrti Cicerona je obrazem temného donášení, upadající nauky a obsahově vyprázdněných proslovů, které ztratily svou základní vlastnost, schopnost přesvědčit. S jistou mírou nadsázky lze říci, že tento obraz ovlivnil literární obraz nastupujícího principátu obecně, a to přestože reálně došlo ke kulturnímu rozmachu, a tím ovlivnil také moderní pohled na kulturu principátu. Opravdu se římská rétorika s nástupem principátu propadla na své dno a strhla s sebou kulturu jako celek? Nebo se jedná o postupnou změnu směrem k estetizaci rétoriky, kterou zejména tradiční senátorské kruhy přijímaly spíše rezervovaně a jejímž odsouzením zástupně vyjadřovaly svou politickou bezmoc? Jak v této souvislosti vysvětlit hojné projevy rétorizace, které pronikly do ostatních žánrů, a to dokonce i do žánru, který byl na samém vrcholu antické žánrové hierarchie, do eposu? Význam, který rétorika získala jako nauka v systému vzdělávání v podobě oficiální císařské podpory (zřízením pozice státního učitele řečnictví), ukazuje rétoriku nikoli jako úpadkovou nauku, ale nauku, která se stala základem vzdělání obecně, a naplnila tak v určitém směru Ciceronovy ideály.

JAROSLAV RYTÍŘ

AKADEMICKÉ FÓRUM

Logos, éthos, pathos: argumentace, sebe prezentace, emoce. Tradiční řečnické kategorie v současném veřejném prostoru

Seminář, na kterém se seznámíme se základními pojmy aristotelské rétoriky a vyzkoušíme si, jak s jejich pomocí uvažovat o současných řečových projevech ve starších i novějších médiích, včetně těch „alternativních“. Získané postřehy se pokusíme zasadit do širšího rámce aristotelské etiky a politiky.

VÁCLAV ŠTĚTKA

FSS MU, LOUGHBOROUGH UNIVERSITY

Veřejná sféra jako nedokončený projekt? Poznámky k proměnám veřejné komunikace ve věku digitálních platform

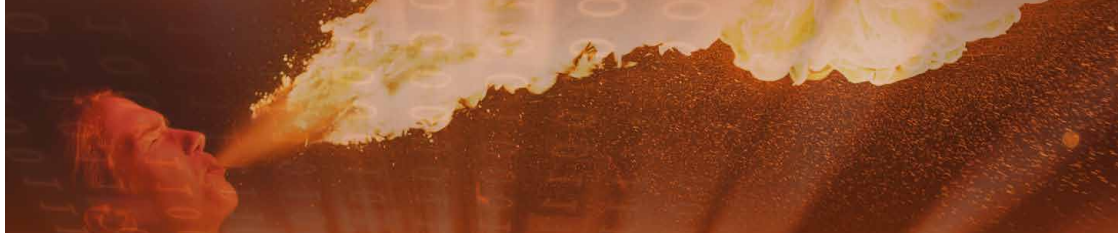
Přednáška bude podrobněji rozebírat některé konkrétní aspekty proměny veřejné komunikace a rozpory mezi současným charakterem komunikace na sociálních sítích a očekáváními, která byla v souvislosti s potenciálem síťové komunikace v raných dobách internetu formulována. Důraz bude přitom kladen také na následující otázky a témata:

Lze na sociálních sítích ještě rozlišit „soukromou“ a „veřejnou“ komunikaci? (srv. Habermasova definice veřejné sféry jako „sféry soukromých osob shromážděných v publiku“)

Ambivalence anonymity a autenticity ve vztahu k normativním předpokladům existence veřejné sféry a demokratické diskuse.

Je možné digitální platformy reformovat, aby jejich fungování lépe odpovídalo očekáváním spojeným s Habermasovým modelem veřejné sféry?

Nakolik je původní Habermasův model v podmínkách radikálně odlišného informačního prostředí třetí dekády 21. století reálně životaschopný – a nakolik by měl být reformován spíše samotný koncept veřejné sféry (a očekávání s ním spojená) než digitální platformy?

Veřejná řeč – jak ji pěstovat a jak ji chránit

Veřejná debata Akademického fóra Filosofického ústavu AV ČR

Pozvání hosté: bude upřesněno

Veřejná řeč – v nejširším slova smyslu promluvy či dialogu, které jsou vedeny na veřejnosti a vztahují se k občansko-politickým tématům – má v demokratických režimech zvláštní význam a roli. Historie nám nepochybně umožňuje rozlišovat období, kdy tuto roli veřejná řeč plnila hůře a kdy naopak lépe, protože dokázala čelit nebezpečím, kterým je v prostoru demokratického pluralismu přirozeně a kontinuálně vystavena. Rozmach a institucionalizaci rétoriky ve starých Athénách identifikoval Platón jako krizi veřejné řeči, potažmo krizi politického života. Nabídl diagnózu nemoci veřejné řeči, na kterou se vědomě či nevědomě odvoláváme dodnes, např. když mluvíme o populismu, řeči bez expertního základu apod.

O krizi veřejné řeči se mluví stále hlasitěji také nyní. Je možné, že se podobá té, která dle Platóna nastala v první evropské demokracii (jak by se mělo lépe ukázat během letní školy, která se bude odehrávat na stejném místě v termínu diskuze). Je ale také pravděpodobné, že má svoje specifika, která musíme rychle a správně určit, abychom jim dokázali čelit. Stejně jako dříve se zdá, že si musíme ujasnit a pojmenovat, v čem pro nás má v rámci demokracie veřejná komunikace zásadní význam a jak má tato komunikace vypadat. Jak rozpoznat, že veřejná řeč ztrácí vlastnosti, které ji činí funkční, a jak se selháním bránit? Tato výzva je tím naléhavější a náročnější, že se s nástupem internetu a sociálních sítí výrazně změnila forma veřejné řeči a nadále se mění rychlostí, která nemá v historii obdoby. Na tyto otázky spojené s krizí veřejné řeči v současné demokracii by se měla zaměřit veřejná diskuze s názvem: Veřejná řeč – jak ji pěstovat a jak ji chránit.

XXX. Letní škola
klasických studií

**VEŘEJNÁ ŘEČ,
PŘESVĚDČOVÁNÍ
A PRAVDA: OD ANTIKY
K INTERNETU**

Studijní materiály

Agón u Eurípida

Jaroslav Daneš

EURIPIDES

- 430 ἀμφω κατάξεν ἐς πάτραν, πρόσθεν δ' ἐμέ.
πολλοὶ δὲ Δαναῶν καὶ Μυκηναίων ἄκροι
πάρεισι, λυπρὰν χάριν, ἀναγκαίαν δέ μοι
διδόντες· ἐπὶ γὰρ τὴν ἔμην στρατεύομαι
πόλιν. θεοὺς δ' ἐπώμοσ' ὡς ἀκουσίως
τοῖς φιλτάτοις ἐκούσιν ἡράμην δόρυ.
435 ἀλλ' ἐς σὲ τεῖνει τῶνδε διάλυσις κακῶν,
[μῆτερ, διαλλάξασαν ὁμογενεῖς φίλους]
παῦσαι πόνων σὲ καὶ μὲ καὶ πᾶσαν πόλιν.
[πάλαί μὲν οὖν ἱμνηθέν, ἀλλ' ὅμως ἐρῶ·
τὰ χρήματ' ἀνθρώποισι τιμώτατα
440 δύναμιν τε πλείστην τῶν ἐν ἀνθρώποις ἔχει.
ἀγὼ μεθήκω δεῦρο μυρία ἄγων
λόγῃ· πένης γὰρ οὐδὲν εὐγενὲς ἀνὴρ.]
καὶ μὴν Ἑπεοκλῆς ἐς διαλλαγὰς ὄδε
χωρεῖ· σὸν ἔργον, μῆτερ Ἰοκάστη, λέγειν
445 τοιούσδε μύθους οἷς διαλλάξεις τέκνα.
ΕΤΕΟΚΛΗΣ
μῆτερ, πάρειμι· τὴν χάριν δέ σοι διδοῦς
ἦλθον. τί χρὴ δρᾶν; ἀρχέτω δέ τις λόγος.
[ὡς ἀμφὶ τείχη καὶ ξυρωρίδας λόχων
τάσσω ἐπέσχω πόλιν, ὅπως κλύοιμί σου
450 κωὰς βραβείας, αἷς ὑπόσπονδον μολεῖν
τόνδ' εἰσδεδέξω τευχέων πέισασά με.]

436 om. Π, del. Nauck
438-42 del. Leidlöff

256

PHOENICIAN WOMEN

both back from exile, beginning with me. Many nobles of Argos and Mycenae are here, rendering me a favor that I need but that brings me pain: it is my country I am marching against. I swear by the gods that I fight my brother against my will: it is he who wills it. But the ending of these woes depends upon you: [mother, by reconciling those of kindred blood,] rescue yourself and me and the whole city from calamity. [It was said long ago, but I will say it nevertheless: money is held in the highest esteem by mortals, and of all that is in the world of men it has the greatest power. It is to get this that I have come here with ten thousand spearmen. The nobleman who is poor is nothing.]

Enter ETEOCLES with retinue by Eisoδος A.

CHORUS LEADER

But see, here comes Eteocles to parley. It is your task, mother Jocasta, to say such words as will reconcile your sons.

ETEOCLES

Mother, I am here. I have come as a favor to you. What must be done? Let someone begin the discussion. [For around the walls with their paired divisions I have suspended my marshalling of the citizens so that I may hear from you the judgments you are sharing with us, judgments by which you induced this man, after winning my consent, to come inside the walls under truce.]

He glares fiercely at his brother, who turns away.

448-51 del. Diggle (450-1 suspectos habuit Wecklein)

257

EURIPIDES

IOCASTE

ἐπίσχεσ' ἡντινὶ τῷ ταχὺ τὴν ὕλην ἔχει.
βροθεῖς δὲ μῦθοι πλέστον ἀνυμνεῖν σοφόν.
σχᾶστον δὲ δεῦν ὄμμα καὶ θυμὸν πυνύς·
455 αὐτὰρ τὸ λαμόγητον εἰσορᾷς κᾶρυ.
Τοργήεις, ἀδελφεῖν' ὃ εἰσορᾷς ἦκαινα σὺν.
οὐτ' αὐτὸ πρόσσωπον πρὸς κασίγνητον στήθε·
Πολύεικες ἐς γὰρ παῖτ' ὄμμασιν βλέπων
λέξεις τ' ἀμεινον τοῦδ' ἢ ἐνδείη λόγους.

460 παμμιέται δὲ σφῶν τι βουλόμεναι σοφόν.
ὅττω φέλιος τις ἀνδρὶ θυμωθεὶς φίλῳ
ἐς εὖ συνελθὼν ὄμματ' ὀφθαλμοῖς διδῶ,
ἐφ' οἷσιν ἦκε, ταῦτα χρὴ μόνον σκοπεῖν.
κακῶν δὲ τῶν πρὶν μηθεὶς μάλιστα ἔχει.

465 λόγος μὲν οὖν σὸς πρόσθε, Πολύεικες πέκων·
σὺ γὰρ στήμασιν Δαναῶν ἦκεις ἄγαν,
ἡδὲ καὶ πεπονηθὼς ὥς οὐ φῆς κρατὴς δέ τις
θεῶν γένουτο καὶ διυλὰ κτῆς κακῶν.

POLYNICES

470 ἡπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ,
καὶ ποικίλων δειτᾶν ἐρηγνυμάτων·
ἔχει γὰρ αὐτὰ καιρόν· ὃ δ' ἄνους λόγος
νοσφῶν ἐν αὐτῷ φαρμάκων διείη σοφῶν.
ἐγὼ δ' ἀπάρας δαυμάτων σιμοσκεψάμεν
475 ὥς Οὐδύππους ἐφθέγγεαι εἰς ἧμάς ποτε.
ἐξῆλθον ἔξω τῆσδ' ἐκὼν αὐτὸς χθονίς.

258

PHOENICIAN WOMEN

IOCASTA

Hold on! Haste does not produce justice. It is deliberate words that most often produce a wise result. Stop your fierce glaring and your angry panting! You are not looking at the severed head of the Gorgon but at your own brother, who has come here. And you, Polyneices, turn your face toward your brother. If your glances meet, you will not only speak better but also be better at listening to his words. (*They face one another*)

Now I want to give the two of you some wise advice. When friend is angry with friend and goes to meet him face to face, he must consider only the business that brought him there and say nothing of any wrongs that happened before.

It is your turn to speak first, Polyneices my son. You have come bringing an army of the sons of Danaus, having suffered, as you claim, unjust treatment. May one of the gods be the judge and arbitrator of your troubles!

POLYNICES

Third's argument is simple, and justice needs no elaborate presentation: all by itself it shows the proper measure. But unjust argument, being diseased in itself, requires clever medicines.

I for my part in leaving home took thought for his interests and mine and tried to escape from the curses Oedipus once uttered against us. I left this land myself of my own

455 ἀνυμνεῖν Hermann: ἀνύμνω C
475 δ' ἀπάρας Diggle: δὲ παρὸς C

259

EURIPIDES

δοὺς τῷδ' ἀνάσσειν πατρίδος ἐναιυτοῦ κύκλον
[ὥστ' αὐτὸς ἄρχειν αὐθις ἀνὰ μέρος λαβὼν
καὶ μὴ δὲ ἔχθρας τῷδε καὶ φθόρου μολῶν
κακόν τι δρᾶσαι καὶ παθεῖν, ἃ γίγνεται].

480 ὁ δ' αἰνέσας ταῦθ' ὀρκίους τε δοὺς θεοῦς
ἔδρασεν οὐδὲν ὧν ὑπέσχετ', ἀλλ' ἔχει
τυραννίδ' αὐτὸς καὶ δόμων ἐμὸν μέρος.
καὶ νῦν ἔτοιμός εἰμι τᾶμαντοῦ λαβὼν

485 στρατὸν μὲν ἔξω τῆσδ' ἀποστεῖλαι χθονός,
οἰκῆν δὲ τὸν ἐμὸν οἶκον ἀνὰ μέρος λαβὼν
καὶ τῷδ' ἀφείναι τὸν ἴσον αὐθις <ἐς> χρόνον,
καὶ μήτε πορθεῖν πατρίδα μήτε προσφέρειν
πύργοισι πηκτῶν κλισιάκων προσυμβάσεις·
490 ἃ μὴ κυρήσας τῆς δίκης πειράσομαι
δρᾶν. μάρτυρας δὲ τῶνδε δαίμονας καλῶ,
ὥς πάντα πράσσωσιν σὺν δίκῃ δίκης ἄτερ
ἀποστεροῦμαι πατρίδος αἰνοσιώτατα.

495 ταῦτ' αὖθ' ἕκαστα, μήτηρ, οὐχὶ περιπλοκάς
λόγων ἀθροίσας εἶπον ἄλλὰ καὶ σοφοῖς
καὶ τοῖσι φαύλοισι ἔνδιχ', ὥς ἐμοὶ δοκεῖ.

ΧΟΡΟΣ

ἐμοὶ μὲν, εἰ καὶ μὴ καθ' Ἑλλήνων χθόνα
τεθράμμεθ', ἀλλ' οὖν ξυνετὰ μοι δοκεῖς λέγειν.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

500 εἰ πᾶσι ταῦτὸ καλὸν ἔφν σοφόν θ' ἄμα,
οὐκ ἦν ἂν ἀμφίλεκτος ἀνθρώποις ἔρις·
νῦν δ' οὐθ' ὅμοιον οὐδὲν οὐτ' ἴσον βροτοῖς

260

PHOENICIAN WOMEN

accord, granting this man the right to govern the country for a year. [I was to rule again, taking my turn, and not to come in hatred and ill will toward this man and inflict and suffer harm, which is what is happening.] He agreed to this and swore an oath by the gods but then failed utterly to keep his promises. Instead he holds onto the kingship himself and keeps my share of the house.

Now I am prepared, if I get what is my own, to send the army away from this land, to administer my house, taking my turn, and to relinquish it to this man later <for> the same period, not sacking my country or applying scaling ladders to its towers. But if I do not receive justice, I shall attempt to do these things. I call on the gods to witness that though I am acting justly in all respects, I am being deprived of my country contrary to justice and piety.

I have spoken the precise facts, plain and simple, mother, not marshaling deceitful rhetoric but only saying what is just, it seems to me, in the eyes both of the wise and the simple.

CHORUS LEADER

Though I was not brought up in Greece, to me you seem to be speaking sensibly.

ETEOCLES

If everyone defined justice and wisdom the same way, there would be no quarreling or strife among men. As things stand, the only similarity or equality mortals show is

478-80 del. Diggle
487 <ἐς> Jackson

261

EURIPIDES

τὰν ὀνόμασιν τὴν δ' ἔργον οὐκ ἔστιν τόδε.

505 ἐγὼ γὰρ οὐδέμιν, μήτερ, ἀποκρύβας ἑρῶ
ἀστρων ἂν ἐλθούμ' αἰθέρος πρὸς ἀντοῖας
καὶ γῆς ἐνερθε, δύναος ὧν ἡρώων τάδε.
τὴν θεῶν μέγιστην ἀστ' ἔχων Ἰγυμενίδα.

τὴντ' οὖν τὸ Χρηστὸν, μήτερ, οὐχὶ βουλόμενα
ἀλλὰν παρεῖναι μάλλον ἢ σφίλει ἑμοί.

510 ἀντισημία γὰρ, τὸ πλεόν ὅστις ἀποδέσας
τοῖς αἰσιν ἐλάβε, πρὸς δὲ τοῖσδ' αἰσχυόμενα
ἐλθούτα σὺν ἑπάλους τοῦδε καὶ πορθούτα γῆν
πυρεῖν ἡ Χρηστὴ τις γὰρ ἂν Θῆβαις τόδε
γένοιτ' ὄνειδος, εἰ Μυκεναῖον ὄρορ

515 φόβῳ παρέτην σκῆπτρον τιμῇ τῶνδ' ἔχων.
Χρῆν δ' αὐτὸν οὐχ ὑπάλωτον τῆς διαλάσας,
μήτερ, ποιεῖσθαι πᾶν γὰρ ἐξυμρεῖ λόγος
ὃ καὶ σιδηρὸς ποθέμων δρμάσκειν ἔν.

520 ἀλλ' εἰ μὲν ἀλλως τῆνδε γῆν αἰεῖν θέλει,
ἔξεται· ἐκείνου δ' οὐχ ἐκὼν μεθήσομαι.
ἀρχεῖν παμνύμν. τῶδε δουλεύσω ποτ'·
πρὸς τῶντ' ἔτα μὲν πῆρ, ἔτα δὲ φύσγμαι.

525 ζεύγυσθε δ' ἵππους, πεδία πύμπλαθ' ἀγμάτων,
ὥς οὐ παρήσω τῶνδ' ἔμην τυραννίδα.
εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν Χρῆ, τυραννίδος πέρι
κάλλιστον ἀδικεῖν, πᾶλαι δ' εὐρεβέν Χρῶν.

ΧΟΡΟΙ

οὐκ εὖ λέγειν Χρῆ μὴ πὶ τῆς ἔργου καλοῦς
οὐ γὰρ καλὸν τοῦτ' ἀλλὰ τῇ δίκῃ πικρόν.

2662

PHOENICIAN WOMEN

in their use of words: the reality to which these refer is not the same.

I shall speak, mother, and hold nothing back. I would go to where heaven's constellations rise, go beneath the earth, if it lay in my power, in order to possess Tyranny,²⁵ greatest of the gods. Hence, mother, I do not want to yield this good to another: I want to keep it myself. It is unmanly to give up the greater thing and take the lesser. Furthermore I feel shame at the thought that this man, coming with an army and trying to sack the city, should get what he wants. This would be a disgrace for Thebes if from fear of Mycenaes' spear²⁶ I should yield my scepter for him to possess. He ought not to be trying to reach an agreement by force of arms: speech accomplishes everything an enemy's arms might accomplish. Well, if he wants to dwell in this land on other terms, he may do so. But this point I shall never willingly give up: when I can rule, shall I be this man's slave?

Since this is so, let swords advance, yoke your horses, fill the plains with chariots! For I shall never surrender my kingship to him. If one must commit injustice, it is best to do so for the sake of tyranny, being god-fearing in all else.

CHORUS LEADER

Men should not speak fair about ignoble deeds. That is dishonourable and harmful to justice.

²⁵ I. e. autocratic rule.
²⁶ Mycenaes is used as a virtual synonym for Argos in Greek tragedy.

τὴν ὀνόμασιν Markland, Finsen: ὀνομάζματα C
ἐν αἰθέρος τ. ἡλίων C
ἐπὶ τὸν λόγον
σευ del. Kirchhoff

2663

EURIPIDES

ΙΟΚΑΣΤΗ

- 530 ὦ τέκνον, οὐχ ἅπαντα τῷ γήρῃ κακά,
Ἑπεόκλεες, πρόσσεσιν· ἄλλ' ἡμπερίαια
ἔχει τι λέξει τῶν νέων σοφώτερον.
τί τῆς κακίτης δαιμόνων ἐφίσσαι
Φιλοτιμίας, παῖ; μὴ σὺ γ' ἄδικος ἢ θεός;
πολλοὺς δ' ἐς οὐκούς καὶ πόλεις εὐδαίμονας
ἐσῆλθε καὶ ἑλθόντες ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν χρημένων.
535 ἐφ' ἧ σὺ μαινῇ. κέῖνο κάλλιον, τέκνον,
Ἰσότητα τιμᾶν, ἢ φίλους ἀεὶ φίλοις
πόλεις τε πόλεσι συμμάχους τε συμμάχοις
συνδεῖ· τὸ γὰρ ἴσον νόμιμον ἀνθρώποις ἔφην,
τῷ πλέονι δ' αἰεὶ πολέμιον καθίσταται
540 τοῦλασσαν ἐχθρᾶς θ' ἡμέρας κατάρχεται.
καὶ γὰρ μέτρ' ἀνθρώποισι καὶ μέρη σταθμῶν
Ἰσότης ἔταξε κἀριθμὸν διώρισεν,
νικτὸς τ' ἀφεγγὲς βλέφαρον ἡλίον τε φῶς
ἴσον βαδίζει τὸν ἐνιαύσιον κύκλον,
545 κοῦδέτερον αὐτοῖν φθόρον ἔχει νικώμενον.
εἰθ' ἥλιος μὲν νύξ τε δουλεύει βροτοῖς
σὺ δ' οὐκ ἀνέξῃ δωμάτων ἔχων ἴσον
καὶ τῷδε νέμμαι; κἄτα ποῦ ὅστιν ἡ δίκη;
[τί τὴν τυραννίδ', ἀδικίαν εὐδαίμονα,
550 τιμᾶς ὑπέρφεν καὶ μέγ' ἥγησαι τότε;
περιβλέπεσθαι τίμιον; κενὸν μὲν οὖν.
ἢ πολλὰ μοχθεῖν πόλλ' ἔχων ἐν δώμασι
βούλη; τί δ' ἔστι τὸ πλέον; ὄνομ' ἔχει μόνον·

264

PHOENICIAN WOMEN

JOCASTA

My son Eteocles, not all that attends old age is bad: the old have experience, which can speak more wisely than youth.
Why do you strive for Ambition, the basest of divinities, my son? Do not do so: she is an unjust goddess! Often she goes in and out of prosperous cities and houses and ruins those who have dealings with her! Yet for her you have lost your senses. Far finer, my son, to honor Equality, which binds friends to friends, cities to cities, and allies to allies. For Equality, men find, conduces to lawfulness,²⁷ whereas the lesser is always hostile to the greater and making war against it. In fact, it is Equality that has established measures and weights for mankind and given them number. For Night's rayless eyelid walks an equal portion of the yearly round with the light of Day, and neither of them feels envy when bested. So then, while daylight and darkness serve mankind's needs, will you, having an equal share of the house, refuse to accord it to this man? Where then is justice?

[Why do you so excessively honor tyranny, which is prosperous injustice? Why regard this as a great thing? Is it worthwhile to be the object of every gaze? No, it is an empty thing. Or do you wish to toil mightily because of the mighty possessions in your house? What is the advantage

²⁷ Or, reading *μόνιμον*, "stability."

538 *μόνιμον* t 546 *βροτοῖς*] *μέτροις* Weil
548 *νέμμαι* Salmasius: *ἀπονεύμαι* a: *-νέμειν* b: *-νέμων* c
v. del. Schoene
549-67 del. Kovacs (552-8 Zipperer, 563-5 Willink, 566-7 Dindorf)

265

ELIPIDES

- ἐπεὶ τὰ γ' ἀκούουθ' ἱκευὴ τοῖς γε σάφροσιν.
 555 οὔτοι τὰ χρήματ' ἴδω κέκτησθαι βροτοί.
 τὰ τῶν θεῶν δ' ἔχοντες ἐπιτελονόμεθα.
 ὅταν δὲ χροῖσασ' αὐτ' ἀφαιμύνῃται πόλιν
 ὃ δ' ἄλβος ἢ βέβαιος ἀλλ' ἐρήμερος.
 ἀγ', ἦν τ' ἐρωμαι δύν λόγω πρὸςθεοῖ' ἄμα,
 560 πότερα τυραννέω ἢ πόλιν σῴσαι θέλεις;
 ἔρεῖς τυραννέω; ἦν δὲ πενήσι σ' οἶδε
 Ἄργεῖά τ' ἐγχεῖ διόρι τὸ Ικαδμέων ἐλπί,
 ὅλην διαμασθεῖν αὐτῷ ἐξηβαίων πόδε,
 ὅλην δὲ πολλὰς αἰχμηλῶνιδας κόρας
 565 βίαι πρὸς ἀνδράων πολέμων πορθομένους.
 βαρυνητὸς δὲ ὁ πόλιος ὦν ἕντης ἔχει
 γενησεται ἐξηβαίσι, φιλότητος δὲ σὺ]
 σὺ μὲν τὰδ' αὐδῶ. σὺ δέ, Πολύνεικε, λέγων
 570 ἀμαθείς Ἀδριατὸς χάμπευς ἐς σ' ἀνήγατο.
 ὅσυνετα δ' ἦλθες καὶ σὺ πορβύτην πόλιν.
 φέρ', ἦν ἔλγης γῆν τήνδ', ὃ μὴ τίχῃσι ποτέ.
 πρὸς θεῶν, τρόπῳα πῶς ἄρα στήνεις Διί;
 πῶς δ' αὖ κατέβη θυμάτωι, ἐλὼν πάτραν,
 575 καὶ σκόλα γράμεις πῶς ἐπ' Ἰνάχου βίους;
 ἐηίδας πρῶστας πύρθε Πολυνέεικε θεοῖς
 ἱεπιδας ἔθηκε; μήνυσ', ὦ τέκνον, κλέεις
 τυυῶνδε σοι γένεσθ' ἢ; Ἐλλήνων λαβεῖν.
 ἦν δ' αὖ κρατηθῆς καὶ τῇ τοῦδ' ἑνερδράμῃ.
 πῶς Ἀργος ἦξέας μινίους λιπὼν νεκροῖς;
 580 ἐπεὶ δὲ διή τις ὦ κακὸ μνηστέρματα

266

PHOENICIAN WOMEN

of Iliad? An advantage in name only. A sufficiency is enough for the self-controlled. Mortals do not own wealth as their own property; we merely hold what is the gods' and look after it. When they want it, they take it away again. Wealth is not secure but fleeting.

Came, if I ask you a question, setting two accounts before you at once: whether you would prefer to be king or to save your city, would you say "be king"? But if this man defeats you and the Argive sword conquers the Theban spear, you will see the city of Thebes defeated and see many captive women forcibly carried off as booty by the enemy. And so the wealth you desire to possess will prove costly to Thebes, and you are an unthinking man.]

Those are my words to you. To you, Polyneices, I say this. It was a foolish favor Adrastus did you, and your routing here to sack the city was a fool's errand. Come, if you conquer this land—and heaven forbid you should!—in the name of the gods how will you set up trophies to Zeus, as how will you make burnt offerings, having destroyed your country? What will you inscribe on the spoils by the streams of Inachus? Having set fire to Thebes Polyneices dedicates these shields to the gods? Never, my son, may you win fame like this from the Greeks! On the other hand, if you are beaten and his forces are superior, how will you return to Argos, having left behind countless dead? Someone will say, "O Adrastus, inflictor on us of ruinous mar-

²⁴ After a battle the victorious general set up a marker in honor of Zeus Ithypnos, "Zeus of the Runt," as thanks for victory.

²⁵ Chief river of Argos.

²⁶ ἄμα στήνεις Iorson: ἀνοστήσεις C

267

EURIPIDES

"Ἀδραστε προσθείς, διὰ μίᾳς νύμφης γάμον
ἀπωλόμεσθα. δύο κακῶ σπενύδεις, τέκνον,
κείων στέρεσθαι τῶνδ' ἐν μέσῳ πεσεῖν.

μέθετον τὸ λίαν, μέθετον ἀμαθία δυνού,
ἐς ταῦθ' ὅταν μόλητον, ἔχθιστον κακόν.

585

ΧΟΡΟΣ

ὦ θεοί, γένουσθε τῶνδ' ἀπότηροποι κακῶν
καὶ ξύμβασίν τιν' Οἰδίπου τέκνους δότε.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

μήτερ, οὐ λόγων ἔθ' ἀγών, ἀλλ' ἀναλοῦται χρόνος
οὐν μέσῳ μάτην, περαίνει δ' οὐδὲν ἢ προθυμία.

οὐ γὰρ ἂν ξυμβαῖμεν ἄλλως ἢ πὶ τοῖς εἰρημένους,
ᾧστ' ἐμὲ σκήπτρων κρατοῦντα τῆσδ' ἀνακτ' εἶναι
χθονός.

τῶν μακρῶν δ' ἀπαλλαγείσα νουθετημάτων μ' ἔα.
καὶ σὺ τῶνδ' ἔξω κομίζου τευχέων, ἢ κασθανῇ.

590

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

πρὸς τίνας; τίς ᾧδ' ἄτρωτος ὅστις εἰς ἡμᾶς ξίφος
φόνιον ἐμβαλὼν τὸν αὐτὸν οὐκ ἀποίσεται μόρον;

595

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

ἐγγύς, οὐ πρόσω, βέβηκεν ἐς χέρας λεύσσεις ἐμάς;

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

εἰσορῶ· δειλὸν δ' ὁ πλούτος καὶ φιλόψυχον κακόν.

596 ἐς] fort. ἦ

268

PHOENICIAN WOMEN

riages, because of the marriage of one bride we have been
ruined." It is a double misfortune you are pursuing, my
son, losing what you have there and falling short of your
goal here.

Let go of this excess, let it go, both of you! When two
fools come together, the result is calamity most bitter.

CHORUS LEADER

O gods, avert this calamity and provide some kind of re-
conciliation for the sons of Oedipus!

ETEOCLES

Mother, it's too late for contests of words: time until the
battle is time wasted, and your efforts do no good. We can
never reach an agreement except on the terms already
named: I hold the scepter and I rule this land. Give up your
long admonitions and let me go. (*To Polynices*) And you,
take yourself outside the walls—or you're a dead man.

POLYNICES

And who's going to kill me? Who is so invulnerable that he
can thrust his murderous sword at me and not receive the
death he would inflict?

ETEOCLES

He is standing nearby, not far off. Are you looking at my
hands? (*He grasps the hilt of his sword as if to draw it.*)

POLYNICES

I am looking. But Mr. Wealth's a cowardly warrior, afraid to
lose his life.

269

EURIPIDES

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

καὶ θεῶν τῶν λευκοπόλων δώμαθ' . . .

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

οὐ^α στυγούσί σε.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

. . . ἐξελαυνόμεσθα πατρίδος . . .

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

καὶ γὰρ ἥλθες ἐξελῶν.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

. . . ἀδικία γ', ὦ θεοί.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

Μυκήναις, μὴ 'νθάδ' ἀνακάλει θεούς.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

ἀνόςιος πέφυκας . . .

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

ἀλλ' οὐ πατρίδος ὥς σὺ πολέμιος.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

610 . . . ὅς μ' ἄμοιρον ἐξελαύνεις.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

καὶ κατακτενῶ γε πρὸς.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

ὦ πάτερ, κλύεις ἅ πάσχω;

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

καὶ γὰρ οἷα δρᾶς κλύει.

PHOENICIAN WOMEN

POLYNICES

And you temples of the white-horsed gods³⁰ . . .

ETEOCLES

Gods who detest you!

POLYNICES

. . . I am being driven from my country . . .

ETEOCLES

Yes: you came to drive us from it!

POLYNICES

. . . unjustly, O gods!

ETEOCLES

Call on the gods in Mycenae, not here!

POLYNICES

You are godless . . .

ETEOCLES

But not my country's foe, as you are!

POLYNICES

. . . since you expel me without my portion.

ETEOCLES

Yes, and I will kill you into the bargain!

POLYNICES

Father, do you hear what is being done to me?

ETEOCLES

Yes, for he also hears what you are doing!

³⁰ Amphion and Zethus, sons of Zeus, worshiped as gods.

EURIPIDES

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

καὶ σὺ, μήτηρ;

ΕΥΡΟΚΛΗΣ

ἀλλήμωτόν σου μητρὸς ἀρομήλιν κέρρα.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

ὦ πόλις.

ΕΥΡΟΚΛΗΣ

μολὼν ἐς Ἄργος ἀνακάλει Δέσπης ὕδωρ.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

εἴμι, μὴ πόνει σέ δ' αὖτ' ὦ, μήτηρ.

ΕΥΡΟΚΛΗΣ

ἐξέθε χθονός.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

ὅλβ' ἐξέμειν πατέρι, δέ μοι δὸς εἰσιδέειν.

ΕΥΡΟΚΛΗΣ

οὐκ ὦχ' τύχους.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

ἀλλὰ παρθένους ἀδελφούς.

ΕΥΡΟΚΛΗΣ

οὐδὲ τάσδ' ὄψη ποτέ.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

ὦ κασίγνητα.

ΕΥΡΟΚΛΗΣ

τί ταύτας ἀνακαλείς ἐχθρὸς ὦν;

274

PHOENICIAN WOMEN

POLYNICES

And you, mother?

EUCLEES

You may not call her mother: the gods' law forbids it!

POLYNICES

O city!

EUCLEES

Go to Argos and call upon the waters of Lerna!

POLYNICES

I'm going, don't worry! I thank you, mother!

EUCLEES

Leave the country!

POLYNICES

I'm leaving, but give me permission to see my father.

EUCLEES

That you shall never get!

POLYNICES

Well, at least my maiden sisters.

EUCLEES

You will never see them either.

POLYNICES

O sisters!

EUCLEES

Why do you call on them when you are their enemy?

275

EURIPIDES

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

μήτερ, ἀλλά μοι σὺ χαῖρε.

ΙΟΚΑΣΤΗ

χαρτὰ γούν πάσχω, τέκνον.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

οὐκέτ' εἰμὶ παῖς σός.

ΙΟΚΑΣΤΗ

ἔς πόλλ' ἀθλία πέφυκ' ἐγώ.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

620 ὅδε γὰρ εἰς ἡμᾶς ὕβριζει.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

καὶ γὰρ ἀνθυβρίζομαι.

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

ποῦ ποτε στήση πρὸ πύργων;

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

ὥς τί μ' ἱστορεῖς τόδε;

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

ἀντιτάζομαι κτενῶν σε.

ΕΤΕΟΚΛΗΣ

κάμὲ τοῦδ' ἔρως ἔχει.

ΙΟΚΑΣΤΗ

ὦ τάλαιν' ἐγώ· τί δράσετ', ὦ τέκν';

ΠΟΛΥΝΕΙΚΗΣ

αὐτὸ σημαίνει.

276

PHOENICIAN WOMEN

POLYNICES

Mother, you at least I wish joy!

JOCASTA

Yes, much joy have I in what befalls me, my son!

POLYNICES

You have lost your son.

JOCASTA

I am miserable in many ways.

POLYNICES

Yes, since he commits outrage against me.

ETEOCLES

Outrage is being committed against me in turn.

POLYNICES

Where will your station before the battlements be?

ETEOCLES

Why do you ask me that?

POLYNICES

I shall take my stand opposite you to kill you!

ETEOCLES

I too long to do this!

JOCASTA

O unhappy me! What are you going to do, my sons?

ETEOCLES

The event will make it plain.

277

EURIPIDES

IOKASTA II

παῖρ' οὐ φεύξεται³¹ ἔμνην;

ΠΟΛΥΝΙΚΗΣ

625 ὡς τάχ' οὐκέτι³² ἀνέστηναι τοῦτον ἀργήσαι ξίφος.
τὴν δὲ θρέψασάν με γαῖαν καὶ θεὸς μαμύρομαι
ὡς ἄνημος οἰκτρὰ πάσχων ἐξελαύνουμαι χθονός.
δοῦλός τις ἄλλ' οὐχὶ ταύτου πατρὸς Οἰδίου γένος.
καὶν τί στυ, πόλεις, γένηται, μὴ μέ, τὰδε δ' αἰνῶ.
630 οὐχ' ἐκὼν γὰρ ἡλθον, ἄκων δ' ἐξελαύνουμαι χθονός.
καὶ σὺ, φησὶ³³ ἄναξ Ἀγνυεῦ, καὶ μέγαθρον, χύρετε,
ἡλίκες θ' οὐμοί. θεῶν τε δεξιμῇ ἀγάγματος,
οὐ γὰρ οὔδ' εἰ καὶ πημιεστρεῖν αἰθῆς ἔσθ' ὑμᾶς ποτε.
ἐκπιδες δ' οὐπω καθέυδοναί, αἷς πέποιθα σὺν θεῷς.
635 τῶνδ' ἀποκτείνων κρατήρεω τῆσδε θηβαίας χθονός.

ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ

ἐξέτι³⁴ ἐκ χάρας ἀληθῶς δ' ὄνομα Πόλινεικῃ πατρὶ
ἐθερό σοι θέει προνοῖα, νεκρῶν ἐπώνυμον.

ΚΟΡΩ

στμ.

Κάδμος ἔμολε τὰδε γῶν
τύραν, φ' τετρασκελές

636 verba ἐξελαύνουμαι χθονός ex 627 huc irepessisse vidit
Schoene, qui ἔμνην ἐπαύρουμαι χθονί scribit v. del. Valchirenet
638-40 τετρασκελές... ἀδελφῶτος Bergh: -ης... αὐτον Cf. cf.
Ox. Met. 3.16

278

PHOENICIAN WOMEN

IOCASTA

Will you not flee from your father's Frigyes?

POLYNICES

Let the whole house go to ruin! My sword will have blood;
it will not long be idle. But I call on the land that nourished
me and on the gods, to witness that I am being driven, dis-
honored and in misery, from the country [like a slave, not
the son of Oedipus, who is my father no less than his]. If
anything befalls you, O city, blame this man, not me. I
came here not of my own will, and it is under compulsion
that I wage this war.

Farewell to you, Phloebus, I and of the Ways.³¹ Farewell,
my house, my agnates, and the statues of the gods, re-
ceivers of sacrifice. I do not know whether I shall ever
again address you. But hope never sleeps, hope which
makes me confident that with the gods' help I will kill this
man and rule Thebes.

Exit POLYNICES by Elisodan B. IOCASTA into the skene.

ETEOCLES

Leave the country! It was all too truly that your father pro-
phetically inspired, called you Polyneices, "man of strife."³²

Exit ETEOCLES with retinue into the skene.

CITROBUS

Cadmus came to this land,
the man of Tyre, for whom a calf, on its four legs,

³¹ Apollo Agnys, god of way, may have been represented on
stage as a statue. Apollo's role in the action is, of course, a sig-
nificant one. ³² Polyneices' name means "much strife."

279

EURIPIDES

ΧΟΡΟΣ

115 ἐσθλοῦ πατρός παῖς Δημοφῶν ὁ Θησεύς.

ΚΗΡΤΞ

πρὸς τοῦτον ἀγῶν ἄρα τοῦδε τοῦ λόγου
μάλιστ' ἂν εἴη· τᾶλλα δ' εἴρηται μάτην.

ΧΟΡΟΣ

καὶ μὴν ὅδ' αὐτὸς ἐρχεται σπουδὴν ἔχων
Ἀκάμας τ' ἀδελφός, τῶνδ' ἐπήκοοι λόγων.

ΔΗΜΟΦΩΝ

120 ἐπεὶ περ ἔφθης πρέσβυς ὦν νεωτέρους
βοηδρομίας τήνδ' ἐπ' ἐσχάραν Διός,
λέξον, τίς ὄχλον τόνδ' ἀθροίζεται τύχη;

ΧΟΡΟΣ

125 ἰκέται κἀθννται παῖδες οἷδ' Ἡρακλέους
βωμὸν καταστέψαντες, ὡς ὄρες, ἄναξ,
πατρός τε πιστὸς Ἰόλεως παραστάτης.

ΔΗΜΟΦΩΝ

τί δῆτ' ἰνυμῶν ἦδ' ἐδείτο συμφορά;

ΧΟΡΟΣ

βία νυν σῆτος τῆσδ' ἀπ' ἐσχάρας ἄγειν
ζητῶν βοὴν ἔστησε κάσφην γόνυ
γέροντος, ὥστε μ' ἐκβαλεῖν οἴκῳ δάκρυ.

ΔΗΜΟΦΩΝ

130 καὶ μὴν στολὴν γ' Ἑλληνα καὶ ῥυθμὸν πέπλων

129 μ' ἐκβαλεῖν Reiske: μὴ βαλεῖν L.

CHILDREN OF HERACLES

CHORUS LEADER

Demophon, son of noble Theseus.

HERALD

It is chiefly before him, then, that I must argue this plea of mine. Anything else I have said is a waste of words.

CHORUS LEADER

Look! Here he comes himself in haste, and his brother Acamas with him, to hear these words.

Enter DEMOPHON and Acamas by *Eisodos B*.

DEMOPHON

(to the Chorus Leader) Since you, old as you are, have outstripped younger men in answering a call for help here at this altar of Zeus, tell me, what misfortune has brought this crowd together?

CHORUS LEADER

These are the sons of Heracles, and they sit as suppliants with their wreaths upon the altar, as you see, my lord, and with them is their father's trusty companion Iolaus.

DEMOPHON

But why did this circumstance call for cries of woe?

CHORUS LEADER

This man, trying to take them by force from this altar, caused them to cry out and has knocked the old man to the ground, which made me weep for pity.

DEMOPHON

The clothing he wears and the arrangement of his gar-

FURIIPIDES

ἔχει, τὰ δ' ἐγγυ βαρβάρων χερὸς τῶδε.
 τῶν δὴ τὸ φράζειν ἔστί, μὴ μέλει δ' ἐμοί
 πῶς ἀφίξειαι δεινὸ γῆς ὕμνος Λιπών.

KHPPE

135 Ἄργεῖός εἰμι· τῷτο γὰρ θέλεις μαθεῖν.
 ἐφ' αἷτι δ' ἦκω καὶ παρ' οὐ λόγῳ θέλω.
 πέμπει Μυκηνῶν δευρὸ μ' Εὐρυθέος ἀναξ
 ἄξουτι τούσδε παλὰ δ' ἦλθον, ὃ ἔειπες,
 δίκαι' ὕμνασθ' ὁρᾶν τε καὶ λέγειν ἔχων.

140 Ἀργεῖος ὦν γὰρ αὐτὸς Ἄργεῖος ἄγχι
 ἐκ τῆς ἐμμαντοῦ τούτῳ δεῖραπέως ἔχων,
 νόμοισι τοῖς ἐκείθεν ἐρηθισμένους
 θανέων· δίκαιοι δ' ἐσμέν ἀκούοντες πόλει·
 αὐτοὶ καθ' αὐτῶν κυρίως κροῖεω δίκας.

145 ἐν τοῖσιν αὐτοῖς τοισὶ ἔσταμαι λόγους,
 κηδεῖς ἐπὶ δὴμῳ ἴδια προθέσθαι κακί.
 ἀλλ' ἢ τῶν ἐν σοὶ μαρῶν ἐννεμμένοι
 δευρὶ ἦλθον ἢ κίνητον ἐξ ἀμυχάνων
 ῥήτορας, εἴτ' οὐκ ἔστι μὴ γεγῆσται.

150 οὐ γὰρ φρενήρη γ' ὄντα σ' ἐπιτίθουσι πῶς
 μόνον παπαύτης ἦν ἐπὶ ἦλθον· ἑλάνδος
 τὰς τῶνδ' ἁβούλας συμφορὰς κατακτείνω.

135 καὶ παρ' οὐ... θέλω Sublimes: καίπερ οὐ... θέλω L
 140 ἔχων] ἐλὼν Kaysar: καλῶν Dolmoe
 144 ἀφίγεται Fritschaber: μένει L

CHILDREN OF HERACLES

ments are Greek, yet his deeds are those of a barbarian.
 (to the Hermit) But it is your task to tell me, and without
 delay, from what land it is that you have come here.

HERALD

I am an Argive, since that is what you wish to know. But I
 want to tell you why I have come and at whose behest.
 Eurystheus, king of Mycenae, has sent me here to fetch
 these children. I have come here, stranger, with many
 rights at once to exortise and to plead.

I am an Argive myself, and those I am seeking to re-
 move are Argives who have run away from my own coun-
 try, persons sentenced to die in accordance with that
 country's laws. We, who are the city's inhabitants, have the
 right to pass binding sentences against our own number.
 To the honours of many another have we gone and have
 taken our stand on these same principles, and no one has
 dared to bring unnecessary trouble upon himself. But
 these people have come here either because they copy
 some folly in you or because out of desperation they are
 risking their all to see whether (you) will or will not prove
 to be such a mad and brainless fool. For they surely do
 not expect that while you are in your right mind, you
 alone of all the Greeks they have approached will take
 foolish pity on their misfortunes.

135 τοῖσιν... τούτῳ Cambr: τοῖσιν δ'... τούτῳ L
 145 ἦ] Jacobs: εἰ L ἐν σοὶ Hartung: ἐν σέ L
 148 ἢ] Jacobs: εἰς L
 150 post h.v. lac. trich. et suppl. Diggle
 152 ἁβούλας Karchhoff: ἁβούλας L κατακτείνω Elms-
 ley: κτείνω L

EURIPIDES

φέρ' ἀντίθεσ γάρ· τούσδε τ' ἐς γαῖαν παρείς
ἡμᾶς τ' ἐάσας ἐξάγειν, τί κερδαίνει;

155 τὰ μὲν παρ' ἡμῶν τοιάδ' ἔστι σοι λαβεῖν,
Ἄργους τοσήνδε χεῖρα τήν τ' Εὐρυσθέως
ἰσχὺν ἄπασαν τῇδε προσθέσθαι πόλει.

160 ἦν δ' ἐς λόγους τε καὶ τὰ τῶνδ' οἰκτίσματα
βλέψας πεπανθῆς, ἐς πάλην καθίσταται
δορὸς τὸ πρᾶγμα: μὴ γὰρ ὡς μεθήσομεν
δόξης ἀγῶνος τούσδ' ἄτερ χαλυβδικού.

τί δῆτα φήσεις, ποῖα πεδὶ ἀφαιρέθεις,
τί ρυσιασθείς, πόλεμον Ἀργείους ἔχειν;

165 ποίοις δ' ἀμύνων συμμαχούς, τίνος δ' ὕπερ
θάψει νεκρούς πεσόντας; ἢ κακὸν λόγον
κτῆσι πρὸς ἀσπῶν, εἰ γέροντος οὔνεκα
τύμβου, τὸ μηδὲν ὄντος, ὡς εἰπεῖν ἔπος,
παιδῶν τε τῶνδ' ἐς ἄντλον ἐμβήσῃ πόδα.

τέρεις τὸ λῶστον ἐλπίδ' εὐρήσῃ μόνον·
170 καὶ τοῦτο πολλῶ τοῦ παρόντος ἐνδέες.

κακῶς γὰρ Ἀργείοισιν οἶδ' ὥπλισμένους
μάχουσι· ἂν ἡβήσαντες (εἴ τι τοῦτό σε
ψυχὴν ἐπαίρει), χοῦν μέσῳ πολὺς χρόνος
ἐν ᾧ διεργασθεῖτ' ἄν. ἀλλ' ἐμοὶ πιθοῦ·

175 δοὺς μηδὲν ἄλλα τὰμ' ἐὼν ἄγειν ἐμὲ
κτῆσαι Μυκήνας, μηδ' ὅπερ φιλεῖτε δρᾶν

153 τ' Reiske: γ' L

161 ἀγῶνος τούσδ' Dobree: ἀγῶνα τούδ' L

163 τί ρυσιασθείς Kirchhoff: τυρυνθίους θῆς L

CHILDREN OF HERACLES

Come, make the comparison: what do you gain by letting these persons into your country, or by letting us take them away? From us this is what you stand to get: you win for your city the great power of Argos and the whole might of Eurystheus. But if you turn soft by heeding the pleas and the lamentations of these persons, then the matter becomes one for spears to settle: for you must not suppose that we will let them go without a trial of steel. What then will you say? What lands or booty will you allege you have been robbed of that you go to war with Argos? In defense of what allies, on whose behalf will you bury the fallen? Your citizens will have nothing good to say of you if you put your foot in the mire for an old man, a nobody as good as dead, and for these children. You will say, "There is hope that our city will find its true good and the friendship of noble men only if these children's lives are saved."⁵ This too is a thing that falls far short of present benefit. Against the Argives in their panoply these boys, when grown to manhood, would be but poor fighters—if it is this prospect that raises your spirits—and there is a long stretch of time before then, when you might well be destroyed. But take my advice: by giving me nothing but merely allowing me to take what is mine, win Mycenae for your ally. Do not make the mistake you

⁵ The text is corrupt or lacunose or both. I translate my conjecture without any assurance that it gives even approximately correct sense.

169 fort. ἐρεῖς: Τὸ λῶστον ἐλπίς εὐρήσειν <πόλιν / ἐσθλῶν
τε φιλίαν τῶνδε σωθέντων> μόνον

171 ὥπλισμένους Schenkl: -μένοι L

EURIPIDES

πάθης σὺ τοῦτα, τοὺς ἀμείνων παρὸν
 φίλους ἐλέσθαι τῆς κακίας ἀγέλης.

ΧΟΡΟΣ

τίς ἂν δίκην κρύψει ἢ γυρόν λόγους;

180 πρὶν δὲ παρ' ἀμύμον' ἐμάθῃ σαφῶς;

ΙΟΛΑΟΣ

ἄνδρ', ὑπάρχει γὰρ τὸδ' ἐν τῇ σῇ χθονί,
 εἴπειν ἀκούσθαι τ' ἐν μέλει πόρεστέ μιν,
 κοῦδ' ἐς μ' ἀπώσσει πρὸς ἡμῖν.

185 ἡμῖν δὲ καὶ τῷδ' οὐδέν' ἔσται ἐν μέσῳ

ἐπεὶ γὰρ Ἄργους οὐ μέτεσθ' ἡμῖν ἔτα
 ψήφῳ δοκῆσαι, ἀλλὰ φείγμεν πάτραν,
 πῶς δὲ δικαίως ὡς Μυρμιρίων ἄγχι

190 ὅδ' ὄρας ἡμῖν, οὐς ἀπηλυσεν χθονός;

ἔπειτα γὰρ ἔσται. ἢ τὸν Ἰθακῆων ὄρου
 φείγμεν δικαίῳ; ὅστις ἂν τᾶργος φύγῃ
 οἴκον Ἀθήνας γ', οὐ γὰρ Ἀργείων φόβῳ

195 τοὺς Ἡρακλείους παῖδας ἐξέλθαι γῆς.

οὐ γὰρ τι Τραχίς ἔσται ἡδὲ Ἀχαικῶν

πόλιν μὲν ὅθεν σὺ τοῦδε, τῇ δίκῃ μὲν οὐ.

200 τὸ δ' Ἄργος ὀργῶν, αἰνέειν καὶ τῶν ἄλλων.

ἤλαυνες ἱκέτας βασιλεὺς καθήμενοι.

205 εἰ γὰρ τῷδ' ἔσται καὶ λόγους κρυφαῖοι σοφῆς.

175 καβείν Kuehnoff λάβης L

176 κα. Elmsley; ἀν. I.

181 γὰρ Wilamowitz; μὲν L

182 ἀλλοθί Elmsley; -θεῖ L

186 μέσῳ Valkeila; μέλει I.

CHILDREN OF HERACLES

Athenians so often make, taking the weak for your friends,
 when you might have chosen the strong.

CHORUS LEADER

Who can decide a plea or judge a speech until he has
 heard a clear statement from both sides?

IOLAUS

‘Rising to his feet’ My lord, since this is the law in your
 land, I have the right to hear and be heard in turn, and no
 one shall thrust me away before I am done, as they have
 elsewhere.

We have nothing to do with this man. Since we no
 longer have a share in Argos, and this has been ratified by
 vote, but are in exile from our native land, how can this
 man rightfully take us off as Myrmecians, when they have
 banished us from the country? We are now foreigners.
 Or do you think it right that whoever is banished from
 Argos should be banished from the whole Greek world?
 Not from Athens, at any rate; they shall not drive Heracles
 out of their land for fear of the Argives!
 This is not Trachis or some Achaean town, places from
 which you drove these children, suppliants though they
 were and seated at the altar. This was not done by any
 lawful plea but by juggling of Argos' importance, just as
 you are doing today. If that happens here and they judge

175 οὐ μέτεσθ' Dobson; οὐδέν' ἐστ' I.

176 ὅδ' Tyrwhitt; ἡδὲ L

181 οὐ γὰρ Stiermann; οὐκ ἔσθ' L

EURIPIDES

- οὐ φημ' Ἀθήνας τάσδ' ἐλευθέρας ἔτι.
 ἀλλ' οἷδ' ἐγὼ τὸ τῶνδε λῆμα καὶ φύσιν·
 200 θνήσκουσιν θελήσουσ'· ἡ γὰρ αἰσχρὴν <πάρος>
 τοῦ ζῆν παρ' ἐσθλοῖς ἀνδράσιν νομίζεται.
 πόλει μὲν ἀρκέ· καὶ γὰρ οὖν ἐπίφθονον
 λίαν ἐπαυεῖν ἐστι, πολλὰς δὲ διή
 καυτὸς βαρυνθεὶς οἷδ' ἄγαν αἰνούμενος.
 205 σοὶ δ' ὡς ἀνάγκη τούσδε βούλομαι φράσαι
 σφίζω, ἐπείπερ τῆσδε προστατεῖς χθονός.
 Περθεὺς μὲν ἐστι Πέλοπος, ἐκ δὲ Περθέως
 Αἴθρα, πατὴρ δ' ἐκ τῆσδε γεννᾶται σέθεν
 Θησεύς. πάλιν δὲ τῶνδ' ἀνεμὶ σοὶ γένος.
 210 Ἡρακλῆς ἦν Ἰγνὸς Ἀλκμήνης τε παῖς,
 κείνη δὲ Πέλοπος θνηατρός. αὐτανεψίων
 πατὴρ ἂν εἴη σὸς τε χὼ τούτων γεγώς.
 γένους μὲν ἦκευ ὥδε τοῖσδε, Δημόφῶν
 ἂ δ' ἐκτὸς ἤδη τοῦ προσήκοντός σε δέ
 215 τεῖσαι λέγω σοὶ παυσί· φημὶ γὰρ ποτε
 σύμπλους γενέσθαι τῶνδ' ὑπασπίζων πατρὶ
 ζωστήρα Θησεὶ τὸν πολυκτόνον μέτα.
 <ἐπεὶ δὲ Θησεὺς Πειρίθω πρὸς ἡδονὴν
 Κόρην ἀπάξων ἤλθε Ταρτάρου βάθην,
 εἰρχθέντα δεσμοῖς ἐξέλυσεν Ἡρακλῆς>
 Ἀἶδον τ' ἐρεμνῶν ἐξανήγαγεν μυχῶν
 πατέρα σὸν· Ἑλλάς πάσα τούτο μαρτυρεῖ.

198 οὐ φημ' Kirchhoff: οὐκ οἶδ' L

200 <πάρος> Reiske

202 πόλει Bothe: πόλιν L

CHILDREN OF HERACLES

your case the winner, Athens in my judgment is no longer free. But I know the nature and temper of these men: they will be willing to die. In the eyes of good men a sense of honor is more precious than life.

I have said enough to the city: for indeed to praise too much is hateful, and I myself know that I have felt disgust at being overpraised. But to you, sir, I want to say that it is your duty, since you rule this land, to save these children. Pittheus was the son of Pelops, and from him was begotten Aethra, and from her your father Theseus. Now I shall trace back for you these children's lineage. Heracles was the son of Zeus and Alcmene, and Alcmene was daughter of Pelops. And so your father and theirs are the sons of first cousins.

This is your standing in kinship with these children, Demophon. But I shall tell you what you are obligated to render these children, apart from the tie of blood. It is my claim that as right-hand man to their father I once sailed with Theseus to fetch the girdle that caused so many deaths,⁶ <And when Theseus, to please Pirithōus, went to Hades to abduct Persephone, Heracles rescued him from his chains>⁷ and brought your father out of the dark recesses of Hades. All Hellas bears witness to this.

⁶ The girdle belonged to Hippolyta, queen of the Amazons.⁷ I give the minimum required to make sense of 218. Iolaus could have mentioned other benefits as well in the missing lines.

211 αὐτανεψίων Reisk: -ψίω L

212 χὼ Kirchhoff: καὶ L

217 post h.v. lac. indic. Dobree

218 ἐρεμνῶν Barnes: ἐρυνῶν L

ELIPIDDES

220 ὦν ἀντιδουναί σ' οἷδ' ἀπαυροῦσιν χάρην
 ἡμῶν ἐκδοθήναι μήτε πρὸς βίαν θεῶν
 τῶν σὺν ἀποσπασθέντες ἐκπεσεῖν χθονὺς·
 σοὶ γὰρ τοῖδ' αἰσχρὸν ἵχωρις ἔν τε πύλῃ κακότη,
 ἵκέτας ἀλήτης συγγενεῖς—νῦμ' αἰ κακῶν.
 225 βλέπων πρὸς αὐτοῦς, βλέπων—ἐλκεσθαι βίη·
 ἀλλ' ἀντομιά σε καὶ καρπορέων χερσὶν
 καὶ πρὸς γενέον, μηδαμῶς ἀνυΐστης
 τοῖς Πρακλείους παίδας ἐς χέρας λαβέων
 γενεῶν δέ τοιούτῃ συγγειῆς, γεμῶν φίλος
 230 πυττῆρ ἀδελφὸς δημοτῆτος· ἀπαντα γὰρ
 τὰλλ' ἐστὶ κρείσσεια πύλην ὑπ' Ἀργείους πεσεῖν.

ΧΟΡΟΣ

235 ὦμ' ἀκούσας τοιούτῃ συμφορῇ, ἀναξ.
 τῇν' οἱ εὐχέμεσθαι τῆς τύχης νικαμένην
 νῦν δὴ μάλιστα ἐστειδὼν· αἶδε γὰρ πατρὸς
 235 ἐσθλῶν γεγῶτες δυστυχῶν· ἀναξίως.

ΔΗΜΟΥΦΩΝ

240 τμητῶν μὲ ἀναγκάζουσιν συνοίας ἰδού,
 Ἰόλαε, τοὺς σούς μὴ παρῶσασθαι λόγους·
 τὸ μὲν μέγιστον θεῶν ἐπ' οἷ σὺ βόλῃς
 θεαεῖς νεοσσὼν τῇνδ' ἔχων πανήγυριν,
 240 τὸ συγγενές τε καὶ τὸ πρηνεφέλῃ καλῶς
 πρόσσευ πυρὶ ἡμῶν τοιούτῃ παρῶν χέριν·

221-5 del. Peley (221-2 iam Pierson cl. 97-8 223-5 Dimdorf)
 223 χάρης ἐν πύλῃ κακῶς Heitz; χόρις, ἡμα ἢ ἐν πύλῃ
 [κακότη] Hartung 226 καρπορέων Diggle; -στρέφω J.

CHILDREN OF HERACLES

For these things his children here ask repentance, not to be surrendered, not to be dragged off against the will of your gods and banished from the land. It is a calamity that brings disgrace on you especially in the eyes of the city if suppliants, wanderers, kinsmen—alas for the pain, look at them, look at them!—are dragged off by force].

(*Kneeling before Demophon as a suppliant*) So I beg you both by my suppliant grasp and by your beard: do not refuse to take the children of Hercules into your embrace! Be to them kinsman, be friend, be father, brother, master: for all else is better than to fall under the power of the Argives!

CHORUS LEADER

My lord, I have listened and I pity these for what has befallen them. Nobility overwhelmed by mischance—this I now see in its full. For these children, born of a noble stem, are suffering undeserved misfortune.

DEMOPHON

(*raising Iolaus to his feet*) Three paths of conscience compel me, Iolaus, not to reject your words. Most important is Zeus, at whose altar you sit with this assembly of fledglings; second, kinship and the obligation long-standing that these children should for their father's sake

229 λαβέειν Ehwald; λαβών J.
 231 τὰλλ' Häberlin; τούτ' L
 236 παρῶσθαι E. W. Schmidt; συγγενές L
 237 λόγους Kirchhoff; ἔσους L
 238 βόλῃς Stephens; βολέων L

EURIPIDES

τό τ' αἰσχροῖον, οὐπερ δεῖ μάλιστα φροντίσαι
εἰ γὰρ παρήσω τόνδε συλᾶσθαι βία

ξένου πρὸς ἀνδρὸς βωμόν, οὐκ ἐλευθέραν
οἰκῆν δοκῶσα γαῖαν, Ἀργείων δ' ὅκνη
245 ἰκέτας προδοῦναι· καὶ τὰδ' ἀρχόντης πέλας.
ἀλλ' ὄφελές μιν εὐτυχέστερος μολεῖν,
ὅμως δὲ καὶ νῦν μὴ τρέσης ὅπως σέ τις
σὺν παισὶ βωμοῦ τοῦδ' ἀποσπάσει βία.

250 σὺ δ' Ἀργος ἐλθὼν ταῦτά τ' Εὐρυσθεὶ φράσον,
πρὸς τοῖσδέ τ', εἴ τι τοισίδ' ἐγκαλεῖ ξένους,
δίκης κυρήσειν· τούσδε δ' οὐκ ἄξεις ποτέ.

ΚΗΡΤΞ

οὐδ' ἦν δίκαιον ᾗ τι καὶ νικῶ λόγῳ;

ΔΗΜΟΦΩΝ

καὶ πῶς δίκαιον τὸν ἰκέτην ἄγειν βία;

ΚΗΡΤΞ

255 οὔκουν ἐμοὶ τόδ' αἰσχροῖον ἀλλ' οὐ σοὶ βλάβος;

ΔΗΜΟΦΩΝ

ἐμοὶ γ', εἴαν σοι τούσδ' ἐφέλκεσθαι μεθῶ.

ΚΗΡΤΞ

σὺ δ' ἐξόριζε κῆρ' ἐκέιβεν ἄξιμεν.

ΔΗΜΟΦΩΝ

σκαῖος πέφυκας τοῦ θεοῦ πλείω φρονῶν.

245 Ἀργείων Dobree: -είους L

253 οὐδ' Nauck: οὐκ L

CHILDREN OF HERACLES

be well treated at our hands; and last, fear of disgrace, the thing I must be most concerned about. For if I am to allow this altar to be forcibly plundered by a foreigner, it will be thought that it is no sovereign land I govern but that I have betrayed suppliants for fear of the Argives. That is almost cause to hang oneself. While I could wish that you had come in happier plight, still even so have no fear that anyone shall drag you and the children by force from the altar.

(to the Herald) As for you, go to Argos and report this to Eurystheus, and say in addition that if he makes any charge against these foreigners, he shall receive lawful treatment. But you shall never take these children away.

HERALD

Not even if I have a just cause and am victorious in my plea?

DEMOPHON

And how is it just to abduct a suppliant?

HERALD

Doesn't this injury disgrace me rather than you?

DEMOPHON

The disgrace is mine if I let you drag these children off.

HERALD

Put them beyond your border, and we will take them from there.

DEMOPHON

You are a fool to think you can outwit the god.

255 ἀλλ' οὐ Nauck: ἀλλὰ L

EURIPIDES

ΚΗΡΤΞ

δεῦρ', ὡς φοίκε. τοὺς κακοῖσι φεμεκτεῖν.

ΔΗΜΟΦΩΝ

260 ἄπασι κυκλὸν γῶμα διημόων ἐδίρα.

ΚΗΡΤΞ

ταῦτ' οὐ δοκῆσαι τοῖς Μυκρησίνους ἴσως.

ΔΗΜΟΦΩΝ

οὐκ οὖν ἐγὼ τῶν ἐλθιδ' εἰμὶ κύριος;

ΚΗΡΤΞ

βλάπτων <γ> ἐκείνους μὲν ἦν σὺ σωθρονῆς.

ΔΗΜΟΦΩΝ

βλάπτειθ', ἐμοῦ γέ μὴ μακρότερος θεοῦς.

ΚΗΡΤΞ

265 οὐ βουήναιμ' σε πῶλεμον Ἀργείοις ἔχειν.

ΔΗΜΟΦΩΝ

καὶ γὰρ τοιοῦτος τῶνδε δ' οὐ μεθήσομαι.

ΚΗΡΤΞ

ἄξιόν γε μέντοι τοῖς ἐμοῖς ἐγὼ λαβεῖν.

ΔΗΜΟΦΩΝ

οὐκ ἂν εἴς Ἀργος ῥαδίως ἴσται πῶλεν.

ΚΗΡΤΞ

πεισόμενος δὴ τούτῳ γ' ἡνίκά εἴσονται.

ΔΗΜΟΦΩΝ

270 κλίστων ἄρ' ἤδη τῶνδε κυκλ' ἐς ἀρβανίς.

36

CHILDREN OF THERACLES

HERALD

'This is the place, it seems, for criminals to take refuge.

DEMOPHON

The gods' sanctuaries are a common defense for all.

HERALD

Perhaps the Mycenaeans will not think so.

DEMOPHON

Am I not then the master of matters here?

HERALD

Yes, if you are wise enough not to injure *them*.

DEMOPHON

Be injured! I shall not let the gods.

HERALD

I am not eager you should have war with Argos.

DEMOPHON

No more am I. But these I'll not let go.

HERALD

I'll take them all the same for they are mine

DEMOPHON

Then you will find your return to Argos hard.

HERALD

I'll harm at once by trial if this is so.

DEMOPHON

You touch them to your cost—your present cost!

262 τῶν Reiske: τοῦδ' L

268 <γ> Elmsley ἦν Matthiae: ὅν L

37

EURIPIDES

ΧΟΡΟΣ

μή πρὸς θεῶν κήρυκα πολμήστῃς θενεῖν.

ΔΗΜΟΦΩΝ

εἰ μή γ' ὁ κῆρυξ σωφρονεῖν μαθήσεται.

ΧΟΡΟΣ

ἄπελθε· καὶ σὺ τοῦδε μή θύγῃς, ἄναξ.

ΚΗΡΤΞ

στείχω· μῶς γὰρ χειρὸς ἀσθενὴς μάχη.
 275 ἦξω δὲ πολλὴν Ἄρεος Ἀργείων λαβὼν
 πάγχαλκον αἰχμὴν δεῦρο. μυρίοι δέ με
 μένουσιν ἀπιστήρες Εὐρυσθεύς τ' ἄναξ
 αὐτὸς στρατηγῶν. Ἀλκάθου δ' ἐπ' ἐσχάτοις
 280 καραδοκῶν τὰνθένδε τέρμασιν μένει.
 λαμπρὸς δ' ἀκούσας σὴν ὕβριν φανήσεται
 σὺ καὶ πολίταις γῆ τε γῆδε καὶ φυτοῖς·
 μάττην γὰρ ἦβην ὠδέ γ' ἂν κεκτήμεθα
 πολλὴν ἐν Ἀργεῖ, μή σε τιμωρούμενοι.

ΔΗΜΟΦΩΝ

φθείρου· τὸ σὸν γὰρ Ἄργος οὐ δέδοικ' ἐγώ.
 285 ἐνθένδε δ' οὐκ ἔμελλες αἰσχύναις ἐμέ
 ἄξειν βία τοῖσδ'· οὐ γὰρ Ἀργείων πόλιν
 ὑπῆρκον τήνδ' ἀλλ' ἐλευθέραν ἔχω.

ΧΟΡΟΣ

ώρα προνουεῖν, πρὶν ὅροις πελάσαι

282 κεκτῆμεθα Brunck: -ώμεθα L

286 πόλιν Elmsley: πόλει L

CHILDREN OF HERACLES

He moves threateningly toward the Herald.

CHORUS LEADER

In the gods' name, don't dare to strike a herald!

DEMOPHON

I will, unless the herald learns some sense.

CHORUS LEADER

Be off! (*to Demophon*) And you, my lord, do not touch him.

HERALD

I am going: a single man can put up only a weak fight. But I shall return with a great force of Argive soldiers in full armor. Countless warriors are waiting for me with Eurystheus their lord as general. He is standing by on the edge of Aleathöus' land,⁸ awaiting the outcome of events here. When he hears of your insolence, he will appear in his fury to you, your citizens, your land, and its crops. There would be no point in Argos' possessing so great an army of young men if we did not punish you.

DEMOPHON

Clear off! I am not afraid of your Argos. You were not going to remove these suppliants from Athens and disgrace me. The city that I rule is not Argos' subject but sovereign.

Exit HERALD by Eisosdos A.

CHORUS LEADER

Now is the time to show forethought, before the Argive

⁸ Megara, on Attica's southern border.

SUPPLIANT WOMEN

But what is this? Who is this coming to stand in the way of my message? I cannot tell for sure, but he seems to be a Cadmean herald. Wait a minute to see whether he will save you effort by coming to meet my intentions.

HERALD

Who is the land's master? To whom shall I bring a message from Creon, who controls Cadmus' land since Etarcles was killed near the seven gates in fraternal bloodshed by Polyneices?

THESEUS

To begin with, stranger, you started your speech on a false note by asking for the master here. The city is not ruled by a single man but is free. The people rule, and offices are held by yearly turns: they do not assign the highest honors to the rich, but the poor also have an equal share.

HERALD

Your words put me one point ahead, as in a game of draughts. The city I have come from is ruled by one man and not by a rabble. There is no one to fool the city with flattering speech and lead it this way and that to suit his own advantage. [At first he is welcome and gives much pleasure, but later he causes harm, and then, by the further expedient of slander, he convuls his earlier misdeeds and ships out of the reach of justice.] And anyway how can the common people, if they cannot even make a speech properly, know the right way to guide a city? It is time, not

¹⁶² ἀδελφῇ Camper: -φωί. L. ¹⁶³ ἔπειθ' ἀποῖα Camper
¹⁶⁴ ἔστιν ἡρώειν Herwerden: in: sed fort. delenda 406-8
¹⁶⁵ 414-6 del. Kinners ⁴¹⁴ ὅ] τὸ Wislamiowitz

55

EURIPIDES

395 ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵¹ ¹²⁵² ¹²⁵³ ¹²⁵⁴ ¹²⁵⁵ ¹²⁵⁶ ¹²⁵⁷ ¹²⁵⁸ ¹²⁵⁹ ¹²⁶⁰ ¹²⁶¹ ¹²⁶² ¹²⁶³ ¹²⁶⁴ ¹²⁶⁵ ¹²⁶⁶ ¹²⁶⁷ ¹²⁶⁸ ¹²⁶⁹ ¹²⁷⁰ ¹²⁷¹ ¹²⁷² ¹²⁷³ ¹²⁷⁴ ¹²⁷⁵ ¹²⁷⁶ ¹²⁷⁷ ¹²⁷⁸ ¹²⁷⁹ ¹²⁸⁰ ¹²⁸¹ ¹²⁸² ¹²⁸³ ¹²⁸⁴ ¹²⁸⁵ ¹²⁸⁶ ¹²⁸⁷ ¹²⁸⁸ ¹²⁸⁹ ¹²⁹⁰ ¹²⁹¹ ¹²⁹² ¹²⁹³ ¹²⁹⁴ ¹²⁹⁵ ¹²⁹⁶ ¹²⁹⁷ ¹²⁹⁸ ¹²⁹⁹ ¹³⁰⁰ ¹³⁰¹ ¹³⁰² ¹³⁰³ ¹³⁰⁴ ¹³⁰⁵ ¹³⁰⁶ ¹³⁰⁷ ¹³⁰⁸ ¹³⁰⁹ ¹³¹⁰ ¹³¹¹ ¹³¹² ¹³¹³ ¹³¹⁴ ¹³¹⁵ ¹³¹⁶ ¹³¹⁷ ¹³¹⁸ ¹³¹⁹ ¹³²⁰ ¹³²¹ ¹³²² ¹³²³ ¹³²⁴ ¹³²⁵ ¹³²⁶ ¹³²⁷ ¹³²⁸ ¹³²⁹ ¹³³⁰ ¹³³¹ ¹³³² ¹³³³ ¹³³⁴ ¹³³⁵ ¹³³⁶ ¹³³⁷ ¹³³⁸ ¹³³⁹ ¹³⁴⁰ ¹³⁴¹ ¹³⁴² ¹³⁴³ ¹³⁴⁴ ¹³⁴⁵ ¹³⁴⁶ ¹³⁴⁷ ¹³⁴⁸ ¹³⁴⁹ ¹³⁵⁰ ¹³⁵¹ ¹³⁵² ¹³⁵³ ¹³⁵⁴ ¹³⁵⁵ ¹³⁵⁶ ¹³⁵⁷ ¹³⁵⁸ ¹³⁵⁹ ¹³⁶⁰ ¹³⁶¹ ¹³⁶² ¹³⁶³ ¹³⁶⁴ ¹³⁶⁵ ¹³⁶⁶ ¹³⁶⁷ ¹³⁶⁸ ¹³⁶⁹ ¹³⁷⁰ ¹³⁷¹ ¹³⁷² ¹³⁷³ ¹³⁷⁴ ¹³⁷⁵ ¹³⁷⁶ ¹³⁷⁷ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁹ ¹³⁸⁰ ¹³⁸¹ ¹³⁸² ¹³⁸³ ¹³⁸⁴ ¹³⁸⁵ ¹³⁸⁶ ¹³⁸⁷ ¹³⁸⁸ ¹³⁸⁹ ¹³⁹⁰ ¹³⁹¹ ¹³⁹² ¹³⁹³ ¹³⁹⁴ ¹³⁹⁵ ¹³⁹⁶ ¹³⁹⁷ ¹³⁹⁸ ¹³⁹⁹ ¹⁴⁰⁰ ¹⁴⁰¹ ¹⁴⁰² ¹⁴⁰³ ¹⁴⁰⁴ ¹⁴⁰⁵ ¹⁴⁰⁶ ¹⁴⁰⁷ ¹⁴⁰⁸ ¹⁴⁰⁹ ¹⁴¹⁰ ¹⁴¹¹ ¹⁴¹² ¹⁴¹³ ¹⁴¹⁴ ¹⁴¹⁵ ¹⁴¹⁶ ¹⁴¹⁷ ¹⁴¹⁸ ¹⁴¹⁹ ¹⁴²⁰ ¹⁴²¹ ¹⁴²² ¹⁴²³ ¹⁴²⁴ ¹⁴²⁵ ¹⁴²⁶ ¹⁴²⁷ ¹⁴²⁸ ¹⁴²⁹ ¹⁴³⁰ ¹⁴³¹ ¹⁴³² ¹⁴³³ ¹⁴³⁴ ¹⁴³⁵ ¹⁴³⁶ ¹⁴³⁷ ¹⁴³⁸ ¹⁴³⁹ ¹⁴⁴⁰ ¹⁴⁴¹ ¹⁴⁴² ¹⁴⁴³ ¹⁴⁴⁴ ¹⁴⁴⁵ ¹⁴⁴⁶ ¹⁴⁴⁷ ¹⁴⁴⁸ ¹⁴⁴⁹ ¹⁴⁵⁰ ¹⁴⁵¹ ¹⁴⁵² ¹⁴⁵³ ¹⁴⁵⁴ ¹⁴⁵⁵ ¹⁴⁵⁶ ¹⁴⁵⁷ ¹⁴⁵⁸ ¹⁴⁵⁹ ¹⁴⁶⁰ ¹⁴⁶¹ ¹⁴⁶² ¹⁴⁶³ ¹⁴⁶⁴ ¹⁴⁶⁵ ¹⁴⁶⁶ ¹⁴⁶⁷ ¹⁴⁶⁸ ¹⁴⁶⁹ ¹⁴⁷⁰ ¹⁴⁷¹ ¹⁴⁷² ¹⁴⁷³ ¹⁴⁷⁴ ¹⁴⁷⁵ ¹⁴⁷⁶ ¹⁴⁷⁷ ¹⁴⁷⁸ ¹⁴⁷⁹ ¹⁴⁸⁰ ¹⁴⁸¹ ¹⁴⁸² ¹⁴⁸³ ¹⁴⁸⁴ ¹⁴⁸⁵ ¹⁴⁸⁶ ¹⁴⁸⁷ ¹⁴⁸⁸ ¹⁴⁸⁹ ¹⁴⁹⁰ ¹⁴⁹¹ ¹⁴⁹² ¹⁴⁹³ ¹⁴⁹⁴ ¹⁴⁹⁵ ¹⁴⁹⁶ ¹⁴⁹⁷ ¹⁴⁹⁸ ¹⁴⁹⁹ ¹⁵⁰⁰ ¹⁵⁰¹ ¹⁵⁰² ¹⁵⁰³ ¹⁵⁰⁴ ¹⁵⁰⁵ ¹⁵⁰⁶ ¹⁵⁰⁷ ¹⁵⁰⁸ ¹⁵⁰⁹ ¹⁵¹⁰ ¹⁵¹¹ ¹⁵¹² ¹⁵¹³ ¹⁵¹⁴ ¹⁵¹⁵ ¹⁵¹⁶ ¹⁵¹⁷ ¹⁵¹⁸ ¹⁵¹⁹ ¹⁵²⁰ ¹⁵²¹ ¹⁵²² ¹⁵²³ ¹⁵²⁴ ¹⁵²⁵ ¹⁵²⁶ ¹⁵²⁷ ¹⁵²⁸ ¹⁵²⁹ ¹⁵³⁰ ¹⁵³¹ ¹⁵³² ¹⁵³³ ¹⁵³⁴ ¹⁵³⁵ ¹⁵³⁶ ¹⁵³⁷ ¹⁵³⁸ ¹⁵³⁹ ¹⁵⁴⁰ ¹⁵⁴¹ ¹⁵⁴² ¹⁵⁴³ ¹⁵⁴⁴ ¹⁵⁴⁵ ¹⁵⁴⁶ ¹⁵⁴⁷ ¹⁵⁴⁸ ¹⁵⁴⁹ ¹⁵⁵⁰ ¹⁵⁵¹ ¹⁵⁵² ¹⁵⁵³ ¹⁵⁵⁴ ¹⁵⁵⁵ ¹⁵⁵⁶ ¹⁵⁵⁷ ¹⁵⁵⁸ ¹⁵⁵⁹ ¹⁵⁶⁰ ¹⁵⁶¹ ¹⁵⁶² ¹⁵⁶³ ¹⁵⁶⁴ ¹⁵⁶⁵ ¹⁵⁶⁶ ¹⁵⁶⁷ ¹⁵⁶⁸ ¹⁵⁶⁹ ¹⁵⁷⁰ ¹⁵⁷¹ ¹⁵⁷² ¹⁵⁷³ ¹⁵⁷⁴ ¹⁵⁷⁵ ¹⁵⁷⁶ ¹⁵⁷⁷ ¹⁵⁷⁸ ¹⁵⁷⁹ ¹⁵⁸⁰ ¹⁵⁸¹ ¹⁵⁸² ¹⁵⁸³ ¹⁵⁸⁴ ¹⁵⁸⁵ ¹⁵⁸⁶ ¹⁵⁸⁷ ¹⁵⁸⁸ ¹⁵⁸⁹ ¹⁵⁹⁰ ¹⁵⁹¹ ¹⁵⁹² ¹⁵⁹³ ¹⁵⁹⁴ ¹⁵⁹⁵ ¹⁵⁹⁶ ¹⁵⁹⁷ ¹⁵⁹

EURIPIDES

ὁ γὰρ χρόνος μάθησιν ἀντὶ τοῦ τάχους
 420 κρείσσω διδωσι. γαπόνος δ' ἀνὴρ πένης,
 εἰ καὶ γένουτο μὴ ἀμαθής, ἔργων ὕπο
 οὐκ ἂν δύναίτο πρὸς τὰ κοῖν' ἀποβλέπειν.
 ἡ δὲ νοσῶδες τοῦτο τοῖς ἀμείνοισιν,
 ὅταν ποιηρὸς ἀξιώμ' ἀνὴρ ἔχῃ

425 γλώσση κατασχὼν δῆμον, οὐδὲν ἂν τὸ πρίν.

ΘΗΣΕΥΣ

κομῆς γ' ὁ κῆρυξ καὶ παρεργάτης λόγων.
 ἐπεὶ δ' ἀγῶνα καὶ σὺ τόνδ' ἡγωνίσω,
 ἄκου'. ἄμιλλαν γὰρ σὺ προύθηκας λόγων.

430 οὐδὲν τυράννου δυσμενέστερον πόλει,
 ὅπου τὸ μὲν πρόπιστον οὐκ εἰσὶν νόμοι
 κοινοί, κρατεῖ δ' εἰς τὸν νόμον κεκτημένος
 αὐτὸς παρ' αὐτῷ· καὶ τόδ' οὐκέτ' ἔστ' ἴσον.
 γεγραμμένων δὲ τῶν νόμων ὅ τ' ἀσθενὴς
 ὁ πλούσιός τε τὴν δίκην ἴσων ἔχει,

435 [ἔστιν δ' ἐνισπέν τοῖσιν ἀσθενεστέροις
 τὸν εὐτυχοῦντα ταῦθ', ὅταν κλύη κακῶς,
 νικᾷ δ' ὁ μέειν τὸν μέγαν δίκαι' ἔχων.
 τοιλεύθερον δ' ἐκείνο· τίς θέλει πόλει

440 χρηστόν τι βούλευμ' ἐς μέσον φέρειν ἔχων;
 καὶ ταῦθ' ὁ χρήζων λαμπρὸς ἔσθ', ὁ δ' οὐ θέλων
 σιγᾷ. τί τούτων ἔστ' ἱστίτερον πόλει;

[καὶ μὴν ὅπου γε δῆμος αὐθέντης χθονός,
 ὑποῦσιν ἀστοῖς ἥδεται νεανίας·
 ἀνὴρ δὲ βασιλεὺς ἐχθρὸν ἡγείται τότε,

56

SUPPLIANT WOMEN

haste, that gives superior learning. Now the poor farmer, even if he is no fool, has no chance, because of his labor, to attend to the city's business. What is more, the better sort find it a sorry business when a man of low birth, a former nonentity, achieves prominence by entrancing the common people with his glib tongue.

THESEUS

This herald is a clever talker and loves to speak elaborately on what is no part of his errand! Well, since you have begun this contest, hear me out: for it was you who proposed this debate.

There is nothing more hostile to a city than a tyrant. In the first place, there are no common laws in such a city, and one man, keeping the law in his own hands, holds sway. This is unjust. When the laws are written, both the powerless and the rich have equal access to justice, [and it is possible for the weaker man to address the same words to the fortunate man whenever he is badly spoken of,] and the little man, if he has right on his side, defeats the big man. Freedom consists in this: "Who has a good proposal and wants to set it before the city?" He who wants to enjoys fame, while he who does not holds his peace. What is fairer for a city than this?

[Wherever the people rule the land, they take pleasure in the young citizens that are its strength. But a king thinks this hateful, and he kills the nobles <and> all he

421 μὴ ἀμαθής Lobeck: καὶ μαθής L fort. ἔργων <θ'>
 423-5 del. Kirchhoff: ἡ δὲ hic tantum apud Eur
 432 ἔστ' ἴσον Tyrwhitt: ἐστὶ σοι L 435-6 del. Nauck
 440 δ' οὐ Hartung: μὴ L 442-55 del. Kovacs

57

EURIPIDES

445 καὶ τοὺς ἀρίστους οὖς <τ> ἄν ἡγήται φρονεῖν

κτείνει, δεδουκὼς τῆς τυραννίδος πέρι.

πῶς μὴ ἔτ' ἂν γένοιτ' ἂν ἰσχυρὰ πόλιν

ὅταν τις ὥς Λεμναίους ἦσαν ὁ σάχος

τὸ λῆμα ἀφαιρῇ κἀπὶ ἀνὰ ἔτη νέων;

450 κτᾶσθαι δὲ πλουτῶν καὶ βίου τί δεῖ τέκνους

ὡς τῷ τυράννῳ πλεῖον ἐκφυλάττει βίον;

ἢ παρθενεύειν παῖδας ἐν δόμοις καλῶς,

τερπνὰς τυράννους ἡδονάς, ὅταν θέλῃ,

δακρυὰ δ' ἐτοιμάζουσι, μὴ ἕσθην ἔτι

455 εἰ τὰ μὰ τέκνα πρὸς βίαν νυμφεύσεται.]

καὶ ταῦτα μὲν διη πρὸς τὰ σ' ἐξηκόσια.

ἦ κεῖς δὲ διη τί τῇσδε γῆς κεχρημένος;

κλῆιν γ' ἂν ἡλῆθες, εἰ σε μὴ ἵππευεν πόλιν,

460 περιττὰ φωνῶν τὸν γὰρ ἄγγελον χρεῖν

λέξαιτ' ἢν ἂν τάξῃ τις ὥς τάχος πόλιν

χωρεῖν, τὸ λυστὸν δ' εἰς ἐμὴν πόλιν ἔρεω

ἦσσαν ἀλλ' οὐκ ἐμπεδὸν τιν' ἀγγέλον.

ΧΟΡΟΣ

φεῦ φεῦ κακῶν ὡς ἦσαν δαίμων διδῶ

καλῶς, ὑβρίζουσ' ὡς αἰετὶ πρόξυνοι ἐβ'.

ΚΙΠΥΣ

465 λέγουμ' ἂν ἦδ' ὅτι τῶν μὲν ἡγενομένων

445 <τ> Markland 448 νέων Kirchhoff: νέους L: quo ac-

cepτο τομαίς pro τὸ λῆμα Nauck

455 νυμφεύσεται Hermann: ἐνέεται L

458 γ' Lenting: ἢ L. 460 πόλιν Reinke: πύλαι L.

58

SUPLANT WOMEN

regards as proud, fearing for his power. How then could a city be strong in the future when someone kills and cuts away the boldest of the young as one does the taweling stalk in a springtime meadow? And why should one acquire wealth and a livelihood for one's children merely to produce greater livelihood for the tyrant? And why gently raise girls in the house only to be a sweet pleasure for the ruler when he wants them and a source of tears for those who raised them? Better to die than see one's children forcibly molested!]

This is the answer I have launched in reply to your words. But what is your errand, what do you want from this land? If your city had not sent you, we would have made you regret coming here and talking so much. A messenger should say what he has been told to say and then depart at once. Henceforth let Cleon send to my city a messenger less talkative than you!

ΧΟΡΟΣ ΕΠΑΔΕΙ

Ah, how true it is that when fortune favors the base, they behave insolently, thinking they will be prosperous forever!

ΗΕΡΑΛΙΩ

Now I shall speak. As regards our debate, you hold to your

¹³ Perhaps an allusion to the story told in Herodotus 5.92, that when a messenger was sent by Pericles, tyrant of Corinth, to Thasybulus, tyrant of Miletus, to ask how to make his reign secure, Thasybulus proceeded to lop the tail of the ears of wheat, hinting that Pericles should tell those able to oppress him.

59

EURIPIDES

- σοὶ μὲν δοκέτω πάντ', ἐμοὶ δὲ τάντια.
 ἐγὼ δ' ἀπαυδῶ πᾶς τε Καδμείος λεῶς
 Ἄδραστος ἐς γῆν τήνδε μὴ παριέναι·
 εἰ δ' ἔστω ἐν γῇ, πρὶν θεοῦ δῶναι σέλας
- 470 λύσαντα σεμνὰ στεμμάτων μυστήρια
 τῇσδ' ἐξελαύνει, μῆδ' ἀναιρεῖσθαι νεκροῦς
 βία, προσήκοντ' οὐδὲν Ἀργείων πόλει.
 καὶ μὲν πίθη μοι, κυμάτων ἄτερ πόλιν
 σὴν ναυστολήσεις· εἰ δὲ μή, πολὺς κλύδων
 475 ἡμῖν τε καὶ σοὶ συμμάχους τ' ἔσται δορός.
 σκέψαι δέ, καὶ μὴ τοῖς ἐμοῖς θυμούμενος
 λόγοισιν, ὥς δὴ πόλιν ἐλευθέραν ἔχων,
 σφριγῶντ' ἀμείψῃ μῦθον ἐκ βραχιόνων.
 480 ἐλπὶς γάρ ἐστ' ἄπιστον, ἣ πολλὰς πόλεις
 συνήψ' ἄγουσα θυμὸν εἰς ὑπερβολάς.
 ὅταν γὰρ ἔλθῃ πόλεμος ἐς ψῆφον λεῶ,
 οὐδεὶς ἐφ' αὐτοῦ θάνατον ἐκλογίζεται,
 τὸ δυστυχὲς δὲ τοῦτ' ἐς ἄλλον ἐκτρέπει.
 εἰ δ' ἦν παρ' ὅμμα θάνατος ἐν ψήφου φορᾷ,
 485 οὐκ ἂν ποθ' Ἑλλὰς δορμειῆς ἀπώλλυτο.
 καίτοι δυοῖν γε πάντες ἄνθρωποι λόγον
 τὸν κρείσσον' ἴσμεν, καὶ τὰ χρηστὰ καὶ κακά,
 ὅσῳ τε πολέμου κρείσσον εἰρήνῃ βροτοῖς·
 ἣ πρῶτα μὲν Μούσαισι προσφιλεστάτη,
 490 Πουναῖσι δ' ἐχθρά, τέρπεται τ' εὐπαιδία,
 χαίρει δὲ πλούτῳ. ταῦτ' ἀφέντες οἱ κακοὶ
 πολέμους ἀναιρούμεσθα καὶ τὸν ἥσσονα
 δουλούμεθ', ἄνδρες ἄνδρα καὶ πόλιν πόλιν.

60

SUPPLIANT WOMEN

opinions and I shall hold to the opposite. But I and all the people of Cadmus' city forbid you to admit Adrastus into your land. If he is already here, break the sacred spell of suppliant boughs and drive him from this land before the sun god's light goes down. Do not attempt to take up the dead by force, since you have no connection to the city of Argos. If you do as I say, you will steer your city out of the waves. If you do not, both we and you and your allies will have heavy seas.

Think this over, and do not, from anger at my words, make some boastful answer on slender grounds, claiming that you live in a free city. Hope is a thing not to be trusted, and it has set cities at war with each other by kindling anger to excess. When a war comes to be voted on by the people, no one reckons on his own death: others, he thinks, will suffer that misfortune. If death stood before his eyes as he cast his vote, Hellas would not be perishing from spear madness.

Yet all men know which of two speeches is better, what is good and what is bad, and how much better for mortals is peace than war. Peace is beloved by the Muses and hated by the Avenging Spirits, she delights in lovely children and glories in wealth. We worthless mortals let these good things go, starting wars and enslaving the weaker party, men enslaving men and cities cities.

- 466 τάντια Porson, Hermann: τάναντία L
 468 γῇ Reiske: τῇ L 471 τῇσδ' γῆς Jacobs
 479 ἐστ' ἄπιστον Fx: ἔστι κάκιστον L
 482 ἐφ' Fritzsche: ἔθ' L
 487 καὶ καλὰ Reiske: χοὶ κακοὶ West

61

EURIPIDES

- 495 *σὺ δ' ἄνδρας ἔχθρὸν καὶ θανάσιον ἀφελείς,*
θάπτεον καμύειν β' ὕβρις οὐς ἀπώλεσεν,
οὐ τῶρ ἔτ' ὀρθῶς Κριταίης κροτάλιον
δέμας καταούται, κλημάων ὀρθοστάδας
ὅς προσβαλὼν πύλασιν ἤμμεν πόλιν
πέμπειν θεῶν θέλοντος ἦν τε μὴ θέλῃ.
500 *οἷδ' ἤρπασεν χάρυβδος οἰωνοκίπτον*
τέθροιστον ἄρμα περιβαλοῦσα χύματι,
ἀλλοι τε κείνται πρὸς πύλιν λοχυσταί,
πέτρους καταξωθεῖτες ὀστέων ραφίς.
ἦ νυν θροεῖν ἡμῖνον ἐξάχει Διὸς
505 *ἧ θεὸς δικάσις τοὺς κακοὺς ἀπολλύει.*
φίλειν μὲν οἶν χρὴ τοὺς σοφοὺς πρῶτον τέκνῃ,
ἐπειτα τοκέας πατρῷα θ', ἦν αὐξέειν χρεὼν
καὶ μὴ καταξῆαι σὴνλερὸν ἡγεμῶν θρασύν
νέος τε ναύτης ἥτορχος κισφῷ σφόδρ.
510 *καὶ τοῦτό μοι τὰνδρῆων, ἧ προσηθία.*

<ΧΟΡΟΣ>

ἐξαρκέσας ἦν Ζεὺς ὁ τιμηροῦμενος,
ὑμᾶς δ' ὑβρίξειν οὐκ ἔχρησεν τοιάδ' ὕβριν.

ΑΔΡΑΣΤΗΣ

ὦ παγκράτιστε . . .

ΦΙΛΙΣΤΙΝ

σέγ'. Ἄδραστ', ἔχε στόμα,

494 *ἐχθρὸν θεῶν Μαντάνδ*

496 *οὐ τῶρ Μαντάνδ οὐτ' ἔν I.*

62

SUPPLIANT WOMEN

Will you help men who were hostile and have been killed? Will you give burial to those who were destroyed by their own insolence? It was wrong, then, that Capaneus' body was fanned to smoke by the thunderbolt, he who put his ladders against the gates and swore that he would sack the city whether the gods wanted him to or not! It was wrong that a daisy swallowed up the seer, engulfing his four-horse chariot in its gaping hole and that the other captains lie near the gates, their skulls smashed by boulders! Therefore rather confidently claim that you are wiser than Zeus or admit that the gods are right to destroy the wicked.

Wise men should love their children first, then their parents, then their country, which they should make great and not destroy. A brash leader, like a young sailor, is prone to error. The man inactive in season is wise. In my view, bravery really awaits to discretion.

<CHORUS LEADER>

Zeus who punished them was enough, and you ought not to have committed such an outrage.

ΑΔΡΑΣΤΗΣ

Unspeaking villain . . .

THESEUS

Hold your tongue, Adrastus: do not shove your reply in

497 *ὀρθοστάτας Ναικέ-πύλον I*

498 *ὅς Ναικέ-ὡς I* *σὺς Δικαίον Μαντάνδ*

499 *νέος Δρέλλι-νέος I-Λέως Δίγλι* *ἥτορχος <ὦε καὶ*

πῶλιν / καὶ ναῦν ἔτρωσε χυρόμενος> κισφῷ σφόδρ *Hartung*

500 *τοῖς Ηλεκταῖν* *501 <Χο> Elmsley*

63

EURIPIDES

καὶ μὴ 'πίπροσθεν τῶν ἐμῶν τοὺς σοὺς λόγους
 515 θῆῃς· οὐ γὰρ ἤκει πρὸς σέ κηρύσσων ὅδε
 ἀλλ' ὥς ἔμ'· ἡμᾶς κάποκρίνασθαι χρεών.

καὶ πρῶτα μέν σε πρὸς τὰ πρῶτ' αἰμείβομαι.

οὐκ οἶδ' ἐγὼ Κρέοντα δεσπόζοντ' ἐμοῦ

οὐδὲ σθένοντα μέλζον, ὥστ' ἀναγκάσαι

520 δρᾶν τὰς Ἀθήνας ταύτ'. ἄνω γὰρ ἂν ῥέοι

τὰ πράγμαθ', οὕτως εἰ 'πιταξόμεσθα δῆ.

πόλεμον δὲ τοῦτον οὐκ ἐγὼ καθίσταμαι,

ὅς οὐδὲ σὺν τοῖσδ' ἦλθον ἐς Κάδμου χθόνα,

νεκροὺς δὲ τοὺς θανόντας, οὐ βλάπτων πόλιν

525 οὐδ' ἀνδροκμήτας προσφέρων ἀγωνίας,

θάλαι δικαῖῳ, τὸν Πανελλήνων νόμον

σώζων. τί τούτων ἐστὶν οὐ καλῶς ἔχον;

εἰ γάρ τι καὶ πεπόνθατ' Ἀργείων ἦπο,

τεθνήασιν, ἡμύνασθε πολέμιους καλῶς,

530 αἰσχροῦς δ' ἐκένοις, χ' ἡ δίκη διοίχεται.

εἵσατ' ἥδη γῇ καλυφθῆναι νεκροὺς,

ὅθεν δ' ἕκαστον ἐς τὸ φῶς ἀφίκετο

ἐνταῦθ' ἀπελθεῖν, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,

τὸ σῶμα δ' ἐς γῆν· οὔτι γὰρ κεκτῆμεθα

535 ἡμέτερον αὐτὸ πλὴν ἐνοικῆσαι βίον,

κάππειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

δοκεῖς κακουργεῖν Ἄργος οὐ θάπτων νεκροὺς;

ἦκιστα· πάσης Ἑλλάδος κοινὸν τόδε,

εἰ τοὺς θανόντας νοσφίσας ὦν χρεὴν λαχεῖν

540 ἀτάφους τις ἔξει· δειλίαν γὰρ ἐσφέρει

τοῖς ἀλκίμοισιν οὗτος ἢν τεθῇ νόμος.

64

SUPPLIANT WOMEN

ahead of mine! This man's message is not to you but to me,
 and it is I who must answer.

I shall address your first point first. I am not aware that Creon is my master or mightier than I, or that he can force Athens to carry out these commands of his. Things will be completely topsy-turvy if we allow ourselves to be dictated to in this way. As for this war, it was not I who began it: I did not come to the land of Cadmus with these Argives but am merely asking you, without harming your city or bringing man-wearying war against it, to allow the burial of the dead, maintaining the custom of all the Greeks. What is improper in this? Whatever you have suffered at the hands of the Argives, they are dead: you have fought off the enemy to your glory and their shame. Justice has run its course. Now let the dead be buried in the earth, and let each element return to the place from whence it came into the light of day, the spirit to the upper air, the body to the earth. We do not possess our bodies as our own: we live our lives in them, and thereafter the earth, our nourisher, must take them back.

Do you think it is Argos you harm by not burying the dead? You are wrong: all Hellas is concerned if the dead are deprived of their due and kept unburied. If your action becomes customary, it will turn brave men into cowards.

523-4 fort. ὅς οὔτε (Kirchhoff) . . . νεκρούς τε (Paley)

532 ἐκότερον Paley φῶς Porson: σῶμα L

539 νοσφίσας Markland: -ίσεις L

65

EURIPIDES

καὶ μοὶ μὲν ἡλῆθες δέω· ἀπειλήσων ἔστη,
 νεκροὺς δὲ τυγβέει· εἰ κρυφύσσονται χθονί;
 τί μὴ γένηται, μὴ κατακλύσων γῆν
 545 ταφέντες ὑμῶν, ἣ τέων ἐν μυχῷς χθονὸς
 φέουσιν, ἐξ ὧν εἰσὶ τις τιμαρία;
 σκυῶν γε πατάλαμα τῆς γλώσσης τόδε,
 φηβῆς ποτηροῦ καὶ κεκυυῖς διδομέναι.

[ἀλλ', ὦ μάταιοι, γυναιτε τύμβωπῶν κακὰ
 550 παλαιίσταθ' ἡμῶν ὁ βίος· εὐτυχίῃσι δὲ
 οἱ μὲν τύχ', οἱ δ' ἐραῶθις, οἱ δ' ἥδη βροτῶν,
 τρυφῇ δ' ἡ δαίμων· πρὸς τε γὰρ τοῦ δυνατοῦς,
 ὡς εὐτυχίῃσι, τίμιος γεραίρεται,
 ὃ τ' ἀλβιός· νῦν πενυμία δεκαίωνων λιπεῖν
 555 ὑψηλὸν αἶψαι γνώστως οὖν χρεῶν τώδε
 αἰδομένοισι τε μέγιστα μὴ θυμῷ φέρειν
 ἀδικεῖν τε ρωαυθ' οὔα μὴ βλάψαι πόλιν.]
 πῶς οὖν ἂν εἴη, τοὺς ἀδικώστας νεκροὺς
 θάψαι δόσθ' ἡμῶν τοῖς θέλουσιν εὐσεβεῖν.
 560 ἦ διῆλιν τῶνθένθ'· εἴμυ καὶ θύμῳ βίῃ.
 οὐ γύμῃ παρ' εἰς Ἰθάκην ἐξουθήσεται
 ὡς εἰς ἔμῃ ἐλθὼν καὶ πόλιν Παρθένου
 νόμος πύλαις δαυμόνων διεδδύμην.

ΧΟΡΟΣ

θάψετε τὸ γάρ τοι τῆς Δίκης σῶζον φάος
 565 πολλοὺς ὑπεκφύγους ἂν ἀνθρώπων ψήφους.

548 κρυφύσσονται Elinkey: κρυβ- L
 545 μυχῷς Markland: -ῳ L 517 γνώμης Markland

SUPPLIANT WOMEN

To me you have come uttering dreadful threats: are you
 nevertheless afraid of the dead if they are hidden in the
 earth? What are you afraid may happen? That they will
 overthrow your land from the grave? Or that in the depths
 of the earth they will begot children who will avenge them?
 It is a foolish waste of breath to give voice to fears that are
 base and idle.

[Foolish mortals, learn of mankind's woes! Our life is a
 struggle. Some had good fortune once, some will in the
 future, some have it now. But it is the deity who enjoys
 himself. The poor man praises and honors him in the hope
 of prospering, and the rich man exalts him for fear that he
 will be lose his favoring breeze. Knowing this, we should
 not get angry if moderate wrong is done to us, and we
 should do such wrongs as will not harm the city.]

Well, what will it be? We want to act piously: grant us
 permission to bury the dead. Otherwise, what comes next
 is plain: I will come and bury them by force. (The news shall
 never be brought to the Greeks that the ancient law of the
 gods, coming before me and the city of Paedon, was there
 annulled.)

CHORUS LEADER

Be of good cheer! If you keep the light of Lady Justice from
 being extinguished, you will escape much censure by mor-
 tals.

548-51 del. Kovacs (p. 179 collocation Murray)
 55. τῶν Markland 554 τ' Markland: δ' L
 557 βλάβη Markland: -δα L πάλιν Cantab.
 559 δούλ' Kirchhoff: δού L εὐσεβεῖν Markland: εὐσεβεῖν I.
 555 φύγους Hartung: λόγους L

Logos, éthos, pathos: argumentace, sebe prezentace, emoce. Tradiční řečnické kategorie v současném veřejném prostoru.

Jaroslav Rytíř

Letní škola klasických studií 2022

Logos, éthos, pathos: argumentace, sebe prezentace, emoce. Tradiční řečnické kategorie v současném veřejném prostoru.

Mgr. Jaroslav Rytíř

Plán semináře:

1. Seznámíme se s důležitými pojmy aristotelské rétoriky.
2. Vyzkoušíme si s jejich pomocí rozebrat pár vybraných moderních projevů.
3. Získané postřehy zkusíme zasadit do širšího rámce aristotelské etiky a politiky.

1. Základní pojmy aristotelské rétoriky

Řečnické schopnosti přirozené a uměle rozvíjené. Jak vznikla rétorika jako systematicky pěstované umění a nauka. Jaká byla role řečníka v řecké *polis*.

Rétorika, dialektika a eristika – pár slov a příkladů na vysvětlenou.

Jaké jsou různé druhy řečnictví rozlišené podle toho, o čem se v řeči jedná.

Koho řečník přesvědčuje: o (ne)soudnosti posluchačů.

Řečnické argumenty.

Povaha řečníka. Důvěryhodnost, ctnost, přízeň, lichocení.

Emoční ladění posluchačů. Věcnost a žádoucí způsoby práce s emocemi posluchačů.

2. Řečnický rozbor moderních projevů

Cvičné texty jsou uvedeny na konci.

3. Rétorika ve světle aristotelské etiky a politiky

Řečnictví je umění přesvědčovat druhé v nějaké věci vlastního nebo společného zájmu. Předpokládá tudíž nějaké společenství, které něco ne/chce, k něčemu se ne/rozhoduje, něco ne/dělá. To, co lidé a jejich společenství chtějí nebo dělají, je přinejmenším podle Aristotela dáno do značné míry jejich mravností a rozumností.

Rétorika má tudíž svůj politický rozměr: je určitou praktickou schopností uspořádávat a formovat prostřednictvím přesvědčivé řeči politické společenství, vést je například k určitému rozhodnutí nebo k uznání či ocenění prospěšného nebo krásného jednání, které se tak může stát sdíleným měřítkem jednání atd.

Zároveň je založena i eticky, stejně jako aristotelsky pojatá politika. Řečník předpokládá určitý morální a intelektuální stav svých posluchačů a s ohledem na něj volí přesvědčovací prostředky: ve svých řečnických argumentech musí vycházet z toho, co je jeho posluchačům známé a blízké (*logos*); měl by umět rozpoznat jejich naladění a pracovat s ním, což předpokládá určitou znalost mravních habitů (ovládání hněvu, nenávisť, přátelství, závist atp.) (*pathos*); měl by chápat, kým má pro ně být (*éthos*). Sám řečník má nějakou mravní povahu a nějaký rozum, které určují to, o čem nebo k čemu chce druhé přesvědčovat a jak tomu sám rozumí. Jeho reálné možnosti – říkat pravdu nebo klamat, přesvědčovat k něčemu prospěšnému nebo neprospěšnému atd. – jsou do značné míry dány právě stavem společenství, k němuž mluví.

Přesvědčování vždy předpokládá a nějak angažuje rozumějící bytost. Tím se liší například od hypnózy nebo vynucování souhlasu násilím. Pro aristotelské pojetí politického řečnictví je důraz na rozumění a na pěstování příslušných rozumových habitů zásadní: soudní, ale i poradní řečnictví vyžadují občana, který je soudný (*kritikos*).

To je určitý obecný rámec pro uvažování o současných formách veřejné řeči, včetně projevů na internetu a na sociálních sítích. Jsme jim schopni díky aristotelské rétorice lépe rozumět? Mají virtuální společenství nějaké odlišné znaky, které jsou z rétorického hlediska důležité? Používají se ve virtuálním prostoru nějaké jiné prostředky přesvědčování, než které známe z aristotelské rétoriky? Je aristotelské pojetí řečnictví nosné i dnes? V čem ano, v čem ne?

Ukázky cvičných textů (2 starší formáty, 2 nové)

Projev Michelle Obamové na sjezdu Demokratické strany, 17. 8. 2020

Mediální formát: Záznam projevu na Youtube

Odkazy: <http://akademické-forum.flu.cas.cz/michelle-obama/>
<https://www.youtube.com/watch?v=4IcWKBJeefs>

Dobrý večer. Je těžká doba a každý z nás ji prožívá jiným způsobem. A je mi jasné, že nějaký stranický sjezd a vůbec politika jsou pro spoustu lidí to poslední, čím by se zrovna v této době měli chut' zabývat. Věřte mi, že to naprosto chápu. Ale jsem tu dnes večer proto, že z celého svého srdce miluji tuto zemi, a proto, že mě trápí, když kolem sebe vidím bolest tolika lidí.

S mnohými z vás jsem se osobně setkala. Slyšela jsem příběhy, které jste mi vyprávěli. A právě ve vás teď vidím příslib této země. A díky mnoha jiným, kteří tu byli přede mnou, díky jejich dřině, potu a krvi, jsem dokázala pro naplnění tohoto příslibu sama žít.

Právě to je příběh Ameriky. Všichni ti lidé, kteří toho ve své době tolik obětovali a překonali tolik překážek, protože chtěli něco víc, něco lepšího pro svoje děti. V tomto příběhu je spousta krásy. Ale je v něm také spousta bolesti, spousta zápasů a nespravedlnosti a spousta práce, kterou ještě zbývá udělat. A to, koho si v těchto volbách zvolíme jako svého prezidenta, rozhodne o tom, zda si tohoto zápasu ceníme

nebo neceníme, zda proti této nespravedlnosti budeme něco dělat a zda do budoucna uchováme samotnou možnost toto dílo dokončit.

Patřím dnes mezi hrstku lidí, kteří mohli vidět zblízka, jak nesmírnou váhu a jak obrovskou moc má úřad prezidenta. A chci vám znovu říct, co jsem řekla už tolikrát předtím: je to těžká práce. Vyžaduje čistou hlavu a jasný úsudek, umění zvládat složité a protichůdné úkoly, respektování faktů a historie, morální kompas a schopnost naslouchat – a také pevné přesvědčení, že každý z oněch 330 000 000 životů v této zemi má svou hodnotu a něco znamená.

Slova prezidenta mají velkou moc. Mohou ovlivňovat pohyb trhů, mohou rozpoutat válku nebo nastolit mír. Mohou přivolávat naše lepší anděly, anebo probouzet naše nejtemnější pudy. V téhle práci prostě nemůžete skrývat, jak to vedete.

Jak už jsem řekla jindy: to, že jste prezidentem, vás samotného nezmění; vyjde naopak v plném světle najevo, co jste zač. Prezidentské volby mohou ale také ukázat, co jsme zač my sami. A před čtyřmi roky se velká spousta lidí rozhodla věřit tomu, že jejich hlas nic neznamena. Možná už toho měli dost. Možná si mysleli, že výsledek nebude tak těsný. Možná měli pocit, že některé překážky není možné překonat. Ale až už byl jejich důvod jakýkoli, svým rozhodnutím nakonec poslali do Oválné pracovny člověka, který v celonárodním lidovém hlasování prohrál téměř o 3 000 000 hlasů. V jednom ze států, které rozhodly o výsledku, byl rozdíl mezi oběma kandidáty v průměru jen dva hlasy na jeden volební obvod – dva hlasy. Důsledky teď neseme všichni.

Když můj manžel a spolu s ním i Joe Biden opouštěli svůj úřad, zažívali jsme rekordně dlouhé období zvyšování počtu pracovních míst. Dokázali jsme zajistit právo na zdravotní péči pro 20 000 000 lidí. Burcovali jsme naše spojence k boji proti změně klimatu a byli jsme uznáváni na celém světě. Lidé, kteří nás tehdy vedli, spolupracovali s vědci, aby pomohli zastavit šíření Eboly a zabránit celosvětové pandemii.

Uplynuly čtyři roky a stav, ve kterém se náš národ nyní nachází, se změnil k nepoznání. Kvůli viru zemřelo už více než 150 000 lidí a naše hospodářství se topí v problémech, protože současný prezident se dlouhou dobu choval, jako by se nic vážného nedělo. Miliony lidí přišly o práci. Mnozí z nás si už nemohou dovolit zdravotní péči; mnozí z nás bojují s vypětím všech sil, aby měli na to nejnutnější, jako je jídlo a nájem; mnohé obce řeší dilema, zda mají otevřít naše školy a jak to mají udělat, aby to bylo bezpečné, a marně přitom čekají na pomoc. Pokud jde o naše mezinárodní vztahy, obrátili jsme se zády nejen k dohodám, na kterých pracoval můj manžel, ale i ke spojenectvím, která budovali prezidenti, jako byl Reagan nebo Eisenhower. A tady u nás, kde na dlouhý seznam nevinných lidí barevné pleti, kteří byli zavražděni, přibyla další jména, jméno George Floyda a Breonny Taylorové, se vyslovení prosté skutečnosti, že černošské životy něco znamenají, stále setkává s výsměchem, který přichází z nejvyššího úřadu této země. Protože kdykoli dnes od Bílého domu očekáváme nějaké vedení nebo útěchu nebo alespoň zdání nějaké pevnosti, dočkáme se vždy jen chaosu, rozdělování a naprostého nedostatku empatie.

Článek Petra Hájka ze dne 2. ledna 2022 uveřejněný na stránkách Protiproudu

Mediaální formát: „alternativní“ internetové médium

Odkaz: <http://akademické-forum.flu.cas.cz/hajek/>

Petr Hájek radí těm, co oslavovali příchod roku 2022, aby rychle vystřízlivěli, protože poněmcku „sjednocená Evropa“, státní koncentráky a útok na Rusko nejsou jen dávnou historií.

Je to úkaz typické davové psychózy: Lidé na Silvestra v kvantech vyrážejí do ulic, odpalují petardy, opíjejí se a radují – i když je obklopuje stejně děsivá realita jako den předtím, kdy na ni nadávali. Proč? Důvod se zdá být nasnadě. Končí jeden rok, odhodíme ho za sebe, a s nadějí budeme hledět k tomu novému, ještě nepopsanému, jenž nám třeba přinese něco lepšího.

To ovšem platí tak maximálně pro účetnictví a daňové přiznání. Ze všech ostatních hledisek v tom není nic racionálního – spíše mystického, ba dokonce metafyzického. Což je pro umírající euroatlantickou civilizaci, která vše duchovní prohlásila za šrot a haraburdí, a nahradila je náboženstvím „neomylné vědy“ přinejmenším zvláštní. V takovém zúženém světě je všechno relativní, nic neplatí absolutně. Dokládá to výrok mé dcery, která se mnou (koneckonců i s prezidentem republiky) nesouhlasila, že „jedenadvacátý“ byl totálně mizerný rok. To proto, že se jí v něm narodila krásná dceruška. Jiní udělali maturitu či byli přijati na nějakou školu. Ještě jiní vyhráli ve sportce, postoupili kariéru v zaměstnání, nebo jejich favorit uspěl ve volbách. To poslední je ovšem v poslední době na pováženou.

Ostatně i s tím rokem 2022 je to na pováženou. Ten má význam pouze pro křesťany – a toto náboženství (donedávna konstitutivní pro naši civilizaci) je právě drceno na prach zapomnění koly progresivistické totalitní mašinérie za nadšené spolupráce zednářských elit, které spolu s „papežem“ Bergogliem obsadily Vatikán. Již brzy se proto bude v Evropě spíše slavit příchod muslimského Nového roku (letos 1444), zatímco nejvýznamnější bankéřské rodiny (skuteční kormidelníci „moderní doby“) zůstanou u svého tradičního židovského kalendáře (letos slaví 5783 od stvoření světa). Jen to účetnictví a daně nejspíš ještě nějaký čas ponechají Silvestru. Jinak teď už má být všechno jinak.

Přes kopírák

Souboj o totální (totalitní) proměnu původního civilizačního rámce jde do finále. Čtvrtá revoluce – po Velké francouzské, bolševické v Rusku a nacionálně socialistické v Německu – započala již koncem šedesátých let. O dvacet let později (pádem sovětského bloku) začala dostávat institucionální rozměr Nového světového řádu („stvoření“ EU). Tragická fraška z 11. září 2001 pak byla „výstřelem z Aurory“, stejně mystifikačním divadlem velkého podvodu jako „pád Zimního“ či „požár Reichstagu“ – po němž jako přes kopírák došlo k dramatické destrukci občanských svobod.

„Covidová tyranie“ (odstartovaná rozšířením uměle vyrobeného viru v amerických a čínských laboratořích roku 2019) už byla jen technickým provedením výstavby koncentračních táborů v jednotlivých zemích. Je nad nimi umístěn – jako přes kopírák – jen mírně upravený povzbuzující nápis Vakzine macht frei (Očkováním ke svobodě). Je to případné, protože čtvrtá revoluce se číselně shoduje s nástupem

německé 4. říše, která napodruhé – tentokrát bez tanků a děl – ovládla evropský kontinent. Je proto také přirozené, že si Němci aktuálně zvolili novou vládu, která se již netají svým cílem změnit Evropskou unii (zatím formálně „mezinárodní organizaci“) ve „federální“ impérium, jenž pro forma bude mít centrum v Bruselu (Berlín by přece jen stále řídící pamětníky bil příliš do očí).

Řečnická praxe a rétorická teorie v antickém Řecku: uvedení do tématu

Sylva Fischerová

Řečnická praxe a rétorická teorie v antickém Řecku: uvedení do tématu

Sylva Fischerová

“We are free from rhetoric only by knowledge of its history.”

Paul Shorey

Jak je zřejmé z názvu, lze v antickém Řecku rozlišovat vlastní řečnickou praxi, a oproti ní rétorickou teorii, přitom – jak vyplývá z povahy věci – rétorická teorie vzniká až později a obě se mezi sebou prolínají.

Vyděme z dnes již klasické knihy věnované tématu, jejímž autorem je George Kennedy; už sám název knihy je příznačný: *The Art of Persuasion in Ancient Greece* (Princeton 1963), neboli to, oč jde, je “umění přesvědčovat”. To je umění velmi staré, není tedy divu, že Kennedy začíná ve stylu: “Již Homérovi hrdinové” (v čemž jej následují i další kompendia věnovaná tématu) a zdůrazňuje, že řeči homérských hrdinů byly nejslabší v konstrukci logického argumentu. Nejblíže racionálnímu důkazu jsou pasáže jako *Il.* 9,377, kdy Achilles tvrdí, že by mu mělo být dovoleno odvést si Bríseovnu, jelikož i Menelaos miluje svoji ženu natolik, že celá válka byla podstoupena proto, aby ji získal zpět. Nacházíme ovšem časté užití příkladů a *pathos* – citového působení na posluchače; vůbec se nesetkáme s argumentem z pravděpodobnosti, který je užit až v homérských hymnech, kdy sotva narozený Hermés se brání osočení z krádeže Apollónových krav takto:

*Vypadám já jako silák a chlap, co dobytek honí?
(οὐδὲ βοῶν ἐλατῆρι, κραταίῳ φωτί, ἔοικα.)
To přece není pro mne, spíš o jiné věci mám zájem:
hledím si svého spánku a mléka z matčina prsu,
plínky si na tělo žádám a vlažnou příjemnou koupel.
... Veliký podiv, myslím, by vzbudilo ve sboru bohů,
sotva zrozený hošík že prošel předsíní domu
se stádem polních krav – jak nemístné řeči to mluvíš!
(τὸ δ' ἄπρεπέως ἀγορεύεις.)
(Hym. Herm. 265–272, přel. O. Smrčka)*

Pokud jde o vlastní zrození rétoriky, tradice je klade do druhé čtvrtiny 5. stol. př. Kr. do sicilských Syrakús, kde po pádu tyranidy mělo docházet k řadě soudních sporů, tudíž vyvstala potřeba soudních řečí. Jména uváděná tradicí

jsou Korax a Teisias, přičemž Korax měl být Teisiovým učitelem a s jejich působením je spojena i slavná anekdota o jejich vzájemném soudním sporu; další podrobnosti ovšem nejsou známy, T. Cole před časem dokonce vystoupil s hypotézou, že jde vlastně jen o jednu osobu (což mi nepřijde úplně přesvědčivé). Jakkoli tedy o počátcích rétoriky jako disciplíny mnoho nevíme, je pozoruhodné, že v Platónově dialogu *Faidros*, napsaném několik desetiletí po ustavení rétoriky (na přesném datu sepsání dialogu se badatelé neshodují) už čteme v pasáži věnované rétorice celou řadu rétorických *termini technici* (v textu úryvku jsou značeny tučně), předpokládající již dosti specifický diskurs – a také řadu jmen jednotlivých rétorů.

Sókratés: ...musíme říci, co právě je to, co zbývá z rétoriky.

Faidros: Jistě to je velická spousta věcí, Sókrate, těch, které jsou v knihách napsaných o řečnickém umění.

*Sókratés: A dobře jsi připomněl. – Za prvé, myslím, že **úvod**, má býti pronášen na začátku řeči; tyto věci nazýváš – že ano? – těmi jemnostmi umění?*

Faidros: Ano.

*Sókratés: Za druhé pak jakési **vypravování** a po něm **svědectví**, za **třetí důkazy**, za **čtvrté pravděpodobnosti**; také o **dotvrzování** a **přídavku k dotvrzování** mluví, tuším, muž z Byzantia, nejlepší umělec řeči.*

Faidros: Myslíš výborného Theodora?

*Sókratés: Jak jinak? Také že se má skládat **vyvracení** a **přídavek k vyvracení** v žalobě i v řeči obhajovací. A výtečníka Euéna z Paru neuvádíme? Ten první vynalezl **skryté projevy** a **nepřímé chvály** – podle některých skládá i nepřímé hany ve verších, pro usnadnění paměti – vždyť je to moudrý muž.*

*Teisia a Gorgia necháme být? Ti uviděli, že více než pravdy jest si vážit **pravděpodobnosti**, dále pak způsobují silou řeči, že se malé věci jeví velikými a velké malými, a nové věci představují starým způsobem a opačně novým; také vynalezli ve výkladu o všech věcech i **stručnost řeči** i **nesmírné délky**. Když tyto věci ode mne kdysi slyšel Prodikos, zasmál se a pravil, že on sám jediný vynalezl umění řeči, kterých je potřebí; že není potřebí ani dlouhých ani krátkých, nýbrž přiměřených.*

Faidros: Výborně, Prodiku!

Sókratés: O Hippiovi nemluvíme? Myslím totiž, že by s Prodikem souhlasil i ten host z Élidy.

Faidros: Proč ne?

*Sókratés: A dále, jak bychom vypověděli řečnické nauky Músy Pólovy, jako **zdvojování**, **sloh průpovědní** a **sloh obrazný**, sbírku slov Likymniových, jež Likymnios Pólovi daroval k vytvoření "Krásy jazyka"?*

Faidros: Od Prótagory, Sókrate, nebyly nějaké takové věci?

Sókratés: Jakási "Správnost jazyka", hochu, a mnoho jiného krásného. Avšak nad žalnými řeči, vláčenými ke stáří a chudobě, panuje svým uměním, jak se

*mi zdá, síla muže chalkédónského; ten muž zároveň dovede množství rozjitřiti, a zase rozjitřené kouzelnými slovy tišiti, jak sám pravil; také nejpůsobivěji umí osočovati, i osočování, ať to je kdekoli, vyvrátit. A dále, co se týče konce řeči, podobá se, že všichni společně mají totéž mínění; jedni mu říkají **závěr**, jiní mu dávají jiné jméno.*

Faidros: Myslíš způsob uvést na konci posluchačům na paměť stručně všechny jednotlivé myšlenky o předmětu řeči?

Sókratés: Ano, to myslím, a máš-li ty ještě něco jiného říci o řečnickém umění –

Faidros: Jen maličkosti, které nestojí za řeč. (Faidros, 266 d nn., přel. F.

Novotný)

V této pasáži (která byla označena E. Heitschem v jeho komentáři k dialogu jako “früheste Beispiel einer Wissenschaftsgeschichte”) zazní deset jmen: Theodor z Byzantia – Euénos z Paru – Teisiás – Gorgiás – Prodikos – Hippiás – Pólos – Likymnios – Prótagorás – Thrasymachos (=muž chalkédónský); řada z nich je řazena k tzv. sofistům (viz níže). Na rychlost, s níž se rétorika jakožto umění, *techné*, ustavila, měla jistě vliv skutečnost, že řečnická praxe měla v Řecku dlouhou tradici, a také že se pohybujeme ve společnosti, která má i přes užívání alfabety stále výrazně orální charakter; nepochybně ale přispěl i boom jednotlivých *technai* koncem 5. stol. př. Kr. a následně vznikajících příruček a manuálů, zkrátka “naučné” literatury *en bloc* (srv. manuály kuchařské, gymnastické, příručky bojového či loveckého umění, hudby, jezdeckví, lékařské spisy atp.).

Sofisté

Původní význam slova *sofistés*: moudrý, rozumný člověk (jako Pythagorás nebo sedm mudrců) nebo odborník, mistr svého umění (o věstcích, básnících, hudebnících atp., viz *LSJ*). Od pozdního 5. stol. př. Kr. pak i speciální označení toho, kdo patří mezi sofisty.

Jde o zcela rozmanitou množinu mužů: věru pestrý je tento živočich, sofista, *poikilon thérion*, podotýká elejský host v dialogu *Sofistés* (*Soph.* 226a).

Většinou nejsou z Athén:

Gorgiás z Leontín – Prótagorás z Abdér – Prodikos z Kea – Hippiás z Élidy – Thrasymachos z Chalkédonu – Kritiás z Athén – Antifón z Athén – Lykofrón.

Dochovány až na výjimky jen zlomky; dále také anonymní díla: *Anonymus Iamblichii*; *Dissoi logoi* (=Dvojí řeči), sbírka školních řečnických cvičení v dórštině.

Co vlastně je cílem sofistů? Výroky (zde převzaté převážně z Platónových dialogů) se dosti různí: vzdělávat lidi; činit lidi dobrými občany; učit je politické zdatnosti; naučit je dobře mluvit (*paideuein anthrōpūs; poiein andras agathūs politas; učit politiké areté; poiein deinūs legein*). Prótagorás vysvětluje, v čem bude mladičký Hippokratés lepší, když se stane jeho žákem: má nauka je vědět si rady, *eubúlia*, ve věcech své vlastní domácnosti, aby ji co nejlépe spravoval, i ve věcech obce, aby v nich byl co nejschopnější, a to jak skutky, tak i slovy (*Prot.* 318d n.). Zásadní rozdíl tu ovšem je: *epi paideia* vs. *epi techné*, tzn. sofistův žák se u něj neučí proto, aby se sám stal sofistou (tj. nikoli *epi techné*), ale aby byl sám dostatečně vzdělán (*epi paideia*).

Základní rysy: návaznost na eleaty v argumentaci (důležitost antilogiky); vývojový optimismus stran lidstva i jedince; síla logu. Často bývá zdůrazňován jejich zájem o *ta anthrōpina* (=věci týkající se lidstva a člověka), ale např. Hippiás se věnoval geometrii, aritmetice, hudbě (=harmonii) i zkoumání hvězd a stavů oblohy (*Hipp. Ma.* 285b n.), tzn. disciplínám pozdějšího kvadrivia.

Co je důležité: demokratické zřízení Athén i řady jiných obcí. V Athénách se už r. 458 př. Kr. otvírá úřad archonta i nejnižším třídám (=je zaveden plat pro archonty, členy rady i lidových soudů). Kromě úřadu stratéga a několika dalších je zavedena volba formou losování; prakticky vzato tedy každý občan mohl promluvit na shromáždění, které schvalovalo zákony, vyhlašovalo válku a uzavíralo smlouvy. Kromě toho i na soudním jednání vystupují občané osobně a musí umět představit svou při.

Sofisté zcela změnili dosavadní systém výchovy a vzdělání, tedy tzv. „starou“ výchovu, *archaia paideia*, kdy každé dítě mělo tři učitele: *paidotribés*, *kitharistés*, *grammatistés*, tj. učilo se gymnastice, hudbě a gramatice v širokém smyslu, která zahrnovala znalost čtení, psaní, počítání (= základy aritmetiky a geometrie), jakož i četbu básníků, výklady průpovědí a mýtů atp. Aristotelés uvádí, že někdy přistupovala také výuka kreslení (*Pol.* 1337b25). Sofisté zde přinášejí radikální změnu, takže H.-I. Marrou píše přímo o “pedagogické revoluci raných sofistů” (H.-I. Marrou, *A History of Education in Antiquity*, New York 1956, str. 46–60). Srv. Hegel: “Ano, sofisté jsou učiteli Řecka a teprve díky sofistům se Řecko stalo vzdělaným Řeckem. ... Dávali-li sofisté tomuto vzdělání smysl a šířili-li je, stali se samostatným stavem, jenž toto učení provozoval jako zaměstnání či úřad. Nyní se tak učí ve školách. ... K vzdělání tedy patří, že se seznamujeme s obecnými hledisky, která patří k určitému jednání, k události atp., a že tato hlediska a tím i samu věc pojmáme všeobecným způsobem, a tak si uvědomujeme, oč jde. Soudce zná různé zákony, tzn. rozličná právní hlediska, podle nichž musí o dané věci uvažovat.

A tato hlediska jsou již sama pro sebe obecnými stránkami, díky nimž je soudcově vědomí obecné a díky nimž uvažuje o předmětu obecným způsobem. Vzdělaný člověk umí takto něco říci o jakémkoli předmětu a nalézt hlediska, jež se k němu hodí. A za toto vzdělání vděčí Řecko sofistům, neboť sofisté Řeky naučili, aby si tvořili myšlenky o tom, co pro ně má platit. Takto šlo v sofistické výchově nejen o výchovu k řečnictví, ale i o průpravu k filosofii.” (*Dějiny filosofie* II, str. 9 nn.)

J. de Romilly: “Inovace sofistů mají své přímé následnictví v Ísokratovi, Ísokratés v Ciceronovi, Cicero předává své dědictví až k nám. Máme-li vzdělání pro lyceisty i pro lidi toužící i později obsáhnout další myšlenky, jsme za to vděční Prótagorovi a jeho přátelům.” (*Les grands sophistes dans l’Athènes de Périclès*, Paris 1988, str. 76).

Sofisté ale neučí ve školách – putují po Řecku od obce k obci, kde dávají epideixeis; též vystupují na panhelénských hrách (srv. Hippiás, který v Olympii nabízel pohovořit na jakékoli téma z připraveného seznamu a odpovědět na jakoukoli otázku, *Hipp. Min.* 363c; Platón jej také popisuje, jak jednou přišel do Olympie a vše, co měl na sobě, bylo vyrobeno jeho vlastníma rukama, od bot a suknice až k prstenu a lahvičce na olej, *Hipp. Min.* 368b n.); jejich působení lze označit za “kolektivní tutoring”, sofista je učitel mladých mužů, kteří se svěřují jeho péči a podstupují daná cvičení (teoretická i praktická); Prótagorás za takovýto tutoring trvající 3-4 roky požadoval 10 000 drachem (Diog. Laertios IX, 52); mohly být ale i jednorázové, a tudíž levnější přednášky, i když i ty se lišily (srv. Sókratés říká, že si nemohl dovolit Prodikovu přednášku o správnosti slov, *orthotés onomatón*, za 50 drachem, ale jen za jednu drachmu; *Crat.* 384b). Hippiás vynáší své výdělky při hovoru se Sókratem: “...a tu jsem si /scil. na Sicílii/ v krátké době vydělal mnohem více než sto padesát min, a jen z jedné velmi malé obce, Inyka, více než dvacet min” (*Hipp. Ma.* 282e).

Gorgiás, Chvála Heleny

(gorgiovské figury – antiteze, paralelismus, *homoioioteuton*; sloh “básnický”, neboli Kunstprosa; mj. též u Hérakleita; kritizuje jej Aristotelés ve třetí knize *Rétoriky* jako pro prózu nevhodný)

(8) εἰ δὲ λόγος ὁ πείσας καὶ τὴν ψυχὴν ἀπατήσας, οὐδὲ πρὸς τοῦτο χαλεπὸν ἀπολογήσασθαι καὶ τὴν αἰτίαν ἀπολύσασθαι ὧδε. λόγος δυνάστης μέγας ἐστίν, ὃς σμικροτάτῳ σώματι καὶ ἀφανεστάτῳ θεϊότατα ἔργα ἀποτελεῖ· δύναται γὰρ καὶ φόβον παῦσαι καὶ λύπην ἀφελεῖν καὶ χαρὰν ἐνεργάσασθαι καὶ ἔλεον ἐπαυξῆσαι. ταῦτα δὲ ὡς οὕτως ἔχει δεῖξω· (9) δεῖ δὲ καὶ δόξῃ δεῖξαι τοῖς ἀκούουσιν· τὴν ποίησιν ἅπασαν καὶ νομίζω καὶ ὀνομάζω λόγον ἔχοντα μέτρον·

ἥς τοὺς ἀκούοντας εἰσῆλθε καὶ φρίκη περίφοβος καὶ ἔλεος πολὺδακρυς καὶ πόθος φιλοπενθήας, ἐπ' ἄλλοτρίων τε πραγμάτων καὶ σωμάτων εὐτυχίαις καὶ δυσπραγίαις ἰδίον τι πάθημα διὰ τῶν λόγων ἔπαθεν ἡ ψυχὴ. φέρε δὴ πρὸς ἄλλον ἀπ' ἄλλου μεταστῶ λόγον. (10) αἱ γὰρ ἔνθεοι διὰ λόγων ἐπωιδᾶι ἐπαγωγοὶ ἡδονῆς, ἀπαγωγοὶ λύπης γίνονται· συγγινομένη γὰρ τῇ δόξει τῆς ψυχῆς ἡ δύναμις τῆς ἐπωιδῆς ἔθελξε καὶ ἔπεισε καὶ μετέστησεν αὐτὴν γοητείας. γοητείας δὲ καὶ μαγείας δισσαὶ τέχναι εὖρηνται, αἱ εἰσι ψυχῆς ἀμαρτήματα καὶ δόξης ἀπατήματα. (11) ὅσοι δὲ ὅσους περὶ ὧν καὶ ἔπεισαν καὶ πείθουσι δὲ ψευδῇ λόγον πλάσαντες. εἰ μὲν γὰρ πάντες περὶ πάντων εἶχον τῶν <τε> παροιχομένων μνήμην τῶν τε παρόντων <ἐννοια> τῶν τε μελλόντων πρόνοιαν, οὐκ ἂν ὁμοίως ὁμοίος ἦν ὁ λόγος, οἷς τὰ νῦν γε οὔτε μνησθῆναι τὸ παροιχόμενον οὔτε σκέψασθαι τὸ παρὸν οὔτε μαντεύσασθαι τὸ μέλλον εὐπόρως ἔχει· ὥστε περὶ τῶν πλείστων οἱ πλείστοι τὴν δόξαν σύμβουλον τῇ ψυχῇ παρέχονται. ἡ δὲ δόξα σφαλερὰ καὶ ἀβέβαιος οὔσα σφαλεραῖς καὶ ἀβεβαίοις εὐτυχίαις περιβάλλει τοὺς αὐτῇ χρωμένους.

Řeč je mocným vládcem, který zcela nepatrným a nepostizitelným tělem vykonává věci převeliké; neboť v její moci je zbavit člověka strachu, odejmout mu zármutek, vzbudit v něm radost, zmnožit jeho lítost. ... Celé básnictví pokládám za řeč mající míru. Ty, kteří ji naslouchají, naplní hrůza plná strachu, lítost bohatá na slzy a touha provázená smutkem. Cizí osudy, štěstí a neštěstí prožívá duše mocí slov jakoby jakýsi vlastní prožitek. Ale přejdeme odtud k druhému druhu řeči. Kouzelné zařikání řeči přikouzlují radost, zařikává zármutek; neboť když se moc čarovného zpěvu setká s míněním duše, omámí ji, přesvědčí ji, změní ji svými čarami. Je dvojí umění čar a magie řeči. Spočívá ve vadách duše a v šílení mysli. Tolik lidí bylo již přesvědčeno a je přesvědčováno tolika lidmi v tolika věcech smyšlenou, lživou řečí! Kdyby všichni lidé si všechny věci minulé pamatovali, všechny věci přítomné chápali a všechny věci budoucí předvíдали, nebylo by podobné řeči. Protože však není snadné ani si pamatovati minulé, ani prozkoumati přítomné, ani předvídati budoucí, proto většina lidí ve většině záležitostí poskytuje duši jako rádce mínění. Mínění, samo vratké a nepevné, obklopuje vratkou a nepevnou pohodou ty, kteří je užívají. (Gorgiás, Helena 11,51 nn., přel. B. Borecký)

Z Dvojích řečí (Dissoi logoi)

O moudrosti a zdatnosti, lze-li jim učit (Περὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς, αἱ διδασκτόν)

(školní text, cvičně představující u daného tématu argumenty *pro et contra*)

Říká se jakási řeč ani pravdivá, ani nová, že moudrosti a zdatnosti nelze učit ani jiné, ani sebe. Kdo to tvrdí, užívají těchto důkazů: že prý není možné, odevzdáš-li něoc někomu jinému, abys to sám ještě měl. To je jeden důkaz. A

druhý: kdyby bylo lze učit moudrosti a zdatnosti, že by byli jejich odborní učitelé, jako jsou učitelé hudby. A třetí, že moudří lidé, kteří žili v Řecku, by tomu byli vyučili své děti a přátele. A čtvrtý, že někteří lidé, kteří přišli k sofistům, z toho neměli žádný prospěch. Pátý, že mnozí, ač se nestýkali se sofisty, nabyli vážnosti.

Já však pokládám tuto řeč za velmi pošetilou; poznávám totiž, že učitelé učí písmu a kitharisté hře na kitharu a každý z nich to stále umí. A proti druhému důkazu, že nejsou odborní učitelé moudrosti a zdatnosti: čemu učí sofisté, ne-li moudrosti a zdatnosti? (τί μὲν τοῖ σοφισταὶ διδάσκοντι ἄλλ' ἢ σοφίαν καὶ ἀρετάν;) A co byli anaxagorovci a pythagorovci? Třetí důkaz: vždyť Polykleitos naučil svého syna sochařství. A nenaučil-li někdo, není to důkaz, neboť jestliže jeden něčemu naučil, je to svědectví, že je možno naučit. Čtvrtý důkaz, totiž že se někteří stávají moudrými bez sofistů: vždyť se mnozí naučili písmu, aniž se mu učili. Taky je tu důležité nadání.

Takto jsem promluvil řeč a máš začátek, konec i střed. A netvrdím, že lze moudrosti a zdatnosti učit, ale nedostačují mi ony důkazy. (přel. K. Svoboda, upr. SF)

Platón, sofistika a “pravá” rétorika

S trochou nadsázky lze říci, že kdyby sofisté neexistovali, Platón by si je zřejmě musel vymyslet. S kým jiným by se jeho Sókratés v dialogích přel? “Jen” s filosofem Parmenidem nebo s Athénany Lachetem nebo Euthyfrónem atp.? Sofisté jsou v dialogích přítomni různými způsoby – opakovaně se líčí, jak vlastně působí, jak si vydělávají peníze (viz výše), také jakým způsobem učí (např. Prótagorás vypráví dlouhý mýtus o historii lidského pokolení v po něm pojmenovaném dialogu, pak předvede rozbor básně, při tom nastupuje i přítomný Prodikos se svou *orthotés onomatón*, a následuje Prótagorova účast v sókratovském elenchu: to vše můžeme chápat jako představení sofistické výuky).

Dialogy, kde se setkáváme se sofisty: *Gorgiás*; *Faidros*; *Prótagorás*; *Menón*; *Euthydémos*; *Hippiás Větší*; *Hippiás Menší*; *Sofistés*; (Prótagorova homomensura – člověk je měrou všech věcí – je rozebírána v *Theaitetovi*). *Apologie* a *Menexenos* pak představují přímo řeči, další řeči jsou přítomny v jiných dialogích.

Výměry sofisty v dialogu *Sofistés*:

Sofista je výdělečný lovec mladých a bohatých lidí – je obchodník a kupec s naukami pro duši, nebo též prodavač vlastních výrobků v oboru nauk – dále je to borec zápasnictví v řečech, který si vyhradil umění eristické (213c-231e); má

ve svém majetku “jakési zdánlivé vědění o všech věcech, ale ne pravdu” (233d); je to “kejkklíř” a napodobitel skutečnosti (234e);

existuje ale i “ušlechtilá sofistika dobrého rodu” jakožto umění rozlišovací/rozlučovací a pro duši očištné a výchovné, neboť podává důkaz o lichém zdání moudrosti (231b nn.).

Dialog Gorgiás a kritika sofistiky:

Rétorika jako *peithús démiúrgos*, výrobkyně přemluvy, v *Gorg.* 453a.

Sókratés: *Pod lékařstvím tedy, jak jsem řekl, se ukrývá jako druh lahodění kuchařství; pod gymnastikou pak právě týmž způsobem kosmetika, věc ničemná, ošemetná, nízká a sprostá, klamající tvary i barvami, hladkostí a oděvem, čímž způsobuje, že lidé honíce se za krásou zanedbávají svou vlastní, kterou dává gymnastika. Abych dlouze nemluvil, chci ti říci jako geometrové – pak bys mi snad porozuměl – že jako se má kosmetika ke gymnastice, tak se má sofistika k zákonodárství, a jako se má kuchařství k lékařství, tak se má rétorika k soudnictví.*“

Úlisné lahodění ... směřuje k tomu, co je příjemné, bez ohledu na to, co je nejlepší; i nepokládám pak to za umění, nýbrž za zběhlost proto, že nedovede podat žádného rozumového výkladu. (*Gorgiás*, 464e nn.)

Dialog Faidros a “pravá”, tj. filosofická rétorika:

Sókratés: *Nehanobili jsme snad, přáteli, řečnické umění hruběji, než je slušno? To by snad řeklo: "Co to, podivní lidé, tlacháte? Vždyť já nikoho, kdo nezná pravdu, nenutím, aby se učil řečnictví, nýbrž, zmůže-li něco má rada, doporučuji, aby se o mne ucházel tak, že si napřed získá onu; to však prohlašuji s důrazem, že beze mne znalost jsoucen nikomu nepomůže, aby uměle působil svou řečí."* (260d)

Sókratés: *Protože je působnost řeči kouzelnické vedení duší, psychagógia, je nutné, aby ten, kdo chce být odborníkem v řečnictví, věděl, kolik druhů má duše. Jest pak jich tolik a tolik a jsou takové a takové, a tím se jedni lidé stávají takovými a druzí zase takovými; a když jsou tyto druhy takto rozděleny, jest zase tolik a tolik druhů řečí, každý jisté jakosti. A tu lidé jednoho druhu dávají se snadno přivést k jistým přesvědčením jistými řečmi z jisté příčiny, kdežto lidé jiného druhu těmi prostředky ne. Jest tedy třeba tyto věci si náležitě uvědomit, potom je pozorovat v praktických případech a jak jsou prakticky prováděny, a přitom být schopen je bystře sledovat smyslovým vnímáním; jinak nemůže ještě*

*vědět nic více, než co mu daly řeči, které tehdy poslouchal u svého učitele. Když pak dovede náležitě říci, jaký člověk od jakých řečí bývá přesvědčován, a když je schopen člověka, když se s ním setká, rozpoznávat a sám sobě dokázat, že to je ta a ta povaha, o které byly tehdy ty výklady, nyní ve skutečnosti vedle něho přítomná, které je třeba dáti tyto jisté řeči tímto způsobem za účelem přemluvení o těchto věcech – když už má všechny tyto podmínky a k tomu přibere znalost příležitostí, kdy je čas mluvit, a kdy řeči se zdržet, a co se týče stručného slohu, litostivého slohu, slohu vzrušujícího a všech jednotlivých druhů řečí, kterým se naučil, když rozezná jejich včasnost a nevčasnost, **tehdy je to umění vypracováno krásně a dokonale**, dříve však nikoli. Ale kdykoli by někomu řečnickému nebo vyučujícímu nebo píšícímu některá z těch věcí chyběla a on tvrdil, že mluví podle pravidel umění, vyhrává ten, kdo mu nevěří. (271d n.)*

Sókratés: *"Teisio, my již dávno tvrdíme – ještě dříve, nežli jsi vystoupil ty – že tato pravděpodobnost vzniká u lidí patrně pro podobnost s pravdou; a o podobnostech jsme právě vyložili, že je všude dovede nejlépe nalézt ten, kdo zná pravdu. Proto jestliže chceš říci o umění řečnickém něco jiného, poslouchali bychom; pakli ne, uvěříme tomu, co jsme před chvílí vyložili, že jestliže někdo nerozpočítá přirozené povahy svých posluchačů a nebude schopen rozdělovati jsoucná podle pojmových druhů a jedno každé zvlášť ukládati do rozsahu jedné ideje, nikdy nebude odborníkem v umění řečnickém, pokud to je člověku možno. Těchto znalostí nikdy nenabude bez veliké námahy; a té nemá rozumný člověk podstupovat pro řečnění a jednání v lidské společnosti, nýbrž aby byl schopen mluvit věci milé bohům a také ve všem podle možnosti bohumile jednati. Vždyť jak praví moudřejší než jsme my, rozumný člověk se nemá, Teisio, snažit dělati po vůli svým spoluslužebníkům, leda na druhém místě, nýbrž pánům dobrým a dobrého rodu. (273d n.; ukázky jsou v překladu F. Novotného)*

Shrňme: Je to podobné jako s mýty – ty staré (kterým Dodds říká "zdeděný konglomerát") jsou podle Platóna nevyhovující, takže je třeba vymyslet a začít vyprávět nové; což činí ve svých dialozích. Podobně dosavadní rétorika (=často se píše v této souvislosti o "tradiční" rétorice, ale vzhledem k relativně nedávné historii rétoriky jako disciplíny, viz výše, zde "tradicí" nelze úplně operovat) je podle Platóna nevyhovující, tudíž je třeba **ustavit novou rétoriku**, která by byla práva tomu, co je člověk, jaká je jeho duše a jak má správně žít, a to i ve vztahu k ostatním. Následuje známá pasáž o mluveném a psaném slově, která poukazuje na úskalí slova psaného a naopak vyzdvihuje "vědění řečí, které jsou schopny pomáhati sobě samým i svému zasévači a nejsou neplodné, nýbrž mají símě, z něhož vyrůstají v jiných myslích zase jiné řeči, schopné takto udržovat

to símě stále nesmrtelným, a způsobují tomu, kdo je v sobě má, nejvyšší štěstí, jaké je člověku možné” (276e).

Role řeči: logos jako základ civilizace

Ísokratés, *Nikoklés* (Nic. 5 nn.; viz také *Antidosis* 253 nn.).

V mnoha z našich schopností se nijak nelišíme od zvířat; naopak ve skutečnosti zaostáváme za mnoha z nich v rychlosti a síle a v jiných vlastnostech. Ale protože máme vrozenou schopnost přesvědčit jeden druhého a vysvětlit si navzájem, co chceme, unikli jsme nejen životu zvířat, ale také tím, že jsme se spojili dohromady, jsme založili obce a ustavili zákony a vynalezli umění – a řeč nám pomohla dosáhnout prakticky všechno z toho, co jsme měli v úmyslu, καὶ σχεδὸν ἅπαντα τὰ δι’ ἡμῶν μεμηχανημένα λόγος ἡμῖν ἐστὶν ὁ συγκατασκευάσας.

οὗτος γὰρ περὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀδίκων καὶ τῶν αἰσχροῶν καὶ τῶν καλῶν ἐνομοθέτησεν: ὧν μὴ διαταχθέντων οὐκ ἂν οἴοι τ’ ἡμεῖν οἰκεῖν μετ’ ἀλλήλων. Neboť je to řeč, logos, která ustanovila zákony o spravedlivém a nespravedlivém, o hanebném a krásném – a bez těchto opatření bychom nebyli s to žít pospolu. Řečí usvědčujeme ty, kdo jsou špatní, a chválíme ty dobré. Řečí vychováváme nevědomé a chválíme/zkoumáme moudré. Schopnost mluvit, jak je třeba, nahlížíme jako nejlepší znak rozumu a pravdivá, zákonná a spravedlivá řeč je obrazem dobré duše, takové, které lze důvěřovat.

*τὸ γὰρ λέγειν ὥς δεῖ τοῦ φρονεῖν εὖ μέγιστον σημεῖον ποιούμεθα, καὶ λόγος ἀληθὴς καὶ νόμιμος καὶ δίκαιος ψυχῆς ἀγαθῆς καὶ πιστῆς εἰδωλόν ἐστιν. Řečí se přeme o to, co je sporné, a zkoumáme to, co je neznámé. Užíváme týchž argumentů, když chceme řečí přesvědčit druhé, jako když přemýšlíme sami pro sebe. Řečníky nazýváme ty, kdo umí mluvit před zástupem, a moudrými ty, kdo nejlépe rozmlouvají sami se sebou. Máme-li stručně shrnout toto téma, pak shledáme, že nic, co je vykonáváno s rozumem, není konáno bez účasti řeči, ale řeč je vůdcem všeho konání a myšlení a nejvíc jí užívají ti, kdo mají nejvíc rozumu.” (přel. SF; k tématu viz také Cicero, *De oratore* 1,30 nn.).*

Srv. historka, kterou vypráví Plútarchos o Alkibiadovi:

„Když se začal učit, ostatní učitele ochotně poslouchal, ale pískání na aulos se vyhýbal jako věci neušlechtilé a sprosté. Zacházení s lyrou a pléktem prý nijak nekazí ani držení, ani podobu slušící člověku svobodného rodu, ale u toho, kdo píská na aulos, mohou prý i příbuzní jen nesnadno rozpoznat obličej. Dále prý lyra doprovází svými zvuky a zpěvem slova a píseň toho, kdo na ni hraje, ale aulos uzavírá a ucpává člověku ústa, zbavuje každého hlasu a řeči. „Atsi jen, ‘ pravil,

„pískají thébští chlapi, neboť nedovedou rozmlouvat, ale my Athéňané, my máme, jak říkají naši otcové, zakladatelkou Athénu, jež prý pohodila aulos, a otcovským bohem je nám Apollón, jenž dokonce z toho hráče na aulos sedřel kůži“. (Plútarchos, *Alcib.* 2,5 n., přel. F. Stiebitz, upravila S. F.)

Ísokratés zakládá svou školu kolem r. 390 př. Kr. (odtud Ísokratés a Platón jako vlastníci soupeřících výchovných škol), s cílem: vychovat žáky pro politickou aktivitu, a zde je rétorika hlavní zbraň. Může být přitom oddělena od dialektiky, ale ne proto, že by se dialektika zabývala pravdou: není nic jiného než puntičkářská a hnidopišská, zápasnická a haštěřivá (srv. *In soph.* 1 nn.). Rozpoznáno může být pouze pravděpodobné – a to je nejlépe prezentovatelné prostřednictvím rétoriky. Přitom veškeré praktické studium označuje Ísokratés jako “filosofii” (*Antidosis* 270 nn.). Kennedy rozdílné pojetí obou komentuje: “Bezpochyby bylo pro každého z nich bolestné vidět, jak žáci toho druhého jsou zaváděni na chybnou cestu.”

Aristotelés, Rétorika

(Tři knihy, vznikají zřejmě v různé době.)

Úkolem rétoriky je podle Aristotela najít na každé věci *to pithanon*, to přesvědčivé.

Rétorika je protějškem, ἀντίστροφος, dialektiky: obě se týkají věcí, jež sice nějak tvoří společný předmět poznání všech lidí, ale nepatří žádné určité vymezené vědě; rétorika je tedy druhem “odnože dialektiky” a nauky, která pojednává o povahách a kterou je správné nazývat naukou politickou: συμβαίνει τὴν ῥητορικὴν οἷον παραφυῆς τι τῆς διαλεκτικῆς εἶναι καὶ τῆς περὶ τὰ ἥθη πραγματείας, ἥν δίκαιόν ἐστι προσαγορεύειν πολιτικὴν. (Podstatné ovšem je, že Aristotelova “dialektika” není totožná s Platónovou dialektikou, a v tomto smyslu reakce Aristotela představuje vlastně odmítnutí, nebo přinejmenším podstatnou modifikaci, “filosofické rétoriky” jeho učitele. Stejně tak níže zmíněná Aristotelova “psychologie” ve druhé knize *Rétoriky* není Platónovou psychologií z *Faidra*.)

Tři druhy řečnictví: soudní (*genos dikanikon*, vztahuje se k minulosti, jeho cílem, *telos*, je prospěch/škoda); poradní (*genos symbuleutikon*, vztahuje se k budoucnosti, cílem je právo/ bezpráví); epideiktické (*genos epideiktikon*, vztahuje se zejména k přítomnosti, ale vstupuje tam i minulost a budoucnost; skrze chválu a hanu je cílem dobré/hanebné).

Rétorika se zabývá odůvodňováním, a to skrze obecný úsudek, *enthyméma* (jakožto druh sylogismu určený pro řeč adresovanou posluchačům); dalšími prostředky jsou příklady, *paradeigmata*; obecná hlediska: *koinoi topoi/loci communes*. Důležitost psychologie: řada kapitol druhé knihy je věnována analýze afektů. Třetí kniha je de facto naukou o slohu; přednosti slohu: jasnost, *saféneia*, a vhodnost, *prepon*; dále také ozdobné prostředky, *kataskeuē*.

Jaké současné disciplíny objímá záběr *Rétoriky*: teorie argumentace; teorie komunikace; stylistika a nauka o slohu; psychologie; politická věda (možná i další).

(Pozn.: Aristotelés prý učil rétoriku v Lykeiu až odpoledne, jako druh doplňkového předmětu, viz Filodémos z Gadar, *Rhet.* 6, col. 48, II, p. 50. Kennedy soudí, že Aristotelés mohl učit rétoriku už v Akademii s Platónovým souhlasem ještě před jeho smrtí, neboť přednášky byly motivovány opozicí vůči Ísokratovi, který zemřel předtím, než Aristotelés ustavil svou školu.)

(K rétorice za helénismu, kánonu deseti řečníků, k Hermagorovi z Temnu a teorii statusů/ staseis, sváru mezi atticismem a asianismem a k nauce o stylu obecně viz zejména Pavlík, J., úvodní studie k dílu Dionýsia z Halikarnássu *O starých řečnících*, Praha 2013, str. XI-XCIII; dále také Kraus, J., *Rétorika v evropské kultuře*, Praha 1998, str. 35 nn.)

Rétorika a literatura

Rétorika a řečnictví prostupují v Řecku doslova vším – nejen životem celé společnosti (viz výše zmíněné orální zakotvení), ale také de facto všemi žánry řecké literatury, eposem počínaje, přes drama a historiografii až k románům. Antická literatura je bez rétoriky jednoduše nemyslitelná. Ponechám stranou prolulé *agónes logón* v dramatech či řeči u historiků (Hérodota a zvl. Thúkýdida) a představím méně známý fenomén, totiž ***ekfrasis*, její vymezení v rétorických příručkách a její roli v antickém románu.**

Výraz *ekfrasis*, od konce 19. století, a zejména ve druhé polovině 20. století používaný pro označení popisu uměleckých děl, se užíval v rétorických příručkách napsaných v prvních stoletích letopočtu k označení popisu vůbec (jak tomu odpovídá jeho latinský ekvivalent *descriptio*).¹ To, čím je v prvé řadě

¹ V českém prostředí se nicméně opakovaně pracuje s představou, že „ekfráze je verbální reprezentace prostorového uměleckého díla (malířského, sochařského, méně často i architektonického)“ (Fedrová, S.,

ekfrasis definována, totiž není předmět jejího zájmu či popisu, ale cíl celé této aktivity: „*Ekfrasis* je popisná řeč, která živě přináší daný předmět před naše zraky. Ἐκφρασις ἐστὶ λόγος περιηγηματικὸς ἐναργῶς ὑπ’ ὅψιν ἄγων τὸ δηλούμενον“ (Theón, *Prog.* 118, 6).

Tuto definici opakují po Theónovi, rétorovi působícím nejspíše v prvním století, v podstatě doslova další rétorické příručky, tzv. *progymnasmata* (=cvičení). Nikolaos (který psal svá díla až v 5. století) připojuje ještě vysvětlení ústředního termínu „živě“, *enargós*: „*Enargós* je doplněno proto, že právě v tomto ohledu se liší *ekfrasis* od *diégésis* (vyprávění). Zatímco vyprávění podává události jednoduše, *ekfrasis* se snaží udělat z posluchačů diváky“ (ἡ μὲν γὰρ ψιλὴν ἔχει ἔκθεσιν πραγμάτων, ἡ δὲ πειρᾶται θεατὰς τοὺς ἀκούοντας ἐργάζεσθαι, Nikolaos, *Prog.* 68,9). To také zakládá mnohačetné mezihry mezi slovem a obrazem, jichž jsme v ekfrázích svědky.

Pozoruhodný je výčet objektů ekfrází. Theón vypočítává osoby, události, místa, dobu, způsoby (např. jak byly vyráběny zbraně či obléhací stroje; Theón, *Prog.* 118,21). Rétor Afthonios připojuje k výčtu ještě zvířata a rostliny (Afthonios, *Prog.* 37) a Nikolaos přidává sochy či obrazy a „jiné takové věci“. K tomu podle něj přistupuje také nutnost objasnit různé emoce, *pathé*, jaké umělec ve svých postavách zobrazil a jaké jsou příčinou, *aitia*, jejich stavu (Nikolaos, *Prog.* 69,4 n.).

S ekfrázemi se setkáváme v různých literárních žánrech: v epickém básnictví, v románech a prozaické fikci obecně, v tragédiích i epigramech, v řečnictví i v alegorické exegesi, ale i v historiografii; Plútarchos hodnotí kvality Thúkydidova slohu následovně:

Nejlepším historikem je ten, kdo tím, že zobrazí city i povahy, učiní ze svého vyprávění (diégésin) obraz. Thúkýdídés ve svém díle vždy o tuto živost (enargeia) usiluje – jde mu o to, aby z posluchače udělal diváka a aby v těch, kdo čtou o událostech, vzbudil živé city údivu a překvapení, jež zakusili ti, kdo tyto události sami viděli. (Bellone an pace clariores fuerint Athenienses 3, Mor. 347a).

Ekfrazie nacházíme v řadě románů (např. u Héliodóra v *Příbězích aithiopských*), výrazný stylový prvek z nich ale vytvořil zejména **Achilleus Tatios v románu *O věrné lásce Leukippy a Kleitofóna***. Zde je seznam ekfrází, které můžeme v textu románu najít:

Jedličková, A., *Ekfráze: deskripce vs. narativ*, in Jedličková, A., Sládek, O. (ed.), *Vyprávění v kontextu*, Praha 2008, str. 120), a nepřehlídí se ke skutečnosti, že tato figura původně označuje něco jiného – a že je to pro celý koncept relevantní.

ekfrazie obrazů a uměleckých předmětů: obrazu Európy a býka – Andromedy a Prométhea – osudu Prokné a Filomély – kratéru Dionýsova etc.;

ekfrazie o fénixovi; o hrochovi; o krokodýlovi; o slonovi, o pávu, dále o přírodních fenoménech, jakými jsou bouře – řeka Nil – pití vody z Nilu – hroudy egyptské země – zahrada (*locus amoenus* v první knize), pramen na Sicílii; je tu ale i fantastická ekfrazie, věnovaná moci Erótové mezi kameny, rostlinami, a dokonce i mezi řekami. Dále se vyskytují četné převyprávěné mýty a aitiologické rozklady o původu purpuru – vína – syringy etc. Početné a téměř všudypřítomné jsou ekfrazie o emocích a duševních stavech i jejich projevech stejně jako o vnímání; zde je důležitá zejména role zraku. Najdeme ale i krátkou ekfrazii o duších těch, kdo zemřeli na moři, atp.

Příklad se slzami (jedná se o scénu, kdy hlavní hrdinku románu Leukippé uvidí poprvé tvář v tvář Thersandros, jedna ze záporných postav):

Když to Leukippé slyšela, polily ji slzy, a i ty měly svou zvláštní krásu. Slza oko zdůrazní a dá mu vyniknout. Je-li oko ošklivé a bezvýrazné, přidá mu na ošklivosti; je-li však sladké a má-li černou panenku jemně orámovanou bělmem, tu se zvlhlé slzami podobá nalité prsní bradavce. Když se oko dokonale zalije vláhou slz, tu se bělmo zdůrazní a čern panenky zarudne, takže se bělmo podobá fialce a panenka narcisu; slzy v očích zajaté mají v sobě úsměv krásy. Takové byly Leukippiny slzy, že i její smutek změnily v krásu; kdyby byly mohly ztuhnout a spadnout, měla by země nový druh jantaru. (Leuc. 6.7)

Role, jakou ekfrazie v narativu hrají: např. úvodní ekfrazie obrazu Európinu únosu předjímá, co se stane Leukippé, funguje tedy prolépticky. Řada ekfrazí je plná erotických či sexuálních dvojsmyslů, mají zapůsobit na recipienta, ať už je jím některá z postav románu anebo „jen“ čtenář (anebo oba); srv. popis Fénixe, jinak standardní součást každého popisu Egypta – ale jen Achilleův Fénix, když s tělem mrtvého otce přiletí do Egypta, ukazuje kněžím jako poznávací znamení své genitálie... (Leuc. 3.25). Ze čtenáře se tak stává „erotický voyeur“.

Ekfrazie věnované psychologii či fyziologii postav sice k ději nepřispívají, ale jejich účelem je – jak vyplývá z rétorické teorie – objasnit jednání postav (*aitia*); konkrétní projev emoce u toho či onoho jedince je přitom nahrazen všeobecným popisem toho, co ta či ona emoce dokáže. Důraz je kladen nikoli na *éthos*, ale na *pathos*. Ekfrazie mohou ale mít i účel zcela konkrétní: např. Charmidovy dlouhé ekfrazie o zvycích hrochů a slona indického mají za účel udržet u něj Leukippé co nejdéle, aby se na ni mohl dívat (Leuc. 4.3.2–5.3).

Podle Fusilla představují řečnictví a komično „dvě zásadní komponenty“ Achilleova románu (Fusillo 1996: 59). Achilleův **styl, ekfrazemi doslova**

přecpaný a přetížený, může na čtenáře působit různě. Reardon psal o „the tortuous language of Achilles Tatius’ ecphrases“ (Reardon, B. P., *Chariton*, in G. L. Schmeling (ed.), *The Novel in the Ancient World*, Leiden 2003, str. 324) – ale pater Huet ve svém slavném eseji o původu románů (*Essai sur l’origine des romans*) tvrdil, že Achilles Tatios stylem předčil Héliodóra i všechny ostatní řecké romanopisce!

Samotný princip ekfrasis a enargeia – to jest způsobit, aby posluchač či čtenář se cítil jakoby přítomen postavám a místům, která jsou vzdálená, a událostem, které se možná ani nikdy nestaly – je ústřední pro román jakožto žánr; obecně vzato umění, jak způsobit, aby se nepřítomné věci zdály přítomnými, se jeví jako fundamentální pro celý projekt fikce. Užívané koncepty jsou přitom pochopitelné pouze na pozadí dobových představ o duši a o důležitosti obrazů pro myšlení a vnímání, paměť i jazyk: jde o to, jak reprezentovat vizuální skrze nevizuální médium jazyka. Vlastní pojetí percepce vychází od Aristotela a je dále rozpracováváno zejména stoiky, pro něž představuje koncept *fantasia* ústřední kategorii v jejich psychologii i v teorii vidění.

Toto pojetí bylo dále promyšleno **v rétorických školách, v nichž umění ekfrasis představovalo integrální část tréninku pro soudní, poradní i epideiktické řečnictví**. *Enargeia* má totiž za cíl znovytvořit percepci, aktivovat její stopy, jež jsou v mysli uloženy. Jinými slovy *enargeia*, kvalita, která činí *ekfrasis* vůbec možnou, se nesnaží imitovat vlastní objekt, scénu či osobu, ale efekt způsobený viděním této věci, a to aktivací obrazu uloženého v posluchačově paměti: tak se utvoří jakoby simulacrum vlastní percepce. To, co se imituje, je tedy akt vidění, nikoli objekt, a to skrze *fantasia*, která funguje jako výsledek přímé percepce. I přes toto základní nastavení existují mezi Aristotelovými *fantasmata*, stoickou *fantasia* a konceptem *fantasia*, rozpracovávaným v rétorických školách, nemalé distinkce. V oblasti rétoriky je cílem vzbudit emocionální angažovanost posluchačů, změnit jejich mentální dispozici.

Srv. Quintilianus zdůrazňoval nezbytnost aktivity na straně posluchače: cílem je vyložit věc tak, „aby se posluchači zdálo, že se na to dívá vlastníma očima“ (*Inst.* 8.3.62), a jako příklad uvádí Ciceronův popis Verra: „Je snad někdo tak prostý představivosti, aby se mu nezdálo, když čte v řeči proti Verrovi slova: ‚Praetor římského národa stál na břehu v opáncích, oděn purpurovým paliem s dlouhou tunikou, opřen o pochybnou ženštinu,‘ že vidí ony osoby a místo i jejich postoj, ale *aby si sám nedomyslel i leccos z toho, co nebylo řečeno?*“ (*Inst.* 8,3.64-65). Jinak řečeno, **posluchač si představuje i ty věci, které nebyly zmíněny**, odtud R. Webbová přirovnává aktivního posluchače Quintilianova k implicitnímu čtenáři Iserovu (Webb, R., *Ekphrasis, Imagination and Persuasion*

in *Ancient Rhetorical Theory and Practice*, Farnham – Burlington 2009, str. 109).

Ps.-Longinus jde ale ve své charakteristice rétorické *fantasia* ještě dál: ta ve spojení s věcnými důvody posluchače „nejen přesvědčuje, nýbrž si ho i zotročuje“ (οὐ πείθει τὸν ἀκροατὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ δουλοῦται, *Subl.* 15.9).

Pokud jde o umění ekfrazí v románech, je zřejmé, že je nemůžeme považovat za pouhé *ornans*, za ozdobu, která nemá hlubší smysl a jejíž excesivní užití v těchto dílech bylo ještě začátkem minulého století chápáno jako "jeden z největších prohřešků celého žánru" (Wolff, S. L., *The Greek Romances in Elizabethan Prose Fiction*, New York 1912, str. 167 n.). Naopak se zde ocitáme jakoby u samých kořenů fikce a ukazuje se, že autoři románů rétorické teorie dobře znali – a uměli s jejich principy pracovat.

(více viz in: Fischerová, S., Ekfrasis a antický román. In: Hrdlička, J., Pšenička, M., Snelling, A. *Věci v básních. Od Achilleova štítu po hyperobjekty*. Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2020, str. 53-74.)

Zpět k úvodnímu citátu, který si George Kennedy zvolil jako motto své knihy o řeckém řečnictví; čtvrt století po jejím vydání to komentuje následovně:

When I wrote my first book, I put on the title page a quotation from the Chicago Platonist, Paul Shorey, "We are freed from rhetoric only by knowledge of its history." **I no longer believe that is possible or even desirable.** As Vitanza says, composition is a sub-set of the grandest of all disciplines, "Rhetoric itself." But his hope that we can, or should, be freed from philosophical rhetoric is illusory.

George Kennedy, Some Reflections on Neomodernism. *Rhetoric Review*, Vol. 6, No. 2 (Spring 1988), pp. 230-233.

Proměna rétoriky po Ciceronovi: tradice a inovace

Katarína Petrovičová

Proměna rétoriky po Ciceronovi: tradice a inovace

Tradiční obraz římského řečnictví po smrti Cicerona je obrazem temného donášení, upadající nauky a obsahově vyprázdněných proslovů, které ztratily svou základní vlastnost, schopnost přesvědčit. S jistou mírou nadsázky lze říci, že tento obraz ovlivnil literární obraz nastupujícího principátu obecně, a to přestože reálně došlo ke kulturnímu rozmachu, a tím ovlivnil také moderní pohled na kulturu principátu. Příznačné je hodnocení Gordona Williamse: „*The writers of the period themselves expressed pessimistic views of a decadent culture. From the vantage of hindsight, I think that their pessimism was justified.*“ Williams (1978: 2; Williams, Gordon. 1978. *Change and Decline: Roman Literature in the Early Empire*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press; srov. též Barwick, Karl. 1954. „Der Dialogus de oratoribus des Tacitus. (Motive und Zeit seiner Entstehung.)“ *Berichte über die Verhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig*. Berlin: Akademie-Verlag, 3).

Opravdu se římská rétorika s nástupem principátu propadla na své dno a strhla s sebou kulturu jako celek? Nebo se jedná o postupnou změnu směrem k estetizaci rétoriky, kterou zejména tradiční senátorské kruhy přijímaly spíše rezervovaně a jejímž odsouzením zástupně vyjadřovaly svou politickou bezmoc? Jak v této souvislosti vysvětlit hojné projevy rétorizace, které pronikly do ostatních žánrů, a to dokonce i do žánru, který byl na samém vrcholu antické žánrové hierarchie, do eposu? A skutečně lze pesimistické tóny v dílech principátních autorů chápat jako obraz reálné situace, a nikoli jako určitý literární topos, zejména, ale nejen, v historiografii přítomný od prvních dochovaných výroků a zmínek (srov. např. Catonovy soudy, ale také Luciliovy nostalgické výroky v zachovaných zlomcích satir)? Význam, který rétorika získala jako nauka v systému vzdělávání v podobě oficiální císařské podpory (zřízením pozice státního učitele řečnictví), ukazuje rétoriku nikoli jako úpadkovou nauku, ale nauku, která se stala základem vzdělání obecně, a naplnila tak v určitém směru Ciceronovy ideály.

Mýtus úpadku rétorického umění u Seneky

První tezí, jejíž platnost je vhodné prověřit, je tvrzení o úpadku rétoriky. Hlavní oporou pro toto hodnocení je dílo L. Annaea Seneky St., otce proslulého filozofa a vychovatele císaře Nerona, pojmenované *Oratorum et rhetorum sententiae, divisiones, colores*. Seneca se na podnět svých již dospělých synů rozhodl

zaznamenat své vzpomínky na rétory, které v mládí slyšel řečnit (Contr. 1 praef. 4: *Fiat, quod vultis: mittatur senex in scholas*). Deklarace skvělé paměti by mohla být chápána jako záruka autenticity vzpomínek (Sen. Contr. 1 praef. 2: ... *nam et duo milia nominum recitata, quo erant ordine dicta, reddebam, et ab his, qui ad audiendum praeceptorem meum convenerant, singulos versus a singulis datos, cum plures quam ducenti efficerentur, ab ultimo incipiens usque ad primum recitabam*. ... ibid. 3: *quaecumque apud illam aut puer aut iuvenis deposui, quasi recentia aut modo audita sine cunctatione profert*), ale neměly by být přehlíženy ani fikcionální signály, které odkazovaná část úvodu obsahuje. Je to jednak poukaz na ochabující smysly a schopnosti včetně paměti (Contr. 1 praef. 2: *res ex omnibus animi partibus maxime delicata et fragilis*) a jednak důraz na dlouhou časovou vzdálenost mezi zážitkem a jeho záznamem (ibid. 3: *longa desidia*). Osobně tento rozpor vnímám jako odkaz na verifikovatelný základ vzpomínek, nejpravděpodobněji nějakou písemnou oporu v podobě studentských zápisků jednotlivých zajímavých výroků, a určitou žádost o shovívání náhled na vzpomínky, které se k nim vážou, dost možná i jako obrana před nebezpečím plynoucím z jasných náznaků počínající ztráty svobody, které jednotliví řečníci v Augustovu a následujících obdobích čelili. Fikcionální signál může být také obhajobou volby vlastního klíče v utřídění shromážděného materiálu, lišícího se od jiných systemizačních rétorických počínů.

Seneka zápisky, které jsou dnes známější pod dvěma názvy odpovídajícími typu cvičné řeči *Controversiae* a *Suasoriae*, rozdělil do 10 knih kontroverzií (74) a dvou knih suasorií (7; zachovala se část původního vydání a kompletní excerpta původního vydání). Nepostupoval chronologicky podle stáří vzpomínky ani časového zařazení řečníka (zmiňuje přitom řečníky několika generací, od svého učitele Marulla až po Quinctia Vara z doby císaře Tiberia), ale do každé knihy zařadil úměrný počet témat (6-9), ukázal jejich právní základ a poté roztřídil svoje vzpomínky na jednotlivé pointované výroky (sentence), které k příslušnému tématu kdy jednotliví řečníci vymysleli, a to jak ze strany žalobce, tak obhájce. Po nich Seneka představil vhodné rozvržení promluvy k tématu (*divisiones*; daný problém je uchopen vždy z hlediska zákona – *ius* i mravu – *aequitas*), a nakonec uvedl příklady různého odstínění řeči (*colores*) – interpretace daných skutečností podle požadovaného výsledku. Už z popisu struktury díla je zřejmé, že Seneka chápe svůj úkol individuálně (jakkoli odkaz synům mohl již v této době být chápán

jako topický ukazatel didaktického záměru díla), odkaz na staré dobré časy je také laděn osobně (ibid. 1: *Est, fateor, iucundum mihi redire in antiqua studia melioresque ad annos...*). Teprve poté přichází obecná úvaha, přičemž prvním argumentem není vyšší kvalita předchozího řečnictví, ale větší výběr dobrých vzorů (ibid. 6: *...quo plura exempla inspecta sunt, plus in eloquentiam proficitur*). Druhý argument významu Senekova díla je potom už zmíněný poukaz na pokles úrovně nadání rétorů (ibid.: *in quantum cotidie ingenia decrescant*) a umístění domnělého vrcholu rétoriky do doby Ciceronovy:

Sen. Contr. 1 praef. 6n.: *Quidquid Romana facundia habet, quod insolenti Graeciae aut opponat aut praeferat, circa Ciceronem effloruit; omnia ingenia, quae lucem studiis nostris attulerunt, tunc nata sunt. In deterius deinde cotidie data res est*

sive luxu temporum, nihil enim tam mortiferum ingeniis quam luxuria est,

sive, cum pretium pulcherrimae rei cecidisset, translatum est omne certamen ad turpia multo honore quaestuque vigentia,

sive fato quodam, cuius maligna perpetuaque in rebus omnibus lex est, ut ad summum perducta rursus ad infimum velocius quidem quam ascenderant relabantur.

Na prvním místě Seneca zmiňuje důvod morální, konkrétně přepych. Dále podle Seneky upadla hodnota, podle všeho hodnota řečnictví, a lidé hledají výdělek v méně ušlechtilých činnostech. Konečně třetí důvod je v rovině dějinně filozofického principu přirozeného vzestupu a pádu všech věcí. Jednotlivé důvody jsou spojeny spojkou *sive*, která indikuje jejich vzájemnou zaměnitelnost a rovnocennost, nedomnívám se však, že jejich pořadí i význam jsou zcela nahodilé, ani že, jak uvádí Lewis Sussman (Sussman 1972, 208; Sussman, Lewis, A. 1972. „The Elder Seneca's Discussion of the Decline of Roman Eloquence.“ *California Studies in Classical Antiquity*, Vol. 5 (1972), 195-210), použití spojky ukazuje na Senekovu nerozhodnost, který z důvodů je hlavní. Neztotožňuji se ani s interpretací Gordona Williamse (Williams 1978, 9), že Seneka mlčky odmítá druhý a třetí důvod („tacitly rejects two other explanations“), protože se vyjadřuje vágně a velmi stručně, což napovídá, že těmto důvodům přiznává velmi malou váhu. K tomu, abychom mohli posoudit závažnost argumentů, je nutné brát

v úvahu všechny dochované předmluvy i komentáře uvnitř jednotlivých knih sebraných kontroverzí a suasorií.

První důvod hodnotí étos doby, čímž evokuje oblíbený římský topos proklínající mravy současníků ve srovnání s morálkou předků. Seneka hned v následujících třech odstavcích podrobně popisuje, jak přesně se ona *luxuria* projevuje. Postuluje totiž provázanost mezi povahou a schopností řečnit, a to pomocí údajně Catonovy definice řečníka jako *vir bonus dicendi peritus* (tu v druhé polovině 1. stol. po Kr. přejímá i Quintilianus, Inst. 12,1,1). A protože je nastupující generace lenivá (*desidiosa*), nechává upadat nadání a zanedbává studium včetně nutného cvičení paměti, což ve výsledku snižuje úroveň rétoriky. Vzniká tak prostředí, které umožňuje ostatním beztretně vykrádat sentence a další řečnické prostředky od nadaných řečníků a vydávat je za své (Sen. Contr. 1 praef., 10: *sententias a disertissimis viris factas facile in tanta hominum desidia pro suis dicunt*). Seneka je přesvědčen, že míra lenosti a z ní vyplývající neznalosti je tak velká, že by posluchači nepoznali ani Ciceronovu řeč proti Verrovi, což se ve srovnání s tím, že v minulosti by nebylo možné změnit ani slabiku, jeví zvláště děsivé (viz Sen. Suas. 2,19: *...Tam diligentes tunc auditores erant, ne dicam tam maligni, ut una syllaba surripi non posset; at nunc quilibet orationes in Verrem tuto dicet pro suo*). Není divu, protože žáci Cicerona nečtou, namísto jeho řečí dávají přednost řečem svých učitelů, které jsou snadno po ruce (Sen. Contr. 3 praef., 15: *Pueri fere aut iuvenes scholas frequentant; hi non tantum disertissimis viris, quos paulo ante rettuli, Cestium suum praeferunt, <sed etiam Ciceroni praeferrent,> nisi lapides timerent. quo tamen uno modo possunt, praeferunt; huius enim declamationes ediscunt, illius orationes non legunt nisi eas, quibus Cestius rescripsit.*). Sussman (1972, 204) za součást Senekovy kritiky považuje i dvě Senekovy zmínky o dvou řečnících, první o Cestiovi, který vědomě mluvil tak, aby se zalíbil posluchačům, bez ohledu na to, jaké hlouposti říkal (Sen. Contr. 9,6,12), druhou o Albuciovi, který kopíroval různé styly, protože si nevěřil a bál se být sám sebou (Sen. Contr. 7 praef., 4-5). Je otázkou, nakolik lze zprávy o individuálních vlastnostech dvou konkrétních osob generalizovat jako tendenci rétoriky, osobně si myslím, že ne. Seneka má každopádně, i pokud předchozí zprávy označíme jako individuální a nepřijmeme je jako součást argumentace, naprosto jasnou představu, co je z hlediska chování příčinou toho, že řečníci, které on sám jako mladík zažil, byli lepší než řečníci současní.

V Senekově díle najdeme i jiné zprávy s konkrétním obsahem, takové, které naopak na obecnou situaci poukazují. Strach, který pocítil M. Porcius Latro, když se nešikovně vyjádřil v jedné z kontroverzí na téma vydědění a adopce před císařem Augustem na úkor jeho neurozených adoptivních synů a neměl možnost se omluvit (Sen. Contr. 2,4,12n.), je totiž průvodním znakem utužování politického systému, změny, kterou Seneka nepřímo zachycuje v druhém důvodu, odvratu od ušlechtilého umění k špinavému obchodu. A situace je ještě vážnější, nezůstává totiž jen u nepříjemných pocitů, ale objevují se tresty řečníků. Největší pohoršení u Seneky vyvolalo potrestání řečníka a historika doby Augustovy T. Labiena v podobě spálení jeho knih (Sen. Contr. 10 praef., 5nn.). Ne náhodou je v této pasáži zmiňován Cicero, jehož osud je jakousi předzvěstí neblahé změny, která provází konec republiky a nástup principátu a která spočívá v omezení svobody projevu. Cicero se podle Seneky, možná i v důsledku proskripce, netěšil náležité úctě, a proto Seneca za Cicerona velmi otevřeně bojoval. Zmínka o tom, že není řečníka, který by se mu vyrovnal, je v díle několik a Seneka otevírá beze strachu ve třech deklamacích i téma velmi napjaté, téma Ciceronovy proskripce (Contr. 7,2; Suas. 6n.), což je – stejně jako odsouzení pálení knih – počin dost odvážný i na vysoce postavenou osobnost, jíž Seneka nepochybně byl. Naopak, bez komentáře zůstává u Seneky ona ohavná činnost, jíž se řečníci věnují namísto ušlechtilého řečnictví. Míněna je pravděpodobně profese tzv. *delatores*, profesionálních žalobců ve věcech majetkových či přímo udavačů, kteří pomáhali císařům v utužení jejich moci a oslabování postavení dosud společensky vlivné nobility, zejména senátorů. Zatímco o Labienovi a Ciceronovi se Seneca s ohledem na časový odstup nebojí zmínit, kritizovat *delatores* se zdráhá. K velkému nárůstu císařských udavačů došlo totiž za vlády císaře Tiberia, poté, co Seianus dosáhl postavení Tiberiova regenta, tj. někdy v době, kdy Seneka mohl své dílo psát.

Konečně třetí důvod představuje univerzální teorii cyklu růstu a zániku. Tato teorie není Senekovo novum, byla v povědomí Římanů patrně již zakořeněna. O přirozenosti rozmachu a úpadku se ve spojení s řečnictvím zmiňuje už Cicero (Cic. Tusc. 2,2,5) a ze Senekových vrstevníků podává podrobný nástin napříč žánry i umění Velleius Paterculus. Sussman (1972, 207) odvozuje podobnost mezi Velleiovým a Senekovým názorem stejnými společenskými kruhy, v nichž se oba pohybovali. Současně Sussman nachází ve fragmentu Senekova nedochovaného historiografického díla (Lact. Div. inst. 7,15,14nn.) a zbytcích biografie, kterou o

svém otci napsal Seneka Mladší, dostatečnou oporu pro tvrzení, že cyklická koncepce dějin byla jednotícím motivem jeho historie.

V této souvislosti se nabízí krátká odbočka. Seneka Mladší popisuje svého otce jako odpůrce filozofie. V listu Luciliovi (Sen. Epist. 108) se zmiňuje o tom, že to byl právě otec, který ho odradil od filozofického vegetariánství, a útěšném listu věnovaném po otcově smrti své matce Helvii (Sen. Helv. 17,3n.) se zmiňuje i o otcově nevoli, když se Helvia chtěla proti tradici římské matrony filozofii věnovat. Přesto sám Seneka jako odpůrce filozofie nevystupuje. V Suasoriích chválí stoika Attala (Sen. Suas. 2,12), v Controversiích potom tento filozofický směr hodnotí jako mravně velmi ušlechtilý (Sen. Contr. 2 praef., 1: *sanctis fortibusque praeceptis*). Je tedy možné, že stoicismus akceptoval a že i přesvědčení o světových cyklech mohl čerpat právě odtud.

Zbývá odpovědět na otázku, proč jsou příčiny zobrazeny v uvedeném pořadí a jaký je jejich význam v celku výpovědi. Důvod, proč je nejvíce pozornosti ze strany Seneky věnováno právě první příčině úpadku, vidím v charakteru textu, který má ryze praktické, hlavně didaktické, a nikoli analytické cíle (viz Sen. Contr. 1 praef., 19: *cupitis statim discere? suspendam cupiditatem vestram...*). Pro uchování deklamací a tím i zhodnocení Senekova díla je klíčové, aby čtenář nenechal ochabnout paměť, tj. nepolevil v píli. Mravní nárok potom umocňuje bezpochyby přítomný vzdělávací potenciál textu. Nejzávažnější je příčina druhá, Seneka ji však ponechává bez hlubšího rozboru, dost možná z obav, aby nevyvolal hněv císaře nebo jeho přísluhovačů. Konečně třetí příčinou Seneka přesouvá pozornost k obecnější perspektivě, myslím, že zčásti i proto, aby zmírnil i tak mírné vyznění příčiny druhé. Formální není ani jedna z příčin, vzájemně se doplňují.

Jaká byla realita řečnické praxe, již Seneka napadá? Kritika lenosti a neochoty trénovat paměť se mohla zakládat na reálném pozorování, současně je ale ovlivněna tím, že Seneka měl za základ svých hodnotících komentářů styl řečníků ciceronského období, především Cicerona samotného. A nová generace, jak připomíná sám Seneka, dávala přednost svým současníkům, hlavně svým učitelům, což je ovšem přirozené. Cicero mohl svou scholastizací působit na novou generaci jako vnucená povinná četba. Lze také předpokládat, že byl kladen důraz na texty s obecnějším přesahem, didaktické povahy se vzorovými periodami, což nebyly řeči, které byly spojeny s konkrétní historickou situací, např. špatnou správou provincie, nebo pokusem o spiknutí, pro posluchače 1. poloviny 1. století

po Kr. už příliš vzdálenou a dost možná i nepředstavitelnou. A tím, že v deklamacích už za Seneky začala být dávána přednost pointovaným tezím vyvolávajícím okamžité uznání publika, mohl Cicero opravdu ztratit na zajímavosti, protože jeho pointy následovaly až po obsáhlé a opakované argumentaci. Pokud jde o *delatores*, jejich hlavní nástup přišel až za císaře Domitiana, podle analýzy Stevena Rutledge (2007, 116n.; Rutledge, Steven H. 2007. „Oratory and Politics in the Empire.“ In Dominik, William – Hall, Jon (eds.). *A Companion to Roman Rhetoric*. Malden, MA (USA) – Oxford (UK) – Carlton (Australia): Blackwell Publishing Ltd., 109-121) byl císař Tiberius ještě dost tolerantní a uvnitř senátu tak mohla zaznívat i poměrně ostrá politická kritika, včetně kritiky přečinů delátorů. Rutledge také dokládá, že většina kauz týkajících se přečinu proti autoritě principa nebo jeho urážky ještě neměla právní následky (Ibid. 118). To jinými slovy znamená, že politické řečnictví v této době ještě skýtalo dostatek příležitostí mluvit ve „starém duchu“, témata zůstala s výjimkou volebních manipulací stejná, navíc mohli řečníci promlouvat k poctě císaře a jeho rodiny.

Seneka se v rámci úvodní předmluvy nevyjadřuje k další velmi časté součásti kritiky principálního řečnictví, k nereálnosti témat deklamací. Dokumentuje jen jeden z argumentů, který v této souvislosti zazníval, a sice umělé prostředí deklamací, které řečníkovi neumožňuje se do řeči ponořit, tj. rozdíl mezi deklamací – hrou a řečí na soudu – skutečným životem; příkladem je tu řečník Severus Cassius, který podle Seneky v deklamacích velmi zaostával, ačkoliv byl proslulý velmi ohnivým projevem na fóru (Seneca přibližuje i jeho vlastní vysvětlení: Sen. Contr. 3 praef., 12n. *In scholastica quid non supervacuum est, cum ipsa supervacua sit? indicabo tibi affectum meum: cum in foro dico, aliquid ago; cum declamo, id quod bellissime Censorinus aiebat de his, qui honores in municipiis ambitiose peterent, videor mihi in somnis laborare. deinde res ipsa diversa est: totum aliud est pugnare, aliud ventilare. hoc ita semper habitum est, scholam quasi ludum esse, forum arenam, et ille ideo primum in foro verba fracturus tiro dictus est. agetum istos declamatores produc in senatum, in forum: cum loco mutabuntur. velut adsueta clauso et delicatae umbrae corpora sub divo stare non possunt, non imbrem ferre, non solem sciunt; vix se inveniunt. adsuerunt enim suo arbitrio diserti esse. non est, quod oratorem in hac puerili exercitatione spectes.*), dokonce tak ohnivým, že ho Tacitus označuje jako toho, kdo založil nový řečnický styl, v němž argumentaci přebíjí útok (Tac. Dial. 26).

Je také jisté, že si Seneka uvědomuje, že ve světě deklamací na řečníka nedoléhá zodpovědnost za výsledek své snahy, takže může sklouznout k formální schematičnosti, která by na fóru byla potrestána neúspěchem. Ukazuje to prostřednictvím historky ze života řečníka Albucia (Sen. Contr. 7 praef., 6n.), kdy tento rétor nedomyslel obsah líbivé figury a protistraně umožnil vyhnout se trestu pouhým přísaháním na popel svého otce. Pointovanost řečí a sentencí, která postupně vedla k estetizaci rétoriky, ho podle všeho nezarázela, jeho popis Ovidiova nadání (Contr. 2,2,8-12) ukazuje, že se mu literární hra s nimi líbí. Řeč je legitimní inspirací veršů, což je vlastně bezděčný doklad průniku rétoriky do poezie. Seneka odpovídá svým dílem na zvýšený zájem nastupující generace o pointovaný styl cvičných řečí (Sen. Contr. 1 praef. 22). Podává návod, jak je správně zařazovat, vyjadřuje se k jednotlivým nepodařeným sentencím a zjevně ještě nemusí čelit následkům přehnané záliby v tomto řečnickém prostředí. Nabízí praktické příklady konkrétních řečnických dovedností jako možné vzory. Nezkoumá estetickou stránku domnělého úpadku řečnictví, stránku, která je pro další kritiky neméně důležitá než stránka morální. Pohoršení nad ochabováním řečnického umu může sloužit jako určitý nástroj opodstatnění vlastní práce a posílení jejího významu v očích předpokládaných čtenářů.

Souhrnně, trendy, které byly posléze označeny jako úpadek řečnictví, sám Seneka ještě jako rizikové neposuzoval. Školská řeč se všemi charakteristikami včetně tematické fikce nevznikla s nástupem principátu, existovala už v řecké rétorice a Římané ji jen přejali. Augustus nastolil trend podpory a určité institucionalizace uměleckých, literárních i odborných aktivit a rétorika byla jeho součástí. Školská podpora a omezení veřejného prostoru cvičnou řeč podpořily. Seneka ukazuje široce zastoupenou a rozvíjenou nauku s určitými hvězdami i méně úspěšnými reprezentanty. Cílenou překombinovanost a fantasknost témat Seneka spíše vnímá jako širší prostor pro to ukázat to nejlepší, co v řečníku je. Dlouhodobá odtrženost řečí od fóra je možným úskalím, ale pro Seneku jen u jednotlivců, riziko nezobecňuje. Rétoři, které pamatuje, pro něho představují nepochybně nové vzory, přes trvalou chválu Cicerona i některé deklarace se jistě nedomnívá, že posledním vzorem v časové ose řečníků by měl být tento skvělý řečník. Seneka, byť se v očích pozdějších autorit stal iniciátorem diskuze o úpadku, nový trend nekritizuje, ale fakticky legitimizuje.

Oratio corrupti generis – nový styl, pointa a sentence?

To, co u otce bylo dokumentováno, se u syna projevuje analytickým vhledem. Seneka Mladší v jednom z listů Luciliovi řeší otázku, odkud pramení zkažený styl řeči a proč v některých obdobích převažuje (Sen. Epist. 114: *Quare quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio quaeris, et quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta et in morem cantici ducta? quare alias sensus audaces et fidem egressi placuerint, alias abruptae sententiae et suspiciosae, in quibus plus intellegendum esset quam audiendum? quare aliqua aetas fuerit quae translationis iure uteretur inverecunde? Hoc quod audire vulgo soles, quod apud Graecos in proverbium cessit: talis hominibus fuit oratio qualis vita. Quemadmodum autem uniuscuiusque actio dicendi similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores, si disciplina civitatis laboravit et se in delicias dedit. Argumentum est luxuriae publicae orationis lascivia, si modo non in uno aut in altero fuit, sed adprobata est et recepta. ... 114,11: Itaque ubicumque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque a recto descivisse non erit dubium. Quomodo conviviorum luxuria, quomodo vestium aegrae civitatis indicia sunt, sic orationis licentia, si modo frequens est, ostendit animos quoque a quibus verba exeunt procidisse*). Seneka odpovídá jako stoický filozof z hlediska etiky, spojuje styl řeči s povahou mluvčího a na příkladu Maecenata dokumentuje, že veškeré negativní povahové rysy, ať už na úrovni individuální nebo celospolečenské, se promítají do slovního projevu, ale i obecněji do vkusu a celkového stylu. Ten potom nemá žádnou fixní podobu, ale mění se s lidmi, kterého používají (Sen. Epist. 114,13).

Seneka nevztahuje zkaženou mluvu k současnosti ani k minulosti (Maecenas, který je v listě jmenován, je jen příklad, nehraje roli, v jaké době žil), řeší problém v rovině obecné a časově neurčité, jako filozof. Ostatně, ani otázka není položena ve vztahu k současnosti (korespondence probíhala v šedesátých letech 1. stol. po Kr.), nicméně, její existence je sama o sobě dokladem aktuální společenské diskuze, jak to naznačuje použité slovní spojení (*oratio corrupti generis*; stejné adjektivum provází i další autory, kteří do této “diskuze” vstoupili). Seneka nestanovuje lepší a horší styl, každá doba s sebou nese jiný, vadí mu “lehkovážnost” (*lascivia*), tj. zkažený obsah, neukotvenost a povrchnost. Jakoby Senekovo spojení integrity stylu s integritou osobnosti a doby bylo odpovědí na výhrady, kterým pravděpodobně nejen od Quintiliana čelil za svůj vlastní styl, který byl vyústěním změn popisovaných

jeho otcem, styl založený na zkratce a kadenci, styl, který neusiluje o přesné vymezení logických vztahu a vazeb skrze košatá souvětí, ale provokuje, vede k zamyšlení nedourčením těchto vztahů.

Co je *corrupta eloquentia*? Petroniova satira a Quintilianův obrat ke klasicismu

Petroniovo svědectví je asi první dochovaná deklarace úpadku výmluvnosti v souvislosti s deklamacemi. Prostřednictvím dvou postav, hlavního hrdiny Enkolpia a učitele řečnictví Agamemnona, Petronius popisuje nejslabší místa současné výuky rétoriky. Ironizuje zejména fantaskní témata deklamací, naprosto odtržená od reality, nabubřelý jazyk řeči s cílem ohromit a zavděčit se posluchači, ale pravý důvod úpadku přisuzuje honbě rodičů za rychlým úspěchem svých dětí a snaze učitelů rodičům se zavděčit a naplnit jejich očekávání (Petron. 1-4: „*Num alio genere Furiarum declamatores inquietantur, qui clamant: „Haec vulnera pro libertate publica excepi; hunc oculum pro vobis impendi; date mihi [ducem], qui me ducat ad liberos meos, nam succisi poplites membra non sustinent“? Haec ipsa tolerabilia essent, si ad eloquentiam ituris viam facerent. Nunc et rerum tumore et sententiarum vanissimo strepitu hoc tantum proficiunt ut, cum in forum venerint, putent se in alium orbem terrarum delatos. Et ideo ego adulescentulos existimo in scholis stultissimos fieri, quia nihil ex his, quae in usu habemus aut audiunt aut vident, sed piratas cum catenis in litore stantes, sed tyrannos edicta scribentes quibus imperent filiis ut patrum suorum capita praecidant, sed responsa in pestilentiam data ut virgines tres aut plures immolentur, sed mellitos verborum globulos et omnia dicta factaque quasi papavere et sesamo sparsa. Qui inter haec nutriuntur non magis sapere possunt quam bene olere qui in culina habitant. Pace vestra liceat dixisse, primi omnium eloquentiam perdidistis.*“). Na jiném místě potom Encolpius rozmlouvá s básníkem Eumolpem o úpadku nauk a umění obecně (Petron. 88). Petroniovým cílem samozřejmě není primárně kritizovat úpadek řečnictví ani nauk a umění, ale ironizovat všechny společenské jevy, které mají satirický potenciál, ale jeho společenská kritika reflektuje dobovou situaci. Je příznačné, že zkaženou výmluvnost – scholastizující trend rétoriky odtržené od skutečnosti – Petronius nevnímá odděleně od zbytku vzdělání, ale jako jednoznačný důsledek absence důkladného a dlouhého vzdělání. Špatné vzdělání potom vede ke špatnému vkusu, neschopnosti rozpoznat kvalitu. Na závěr je ale třeba upozornit na

to, že v rámci žánru, který reprezentuje Petroniovo dílo, je třeba počítat s možností parodie a subverze (Petronius se může celé diskuzi vysmívat).

Quintilianus sepsal na téma úpadku řečnictví zvláštní dílo, které neslo název *De causis corruptae eloquentiae* (v jeho *Základech řečnictví* je na knihu několik odkazů: 5,12,23; 6 prooem., 3; 8,3,58; 8,6,76), tento text se však nedochoval. Své názory na stav současného řečnictví Quintilianus nicméně vtiskl i do své další, rozsáhlé práce o dvanácti knihách *Institutio oratoria* (Základy rétoriky). Ta vznikla poté, co Quintilianus odešel na odpočinek, podle Lópeze (2007, 308; López, Jorge Fernández. 2007. „Quintilian as Rhetorician and Teacher.“ In Dominik, William – Hall, Jon (eds.). A Companion to Roman Rhetoric. Malden, MA (USA) – Oxford (UK) – Carlton (Australia): Blackwell Publishing Ltd., 307-322) někdy mezi lety 93 a 95. *Institutio* nabízí ucelený výklad výchovy dobrého řečníka včetně soudobé řečnické teorie. Úvodní dvě knihy věnuje Quintilianus ideální výchově a vzdělání před nástupem k řečnickovi a u řečníka, poté od čtrnácté kapitoly druhé knihy a v knize třetí přináší obecné definice a od čtvrté knihy popisuje postupně řečnickova officia (tj. *inventio*: invence (3,6-6,5), *dispositio*: dispozice (7,1-10), *elocutio*: stylistická úprava (8,1-11,1), *memoria*: zapamatování (11,2), *actio/pronuntiatio*: přednes (11,3)). Konečně v závěrečné knize vykresluje Quintilianus morální požadavky spojené s profesí řečníka. Hlavní výtku, kterou Quintilianus vyslovuje proti soudobému řečnictví, je přílišný důraz na efekt a vybroušenost stylistických prostředků řečnických škol a jejich odtržení od hlavního úkolu soudní praxe, umění přesvědčit, z hlediska řečnických autorit potom odklon od Ciceronových ideálů i příkladů. Quintilianus viní za špatné návyky současného řečnictví špatnou výchovu a systém vzdělání, o jejichž nápravu svým dílem usiluje. A začíná poměrně revolučně už u předškolních dětí, u všech jejich vychovatelů: chův (Quint. 1,1,4n.), rodičů (1,1,6) i otroků (1,1,8). Upozorňuje, že už malé děti vnímají všechny špatné návyky a přejímají je (Quint. Inst. 1,2,6nn.): přitom jmenuje luxus, změkčilost i různé erotické excesy. Po nástupu gramatického vzdělání a vzdělání encyklopedického přibližuje Quintilianus příchod do školy řečnictví. Zde vyvstává problém v tom, že se ve školách učí jen velmi okleštěná nauka, která je vzdálená řečnické praxi, že je za dostačující považována výuka deklamací. Quintilianus neodsuzuje deklamace jako takové, ale jejich současnou podobu, která je podle něho zodpovědná za úpadek výmluvnosti (Quint. Inst. 2,10; 5,12,17-23; Quint. Inst. 2,10,1-9: ... *pauca mihi de ipsa declamandi ratione dicenda sunt, quae quidem ut ex omnibus nouissime inuenta, ita multo est*

*utilissima. Nam et cuncta illa, de quibus diximus, in se fere continet et veritati proximam imaginem reddit, ideoque ita est celebrata ut plerisque uideretur ad formandam eloquentiam vel sola sufficere. Neque enim virtus ulla perpetuae dumtaxat orationis reperiri potest quae non sit cum hac dicendi meditatione communis. Eo quidem res ista culpa docentium reccidit ut inter praecipuas, quae corrumperent eloquentiam, causas licentia atque inscitia declamantium fuerit. Sed eo quod natura bonum est, bene uti licet. Sint ergo et ipsae materiae, quae fingentur, quam simillimae veritati, et declamatio, in quantum maxime potest, imitetur eas actiones, in quarum exercitationem reperta est. ... Totum autem declamandi opus qui diversum omni modo a forensibus causis existimant, hi profecto ne rationem quidem, qua ista exercitatio inventa sit, pervident; nam si foro non praeparat, aut scaenicae ostentationi aut furiosae vociferationi simillimum est. ... Nihil ergo inter forense genus dicendi atque hoc declamatorium intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil.). Deklamace má být cvičnou řečí připravující na řečnění na foru, nemá být senzační ani fantaskní. Stejně tak projev má být věcný, nikoli vyumělkovaný, a nemá sloužit k předvádění řečníka (Quint. Inst. 4,3,1; 7,1,41; 12,10,73; 4,2,39 aj.; např. Quint. Inst. 12,10,73: *Falluntur enim plurimum, qui vitiosum et corruptum dicendi genus, quod aut verborum licentia exultat aut puerilibus sententiolis lascivit aut inmodico tumore turgescit aut inanibus locis bacchatur aut casuris, si leviter excutiantur, flosculis nitet aut praecipitia pro sublimibus habet aut specie libertatis insanit, magis existimant populare atque plausibile.*). A konečně, styl by se rozhodně neměl podobat stylu Seneky Mladšího (Quint. Inst. 10,1,125-131), ale měl by se vrátit k ciceronské periodě.*

Quint. Inst. 10,1,125-131: *Ex industria Senecam in omni genere eloquentiae distuli propter vulgatam falso de me opinionem, qua damnare eum et invisum quoque habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum et omnibus vitiis fractum dicendi genus revocare ad severiora iudicia contendo: tum autem solus hic fere in manibus adolescentium fuit. Quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus praeferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, cum diversi sibi conscius generis placere se in dicendo posse, in quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis quam imitabantur tantumque ab illo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares ac saltem proximos illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia et ad ea se quisque dirigeat effingenda, quae poterat: deinde cum se iactaret eodem modo dicere, Senecam*

infamabat. Cuius et multae alioqui et magnae virtutes fuerunt, ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab his, quibus inquirenda quaedam mandabat, deceptus est. Tractavit etiam omnem fere studiorum materiam: nam et orationes eius et poemata et epistulae et dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius tamen vitiorum insectator fuit. Multae in eo claraeque sententiae, multa etiam morum gratia legenda, sed in eloquendo corrupta pleraque atque eo perniciosissima, quod abundant dulcibus vitiis. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio: nam si taliqua contempsisset, si parum --- non concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque iam robustis et severiore genere satis firmatis legendus, vel ideo quod exercere potest utcumque iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt, eligere modo curae sit, quod utinam ipse fecisset: digna enim fuit illa natura, quae meliora vellet: quod voluit effecit.

Kritika Seneky Mladšího je obsažena v části věnované žádoucí četbě pro zlepšení slovní zásoby a vybroušení stylu řečníka (v první knize desáté kapitoly). Quintilianus přibližuje i Senekovy klady, zejména nadání a znalosti, z obou stran je však „obaluje“ do výčtu negativ tohoto filozofa. Jako klíčová se mi jeví drobná poznámka ke konci celé pasáže, v níž Quintilianus Senekovi vytýká, že roztříštil váhu pojednaných věcí do titěrných sentencí (Quint. Inst. 10,1,131). Co mu ale má nejvíc za zlé, není tento pointovaný styl o sobě (podle Quintiliana styl oplývající chybami všeho druhu), ale to, že si ho oblíbili mladí lidé a snažili se o jeho nápodobu, tedy, že Senekův styl, který je pro Quintiliana vlastně individuálním excesem, se stal vzorem, což Seneka přiznal tím, že kritizoval představitele klasického stylu (tedy ty, kteří ho podle Quintiliana nesrovnatelně převyšují: Senekovu kritiku Cicerona, Ennia a Vergilia zachoval např. Gell. N. A. 12,2; srov. Sen. Epist. 108,32nn.).

((Podle listů, na které poukázal Dominik (1997, 52; Dominik, William J. 1997. „The style is the man: Seneca, Tacitus and Quintilian's canon.“ In Dominik, William J. (ed.). Roman Eloquence: Rhetoric in Society and Literature. London – New York: Routledge, 50-68), se sám Seneka o to, aby ho mladí lidé napodobovali, záměrně nesnažil, v jednom z nich Lucilia žádá, aby byly myšlenky zaznamenávány, jak přicházejí, bez snahy vyšperkovat je, protože filozofie má učit jednání, ne mluvení (viz Sen. Epist. 20,2; 115,1; srov. 59,5). Závěr, k němuž Dominik dospívá, totiž že důvodem Quintilianovy kritiky Seneky je jeho nenávisť k filozofům, je ale nadsazený

(Dominik 1997, 53). Quintilianovým zájmem je obhájit vlastní rétorickou pozici (jak víme, neo-ciceronský styl), vlastní školu a zbavit ji potenciálního ohrožení v podobě popularity konkurence (stylu Senekova). Podoba Quintilianovy kritiky je dána jeho teoretickou povahou i cílem jeho díla, jímž je popsat obraz ideálního řečníka a způsob, jak se k němu dopracovat. Kritika tak probíhá v obecné rovině, jednotlivé kritizované momenty nejsou hlouběji analyzovány, ale převáděny do instruktivní podoby jejich nápravy. Současné řečnictví jako celek Quintilianus coby správný učitel přes všechny jednotlivé výtky a kritické poznámky jako upadající nezobrazuje.)))

Proměna řečnictví neznamená jeho úpadek: Tacitus

Mezi Quintilianovy žáky patřil Plinius Mladší a zřejmě i Pliniův přítel Tacitus. A právě u Tacita se diskuze o úpadku řečnictví uzavírá, a to v jeho jediném díle o řečnictví, v „*Dialogu*“ *de oratoribus*. Dialog Tacitus sepsal pravděpodobně v letech 96-98 (za vlády císaře Nervy: Murgia 1980, 124n.; Murgia, Charles E. 1980. „The date of Tacitus' Dialogus.“ *Classical Philology*, 84, 199-225.; nejpozději roku 103 za vlády Traiana: Brink 1994, 251-280) jako klasický ciceronský dialog (Dominik 2007, 330: napodobující Ciceronův dialog *De oratore*; Dominik. William. 2007. „Tacitus and Pliny on Oratory.“ In Dominik, William – Hall, Jon (eds.). *A Companion to Roman Rhetoric*. Malden, MA (USA) – Oxford (UK) – Carlton (Australia): Blackwell Publishing Ltd., 323-338). V souladu s žánrem posunul děj dialogu do minulosti, do roku 75, a zvolil jako jeho protagonisty reálné historické osobnosti: konkrétně dramatiku Curiatia Materna, řečníky Iulia Secunda, Marca Apra, pozdního příchozího Vipstana Messallu a sebe coby mladíka, v rolích, které jim jako literárním postavám určil (Tac. Dial. 1, 2-4 / 16,3). V diegetickém vstupu do dialogu sděluje Fabiu Iustovi, že mu odpoví na jeho otázku, proč současné řečnictví postrádá kvality řečníků předchozích staletí, reprodukcí rozhovoru, kterého se jako mladík účastnil. Děj začíná příchodem návštěvy ke Curiatii Maternovi den poté, co Maternus předčítal své drama *Cato*. Přátelé Materna chtějí varovat, aby byl opatrnější a odstranil z finální verze dramatu kritiku těch, kdo jsou u moci. Maternus reaguje odmítavě, naopak, promýšlí další drama *Thyestes* (Tac. Dial. 3,2n.). Na to už se děj stáčí k rétorice a probíhá v šesti řečech, které jsou tematicky spojeny do párů obsahujících vždy argumentaci „pro“ a „proti“. V první dvojici řečí, vyprovokované Aprovou výtkou, proč chce Maternus jako výborný řečník psát další drama a nevrátí se k řečnictví, hledají postupně Aper

a Maternus odpověď na otázku, zda je lepší řečnictví nebo básnictví. Druhá dvojice mapuje ústy Apra a Messally rozdíly mezi současnou a dřívější rétorikou. Konečně poslední dvě promluvy zkoumají důvody úpadku řečnictví, jejích mluvčími jsou Messalla a Maternus. Mezi dvěma posledními řečmi je mezera (*sex pagellae*), buď šest sloupců (jeden a půl folia) nebo šest folií (Barwick 1954, 7 / 33-39 versus Vretska 1955, 191n., či Richter 1961, 389; Richter, Will. 1961. „Zur Rekonstruktion des Dialogus de oratoribus.“ Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht.), takže nelze přesně určit, jak velká část se ztratila; i bez ní však dialog dává dobrý, byť ne zcela jednoznačný smysl.

Aper je přesvědčeným zastáncem nového stylu, který neváhá hájit před všemi ostatními disputéry. Ve své první řeči ukazuje život dnešních řečníků jako život ve slávě a bohatství, ale i jako život velmi prospěšný, pro přátele řečníků i všechny ostatní, kdo potřebují zastání. V druhé promluvě hájí Aper velmi ostře soudobé řečnictví a napadá ještě ostřeji řečnictví dřívější. Neexistuje jen jedna správná podoba řečnictví (Tac. Dial. 18,3: *non esse unum eloquentiae vultum vitio autem malignitatis humanae vetera semper in laude, praesentia in fastidio esse*); jako každá jiná nauka se řečnictví musí přizpůsobit situaci, a dnešní řečnictví má náročného posluchače, proto musí hledat nové cesty vyjádření (Tac. Dial. 19,5: *At hercule pervulgatis iam omnibus, cum vix in cortina quisquam adsistat, quin elementis studiorum, etsi non instructus, at certe imbutus sit, novis et exquisitis eloquentiae itineribus opus est, per quae orator fastidium aurium effugiat...*). Michael Winterbottom (2001, 138; Winterbottom, Michael. 2001. „Returning to Tacitus' Dialogus.“ In Wooten, Cecil W. (ed.) *The Orator in Action and Theory in Greece and Rome: Essays in Honor of George A. Kennedy*. Leiden – Köln [u.a.]: Brill, 137-155) ho přirovnává k postavě Marca Antonia z Ciceronova dialogu *De oratore* (2,1/2,4), k „dáblovu advokátovi“ moderního řečnictví. Aprovy názory v textu znějí, aniž by je někdo vyvracel, ale také aniž by je někdo z diskutérů akceptoval. Messalla považuje soudobé řečnictví za nemocné a jeho představitele za zženštilé herce. Ve druhé řeči popisuje „skryté, ale všem účastníkům známé“ (Tac. Dial. 28,2) důvody úpadku řečnictví: špatnou výchovu a vzdělání dětí, nedostatek všeobecného vzdělání a zhoubnou podobu deklamací, které nahradily podstatně lepší způsob cvičení mladíků v tzv. *tirocinio fori*, to Messalla přibližuje na Maternův dotaz na konci své druhé řeči (její zachované části). Současně představuje cestu nápravy a ideál řečníka (Tac. Dial. 30,5). „Všem důvěrně známé názory“ jsou velmi

pravděpodobně teze Quintilianova *Institutia* (jak prokázal už Barwick 1954, 8-11, a potvrzuje i Fantham 2011, 281, pozn. 38: „a mere echo of Quintilian“; Fantham, Elaine. 2011. „Imitation and decline: Rhetorical theory and Practice in the First Century AD.“ In Ead. Roman readings: Roman response to Greek literature from Plautus to Statius and Quintilian. Berlin [u.a.]: de Gruyter, 265-284); na záměr ukazuje podle mě jak provokativní a mírně ironická úvodní otázka (Tac. Dial. 28: „Kdo nezná / neví...?“), tak to, že Tacitus do značné míry zachovává i pořadí Quintilianových argumentů. Maternus, kterého chce Aper přivést zpět k řečnictví, nejprve obhajuje svůj vlastní krok, ústup z veřejného života k básnictví, a poté, v poslední řeči hodnotí situaci soudobého řečnictví z historicko-politického hlediska, v protíváze k Messalovi alias Quintilianovi. Řečnictví může podle Materna prosperovat výhradně v době občanské nespokojenosti, svárů; v době, která nastala s nástupem císaře, ho už není potřeba (Tac. Dial. 41,4; Tac. Dial. 41,4: *Quid enim opus est longis in senatu sententiis, cum optimi cito consentiant? Quid multis apud populum contionibus, cum de re publica non imperiti et multi deliberent, sed sapientissimus et unus? Quid voluntariis accusationibus, cum tam raro et tam parce peccetur? Quid invidiosis et excedentibus modum defensionibus cum clementia cognoscentis obviam periclitantibus eat?*). Stát je po letech bouří zpacifikován císařskou autoritou. Není třeba litovat, mír je důležitější než jeden žánr, který se neslučuje s novou dobou. Maternus je v ději zásadní postavou, děj u něho začíná i končí.

Konfrontace s Quintilianem ukazuje, že se Tacitus dialogem cíleně zapojil do diskuze o úpadku řečnictví. Ke stávajícím názorům připojil historicko-politický rozměr, který dosud v diskuzi prvního století po Kr. chyběl. Na základě této inovace Karl Barwick (1954, a nejen on) identifikoval Materna, jehož promluva nový, historický pohled přináší, jako Tacitovo alterego. Tacitus podle něho pomocí Maternova proslovu o kráse básnictví i jeho poslední řeči o změně poměrů vysvětluje, proč se on sám, významný řečník, obrátil od řečnictví k historiografii (1954, 26n.). Tato interpretace je hojně rozšířená, ale není bezproblémová. William Dominik upozorňuje, že má-li ke ztotožnění Materna s Tacitem dojít, je nutné zahrnout do hodnocení Tacitovu osobnost jako celek, tj. vzít v úvahu i dílo historické (Dominik 2007, 328 / 334). A v něm je Tacitus někdo jiný než Maternus, upozorňuje na císařské bezpráví, ukazuje úpadek ve všech rovinách života a současně promlouvá jazykem, který je vzdálený neociceronskému stylu *Dialogu*, ale blízko stylu novému, který reprezentuje Aper

(ibid. 334), a také chválí Senecu (Tac. Ann. 13,3: *...viro ingenium amoenum et temporis eius auribus accomodatum*), opět rys bližší zastánci současného řečnictví. Dominik také poukazuje na to, že Tacitova kariéra řečníka, jakkoli ji nelze přímo doložit, pokračovala velmi pravděpodobně i v době psaní historických děl, čímž padá i další z argumentů Barwickova ztotožnění (Barwick 1954, 30n.). Alespoň Plinius o Tacitovi mluví jako o výjimečném řečníkovi obklopeném žáky ještě přinejmenším v letech 106 a 107 (Dominik 2007, 327). Přestože Barwickova interpretace dostala zásadní trhliny, samo ztotožnění podle mého názoru není nezbytně špatným popisem situace, která je v *Dialogu* zachycena. Tacitus skrze Materna promlouvá a jeho výpověď je pro porozumění klíčová; do *Dialogu* vnáší silné vnitřní napětí, které chápu, a doufám, že oprávněně, jako fikcionální signál čtenáři. Konkrétně. Už bylo konstatováno, že Maternus v samém závěru chválí císaře (podle všeho Vespasiana) za nastolení klidu, už ze samotné podoby chvály je ale sporné, zda ji myslí upřímně. Dominik (ibid. 327) se pro odpověď obrací opět vně textu a přirovnává chválu Vespasiana k Pliniově chvále Traiana (o jejíž upřímnosti lze navzdory proklamacím pochybovat), poukazuje i na to, že Maternus je velmi pravděpodobně oním sofistou Maternem, který byl roku 91/2 za vlády císaře Domitiana popraven za řeč proti tyranidě (Cass. Dio 67,12,5). Srovnání ale není třeba dělat jen vně textu, hned dvě místa uvnitř dialogu k němu vybízejí, jednak úvodní odstavce (druhý, třetí a začátek čtvrtého), v nichž jsou zmíněna Maternova dramata *Cato* a *Thyestes*, a dále expresivní část Maternovy první promluvy, v níž dává Aprovi řečnické otázky, zda má toužit po stejném osudu jako řečníci vystavující se strachu, patolízalství, udavačství a nesvobodě (Tac. Dial. 13,4). Téma Catona Utického, který spáchal demonstrativní sebevraždu, protože nechtěl žít v Římě ovládaném Caesarem, je Tacitem zobrazeno jako nebezpečné, Maternus přesto drama nechce obrousit, a naopak, rozhoduje se zpracovat látku mykénskému krutovládce Thyesta, který byl ochoten obětovat pro nenávist k bratrovi i blízké. Jinými slovy, Tacitův Maternus si doslova koleduje o potrestání ze strany císaře a současně zcela znevěrohodňuje svůj vděk císaři za život v klidu bez společenských bouří. A nejen vděk císaři, ale také tvrzení, že život básníka je podstatně klidnější a bezpečnější a že pro velké řečnictví kvůli klidu není prostor. Maternus, který podrývá svá tvrzení svým jednáním, si s Tacitem – historikem neprotiřečí a může ho reprezentovat. Pokud akceptujeme možnost, že i Aper je nositelem Tacitových názorů (a jako jediný, jehož názory nejsou „Tacitovy“, se mi podle dříve zmíněných ukazatelů jeví Messalla), je výsledný obraz dialogu následující: charakter řečnictví

se se změnou politického uspořádání změnil, tato změna je přirozená a neznamená nutně úpadek. Doba přináší omezení, je třeba opatrnosti, ale to nejen v řečnictví, básník je na tom stejně. Není nutné skončit jen u vybroušené řečnické teorie idealizující klasické řečnictví a jejího náležitého předávání dětem. Řečník stále ještě může prakticky působit, čerpat z minulosti a ovlivňovat současný stav věcí k lepšímu. Nemusí se této profesi vzdát, jen si musí být vědom, v jaké je situaci. Je to právě takový obraz, který je patrný z Pliniovy korespondence, korespondence, jejíž celá třetina se dotýká řečnictví, korespondence, z níž je zřejmé, že Plinius pronesl přinejmenším 27 řečí na fóru, z nich některé mnohahodinové (tedy takové, které podle kritických soudů už neexistovaly), a že měl na 60 profesně stejně zaměřených vrstevníků, korespondence, která zachycuje, že je stále možné získat i dobré řečnické vzdělání u veřejně činného řečníka (Plin. Ep. 8,14; 4,13), korespondence zobrazující řečnictví sice v leccems omezené a jiné, ale stále živé a kvetoucí.

Toto vyznění podporuje, myslím, i konec *Dialogu*, mimochodem interpretačně velmi zajímavé místo.

Tac. Dial. 42,1: *Finierat Maternus, cum Messalla: „erant quibus contra dicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi iam dies esset exactus.“ „Fiet“ inquit Maternus „postea arbitrato tuo, et si qua tibi obscura in hoc meo sermone visa sunt, de iis rursus conferemus.“ ac simul adsurgens et Aprum complexus „Ego“ inquit „te poetis, Messalla autem antiquariis criminabimur.“ „At ego vos rhetoribus et scholasticis“ inquit. Cum adrisissent, discessimus.*

Z něho je jasné, že navzdory diskuzi si jednotlivé strany udržely svoje pozice, že v debatě není vítěze, ostatně, debata může v budoucnu pokračovat (Messalla má nejasnosti a Maternus je připraven je Messallovi vysvětlit). Finální žert, v němž si Aper s Messallou a Maternem slibují vzájemné žaloby (přitom se ale objímají), potvrzuje onu nutnou symbiózu nového a starého, ale nenápadně právě i závěr diskuze: zatímco Maternus bude žalovat Apra před básníky a Messalla před antikváři (tj. před role, které v dialogu zastávali: Maternus básníka, Messalla obhájce dávnověku), Aper chce hnát Materna před rétory a Messallu před učitele (že by tedy Tacita a Quintiliana?). Tím Tacitus skutečně uzavírá, nadto velmi moudře, diskuzi, která ovládla rétory prvního století po Kr.

Chvála Heleny

Kryštof Boháček - Vladimír Mikeš

CHVÁLA HELENY

Z řeckého originálu Ἑλένης ἑγκώμιον, vyd. Dielsem (Fragmente der Vorsokratiker) v nakl. Weidmann, Berlin 1935, přeložil Bořivoj Borecký, *Tribuni výmluvnosti*, Odeon, Praha 1974.

- 1 Městu jsou ozdobou dobré vlastnosti mužů, tělu krása, duši moudrost, činu jeho ušlechtilost a řeči pravda; opak je hyzdí. Muže i ženu, řeč i dílo, obec i čin máme provázet chválou, jsou-li chvály hodné, nejsou-li jí hodné, stíhat hanou. Neboť stejnou chybou a stejným nerozumem je tupiti věci hodné chvály
- 2 i chváliti věci hodné hany. Kdo chce správně svědčiti o věcech, jaké jsou, musí usvědčiti ze lži ty, kdo haní Helenu, ženu, o níž jednohlasně a jednomyslně mluví pověsti básníků i zvuk jejího jména, které nám připomíná naše pohromy. Chci tedy podati logické důvody ve své řeči a zprostiti tuto ženu, která požívá špatné pověsti, viny, dokázati mužům, kteří ji tupí, že lžou, a ukázati jim pravdu a zbaviti je tak nevědomosti.
- 3 Že svým rodem a původem zaujímá žena, o které mluvím, přední místo mezi předními muži a ženami, je zřejmě nemálo lidem. Vždyť není neznámo, že její matkou byla Léda, otcem pak podle jména smrtelný člověk, ve skutečnosti však bůh, totiž Tyndareus a Zeus, z nichž jeden se otcem zdál a druhý otcem byl. A jeden byl nad lidmi pánem
- 4 a druhý byl nad všemi králem. Zrozena z takových rodičů měla božskou krásu, jejíž dar dávala na odív. V přecetných vzbudila touhy milostné vášně, jedním tělem svedla v jedno místo mnoho těl mužů, kteří si zakládali velice na velikých věcech. Jedni měli velké bohatství, druzí zas slovutnost starého rodu, jiní slávu vrozené síly, jiní zas moc získané moudrosti. A přiváděla je všechny vašeň žádostivá srážek a ctižádost neznalá porážek.
- 5 Kdo vskutku a proč a jak nasýtil svou touhu a vzal si Helenu, to nebudu vyprávět. Neboť vyprávíme-li lidem věci známé, vzbudí to sice důvěru, ale nepřinese to radost. Překročím tedy ve svém nynějším vyprávění tehdejší dobu a přikročím k začátku zamýšlené řeči a vyložím, z jakých důvodů Helena pravděpodobně podnikla svou cestu do Tróje.
- 6 Bud učinila to, co učinila, na pokyn osudu a na příkaz bohů a z rozhodnutí nutnosti, nebo byla násilím uchválena, nebo slovy přemluvena, nebo láskou přemožena. Je-li pravdou to první, neprávem ji obviňuje ten, kdo ji obviňuje. Neboť není v moci síly lidské zabránit vůli božské. Vždyť co je slabší není přirozeně překážkou silnějšímu, ale je naopak silnějším ovládáno a vedeno; a silnější vede slabšího a slabší následuje silnějšího. A božstvo je silnější než člověk i zdatností i moudrostí i ostatními věcmi. Jestliže tedy musíme přisoudit vinu osudu a božstvu, musíme zprostit Helenu její špatné pověsti. Jestliže však byla násilím uchválena a proti zákonům znásilněna a proti právu potupena, pak zřejmě ten, kdo ji uchvátil a znásilnil, spáchal křivdu, žena uchvácená a znásilněná křivdu utrpěla. Kdo tedy podnikl svým slovem, podle svého zákona a svým činem barbarsky tento barbarský podnik, zaslouží si pro svá slova viny, podle zákona ztráty cti a pro svůj čin trest. A proč by vlastně žena znásilněná, od vlasti odloučená a od přátel odtržená neměla být zahrnuta spíše lidskou lítostí než lidskou krutostí? Neboť on spáchal hrozné věci, ona je vytrpěla; proto je spravedlivé ji provázet lítostí, jeho nenávisť.
- 8 Jestliže to byla řeč, která ji přesvědčila a její duši ošálila, není obtížné ji obhájit a viny zbaviti. Řeč je mocným vládcem, který zcela nepatrným a zcela nepostižitelným tělem vykonává věci převelické; neboť v její moci je zbaviti člověka strachu, odejmout mu zármutek, vzbudit v něm radost,
- 9 zmnožit jeho lítost. Že tomu tak je, to vám ukáži. Aby tomu posluchači lépe porozuměli, je třeba výstižného výkladu. Celé básnictví pokládám a považuji za řeč mající míru. Ty, kteří jí naslouchají, naplní hrůza plná strachu, lítost bohatá na slzy a touha provázená smutkem. Cizí osudy, štěstí a neštěstí prožívá duše mocí slov jakoby jakýsi vlastní pro-
- 10 žitek. Ale přejdeme odtud k druhému druhu řeči. Kouzelné zařikání řeči přikouzljuje radost, zařikává zármutek; neboť když se moc čarovného zpěvu setká s míněním duše, omámí ji, přesvědčí ji, změní ji svými čarami. Je dvojí umění čar a magie řeči. Spočívá ve vadách duše a v šálení mysli.
- 11 Tolik lidí bylo již přesvědčeno a je přesvědčováno tolika lidmi v tolika věcech smyšlenou, lživou řečí! Kdyby všichni lidé si všechny věci minulé pamatovali, všechny věci přítomné chápali a všechny věci budoucí předvíдали, nebylo by podobné řeči. Protože však není snadné ani si pamatovati minulé, ani prozkoumati přítomné, ani předvídati budoucí, proto většina lidí ve většině záležitostí poskytuje duši jako rádce mínění. Mínění, samo vratké a nepevné, obklopuje vratkou a nepevnou pohodou ty, kteří je užívají.

- 12 Co nám tedy brání věřit, že i Helena šla do Tróje pod dojmem řeči, jako by byla uchválena násilím. Neboť přemlouvání se sice podle jména liší od nutnosti, moc má však stejnou. Řeč totiž, která duši přemluvila, tuto duši donutila, aby se dala přesvědčit slovem a souhlasila s činem. Ten, kdo ji přemluvil, spáchal bezpráví, neboť ji vlastně přinutil, a žena, jež byla přemluvena, je bez důvodu pomlu-
vena, neboť byla vlastně přinucena. Že přemlouvání, jestliže se spojí s mocí řeči, zformuje duši tak, jak chce, lze poznat za prvé ze slov těch, kdo se zabývají jevy nebeskými a jedno mínění boří a druhé tvoří a způsobují, že věci neuvěřitelné a neviditelné se objevují před zraky mínění. Za druhé z řečnických sporů, při nichž jedna řeč, jež dbá obratnosti, ne však pravdivosti, velký dav potěší i přesvědčí. A za třetí ze slovních půtek filosofů, na nichž je vidět, jak rychlost myšlení činí lehce proměnlivou pravdivost mínění.
- 13 Týž význam má moc slova pro rozpoložení duše, jako má složení léků a jedů pro stav těla. Jako různé léky a jedy vyhánějí z těla různé šťávy, a jedny zbavují člověka choroby strasti a druhé života slasti, tak i některé řeči zarmoutí, druhé potěší, jiné dodají posluchačům odvahy, jiné je poděsí, jiné zas nějakým zlým přemlouváním duši ošálí a okouzlí.
- 14 Že se Helena viny nedopustila, ale neštěstí zakusila, jestliže byla přemluvena řečí, to jsem vysvětlil. Nakonec proberu čtvrté obvinění ve čtvrté úvaze. Byla-li to láska, která toto všechno způsobila, snadno lze Helenu ubránit před obviněním z hříchu, kterého se prý dopustila. Neboť věci, které vidíme, mají svou přirozenou podobu ne jak my si přejeme, ale jak která které připadne. Vnější vzezření
- 15 má pak vliv i na reakci duše. Tak např. jestliže zrak pohlédne na těla nepřátel vyzbrojená proti nepříteli nepřátelskou výzbrojí z bronzu a železa, poděsí se a poděsí i duši, takže lidé často prchají ve zmatku před nebezpečím budoucím jako před jsoucím. Neboť síla našeho běžného úsudku je ořesena strachem, který vznikne z pohledu a který způsobí, že zapomeneme na to, co pro nás obvykle je čestné, i na prospěch, který nám vítězstvím vznikne.
- 16 A již mnozí lidé, když spatřili věci budící hrůzu, ztratili duchapřítomnost v přítomné chvíli. Tak strach rozum uhasil a udusil. A mnozí upadli do útrap zbytečných a nemocí strašných a šílenství neléčitelných. Do té míry vpíše náš pohled do mysli obrazy věcí, které vidíme! Mnoho věcí nahánějících hrůzu jsem ponechal stranou. To, co jsem opomněl, je však podobné tomu, co jsem připomněl.
- 17 Když malíři vytvoří dokonale z mnoha barev a mnoha těl jedno tělo a jeden tvar, potěší zrak. Podobizen formování a soch modelování poskytuje očím příjemnou podívanou. Jedny způsobují při pohledu na ně svou povahou, že se rmoutíme, jiné, že po nich toužíme. Mnohé vzbuzují v mnohých žádost a touhu po mnohých věcech a tělech.
- 18 Co je proto podivného na tom, jestliže se zrak Heleny potěšil při pohledu na tělo Paridovo a předal její duši touhu a prudkou žádost? Jestliže láska je bohem a má božskou moc bohů, jak by se jí ten, kdo je slabší, mohl ubránit a uchránit! Je-li to však člověka slabost a duše nevědomost, nemůžeme ji kárat jako lidské provinění, ale musíme ji pokládat za osudu dopuštění. Neboť přišla, jak přišla, duše mámením, z lásky nutnosti, a ne se strojenou chytrostí.
- 19 Proč bychom tedy měli pokládat za správné tupit Helenu, která učinila to, co učinila, buď láskou přemožená nebo slovem přesvědčená, buď násilím uchvátená nebo božskou nutností donucená, a je proto prosta veškeré viny.
- 20 Svou řečí jsem zprostil Helenu špatné pověsti. Dodržel jsem slovo, které jsem vyslovil na počátku řeči, a pokusil jsem se vyvrátit pohany nesprávnost a mínění neznalost. Mým úmyslem bylo napsat řeč, která by byla chválou Heleny hodnou, a pro mne zas hříčkou drobnou.

I, 259b

F A I D R O S

- c zrodily Músy a objevil se zpěv, tu se někteří z tehdejších lidí dostali rozkoší do takového vytržení, že pro samý zpěv zanedbali jídlo i pití a nic nepozorujíce zemřeli; z těchto potom vznikl rod cikád a dostal od Mús ten dar, že po narození nepotřebují výživy, nýbrž bez jídla a bez nápoje hned zpívají až do konce svého života; když potom přijdou k Músám, podávají zprávu, kdo kterou z nich uctívá ze zdejších lidí. A tu Terpsichoře činí nad jiné milými ty, o kterých podávají zprávu, že ji uctívali d v sborových tancích. Eratě pak ty, kteří ji uctívali v oboru milostném, a tak i ostatním, podle způsobu, jak je každá uctívána; nejstarší pak, Kalliopě, a Úranii, jež následuje po ní, oznamují ty, kteří tráví život ve filosofii a uctívají jejich músické umění, neboť ony jsou nejvíce ze všech Mús ve styku s nebem a s myšlenkami božskými i lidskými, a proto vydávají nejkrásnější hlas. Z mnohých tedy příčin musíme o něčem mluvit a nespát v době polední.

Faidr. Ano, musíme tedy mluvit.

- e *Sókr.* Nuže tedy pozorujme, co jsme si právě nyní dali za předmět pozorování, **jakým způsobem se řeč mluví a píše krásně a jakým opačně.**

Faidr. Zřejmě.

Sókr. Zdalipak nemusí být základem toho, co má být pověděno dobře a krásně, myšlení mluvčího, znající pravdu o těch věcech, o kterých hodlá mluvit?

- 260 *Faidr.* O tom jsem slyšel mluvit tak, milý Sókrate, že není nutné tomu, kdo hodlá být řečníkem, učením poznávat věci vskutku spravedlivé, nýbrž které by se zdály spravedlivými množství, jež o nich bude rozsuzovat, ani věci skutečně dobré nebo krásné, nýbrž které se takovými budou zdát; neboť z těch že vychází přemlouvání, a ne z pravdy.

Sókr. „Zamítnout nelze slov“, ⁶⁵ Faidre, která pronesou moudří, nýbrž třeba zkoumati, zdali v nich není něco pravdy; a tak nelze nedbat toho, co bylo nyní řečeno.

F A I D R O S

I, 260a

Faidr. Správně mluvíš.

Sókr. Zkoumejme to tedy takto.

Faidr. Jak?

Sókr. Jestliže bych tě já přemlouval, aby sis k obraně proti nepřátelům opatřil koně, ale oba bychom koně neznali, avšak já bych věděl o tobě tolik, že Faidros pokládá za koně to z krotkých zvířat, které má nejdelší uši –

Faidr. Bylo by to směšné, Sókrate.

Sókr. Ještě ne, ale když bych tě vážně přemlouval a skládal chvalořeč na osla, v níž bych ho jmenoval koněm a vykládal, že to zvíře je neocenitelné doma i ve válce, protože se dá upotřebit, aby se z něho bojovalo, je schopné k nošení zavazadel i užitečné k mnoha jiným věcem –

Faidr. To by bylo již docela směšné.

Sókr. Zdalipak není lepší být směšný a přátelský nežli hrozný a nepřátelský?

Faidr. Patrně.

Sókr. Stane se, že muž zběhlý v rétorice, který nezná dobré a zlé, je postaven před obec, která je také v takovém stavu, a přemlouvá ji, přičemž pronáší chvalořeč ne o stínu osla jakoby o stínu koně, nýbrž o zlém jako o dobrém; jsa vycvičen v poznávání názorů množství skutečně ji přemluví, aby dělala špatné věci místo dobrých: jakou asi žeň by po tom všem sklízela rétorika ze své setby?

Faidr. Ne příliš pěknou.

Sókr. Nehanobili jsme snad, přáteli, řečnické umění hruběji, než je slušno? To by snad řeklo: „Co to, podivní lidé, tlacháte? Vždyť já nikoho, kdo nezná pravdu, nenutím, aby se učil řečnictví, nýbrž, zmůže-li něco má rada, doporučuji, aby se o mne ucházel tak, že si napřed získá onu; to však prohlašuji s důrazem, že beze mne znalost jsouceni nikomu nepomůže, aby uměle působil svou řečí.“

Faidr. A nebude snad mít pravdu, když bude takto mluvit?

I, 260e

F A I D R O S

pravého umění bez styku s pravdou.

261 *Faidr.* Těchto důvodů je potřebí, Sókrate; nuže přiveď je sem a vyšetřuj, co a jak vypovídají.

Sókr. Předstupte tedy, ušlechtilí tvorové, a přesvědčujte Faidra, otce krásných dětí,⁶⁷ že nebude-li náležitě filosofovat, nebude ani schopen někdy o něčem mluvit. Faidros ať odpovídá.

Faidr. Tažte se!

Sókr. Nuže, není snad řečnické umění vcelku jakási *psychagogia*, kouzelnické vodění duší skrze řeči? A to nejen na soudech a ve všech jiných veřejných sh ěních, nýbrž
b i v soukromých, táž ve věcech malých i v jejíž správné
užívání není o nic důstojnější, jsou-li jejím předmětem věci
vážné, než jsou-li to věci malicherné? Či jak jsi ty o tom slyšel?

Faidr. Při Diovi, naprosto ne tak, nýbrž nejvíce se snad užívá odborného umění při mluvení a psaní týkajícím se soudů a také při mluvení v řečech k lidu; ale že by mělo větší rozsah, to jsem neslyšel.

			Odyseových
uč			va ve volných
ch			nic?
c	bůh,	orových, jestl	nějaké-
ho	Gorg	asymacha a z	nějaké-
ho			

Sókr. Snad. Ale tyto nechme být; ty však řekni, co dělají na soudech sporné strany? Není-li pravda, že se přou? Či co řekneme?

Faidr. Právě to.

Sókr. O spravedlivém a nespravedlivém?

Faidr. Ano.

F A I D R O S

I, 261c

Sókr. Tedy kdo to dělá podle pravidel umění, způsobí, že se totéž týmž lidem ukáže jednou spravedlivým, a když bude chtít, d
nespravedlivým?

Faidr. Jak by ne?

Sókr. A při řeči k lidu, že se obci budou tytéž věci zdát jednou dobrými, a hned zase opačnými?

Faidr. Tak jest.

Sókr. A nevíme snad o elejském Palamédovi, že mluví podle pravidel umění tak, že se tytéž věci ukazují posluchačům podobnými i nepodobnými, jednými i mnohými, trvajícimi v klidu i jsoucími v pohybu?

Faidr. Jistě.

Sókr. Netýká se tedy umění sporných řečí jedině soudů e
a řečnění k lidu, nýbrž, jak se podobá, všechny slovní projevy jsou předmětem jistého jednoho umění, ač je-li takové, toho, kterým člověk bude schopen všechno všemu činiti podobným, pokud jde o věci, s kterými je možno to dělat, a o lidi, před kterými to je možno, a když by jiný dělal připodobňování a přitom to zakrýval, vyváděti to na světlo.

Faidr. Jak myslíš něco takového?

Sókr. Ukáže se nám to, zdá se mi, když budeme hledati v tomto směru. Vzniká klam spíše při těch věcech, které se liší od sebe mnoho, či při těch, které se liší málo?

Faidr. Při těch, které málo. 262

Sókr. Ano, neboť při pomalém přecházení spíše ti ujde, že jsi zašel v opačný směr, nežli při velkém.

Faidr. Jak by ne?

Sókr. Tedy kdo chce jiného oklamat, ale sám nebýt oklamán, musí přesně znát podobnost věcí a nepodobnost.

Faidr. To je nutné.

Sókr. A jestliže nebude znát pravdu jednotlivé věci, zдалipak bude schopen rozeznávat u ostatních věcí podobnost s tou věcí neznámou, že je malá a veliká?

I, 262b

F A I D R O S

b *Faidr.* Nemožno.*Sókr.* Tedy u těch, kteří mají mínění odporující skutečnosti a se klamou, patrně vznikl tento stav skrze nějaké podobnosti.*Faidr.* Aspoň se tak stává.*Sókr.* Jest tedy snad možno, aby někdo uměle dovedl způsobovat pomalé přecházení, odváděje prostřednictvím podobností pokaždé od skutečnosti k opaku, nebo aby dovedl sám tomu unikati, kdo nenabyl poznání o podstatě každého jsoucna?*Faidr.* Ne, nikdy.c *Sókr.* Směšné tedy, příteli, a neumělé umění řeči poskytne patrně ten, kdo nezná pravdu a honí se jen za míněními.*Faidr.* Skoro se zdá.*Sókr.* Chceš tedy, abychom na řeči Lysiově, kterou neseš, i na těch, které jsem já pronesl, uviděli něco z toho, čemu říkáme neumělé a umělé?*Faidr.* Ze všeho nejraději, neboť zatím mluvíme jaksi naprázdno, když nemáme vhodných příkladů.d *Sókr.* Jistě nějakou šťastnou náhodou byly patrně proneseny ty dvě řeči obsahující jakýsi příklad, jak by člověk znalý pravdy mohl hravými řečmi svést posluchače. A já, Faidre, z toho viním bohy těchto míst; a snad i věštec Mús, ti pěvci nad našimi hlavami, nám vdechli tento dar; vždyť já se jinak nevyznám v žádném umění řečnickém.*Faidr.* Dejme tomu, že máš pravdu; jenom objasni, co myslíš.*Sókr.* Nuže tedy, přečti mi začátek Lysiovy řeči.c *Faidr.* „O mých zájmech ty víš a slyšel jsi, že myslím, že nám je ku prospěchu jejich uskutečnění. Soudím pak, že bych neměl mít v mém přání neúspěch jen proto, že právě nejsem tvým milovníkem. Neboť milovníci tehdy –“*Sókr.* Přestaň. Jde tedy o to, říci, v čem spisovatel chybí a co dělá neuměle, že ano?263 *Faidr.* Ano.*Sókr.* Nuže, není-li pak každému zřejmé aspoň to, že o ně-

kterých z takovýchto věcí jsme ve shodě, o některých však ve sporu?

Faidr. Zdá se mi, že rozumím, co pravíš, ale řekni to ještě jasněji.

Sókr. Když někdo řekne slovo „železo“ nebo „stříbro“, zdalipak si nepomyslíme všichni totéž?

Faidr. Jistě.

Sókr. A co když řekne slovo „spravedlivé“ nebo „dobré“? Nejde tu každý jinam a nejsme snad v rozporu mezi sebou vespolek i sami se sebou?

Faidr. Ovšem, že ano.

Sókr. Tedy v jedněch věcech se shodujeme, v druhých ne. b

Faidr. Tak jest.

Sókr. Na které z obou stran jsme tedy přístupnější klamu a v kterých věcech má rétorika větší moc?

Faidr. Zřejmě že v těch, kde jsme nejisti.

Sókr. Tedy zajisté kdo se chce dáti na cestu řečnického umění, má si nejprve tyto věci jistým způsobem rozdělit a zachytit jakýsi význačný ráz obojího toho druhu, i v kterém musí množství kolísat i v kterém nemusí.

Faidr. To by věru vyzoroval krásný jev, Sókrate, kdo by to zachytil. c

Sókr. Potom, myslím, když se octne u každého jednotlivého případu, nesmí zůstat nevšímavý, nýbrž musí bystře posuzovat, ke kterému z obou rodů náleží to, o čem hodlá mluvit.

Faidr. Jak by ne?

Sókr. Nuže a co láska? Máme ji počítat mezi věci sporné, či nesporné?

Faidr. Jistě mezi sporné; či myslíš, že by ti jinak bylo bývalo možno mluvit o ní to, co jsi před chvílí promluvil, že to je zkáza pro milovaného a milujícího, a zase že to je největší dobro?

Sókr. Máš docela pravdu; ale řekni mi i toto – já se totiž pro d

I, 263d

F A I D R O S

vytržení mysli dobře nepamatuji –, zdali jsem na začátku své řeči vymezil pojem lásky.

Faidr. Ví bůh, nevýslovně důrazně.

e

Faidr. Je-li ti libo; ale co hledáš, to tam není.

Sókr. Čti, abych slyšel jeho samého.

264

b *Faidr.* Jistě to je, Sókrate, konec, o čem takto mluvím.

?

p

n

c *Faidr.* Jsi hodný, že mne pokládáš za schopna tak přesně rozpoznati jeho záměry.

Sókr. Ale řekl bys, myslím, aspoň to, že každá složena jako živý tvor a má míti jakési své vlastní

FAIDROS

I, 264c

by nebyla ani bez hlavy ani bez nohou, nýbrž aby měla střed i krajní části napsané tak, aby se hodily k sobě navzájem i k celku.

Faidr. Jak by ne?

Sókr. Nuže pozoruj tu řeč svého přítele, zdali je takto složena, či jinak, a nalezněš, že se nic neliší od nápisu, který byl, jak se vypravuje, složen na fryžského Midu.⁷²

Faidr. Jaký to nápis a co s ním bylo?

Sókr. Jest to tento nápis:

*Kovová jsem já panna a na hrobě Midově stojím.
Dokud poteče voda a vysoké porostou stromy,
napořád budu zde stát, tu na této mohyle žalné,
budu pocestným hlásat, že zde je pochován Midas.*

Že tu nic nezáleží na tom, čte-li se některý jeho verš jako první nebo jako poslední, to asi pozoruješ.

Faidr. Posmíváš se naší řeči, Sókrate.

Sókr. Nuže tedy nechme ji být, aby ses ty nemrzl – ačkoli se mi zdá, že má mnoho příkladných stránek, ke kterým by
il je
, jak
onat

zkoumání o řečech.

Faidr. Co to myslíš?

Sókr. Byly patrně jedna druhé opakem; neboť jedna tvrdila, že se má vyhovovat milujícímu, a druhá, že nemilujícímu.

tvrdily to ve
slil jsem, že slovo, že šíl
co hledaly. totiž, že je
pr
šílenost, ano?

Faidr. Ano.

Sókr. Šílenosti pak že jsou dva druhy, jedna, která vzniká

I, 265a

F A I D R O S

z lidských nemocí, druhá, která vzniká božským odlučováním od obyčejných pravidel.

b *Faidr.* Ovšemže.

Sókr. Tu božskou jsme rozdělili na čtyři části, náležící bohům, a věštecké nadšení jsme přidělili Apollónovi, Dionysovi zasvěcovací, Músám zase básnické, čtvrté pak Afrodité a Erótovi; o ero , že je ž jsme, nevím už j ký sta se snad dotýkali něčeho pravdivého, ale také asi zabíhali jinam –

c a s
ji v
h i
hochy.

Faidr. A věru, mně to nebylo nepříjemno poslechnout.

Sókr. Nuže vezměme odtamtud toto poučení, jak mohla řeč přejíti od hany k chválení.

Faidr. Jak to tedy myslíš?

Sókr. Mně se zdá, že jedna část těch řečí byla v sehraná hra; ale pokud jde o dva druhy v tom,⁷³ co

d náhodou promluveno, nebyla by nevděčná práce, kdyby někdo dovedl odborně postihnouti jejich význam.

Faidr. Kterých to?

Sókr. Za souborného nazírání uvádět pod jednu způsobu věci porůznu rozptýlené, aby vymezováním každého pojmu činil jasným, o čem by pokaždé chtěl poučovat. Tak například co se týče nynějších výkladů o Erótu – když bylo vymezeno, co Erós jest –, ať už to bylo řečeno dobře nebo špatně, aspoň tím nabyla řeč možnosti pronéstí výrok jasný a sám se sebou shodný.

Faidr. A který myslíš, Sókrate, ten druhý druh?

e *Sókr.* Bý za podle pojmových druhů na při ny řítom žádnou část po způsobu špatného kuchaře. Naopak je třeba si počínati, jako právě si počínaly ty dvě řeči; pojaly nerozumnost mysli jako

jeden společný pojmový druh, z jednoho těla vyrůstají 266
 dvojí a stejnojmenné údy, z dny byly nazvány levé
 a druhé pravé, tak také o duševní úchylnosti usoudily ty řeči, že
 to je v nás od přirozenosti jeden druh, a tu jedna dělíc tu část
 nalevo neustala ji opět dělit, až tam našla, co by se mohlo
 nazývat jakousi levou láskou, a tu zcela po právu pokárala,
 kdežto ta druhá nás přivedla na pravou stranu šílenosti a na-
 leznuvši tam lásku s onou sice stejnojmennou, ale zase jakousi
 božskou, ukázala ji a vychválila, že je pro nás příčinou b
 největších dober.

Faidr. Máš zcela pravdu.

Sókr. Těchto věcí jsem i já sám milovníkem, Faidre, těch
 rozborů a souborů, abych byl schopen mluvit a myslit; a také
 kdykoli usoudím o někom jiném, že je přirozeně schopen se
 dívat na jedno a na mnohé věci, ženu se za ním *vzadu jako po*
stopě boha.⁷⁴ A ovšem zdali nazývám lidi schopné to dělati c
 správně, či ne, ví bůh; ale ať je tomu jakkoli, jmenuji je až dosud
dialektiky. Avšak nyní řekni, jak je třeba nazývat ty, kteří nabyli
 poučení od tebe a od Lysii? Či to je ono *umění řečnické*, jehož
 užíváním se Thrasymachos a ostatní sami stali dovednými
 v mluvení a také dělají takovými i jiné, kteříkoli jsou ochotni
 jim jako králům přinášeti dary?

Faidr. Královští jsou to muži, avšak ne že by byli znalí věcí,
 na které se tážeš. Ale tento druh podle mého zdání nazýváš
 správně, když mu říkáš *dialektický*; ale *rétorický* druh, zdá se
 mi, nám ještě uniká.

Sókr. Jak to? Bylo by snad něco krásného, co by bylo vzdá- d
 leno od tohoto oboru, a přece je pojímáno odbornou naukou?
 Naprosto tím nesmíme ty a já pohrdat, nýbrž musíme říci, co
 právě je to, co zbývá z rétoriky.

Faidr. Jistě to je veliká spousta věcí, Sókrate, těch, které jsou
 v knihách napsaných o řečnickém umění.

Sókr. A dobře jsi připomněl. Za prvé, myslím, že *úvod*,⁷⁵ má

450d

G O R G I A S

Sókr. Jiného pak druhu jsou ta umění, která všechno provádějí řečí a činu takřka buď žádného nepotřebují nebo jen zcela málo, jako například nauka o číslech, počtářství,⁶ geometrie, umění hrát mlýnek⁷ a mnohá jiná umění, z nichž některá mají skoro stejně řečí jako úkonů, většina však jich má více a namnoze veškerá činnost i veškeré uplatňování záleží jim v řečech. Za jedno z těchto pokládáš, jak se mi zdá, rétoriku.

Gorg. Pravdu mluvíš.

Sókr. Avšak jistě žádné z těchto, myslím, nechceš nazývat rétorikou, ačkoli ses tak vyjádřil, že rétorika je to umění, které se uplatňuje řečí, a někdo by mohl namítnout, kdyby chtěl chytat za slovo, „ty tedy, Gorgio, nazýváš aritmetiku rétorikou“? Ale domnívám se, že nenazýváš rétorikou ani aritmetiku ani geometrii.

451 *Gorg.* Vskutku správně se domníváš, Sókrate, a tvůj předpoklad je oprávněn.

Sókr. Nuže tedy i ty dokonči odpověď na mou otázku. Když totiž je rétorika jedno z těch umění, která užívají většinou řeči, a když jsou i jiná taková, pokus se říci, které z nich je rétorika a k čemu se vztahuje její uplatňování řečmi. Jako kdyby se mne někdo tázal o kterémkoli z umění, o kterých jsem právě mluvil:

b „Sókrate, které umění je nauka o číslech?“, řekl bych mu, jako právě ty, že je to jedno z umění, která se uplatňují řečí. A kdyby se mne dále tázal: „Co jest předmětem toho druhu umění?“, řekl bych, že jeho předmětem jsou pojmy sudého a lichého bez ohledu na to, kolik je kde jednoho i druhého. A kdyby se zase zeptal: „Které umění nazýváš počtářstvím?“, řekl bych, že i toto náleží mezi umění, která se veskrze uplatňují řečí; a kdyby se dále tázal: „Co jest předmětem toho

c umění?“, řekl bych jako ti, kdo sestavují na sněmu návrh, že v ostatních věcech je počtářství jako nauka o číslech⁸ – neboť má tentýž předmět, sudé a liché –, ale rozdíl je ten, že počtářství přihlíží i k tomu, jaké je liché a sudé co do množství, jednak každé v poměru k sobě samému, jednak obojí k sobě

G O R G I A S

451c

navzájem. A kdyby se někdo tázal na astronomii, řekl bych, že
i tato se ve všem uplatňuje řečí, a kdyby se optal: „A co je
předmět řečí astrologie, Sókratě, že
hovoří o Slunci i Měsíci, jaký je smysl její
existence?”

„A to bys mluvil správně, Sókrate.”

Nuže tedy hledě i ty, Gorgiase, tak mluvit. Rétorika tedy je
jedno z umění, která všechno provádějí a uplatňují řečí, že ano?

„Ano, Sókrate.”

„A pak, co je předmětem toho druhu umění? Která
to je?”

„U

čím,

e

lepší.

to není e

ne, čím,

li, vyp

d, a za

bez nepoctivosti.

„Ano, slyšel jsem, ale k čemu to říkáš?”

Představ si, Gorgiase, kdyby hned k tobě přišli výrobci
těchto druhů dobra, které vychválil skladatel skolia, totiž lékař,

452

dobro nad bohatství.“ Tu bychom mu řekli: „Jakže? Což ty jsi výrobce bohatství?“ Odpověděl by, že ano. „Kdo jsi?“ „Peněžník.“ „Jakže,“ řekneme, „ty snad soudíš, že největším dobrem pro lidi je bohatství?“ „Jak by ne?“ řekne. „Ale vždyť přece tuhle Gorgias proti tomu tvrdí, že jeho umění je příčinou většího dobra nežli tvé,“ řekli bychom my. Tu je zřejmé, že by se

d potom zeptal: „A které je to dobro? Ať Gorgias odpoví.“ Nuže tedy, Gorgio, pomysli si, že jsi tázán i od oněch i ode mne, a odpověz, co jest to, o čem ty tvrdíš, že to je největší dobro pro lidi a že ty jsi jeho výrobcem.

Gorg. To, Sókrate, co je vpravdě největším dobrem a příčinou jednak osobní svobody pro lidi samy vůbec, jednak zároveň i příčinou i možností pro každého jednotlivce zvlášť, aby vládl nad jinými ve své obci.

Sókr. Co tedy tím myslíš?

Gorg. Já tím myslím schopnost přemlouvati řečmi i na

e soudě soudce i v radě členy rady i na sněmu sněmovníky i v každém jiném občanském shromáždění, kterékoli se koná. A jistě budeš mít při této moci svým sluhou lékaře a sluhou budeš mít učitele tělocviku; a co se týče tohoto peněžníka, ukáže se, že získává peníze ne pro sebe, nýbrž pro jiného, totiž pro tebe, který dovedeš mluvit a přemlouvat zástupy.

Sókr. Nyní se mi zdá, Gorgio, že jsi z největší blízkosti ukázal, za které umění pokládáš rétoriku, a jestliže dobře rozumím, pravíš, že rétorika je výrobkyně přemlouvání¹⁰ a všechna její činnost i všechn její obsah že směřuje k tomuto cíli; či můžeš snad říci, že moc rétoriky má větší rozsah než to, způsobovat v duších posluchačů přemluvu?

453

Gorg. Nikterak, Sókrate, nýbrž zdá se mi, že ji náležitě vymezuješ; to je totiž její hlavní obsah.

b *Sókr.* Nuže poslyš, Gorgio. Jestliže jsou lidé, kteří když ve lek rozm , chtějí znát právy o čem se mluví, do věz, že j nich jsem, jak si louvám, také já; a mám za to, že i ty.

Gorg. A co dále, Sókrate?

Sókr. Hned ti to povím. Co se týče toho přemlouvání způsobovaného rétorikou, o které ty mluvíš, dobře věz, že jasně nevím, co to jest a kterých věcí se týká, avšak tuším, co asi myslíš, že to je a co je jeho předmětem; nicméně však se tě otáží, co je podle tvého mínění to přemlouvání způsobované rétorikou a kterých věcí se týká. A proč se otáží tebe, když mám o tom sám tušení, a proč to neříkám sám? Ne kvůli tobě, nýbrž pro rozpravu, aby postupovala tak, že by nám co nejvíce vyjasňovala předmět řeči. Pozoruj, zdali se ti zdá, že se tě dotazují právem; například kdybych se tě tázal, který malíř je Zeuxis, a ty bys mi řekl, že ten, co maluje obrazy, zдалipak bych se tě právem neotázel, jaké že obrazy maluje a kde?¹¹

Gorg. Ovšem.

Sókr. Ne snad proto, že jsou i jiní malíři, kteří malují mnoho jiných obrazů?

Gorg. Ano.

Sókr. Kdyby však nikdo jiný nemaloval než Zeuxis, byla by tvá odpověď dobrá?

Gorg. Jak by ne?

Sókr. Nuže tedy řekni i o rétorice: zdá se ti, že jediná rétorika přemlouváním způsobuje změnu mínění, či že to dělají i jiná umění? Myslím to takhle: kdokoli vyučuje kterékoli věci, zдалipak způsobuje změnu mínění v tom, čemu vyučuje, či ne?

Gorg. Ano, Sókrate, způsobuje změnu mínění, a to co nejvíce.

Sókr. Vraťme se k týmž uměním, o kterých jsme právě teď mluvili; zдалipak nás aritmetika, nauka o číslech, nepoučuje o všem, co souvisí s číslem, a tak také i aritmetik?

Gorg. Ovšem.

Sókr. Nezpůsobuje tedy i změnu mínění?

Gorg. Ano.

Sókr. Jest tedy i aritmetika výrobkyně přemlouvání?

Gorg. To je zjevné.

453e

G O R G I A S

Sókr. Nuže tedy, jestliže se nás někdo bude ptát, jakého
 p ouvání odp mu asi, že n ,
 454 a vešker o a l ; a tak i o v o -
 ních uměních, o kterých jsme právě mluvili, budeme moci uká-
 zati, že se zabývají výrobou přemlouvání a kterého i v které
 věci, či ne?

.
 tedy rétorika sama jediná výrobkyní přemlou-
 vání.

tato otázka oprávněna?

. A správně Sókrate, zd mi.
 Nuže tedy me se i na . Jest něco, čemu
 říkáš „vědět“?
Gorg. Ano.
Sókr. A což „věřit“?
Gorg. Arciže.

G O R G I A S

454d

Sókr. Zdalipak tedy se ti zdá, že věděti a věřiti, vědění a víra, d
je totéž, či že to je něco jiného?

Gorg. Já se domnívám, Sókrate, že něco jiného.

Sókr. Ano. Dobře se domníváš; a poznáš to z tohoto. Kdyby se tě totiž někdo otázel: „Zdalipak jest, Gorgio, některá víra nepravdivá a některá pravdivá?“, odpověděl bys, jak myslím, kladně.

Gorg. Ano.

Sókr. A což jest nepravdivé a pravdivé vědění?

Gorg. Nikoli.

Sókr. I tak je tedy zřejmo, že to není totéž.

Gorg. Máš pravdu.

Sókr. Avšak jistě i ti, kdo získali vědění, i ti, kdo uvěřili, e
jsou přemluveni.

Gorg. Tak jest.

Sókr. Chceš tedy, abychom uznali dva druhy přemluvy, jeden, který dává víru bez vědění, a druhý, který dává vědění?

Gorg. Ovšemže.

Sókr. Nuže kterou přemluvu o věcech spravedlivých a nespravedlivých způsobuje rétorika na soudech i v jiných shromážděních? Tu, z které vzniká věření bez vědění, či z které vzniká vědění?

Gorg. To je přece zřejmé, Sókrate, že tu, z které vzniká věření.

Sókr. Rétorika je tedy, jak se podobá, výrobkyně přemluvy věřivé, a ne naučné, o spravedlivu a nespravedlivu. 455

Gorg. Ano.

Sókr. Tedy ani rétor není učitelem soudů a jiných shromáždění o věcech spravedlivých a nespravedlivých, nýbrž toliko způsobovatelem víry; vždyť by jistě nemohl naučiti tak četné shromáždění v krátkém čase tak velikým věcem.

Gorg. To jistě ne.

Sókr. Nuže tedy vizme, jaký asi význam má to, co říkáme o rétorice; já totiž ani sám ještě nedovedu si plně uvědomit vý- b

znam svých slov. Kdykoli se koná v obci schůze o volbě lékařů nebo o stavitelích lodí nebo o některém jiném druhu odborných pracovníků, tehdy, rozomí se sama sebou, nebude radit odborník v rétorice? Neboi je zřejmé, že při každé volbě je třeba voliti nejlepšího odborníka. Ani nebude radit rétor, kdykoli jde o stavbu hradb nebo zařízení přístavů nebo loděnic, nýbrž stavitel; dále ani kdykoli je porada o volbě vojevůdců nebo o nějakém postavení vojska proti nepřítelům nebo o dobytí míst, nýbrž tehdy budou radit vojenští odborníci, a ne odborníci v rétorice; či jak soudíš, Gorgio, o takových věcech? Neboi když i sám o sobě říkáš, že jsi rétor i že jiné děláš odborníky v rétorice, je na místě vyptávat se tebe na věci tvého umění. A měj za to, že se i já nyní zastávám tvé věci; možná totiž, že mezi přítomnými tu je někdo, kdo se chce stát tvým žákem, jako já pozoruji některé dosti četné, kteří však by se snad ostýchali se tě zeptati. Když jsi tedy tázan ode mně, měj za to, že jsi i od oněch tázan: „Čeho se nám dostane, Gorgio, budeme-li tvým žáky? O kterých věcech budeme schopni radit obci? Zdalipak jediné o spravedlivém a nespravedlivém, či také o těch věcech, o kterých právě teď mluvil Sókratés?“ Nuže pokus se jim odpovědět.

Gorg. Však já se pokusím, Sókrate, zřejmě ti odhalit veškeru moc rétoriky; vždyť ty sám jsi dal dobrý návod. Jistě přece víš, že tyto athénské lůžnice a hradby i zařízení přístavů vzniklo z rady Themistokleovy a dílem z Perikleovy, ale ne od odborných stavitelů.

Sókr. Ano, Gorgiu, říká se to o Themistokleovi; Perikleá pak jsem sám slyšel, když nám dával rady o střední zdi.¹²

Gorg. A kdykoli je nějaká volba, o jakých jsi právě teď mluvil, Sókrate, vidíš, že to jsou řečníci, kteří radí a jejichž mínění o takových věcech vítězí.

Sókr. Tomu se také divím, Gorgiu, a proto se tě již dlouho ptám, jaká že je to moc rétoriky. Mně se totiž jeví, když ji takto pozoruji, její velikost přímo dnimonská.

Gorg. Jen kdybys všechno znal, Sókrate, že v sobě obsahuje a má pod svou mocí, můžeme říci, všechny síly! A povím ti b velké svědectví té věci: již mnohokrát jsem navštívil se svým bratrem i s jinými lékaři nemocného, jenž nechtěl ani vypít lék, ani se dát lékaři řezat nebo pálit, a tu když ho nedovedl přemluvit lékař, já jsem ho přemluvil, a to žádným jiným uměním než řečnickým. A kdyby přišel kamkoli do města muž znalý řečnění a s ním lékař a kdyby bylo třeba řečnickým zápasem rozhodnouti na sněmu nebo v některém jiném shromáždění, který z obou by měl být zvolen lékařem, tvrdím, že by lékař c neznamenal nic a že by byl zvolen, kdyby chtěl, ten, který dovede promluvit. A také kdyby zápasil s kterýmkoli jiným odborníkem, přemluvil by znalec řečnění spíše než kdokoli jiný, aby jeho zvolili, neboť nic není, o čem by nedovedl promluvit před množstvím lidí odborný řečník přesvědčivěji než kdokoli jiný z odborníků. Tedy tak veliká a taková je moc toho umění; ovšem je třeba, Sókrate, užívatí rétoriky jako každého jiného druhu zápasnictví. Jiných druhů zápasnictví se d totiž nesmí užívat proti všem lidem jen z toho důvodu, že se někdo naučil například rohovat a zápasit v křížku a bojovat ve zbroji, takže má vrch nad přáteli i nepřáteli; proto ještě nesmí zasazovat rány přátelům, ani je bodat a zabíjet. A naopak, při Diovi, jestliže si někdo navštěvováním palaistry dobře vypěstuje tělo a stane se rohovníkem a potom zasazuje rány otci a matce nebo některému jinému z blízkých nebo z přátel, proto e ještě nelze mít v nenávisti a vyháněti z obcí cvičitele mládeže a učitele boje ve zbroji. Oni totiž naučili svému umění, aby se ho spravedlivě užívalo proti nepřátelům a škůdcům, k obraně, 457 a ne k útoku; tito to však obrátili a užívají své síly a svého umění nesprávně. Tedy učitelé nejsou špatní lidé, ani to umění není proto vinno nebo špatné, nýbrž podle mého mínění ti, kteří ho neužívají správně. Totéž jest říci i o rétorice. Rétor je totiž schopen mluvit přede všemi a o všem, takže působí na množství s větší přesvědčivostí zkrátka ve všem, cokoli by b

457b

G O R G I A S

chtěl; nicméně však proto ještě nesmí odnímati význam ani lékařům – jen proto, že by měl moc to udělat – ani ostatním odborníkům, nýbrž je třeba i rétoriky užívat spravedlivě právě tak jako umění zápasnického. Pakli však někdo se stane dobrým řečníkem a potom touto silou a tímto uměním činí bezpráví, nesmíme mít v nenávisti učitele a vyhánět ho z obcí.

- c Onen totiž vyučil svému umění k spravedlivému užívání, tento však ho užívá opačně. Tedy spravedlivě je nenávidět a vyhánět a zabíjet toho, kdo nesprávně užívá, ale ne učitele.

Sókr. Myslím, Gorgio, že i ty máš mnoho zkušeností z rozprav a vyzbrojoval jsi při nich to, že si lidé nesnadno dovedou navzájem ujasnit předmět, o kterém se pokusí rozmlouvat, a s přijatým i daným poučením končit své schůzky; naopak, kdykoli se o něčem dostanou do sporu a jeden o druhém tvrdí, že mluví nesprávně nebo nejasně, horší se a jeden se domnívá o druhém, že mluví ze zloby: každý chce mít pravdu a nehledají, oč jde v jejich rozpravě. A někteří se nakonec rozcházejí velmi hanebně, s nadávkami, a když byli jeden o druhém řekli takové věci, že se i přítomní sami na sebe mrzí, že se jim chtělo

- e býti posluchači takových lidí. A proč to říkám? Protože se mi nyní zdá, že nemluvíš zcela důsledně ani shodně s tím, co jsi mluvil o rétorice na začátku; a tu se bojím tě vyvracet, aby sis o mně nemyslel, že nemluví k věci a že mi nejde o to, aby se stala jasnou, nýbrž že mluvím proti tobě. Jestliže i ty jsi z lidí, 458 z kterých jsem také já, věru rád bych ti dával otázky; pakli ne, nechal bych toho. A z kterých lidí jsem já? Z těch, kteří by se rádi dali usvědčit, jestliže mluvím něco nepravdivého, a kteří by rádi usvědčili, kdyby někdo mluvil něco nepravdivého, a kteří by neméně rádi se dali usvědčiti, nežli by sami usvědčili; pokládám to totiž za větší dobro, a to tou měrou, jako je větší dobro sám býti zbaven největšího zla nežli zbaviti ho jiného. Nic není totiž, myslím, tak veliké zlo pro člověka jako nepravdivé mínění o těch věcech, které jsou právě nyní b předmětem naší řeči. Jestliže tedy i ty řekneš, že jsi takový,

rozmlouvejme; pakli však se ti snad zdá, že by se toho mělo nechat, nechme to již být a přerušíme rozmluvu.

Gorg. Mohu říci, Sókrate, že i já sám jsem takový, jakého ty představuješ; avšak snad bychom si měli všímat i přání svých posluchačů. Neboť už dávno, dříve než jste i vy přišli, mnoho jsem přednášel svým posluchačům a nyní snad to protáhneme příliš daleko, jestliže budeme rozmlouvat. Je tedy třeba hleděti i na jejich přání, zdali snad některé z nich nezdržujeme, zatímco chtějí dělat něco jiného. c

Chair. Sami slyšíte, Gorgio a Sókrate, hlučný odpor těchto mužů, chtějících poslouchati, jestliže budete něco mluvit; a co se mne týče, kéž nemám tak veliký nedostatek času, abych musel opustit takovéto řeči a takto mluvené a dělat něco pilnějšího!

Kall. Při bozích, Chairefónte, také já sám jsem byl již při mnohých rozmluvách, ale nevím, zdali jsem kdy měl takovou radost jako nyní; mně se proto zavděčíte, i kdybyste chtěli rozmlouvat celý den. d

Sókr. Buď jist, Kalliklee, že z mé strany není žádné překážky, jen jestliže chce Gorgias.

Gorg. Po tom všem, Sókrate, by bylo hanba, abych já nechtěl, když jsem sám veřejně vyzval, aby se každý dotazoval, co kdo chce. Nuže tedy, jestliže je našim posluchačům líbo, pokračuj v rozmluvě a taž se, nač chceš. e

Sókr. Tedy poslyš, Gorgio, čemu se divím v tvých řečech; možná totiž, že ty mluvíš správně a já nesprávně rozumím. Právíš, že jsi schopen udělat toho, kdokoli by se chtěl u tebe učit, odborníkem v rétorice?

Gorg. Ano.

Sókr. Zdalipak ne tak, že by ve všech věcech s úspěchem působil na mínění lidu, a to ne poučováním, nýbrž přemlouváním?

Gorg. Ovšemže ano. 459

Sókr. Právě jsi říkal, že také ve věcech týkajících se zdraví bude rétor přesvědčivější než lékař.

Úpadek athénské veřejné řeči podle Thúkýdida

Pavel Nývlt

Úpadek athénské veřejné řeči podle Thúkýdida

Významnou část Thúkýdida díla o peloponéské válce (431-404 př.n.l.) představují proslovy, které historik vkládá do úst významným i méně známým osobnostem. Tyto projevy jsou sestaveny tak, aby čtenáře vedly k úvahám o správné interpretaci minulosti a o způsobu myšlení a vyjadřování jednotlivých aktérů. Nebudeme se věnovat otázce jejich historické věrnosti; raději se pokusíme zjistit, co říkají o Thúkýdiově interpretaci dějin athénské demokracie.

Prvním Athénanem, který v Thúkýdiově díle vystoupí na athénské lidové shromáždění, je Periklés. Jeho první řeči, pronesenou na podzim 432, končí první kniha Thúkýdida díla. Je to nástin athénské strategie na počátku peloponéské války. Periklés Athénany varoval před přijetím spartského ultimáta, vysvětlil důvody, proč je podle něj nezbytné jít do války, a zhodnotil přednosti a slabiny obou stran, s důrazem na athénskou převahu na moři. V Thúkýdiově podání vlastně ani nenásledovala debata – Athénané Perikleovy návrhy prostě odsouhlasili. To ovšem neznamená, že měl podle Thúkýdida Periklés ve všem pravdu.

K první debatě mezi athénskými občany v Thúkýdiově díle dochází až po Perikleově smrti. Je jí diskuse mezi Kleónem a Diodotem ve třetí knize Thúkýdida díla, věnovaná otázce, jak mají Athénané naložit s obyvateli Mytilény. Tato obec na Lesbu se na jaře 428 vzbouřila proti athénské nadvládě, ale zhruba o rok později kapitulovala. Athénané se pak na Kleónův návrh rozhodli potrestat všechny občany Mytilény smrtí. Druhý den se nicméně usnesli věc ještě jednou prodiskutovat.

Kleón se pochopitelně snaží Athénany přesvědčit, aby své původní rozhodnutí potvrdili. Athénská vláda nad spojenci je podle něj tyranie, která se opírá o sílu, ne o náklonnost. Své oponenty obviňuje, že spoléhají na rétorické triky a že je podplatili Mytilénané; účastníkům shromáždění vyčítá, že sledují řečnické souboje politiků, jako by to byly závody, a že se ochotně nechávají ošálit neobvyklými argumenty. Poté přechází k útoku na Mytilénany, jimž vytýká, že povstali, ačkoli měli nadstandardní podmínky a žádná cizí moc je k tomu nenutila; od snahy o odpadnutí ostatní athénské spojence odradí jen nejprísnější trest, tedy ten, k němuž se Athénané rozhodli v prvním návalu hněvu; Mytilénané si nezaslouží odpuštění ani slitování.

Nejdůraznějším odpůrcem popravy Mytilénanů byl podle Thúkýdida Diodotos. Začal chválou možnosti opět zvážit všechna pro a proti, protože spěch a hněv nedovolují správné rozhodnutí, a každý, kdo to popírá, je buď hlupák, nebo sleduje sobecké zájmy. Kritizuje i obviňování oponentů ze zkorumpovanosti, protože správný občan by měl být s to dokázat kvality svého návrhu v otevřené diskusi, jenže v Athénách se upřímně míněné dobré rady staly stejně podezřelými jako ty špatné, což nutí k podvádění i politiky, kteří to s obcí myslí dobře. Po tomto úvodu upozorňuje, že nejde o spravedlivé potrestání Mytilénanů, ale o prospěch Athénanů, a že ani stále prísnější tresty nedokázaly lidi odradit od zločinů.

Je tedy prospěšnější motivovat vzbouřené obce ke kapitulaci, ne k boji do poslednímu muže, a vzpourám je lépe předcházet než je krutě trestat. Povraždění všech Mytiléňanů bez rozdílu by navíc proti Athéňanům poštvalo chudší obyvatele spojeneckých měst, kteří jsou zatím jejich nejspolehlivějšími spojenci proti prospartskému oligarchům. Vyzývá proto Athéňany, aby řadové Mytiléňany ušetřili, ne ze soucitu či laskavosti, ale po zralé úvaze.

Můžeme předpokládat, že Thúkýdídés nesouhlasil s Kleónovým návrhem, ale to neznamená, že ve všech bodech souhlasil s Diodotem. Fakt, že musel argumentovat athénskými prospěchy, aby Athéňany přiměl k humánnějšímu rozhodnutí, je varující. Ještě zlověstnější je animozita mezi jednotlivými athénskými politiky.

Konečně tři řeči na začátku Thúkýdídovy šesté knihy shrnují spor mezi Níkiou a Alkibiadem na jaře 415, zda mají Athéňané podniknout výpravu na Sicílii.

Na začátku jara 415 Athéňané na žádost vyslanců ze sicilské Egesty odhlasovali vojenskou výpravu na Sicílii, jejímž velením pověřili Níkiu, Alkibiada a Lá-macha. Níkiás se však stavěl proti expedici a pokusil se předchozí rozhodnutí zvrátit na dalším shromáždění, které mělo rozhodnout o způsobu a rozsahu athénské intervence. Níkiás začíná přiznáním, že má malou šanci své posluchače přesvědčit, ale upozorňuje je, že mají dost nepřátel v Řecku, že mír se Spartou je spíš zdánlivý a že i v případě vítězství nad Syrákúsy by bylo obtížné Sicílii ovládat. Tvrdí, že Sicilané by pro athénskou říši nepředstavovali hrozbu, ani kdyby se všichni dostali pod nadvládu Syrákús. Také označuje Egestany za lháře a barbary a naznačuje, že jeho odpůrce Alkibiadés výpravu podporuje z ryze sobeckých důvodů. Vyzývá především starší občany, aby hlasovali proti výpravě.

Alkibiadés proti tomu nejprve zdůrazňuje, že má na velení právo a že si ho zaslouží, obhájí své výdaje a schopnosti. Pak Athéňany ujišťuje, že sicilská města obývají nesourodé lůzy, které neznají vlastenectví a nebudou klást vytrvalý odpor, zatímco Peloponésané nemají dost síly na invazi do Attiky. Tvrdí, že Athéňané nesmějí své říši stanovovat žádné hranice a že jim přinejhorším loďstvo zajistí bezpečný návrat. Nakonec vyzývá posluchače k jednotné podpoře výpravy.

Níkiás se poté rozhodl zdůraznit obtížnost celé akce, která podle jeho názoru vyžadovala nasazení mnoha lodí, hoplītů i lehkoooděnců; pokud by jeho požadavky nebyly přijaty, nabídl svou rezignaci. Především chtěl Athéňany odradit, když však byl donucen říci konkrétní čísla, Athéňané mu je nadšeně odhlasovali v přesvědčení, že tak početné expedici nebude hrozit nebezpečí.

Tato debata je dramatizací faktického kolapsu racionální debaty na athénském lidovém shromáždění. Řeči jsou plné urážek, Níkiás štve jednu skupinu Athéňanů proti druhé a Alkibiadés nejenže mluví mnohem více o sobě než o merituu věci, ale především přesvědčí Athéňany argumenty, které jsou přinejlepším zavádějící a přinejhorším vědomě lživé.

Z výše uvedeného plynou dva závěry: Zaprvé, Thúkýdídés byl velmi skeptický k možnosti rozumné demokratické debaty vůbec: nejrationálnější je řeč Perikleia,

jenž nemá oponenta, a nemusí tedy nikoho napadat; jakmile však dva politici prezentují protichůdné postoje, nevyhnou se osobním útokům a zavádějícím, ne-li lživým vyjádřením. Zadruhé, podle Thúkýdida se za jeho života kvalita politické řeči v Athénách postupně zhoršovala, od Perikleovy důstojné racionality přes Kleónovu zdánlivě nestrojenou brutalitu až po Alkibiadovy vypočítavé lži.

SCRIPTORES GRAECI ET LATINI
CONSILIO ACADEMIAE LYNCEORVM EDITI

THVCYDIDIS
HISTORIAE

IOANNES BAPTISTA ALBERTI
RECENSUIT

VOLVMEN I: LIBRI I-II

R O M A E
TYPIS PVBLICAE OFFICINAE POLYGRAPHICAE
CIO IO CCCC LXXII

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

ἐπεργασίαν Μεγαρεῦσι τῆς γῆς τῆς ἱερᾶς καὶ τῆς ἀορίστου
 3 καὶ ἀνδραπόδων ὑποδοχὴν τῶν ἀφισταμένων. τέλος δὲ
 ἀφικομένων τῶν τελευταίων πρέσβων ἐκ Λακεδαιμόνος,
 Ῥαμφίου τε καὶ Μελησίππου καὶ Ἀγησάνδρου, καὶ λεγόν-
 των ἄλλο μὲν οὐδὲν ὢν πρότερον εἰώθεσαν, αὐτὰ δὲ τάδε 5
 ὅτι « Λακεδαιμόνιοι βούλονται τὴν εἰρήνην εἶναι, εἴη δ' ἂν
 εἰ τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους ἀφεῖτε », ποιήσαντες ἐκκλησίαν
 οἱ Ἀθηναῖοι γνώμας σφίσιν αὐτοῖς προυτίθεσαν, καὶ ἐδόκει
 4 ἅπαξ περὶ ἁπάντων βουλευσαμένους ἀποκρίνασθαι. καὶ
 παριόντες ἄλλοι τε πολλοὶ ἔλεγον, ἐπ' ἀμφοτέρα γιγνόμενοι 10
 ταῖς γνώμας καὶ ὥς χρή πολεμεῖν καὶ ὥς μὴ ἐμπόδιον εἶναι
 τὸ ψήφισμα εἰρήνης, ἀλλὰ καθελεῖν, καὶ παρελθὼν Περικλῆς
 ὁ Ξανθίππου, ἀνὴρ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον πρῶτος ὢν
 Ἀθηναίων, λέγειν τε καὶ πράσσειν δυνατώτατος, παρήνει
 τοιόδε.

15

140 « Τῆς μὲν γνώμης, ὧ Ἀθηναῖοι, αἰεὶ τῆς αὐτῆς ἔχομαι,
 μὴ εἶκιν Πελοποννησίοις, καίπερ εἰδὼς τοὺς ἀνθρώπους οὐ
 τῇ αὐτῇ ὀργῇ ἀναπειθομένους τε πολεμεῖν καὶ ἐν τῷ ἔργῳ
 πράσσοντας, πρὸς δὲ τὰς συμφορὰς καὶ τὰς γνώμας τρεπο-
 μένους. ὁρῶ δὲ καὶ νῦν ὁμοῖα καὶ παραπλήσια συμβουλευτέα 20
 μοι ὄντα, καὶ τοὺς ἀναπειθομένους ὑμῶν δικαίῳ τοῖς κοινῇ
 δόξασιν, ἣν ἄρα τι καὶ σφαλλώμεθα, βοηθεῖν, ἢ μηδὲ κατορ-

2-7 τέλος-ἀφῆτε Doxop. *In Aphthon. Rhet. Gr. II* 445, 3 (Walz) • 16-17 τῆς-Πελοποννησίοις Dion. Hal. *Thuc. iud.* 920 (Pavano), Aristid. II 184 (Dind.).

3 τῶν A B C E G M³, Doxop.: τῶν τε F • 4 Μελησίππου A E F, Doxop.: Μελλισίππου B M³: Μελλισίππου C <G> • 7 εἰ codd., Doxop.: ἦν J² | ἀφεῖτε C E: ἀφῆτε A B F <G> M³, Doxop. • 11 εἶναι inc. Π¹⁵ • 13 ὢν Π¹⁵: om. codd. • 15 τοιόδε B C E F M³ Π¹⁵: τάδε A, ante corr. G • 16 ὧ codd., Aristid.: ὧ ἀνδρες in lac. Π¹⁵ (spat. rat. hab.), Dion. Hal. • 17 μὴ om. C • 18 ὀργῇ codd.: ὀρμῇ supra lin. C² G¹ [Π²⁵] • 21 μοι om. in lac. Π¹⁵ (ut vid., spat. rat. hab.) • 22 δόξασιν A B C F G M³, in lac. Π¹⁵, spat. rat. hab.: δοξάζουσιν E | σφαλλώμεθα A B C E F M³ Π¹⁵: σφαλ+ώμεθα G.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Α 139, 2–140, 5

θοῦντας τῆς ξυνέσεως μεταποιεῖσθαι. ἐνδέχεται γὰρ τὰς
 ξυμφορὰς τῶν πραγμάτων οὐχ ἥσσον ἀμαθῶς χωρῆσαι ἢ
 καὶ τὰς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου · δι' ὅπερ καὶ τὴν τύχην,
 ὅσα ἂν παρὰ λόγον ξυμβῇ, εἰώθαμεν αἰτιᾶσθαι.

5 « Λακεδαιμόνιοι δὲ πρότερόν τε δῆλοι ἦσαν ἐπιβουλεύον- 2
 τες ἡμῖν καὶ νῦν οὐχ ἥκιστα. εἰρημένον γὰρ δίκας μὲν τῶν
 διαφορῶν ἀλλήλοις διδόναι καὶ δέχεσθαι, ἔχειν δὲ ἑκατέρους
 ἃ ἔχομεν, οὔτε αὐτοὶ δίκας πω ἤτησαν οὔτε ἡμῶν διδόντων
 δέχονται, βούλονται δὲ πολέμῳ μᾶλλον ἢ λόγοις τὰ ἐγκλή-
 10 ματα διαλύεσθαι, καὶ ἐπιτάσσοντες ἤδη καὶ οὐκέτι αἰτιώ-
 μενοι πάρεσιν. Ποτειδαίας τε γὰρ ἀπανίστασθαι κελεύουσι 3
 καὶ Αἴγιναν αὐτόνομον ἀφιέναι καὶ τὸ Μεγαρέων ψήφισμα
 καθαιρεῖν · οἱ δὲ τελευταῖοι οἶδε ἦκοντες καὶ τοὺς Ἑλλήνας
 προαγορεύουσιν αὐτονόμους ἀφιέναι. ὑμῶν δὲ μηδεὶς νομίση 4
 15 περὶ βραχέος ἂν πολεμεῖν, εἰ τὸ Μεγαρέων ψήφισμα μὴ
 καθέλοιμεν, ὅπερ μάλιστα προύχονται, εἰ καθαιρεθείη, μὴ
 ἂν γίγνεσθαι τὸν πόλεμον, μηδὲ ἐν ὑμῖν αὐτοῖς αἰτίαν
 ὑπολίπησθε ὥς διὰ μικρὸν ἐπολεμήσατε. τὸ γὰρ βραχύ 5

1-3 ἐνδέχεται – ἀνθρώπου schol. Thuc. I 127, 2 (Hude), Suid. ξ 110 (Adler) · 6-7 δίκας – δέχεσθαι Thom. Mag. 99, 12 (Ritschl) · 15-16 εἰ τὸ – προύχονται Phot. s. v. προύχοντο (Naber), Suid. π 2917 (Adler), Cram. an. Par. IV 174, 9, Bachm. an. I 353, 10 · 16 ὅπερ – προύχονται Thom. Mag. 304, 4 (Ritschl) | προύχονται Hesych. s. v. (Schm.).

1 ἐνδέχεται codd., schol. Pl ad I 127, 2: ἐνδέχετε Π¹⁵ · 4 παρὰ λόγον A E F M³: παραλόγον B: παραλογον Π¹⁵: παραλόγως C, ante corr. G · 6 εἰρημένον A B E F G M³ Π¹⁵: εἰρημένων C · 7 διαφορῶν A B C F G M³, Thom. Mag.: διαφ[ορ]ων Π¹⁵: διαφόρων E: διαφόρων Ud, cf. schol. J² (Powell, CQ, 30, 1936, 84; Kleinlogel, *Beobachtungen* p. 36) | ἀλλήλοις διδόναι B C E F G M³ Π¹⁵, Thom. Mag.: διδόναι ἀλλήλοις A | καὶ δέχεσθαι om. Π¹⁵ (ex omoeoteleuto) · 9 ἢ λόγοις τὰ ἐγκλήματα codd. (cf. c. 34, 2): τὰ ἐγκλήματα ἢ λόγοις Π¹⁵ · 15 βραχέος A B C F G M³ Π¹⁵: βραχέως E · 17 μηδὲ ἐν C G: μηδ' ἐν A B E F M³ Π¹⁵ · 18 ὑπολίπησθε A B C F G M³: ὑπολείπησθε E C¹: ὑπολίπ[η]σθαι Π¹⁵.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

- τι τοῦτο πᾶσαν ὑμῶν ἔχει τὴν βεβαίωσιν καὶ πείραν τῆς γνώμης· οἷς εἰ συγχωρήσετε, καὶ ἄλλο τι μείζον εὐθὺς ἐπιταχθήσεσθε ὡς φόβῳ καὶ τοῦτο ὑπακούσαντες· ἀπισχυρισάμενοι δὲ σαφὲς ἂν καταστήσαιτε αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ
- 141** ἴσου ὑμῖν μᾶλλον προσφέρεσθαι. αὐτόθεν δὴ διανοήθητε ⁵ ἢ ὑπακούειν πρὶν τι βλαβῆναι, ἢ εἰ πολεμήσομεν, ὥσπερ ἔμοιγε ἄμεινον δοκεῖ εἶναι, καὶ ἐπὶ μεγάλῃ καὶ ἐπὶ βραχείᾳ ὁμοίως προφάσει μὴ εἴζοντες μηδὲ ζῦν φόβῳ ἔζοντες ἃ κεκτήμεθα. τὴν γὰρ αὐτὴν δύναται δούλωσιν ἢ τε μεγίστη καὶ ἡ ἐλαχίστη δικαίωσις ἀπὸ τῶν ὁμοίων πρὸ δίκης τοῖς ¹⁰ πέλας ἐπιτασσομένη.
- ² «Τὰ δὲ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἑκατέροις ὑπαρχόντων ὡς οὐκ ἄσθενέστερα ἔξομεν γινώτε καὶ ἑκάστον ἀκούοντες.
- ³ αὐτουργοὶ τε γὰρ εἰσι Πελοποννήσιοι καὶ οὔτε ἰδίᾳ οὔτ' ἐν κοινῷ χρήματά ἐστιν, ἔπειτα χρόνιων πολέμων καὶ διαπον- ¹⁵ τίων ἄπειροι διὰ τὸ βραχέως αὐτοὶ ἐπ' ἀλλήλους ὑπὸ
- ⁴ πενίας ἐπιφέρειν. καὶ οἱ τοιοῦτοι οὔτε ναῦς πληροῦν οὔτε πεζὰς στρατιάς πολλάκις ἐκπέμπειν δύνανται, ἀπὸ τῶν

12-15 τὰ – κοινῷ Marcell. *Ad Hermog.* Rhet. Gr. IV 754, 19 (Walz) • **12-16** τὰ – ἄπειροι Syrian. *Ad Hermog.* II 183, 26 (Rabe) = Sop. *Ad Hermog.* Rhet. Gr. IV 750, 11 (Walz) • **14-15** αὐτουργοὶ – εἰσιν αὐτοῖς Lex. Vind. 20, 2 (Nauck).

¹ τι vet.: om. J Ud P¹ Π¹⁵ • ² οἷς codd., Π¹⁵: ὥστε Dion. Hal. *Antiq. Rom.* VI 62, def. Gomme • ³ ἀπισχυρισάμενοι A B C F G M³ Π¹⁵: ἀπισχυρισμένοι E • ⁴ καταστήσαιτε B M³, supra lin. C³: καταστήσεται C: καταστήσεται in ras. C³: καταστήσητε <G>: καταστήσετε A E F [Π¹⁵] • ⁶ ὥσπερ C G, in lac. Π¹⁵, spat. rat. hab.: ὡς A B E F M³ • ¹⁰ ἡ ἐλαχίστη C G Π¹⁵: ἐλαχίστη A B E F M³, def. Steup, sed cf. Maddalena | δικαίωσις A C E F G Π¹⁵: δικαίως B M³ • ¹² ἑκατέροις B C E F G M³ Π¹⁵, Marcell., Syrian., Sop.: ἑκατέρων ante corr. A (ut vid.) • ¹⁵ κοινῷ codd., in lac. Π¹⁵ (spat. rat. hab.), Syrian., Lex. Vind.: τῷ κοινῷ Marcell., Sop. | ἐστιν C Π¹⁵: ἐστιν αὐτοῖς A B E F G M³: αὐτοῖς ἐστιν Syrian., Sop.: εἰσιν αὐτοῖς Ot Vd Ve Vm, Lex. Vind. | π[ολέμων] des. Π¹⁵ • ¹⁶ αὐτοὶ A B C F G M³: αὐτοῖς E • ¹⁷ πληροῦν Herwerden, St. Thuc. p. 23: πληροῦντες codd.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Α 140, 5–142, 2

ιδίων τε ἅμα ἀπόντες καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν δαπανῶντες καὶ
 προσέτι καὶ θαλάσσης εἰργόμενοι · αἱ δὲ περιουσίαι τοὺς 5
 πολέμους μᾶλλον ἢ αἱ βίαιοι ἐσφοραὶ ἀνέχουσιν. σώμασί
 τε ἐτοιμότεροι οἱ αὐτουργοὶ τῶν ἀνθρώπων ἢ χρήμασι
 5 πολεμεῖν, τὸ μὲν πιστὸν ἔχοντες ἐκ τῶν κινδύνων κἂν
 περιγενέσθαι, τὸ δὲ οὐ βέβαιον μὴ οὐ προαναλώσειν,
 ἄλλως τε κἂν παρὰ δόξαν, ὅπερ εἰκός, ὁ πόλεμος αὐτοῖς
 μηκύνηται. μάχη μὲν γὰρ μιᾷ πρὸς ἅπαντας Ἑλλήνας δυνα- 6
 τοὶ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι ἀντίσχειν, πολεμεῖν δὲ
 10 μὴ πρὸς ὁμοίαν ἀντιπαρασκευὴν ἀδύνατοι, ὅταν μήτε βου-
 λευτηρίῳ ἐνὶ χρώμενοι παραχρῆμά τι ὀξέως ἐπιτελῶσι πάντες
 τε ἰσόψηφοι ὄντες καὶ οὐχ ὁμόφυλοι τὸ ἐφ' ἑαυτὸν ἕκαστος
 σπεύδῃ· ἐξ ὧν φιλεῖ μηδὲν ἐπιτελὲς γίνεσθαι. καὶ γὰρ οἱ 7
 μὲν ὡς μάλιστα τιμωρήσασθαι τινὰ βούλονται, οἱ δὲ ὡς
 15 ἥκιστα τὰ οἰκεῖα φθεῖραι. χρόνιοί τε ξυνιόντες ἐν βραχεῖ
 μὲν μορίῳ σκοποῦσιν τι τῶν κοινῶν, τῷ δὲ πλείονι τὰ οἰκεῖα
 πράσσουσι, καὶ ἕκαστος οὐ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀμέλειαν οἶεται
 βλάψειν, μέλειν δὲ τινι καὶ ἄλλῳ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τι προΐδειν,
 ὥστε τῷ αὐτῷ ὑπὸ ἀπάντων ἰδίᾳ δοξάσματος λαμβάνειν τὸ
 20 κοινὸν ἄθροον φθειρόμενον.
 «Μέγιστον δέ, τῇ τῶν χρημάτων σπάνει κωλύσονται, **142**
 ὅταν σχολῇ αὐτὰ ποριζόμενοι διαμέλλωσιν · τοῦ δὲ πολέ-
 μου οἱ καιροὶ οὐ μενετοί. καὶ μὴν οὐδ' ἡ ἐπιτείχισις οὐδὲ τὸ 2

2-3 αἱ περιουσίαι – ἀνέχουσιν Bachm. an. I 92, 27, Phot. s. v. ἀνέχει (Reitz.),
 Suid. α 2362 (Adler), Zonar. s. v. ἀνέχει (Tittm.) • 12 ἰσόψηφοι Poll. VIII 15
 (Bethe) • 22-23 τοῦ – μενετοί Thom. Mag. 238, 15 (Ritschl).

1 αὐτῶν Stephanus: αὐτῶν codd. • 6 alt. οὐ om. E • 9 ἀντίσχειν Krüger:
 ἀντισχεῖν codd. • 12 ἑαυτὸν A B E F M³: αὐτὸν C: ἑαυτῶν G • 13 σπεύδῃ(ι) B C
 E M³: σπεύδει A F G C¹ • 15 χρόνιοι A C E F G M³: χρόνιον B • 18 μέλειν A C E
 F G: μέλλειν B M³ C³ • 19 ἀπάντων A B E F M³: ἀπάντων οἶεται C G • 20 ἄθροον
 edd.: ἄθροον A B C E G M³: ἄθροως F • 22 σχολῇ A B C F G M³: σχολὴν E.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

3 ναυτικὸν αὐτῶν ἄξιον φοβηθῆναι. τὴν μὲν γὰρ χαλεπὸν
καὶ ἐν εἰρήνῃ πόλιν ἀντίπαλον κατασκευάσασθαι, ἥ που δὴ
ἐν πολεμίᾳ τε καὶ οὐχ ἥσσον ἐκείνοις ἡμῶν ἀντεπιτετειχι-
4 σμένων · φρούριον δ' εἰ ποιήσονται, τῆς μὲν γῆς βλάπτοιεν
ἂν τι μέρος καταδρομαῖς καὶ αὐτομολίαις, οὐ μέντοι ἱκανόν 5
γε ἔσται ἐπιτειχίζειν τε κωλύειν ἡμᾶς πλεύσαντας ἐν τῇ
5 ἐκείνων καί, ἥπερ ἰσχύομεν, ταῖς ναυσὶν ἀμύνεσθαι · πλεόν
γὰρ ὅμως ἡμεῖς ἔχομεν τοῦ κατὰ γῆν ἐκ τοῦ ναυτικοῦ ἐμπει-
6 ρίας ἢ κείνοι ἐκ τοῦ κατ' ἥπειρον ἐς τὰ ναυτικά. τὸ δὲ τῆς
θαλάσσης ἐπιστήμονας γενέσθαι οὐ ῥαδίως αὐτοῖς προσ- 10
7 γενήσεται. οὐδὲ γὰρ ὑμεῖς μελετῶντες αὐτὸ εὖθὺς ἀπὸ τῶν
Μηδικῶν ἐξείργασθέ πω · πῶς δὴ ἄνδρες γεωργοὶ καὶ οὐ
θαλάσσιοι, καὶ προσέτι οὐδὲ μελετῆσαι ἐασόμενοι διὰ τὸ
ὑφ' ἡμῶν πολλαῖς ναυσὶν αἰεὶ ἐφορμεῖσθαι, ἄξιον ἂν τι
8 δρῶεν; πρὸς μὲν γὰρ ὀλίγας ἐφορμούσας καὶ διακινδυνεύ- 15
σειαν πλήθει τὴν ἀμαθίαν θρασύνοντες, πολλὰς δὲ εἰργό-
μενοι ἡσυχάσουσι, καὶ ἐν τῷ μὴ μελετῶντι ἀξυνετώτεροι
9 ἔσονται καὶ δι' αὐτὸ καὶ ὀκνηρότεροι. τὸ δὲ ναυτικὸν τέχνης
ἐστίν, ὥσπερ καὶ ἄλλο τι, καὶ οὐκ ἐνδέχεται, ὅταν τύχη, ἐκ

19 – p. 151, 2 οὐκ – γίνεσθαι Aristid. II 148, 1 (Dind.) • 19 – p. 151, 1 ἐκ – μελετῶν schol. Aristid. 431, 1 (Dind.).

2 πόλιν codd.: πόλει Rauchenstein, *Philologus*, 22, 1865, 179 sqq.: πρὸς πόλιν Gomme, at cf. Hammond, *CR*, 61, 1947, 39 sqq. | κατασκευάσασθαι C G: παρασκευάσασθαι A B E F M³ | ἢ F: ἢ A B C M³: ἢ G: ἢ E • 3 ἀντεπιτετειχισμένων codd.: ἀντεπιτετειχιουμένων Steup, fort. recte • 6 τε A C E F: τε καὶ G: om. B M³ | ἐν τῇ C <G>: ἐς τὴν A B E F M³ • 8 ὅμως C <G>: om. A B E F M³ • 9 κείνοι C: ἐκείνοι A B E F <G> M³ • 10 ἐπιστήμονας A C E F <G> M³: ἐπιστημονίας B • 12 πω C <G>: om. A B E F M³ • 14 ἐφορμεῖσθαι A B C F <G> M³: ἐφορμάσθαι E: ἐφορμῆσθαι H² • 15 ὀλίγας A B E F M³: ὀλίγας ναῦς C G • 17 ἡσυχάσουσι A B C E F M³: ἡσυχάζουσι ante corr. G (ut vid.) • 18 ἔσονται post ὀκνηρότεροι G | pr. καὶ om. C.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Α' 142, 3–143, 5

παρέργου μελετᾶσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον μηδὲν ἐκείνῳ πάρεργον ἄλλο γίγνεσθαι.

« Εἴ τε καὶ κινήσαντες τῶν Ὀλυμπίασιν ἢ Δελφοῖς χρη- **143**
μάτων μισθῷ μείζονι πειρῶντο ἡμῶν ὑπολαβεῖν τοὺς ξένους
5 τῶν ναυτῶν, μὴ ὄντων μὲν ἡμῶν ἀντιπάλων ἐσβάντων
αὐτῶν τε καὶ τῶν μετοίκων δεινὸν ἂν ᾦν · νῦν δὲ τόδε τε
ὑπάρχει, καί, ὅπερ κράτιστον, κυβερνήτας ἔχομεν πολίτας
καὶ τὴν ἄλλην ὑπηρεσίαν πλείους καὶ ἀμείνους ἢ ἅπασα ἡ
ἄλλη Ἑλλάς. καὶ ἐπὶ τῷ κινδύνῳ οὐδείς ἂν δέξαιτο τῶν 2
10 ξένων τὴν τε αὐτοῦ φεύγειν καὶ μετὰ τῆς ἡσσανος ἅμα ἐλπίδος
ὀλίγων ἡμερῶν ἕνεκα μεγάλου μισθοῦ δόσεως ἐκείνοις ξυν-
αγωνίζεσθαι.

« Καὶ τὰ μὲν Πελοποννησίων ἔμοιγε τοιαῦτα καὶ παρα- 3
πλήσια δοκεῖ εἶναι, τὰ δὲ ἡμέτερα τούτων τε ὥνπερ ἐκείνοις
15 ἐμεμψάμην ἀπηλλάχθαι καὶ ἄλλα οὐκ ἀπὸ τοῦ ἴσου μεγάλα
ἔχειν. ᾦν τε ἐπὶ τὴν χώραν ἡμῶν πεζῇ ἴωσιν, ἡμεῖς ἐπὶ 4
τὴν ἐκείνων πλευσούμεθα, καὶ οὐκέτι ἐκ τοῦ ὁμοίου ἔσται
Πελοποννήσου τε μέρος τι τμηθῆναι καὶ τὴν Ἀττικὴν ἀπα-
σαν · οἱ μὲν γὰρ οὐχ ἔξουσιν ἄλλην ἀντιλαβεῖν ἀμαχεί,
20 ἡμῖν δ' ἔστι γῆ πολλή καὶ ἐν νήσοις καὶ κατ' ἡπειρον · μέγα
γὰρ τὸ τῆς θαλάσσης κράτος. σκέψασθε δέ · εἰ γὰρ ἦμεν 5
νησιῶται, τίνες ἂν ἀληπτότεροι ᾦσαν; καὶ νῦν χρή ὅτι

13–16 καὶ τὰ – ἔχειν Syrian. *Ad Hermog.* II 184, 4 (Rabe) = Sop. *Ad Hermog.* Rhet. Gr. IV 750, 16 (Walz) • **19** ἀμαχ(ε) Ael. Dion. α 93 (Erbse).

1 μηδὲν A C E F G, Aristid.: μηδὲ B M³ • **2** ἄλλο C E F G: ἄλλο τι Aristid.: ἄλλα A B M³ • **3** κινήσαντες C G: νικήσαντες A B E F M³ • **5** μὲν C E F G M³: om. A B (add. A¹ B¹) • **8** ἅπασα C G: πᾶσα A B E F M³ • **9** οὐδείς codd.: τίς H² • **10** αὐτοῦ edd. pler. (cf. Powell, CQ, 28, 1934, 162): αὐτοῦ codd. • **13** τοιαῦτα καὶ παραπλήσια C G, Syrian.: καὶ παραπλήσια τοιαῦτα A B E F M³ • **16** πεζῇ A B C E F M³: πεζοὶ G • **18** τε C G: om. A B E F M³ • **21** σκέψασθε A B E F G M³: σκέψασθαι C | εἰ A B C E G M: εἰ μὲν F, fort. recte (cf. Ros p. 140).

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

ἐγγύτατα τούτου διανοηθέντας τὴν μὲν γῆν καὶ οἰκίας ἀφεῖναι, τῆς δὲ θαλάσσης καὶ πόλεως φυλακὴν ἔχειν, καὶ Πελοποννησίοις ὑπὲρ αὐτῶν ὀργισθέντας πολλῶ πλέοσι μὴ διαμάχεσθαι (κρατήσαντές τε γὰρ αὖθις οὐκ ἐλάσσοσι μαχούμεθα καὶ ἦν σφαλῶμεν, τὰ τῶν συμμάχων, ὅθεν ἰσχύομεν, 5 προσαπόλλυται · οὐ γὰρ ἡσυχάσουσι μὴ ἱκανῶν ἡμῶν ὄντων ἐπ' αὐτοὺς στρατεύειν), τὴν τε ὀλόφυρσιν μὴ οἰκιῶν καὶ γῆς ποιεῖσθαι, ἀλλὰ τῶν σωμάτων · οὐ γὰρ τάδε τοὺς ἀνδρας, ἀλλ' οἱ ἄνδρες ταῦτα κτῶνται. καὶ εἰ ὥμην πείσειν ὑμᾶς, αὐτοὺς ἂν ἐξελεθόντας ἐκέλευον αὐτὰ δηῶσαι καὶ δεῖξαι 10 Πελοποννησίοις ὅτι τούτων γε ἔνεκα οὐχ ὑπακούσεσθε.

- 144 « Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἔχω ἐς ἐλπίδα τοῦ περιέσεσθαι, ἦν ἐθέλητε ἀρχὴν τε μὴ ἐπικτᾶσθαι ἅμα πολεμοῦντες καὶ κινδύνους αὐθαιρέτους μὴ προστίθεσθαι · μᾶλλον γὰρ πεφόβημαι τὰς οἰκίας ἡμῶν ἀμαρτίας ἢ τὰς τῶν ἐναντίων 15 2 διανοίας. ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν καὶ ἐν ἄλλῳ λόγῳ ἅμα τοῖς ἔργοις δηλωθήσεται· νῦν δὲ τούτοις ἀποκρινάμενοι ἀποπέμψωμεν, Μεγαρέας μὲν ὅτι ἐάσομεν ἀγορᾶ καὶ λιμέσι χρῆσθαι, ἦν καὶ Λακεδαιμόνιοι ξενηλασίας μὴ ποιῶσι μήτε ἡμῶν μήτε τῶν ἡμετέρων συμμάχων (οὔτε γὰρ ἐκεῖνο κωλύεται ταῖς 20

2-6 τῆς – συναπόλλυται Sop. *Ad Hermog.* Rhet. Gr. IV 764, 17 (Walz); τῆς – προσαπόλλυται Anon. *Ad Hermog.* Rhet. Gr. VII 614, 17 (Walz) • 20 – p. 153, 1 οὔτε – τότε Dion. Hal. *De Thuc. propr.* 797 (Us.-Rad.).

3 Πελοποννησίοις C, Sop.: Πελοποννησίους A B E F G M³, Anon. *Ad Hermog.* • 8 ποιεῖσθαι A B C E F M³: ποιεῖσθε G • 9 ταῦτα A B C E F M³: τάδε G • 10 ἂν ἐξελεθόντας B C E F G M³: ἀνελθόντας A • 13 μὴ codd.: γὰρ H² • 14 προστίθεσθαι A B E F <G> M³: προτίθεσθαι C • 17 ἀποπέμψωμεν C <G>: ἀποπέμψομεν A B E F M³ • 18 ἀγορᾶ A B C E F M³: ἐν ἀγορᾶ G • 20 κωλύεται Rauchenstein, *Philologus*, 37, 1878, 64: κωλύει ἐν codd.: κωλύει Dion. Hal.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Α 143, 5–145

σπονδαῖς οὔτε τότε), τάς τε πόλεις ὅτι αὐτονόμους ἀφή-
 σομεν, εἰ καὶ αὐτονόμους ἔχοντες ἐσπείσάμεθα, καὶ ὅταν
 κάκεῖνοι ταῖς ἑαυτῶν ἀποδῶσι πόλεσι μὴ σφίσι {τοῖς Λακε-
 δαιμονίοις} ἐπιτηδείως αὐτόνομεῖσθαι, ἀλλ' αὐτοῖς ἐκάστοις
 5 ὥς βούλονται · δίκας δὲ ὅτι ἐθέλομεν δοῦναι κατὰ τὰς ξυν-
 θήκας, πολέμου δὲ οὐκ ἄρξομεν, ἀρχομένους δὲ ἀμυνόμεθα.
 ταῦτα γὰρ δίκαια καὶ πρέποντα ἅμα τῇδε τῇ πόλει ἀποκρί-
 νασθαι. εἰδέναι δὲ χρή ὅτι ἀνάγκη πολεμεῖν (ἦν δὲ ἐκούσιοι 3
 μᾶλλον δεχόμεθα, ἥσσον ἐγκεισομένους τοὺς ἐναντίους ἐξο-
 10 μεν), ἔκ τε τῶν μεγίστων κινδύνων ὅτι καὶ πόλει καὶ ἰδιώτῃ
 μέγισται τιμαὶ περιγίγνονται. οἱ γοῦν πατέρες ἡμῶν ὑπο- 4
 στάντες Μήδους καὶ οὐκ ἀπὸ τοσῶνδε ὀρμώμενοι, ἀλλὰ καὶ
 τὰ ὑπάρχοντα ἐκλιπόντες, γνώμη τε πλέονι ἢ τύχῃ καὶ
 τόλμῃ μείζονι ἢ δυνάμει τὸν τε βάρβαρον ἀπεώσαντο καὶ ἐς
 15 τάδε προήγαγον αὐτά. ὦν οὐ χρή λείπεσθαι, ἀλλὰ τοὺς τε
 ἐχθροὺς παντὶ τρόπῳ ἀμύνεσθαι καὶ τοῖς ἐπιγιγνομένοις
 πειρᾶσθαι αὐτὰ μὴ ἐλάσσω παραδοῦναι. »
 Ὁ μὲν Περικλῆς τοιαῦτα εἶπεν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι νομί- 145
 σαντες ἄριστα σφίσι παραινεῖν αὐτὸν ἐψηφίσαντο ἃ ἐκέλευε,
 20 καὶ τοῖς Λακεδαιμονίοις ἀπεκρίναντο τῇ ἐκείνου γνώμῃ,
 καθ' ἑκάστὰ τε ὥς ἔφρασε καὶ τὸ ζύμπαν, οὐδὲν κελευόμενοι
 ποιήσιν, δίκη δὲ κατὰ τὰς ξυνθήκας ἐτοῖμοι εἶναι διαλύε-

22 – p. 154, 1 δίκη διαλύεσθαι περὶ τῶν διαφορῶν Aristid. II 200 (Dind.).

1 τε AB EFM³ (cf. Ros p. 138): δὲ CG . 3 ἑαυτῶν CG: αὐτῶν A: αὐτῶν BEFM³ | τοῖς Λακεδαιμονίοις del. schol. J³ (cf. Kleinlogel, *Beobachtungen* p. 37) . 6 ἀμυνόμεθα CEG: ἀμυνόμεθα AF: ἀμυνόμεθα BM³ . 8 pr. δὲ AB EFGM³: δὲ C . 9 δεχόμεθα ABFGM³: δεχόμεθα CE . 13 ἐκλιπόντες ABCEFM³: ἐκλείποντες GC³ | πλέονι ABCEFM³: πλέον G . 20 τοῖς CG: τοῖς τε AB EFGM³ . 21 ἔφρασε ABCFGM³: ἐφώ(?)ρασε E.

[153]

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

σθαι περὶ τῶν ἐγκλημάτων ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ. καὶ οἱ μὲν ἀπε-
146 χώρησαν ἐπ' οἴκου καὶ οὐκέτι ὕστερον ἐπρεσβεύοντο · αἰτίαι
 δὲ αὗται καὶ διαφοραὶ ἐγένοντο ἀμφοτέροις πρὸ τοῦ πολέ-
 μου, ἀρξάμεναι εὐθὺς ἀπὸ τῶν ἐν Ἐπιδάμνῳ καὶ Κερκύρᾳ ·
 ἐπεμείγνυντο δὲ ὅμως ἐν αὐταῖς καὶ παρ' ἀλλήλους ἐφοίτων
 ἀκηρύκτως μὲν, ἀνυπόπτως δὲ οὐ · σπονδῶν γὰρ ξύγχυσις
 τὰ γιγνόμενα ἦν καὶ πρόφασις τοῦ πολεμεῖν.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Β

Ἄρχεται δὲ ὁ πόλεμος ἐνθὲνδε ἤδη Ἀθηναίων καὶ Πελο- **1**
ποννησίων καὶ τῶν ἐκατέροις συμμαχῶν, ἐν ᾧ οὔτε ἐπεμεί-
γνυντο ἔτι ἀκηρυκτὶ παρ' ἀλλήλους καταστάντες τε συνεχῶς
ἐπολέμουν · γέγραπται δὲ ἐξῆς ὡς ἕκαστα ἐγίγνετο κατὰ
⁵ θέρους καὶ χειμῶνα.

Τέσσαρα μὲν γὰρ καὶ δέκα ἔτη ἐνέμειναν αἱ τριακον- **2**
τούτεις σπονδαὶ αἱ ἐγένοντο μετ' Εὐβοίας ἄλωσιν · τῷ δὲ
πέμπτῳ καὶ δεκάτῳ ἔτει, ἐπὶ Χρυσίδος ἐν Ἀργεὶ τότε πεν-
τήκοντα δυοῖν δέοντα ἔτη ἱερωμένης καὶ Αἰνησίου ἐφόρου
¹⁰ ἐν Σπάρτῃ καὶ Πυθοδώρου ἔτι τέσσαρας μῆνας ἄρχοντος
Ἀθηναίοις, μετὰ τὴν ἐν Ποτειδαίᾳ μάχην μηνὶ δεκάτῳ καὶ
ἅμα ἦρι ἀρχομένῳ Θηβαίων ἄνδρες ὀλίγῳ πλείους τρια-
κοσίων (ἡγοῦντο δὲ αὐτῶν βοιωταρχοῦντες Πυθαγόγελός τε

1 ἀρχεται – ἤδη Lucian. *Alex.* 8 (Harmon) · **12** – p. 156, **3** Θηβαίων –
συμμαχίδα Theon. *Prog. Rhet. Gr.* II 87, 23 (Sp.).

TITULUS: Θουκυδίδου ἱστοριῶν β <G> Ud: Θουκυδίδου συγγραφῆς β ABE
FM³: β C · **3** ἀκηρυκτὶ CE¹, supra lin. A¹: ἀκηρυκτεῖ ABEF <G> M³ ·
4 γέγραπται δὲ ABEFM³ P⁸: καὶ γέγραπται C <G> · **5** θέρους καὶ χειμῶνα codd.,
P⁸: θέρη καὶ χειμῶνας supra lin. P⁸ · **6** τέσσαρα μὲν γὰρ καὶ δέκα ABEFM³:
τέσσαρες καὶ δέκα μὲν ante corr. C (ut vid.): τέσσαρα γὰρ καὶ δέκα μὲν <G> C³ ·
10 τέσσαρας (δ) Krüger: δύο codd. · **11** δεκάτῳ Busolt, *Griech. Gesch.* 3, 2,
800 sqq. (cf. Gomme ad I 125, 2): ἑκτῳ codd. · **13** τε ABEFGM³: δὲ C.

[155]

SCRIPTORES GRAECI ET LATINI
CONSILIO ACADEMIAE LYNCEORVM EDITI

THVCYDIDIS HISTORIAE

IOANNES BAPTISTA ALBERTI
RECENSUIT

VOLVMEN II: LIBRI III-V

ROMAE
TYPIS OFFICINAE POLYGRAPHICAE
MCMXCII

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

- 3 κουν τήν ἀπόστασιν ποιήσασθαι. πέμπουσιν οὖν τριήρη
 ὡς Πάχητα ἄγγελον τῶν δεδογμένων, κατὰ τάχος κελεύον-
 4 τες διαχρήσασθαι Μυτιληναίους. καὶ τῇ ὑστεραίᾳ μετάνοιά
 τις εὐθύς ἦν αὐτοῖς καὶ ἀναλογισμὸς ὦμόν τὸ βούλευμα
 καὶ μέγα ἐγνῶσθαι, πόλιν ὅλην διαφθεῖραι μᾶλλον ἢ οὐ ⁵
 5 τοὺς αἰτίους. ὡς δ' ἦσθοντο τοῦτο τῶν Μυτιληναίων οἱ
 παρόντες πρέσβεις καὶ οἱ αὐτοῖς τῶν Ἀθηναίων συμπράσ-
 σοντες, παρεσκεύασαν τοὺς ἐν τέλει ὥστε αὖθις γνώμας
 προθεῖναι · καὶ ἔπεισαν ῥᾶον, διότι καὶ ἐκείνοις ἐνδηλον ἦν
 βουλόμενον τὸ πλεον τῶν πολιτῶν αὖθις τινὰς σφίσιν ἀπο- ¹⁰
 6 δοῦναι βουλεύσασθαι. καταστάσης δ' εὐθύς ἐκκλησίας ἄλλα
 τε γινῶμαι ἅφ' ἐκάστων ἐλέγοντο καὶ Κλέων ὁ Κλεαινέτου,
 ὅσπερ καὶ τὴν προτέραν ἐνενηκῆκει ὥστε ἀποκτεῖναι, ὣν
 καὶ ἐς τὰ ἄλλα βιαιότατος τῶν πολιτῶν τῷ τε δήμῳ παρὰ
 πολὺ ἐν τῷ τότε πιθανώτατος, παρελθὼν αὖθις ἔλεγε ¹⁵
 τοιάδε.
- 37** «Πολλάκις μὲν ἤδη ἔγωγε καὶ ἄλλοτε ἔγνων δημο-
 κρατίαν ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν ἐτέρων ἄρχειν, μάλιστα δ' ἐν
 2 τῇ νῦν ὑμετέρᾳ περὶ Μυτιληναίων ματαμελείᾳ. διὰ γὰρ τὸ
 καθ' ἡμέραν ἀδεῆς καὶ ἀνεπιβούλευτον πρὸς ἀλλήλους καὶ ²⁰
 ἐς τοὺς συμμάχους τὸ αὐτὸ ἔχετε, καὶ ὅ τι ἂν ἡ λόγῳ πει-
 σθέντες ὑπ' αὐτῶν ἀμάρτητε ἢ οἴκτῳ ἐνδῶτε, οὐκ ἐπικιν-
 δύνως ἡγεῖσθε ἐς ὑμᾶς καὶ οὐκ ἐς τὴν τῶν συμμάχων χάριν

3 μετάνοια Antiatt. 107, 11 (Bekk. An. I) • 4 ἀναλογισμός Poll. II 120 (Bethe) • 4-6 ὦμόν - αἰτίους Greg. Cor. *De dial.* p. 102 (Schäff.).

2 ἄγγελον A B C E F G: ἄγγελον M • 4 αὐτοῖς om. B • 5 πόλιν B C E F G M: πλὴν A • 9 προθεῖναι F^x J²: προσθεῖναι codd. | ῥᾶον A B C E F G: ῥάδιον M • 11 καταστάσης δ' A B E F M: καταστάσης C: καὶ καταστάσης G C¹ • 13 ὅσπερ A B E F G M: ὥσπερ C^{ae} (ut vid.) • 14 πολιτῶν C E F G M: πολλῶν A B • 19 ὑμετέρᾳ C Ud Pl¹: ἡμετέρᾳ A E F <G> M: ἡμέρᾳ B | ματαμελείᾳ C E F <G> M: ἀμελείᾳ A B.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Γ 36, 3–37, 4

μαλακίζεσθαι, οὐ σκοποῦντες ὅτι τυραννίδα ἔχετε τὴν ἀρχὴν καὶ πρὸς ἐπιβουλεύοντας αὐτοὺς καὶ ἄκοντας ἀρχομένους, οἳ οὐκ ἐξ ὧν ἂν χαρίζησθε βλαπτόμενοι αὐτοὶ ἀκροῶνται ὑμῶν, ἀλλ' ἐξ ὧν ἂν ἰσχύι μᾶλλον ἢ τῇ ἐκείνων εὐνοίᾳ
 5 περιγένησθε. πάντων δὲ δεινότατον εἰ βέβαιον ἡμῖν μηδὲν 3
 καθεστήξει ὧν ἂν δόξη πέρι, μηδὲ γνωσόμεθα ὅτι χείροσι νόμοις ἀκινήτοις χρωμένη πόλις κρείσσων ἐστὶν ἢ καλῶς ἔχουσιν ἀκύροις, ἀμαθία τε μετὰ σωφροσύνης ὠφελιμώτερον ἢ δεξιότης μετὰ ἀκολασίας, οἳ τε φαυλότεροι τῶν ἀνθρώ-
 10 πων πρὸς τοὺς ξυνετωτέρους ὥς ἐπὶ τὸ πλεόν ἄμεινον οἰκοῦσι τὰς πόλεις. οἳ μὲν γὰρ τῶν τε νόμων σοφώτεροι βού- 4
 λονται φαίνεσθαι τῶν τε αἰεὶ λεγομένων ἐς τὸ κοινὸν περιγίγνεσθαι, ὥς ἐν ἄλλοις μείζουσιν οὐκ ἂν δηλώσαντες τὴν γνώμην, καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου τὰ πολλὰ σφάλλουσι τὰς πό-
 15 λεις · οἳ δ' ἀπιστοῦντες τῇ ἐξ αὐτῶν ξυνέσει ἀμαθέστεροι μὲν τῶν νόμων ἀξιοῦσιν εἶναι, ἀδυνατώτεροι δὲ τοῦ καλῶς εἰπόντος μέμψασθαι λόγον, κριταὶ δὲ ὄντες ἀπὸ τοῦ ἴσου

1 μαλακίζεσθαι Ael. Dion. μ 4 (Erbse), cf. Hesych. μ 48 (Latte) • 5–p. 32, 1 πάντων – πλείω Stob. IV 1, 58–59 (Hense) • 5–6 εἰ – πέρι schol. Thuc. c. 42, 1 (Hude) • 8–9 ἀμαθία – ἀκολασίας Apostol. II 70b (Leutsch-Schneid.) • 9 ἀκολασία Synag.: Bachm. An. I 57, 11, Phot. α 781 (Theod.), Su. α 913 (Adler).

1 μαλακίζεσθαι C E F <G> M: μαλακίσεσθε A B (corr. B²) • 3 οἳ B²: om. codd. | χαρίζησθε A B E F M: χαρίζεσθε C <G> (corr. C¹) • 3–4 ἀκροῶνται C E G M: ἀκροῶντο A B F (corr. B² F²) • 5 περιγένησθε A B E F G M: περιγένησθαι C (corr. C³) | ἡμῖν A B C E F M, Stob., schol. Thuc.: ὑμῖν G • 6 ὧν C F G M, Stob., schol. Thuc.: ᾧ A B E • 8 ὠφελιμώτερον codd., Stob.: ὠφελιμώτατον H² • 10 πλεόν edd.: πλείον A C E F G M: πλείστον B, Stob. • 13 δηλώσαντες codd.: δηλώσοντες Stob. • 15 ἐξ αὐτῶν (var. spir.) vett.: ἐαυτῶν Mb Pf Ve Vm, Stob., def. Powell, CQ, 28, 1934, 170b • 16 δὲ codd.: δὲ τὸν Stob. • 17 μέμψασθαι codd.: μέμψεσθαι Stob.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

5 μᾶλλον ἢ ἀγωνισταὶ ὀρθοῦνται τὰ πλείω. ὥς οὖν χρή καὶ
ἡμᾶς ποιοῦντας μὴ δεινότητι καὶ ξυνέσεως ἀγῶνι ἐπαιρομέ-
νους παρὰ δόξαν τῷ ὑμετέρῳ πλήθει παραινεῖν.

- 38** « Ἐγὼ μὲν οὖν ὁ αὐτός εἰμι τῇ γνώμῃ καὶ θαυμάζω
μὲν τῶν προθέντων αὐθις περὶ Μυτιληναίων λέγειν καὶ χρό- 5
νου διατριβὴν ἐμποιησάντων, ὃ ἐστὶ πρὸς τῶν ἡδικοκόντων
μᾶλλον (ὁ γὰρ παθὼν τῷ δράσαντι ἀμβλυτέρα τῇ ὀργῇ
ἐπεξέρχεται, ἀμύνασθαι δὲ τῷ παθεῖν ὅτι ἐγγυτάτω κεί-
μενον ἀντίπαλον ὃν μάλιστα τὴν τιμωρίαν ἀναλαμβάνει),
θαυμάζω δὲ καὶ ὅστις ἔσται ὁ ἀντερῶν καὶ ἀξιώσων ἀπο- 10
φαίνειν τὰς μὲν Μυτιληναίων ἀδικίας ἡμῖν ὠφελίμους οὐσας,
τὰς δ' ἡμετέρας συμφορὰς τοῖς συμμάχοις βλάβας καθιστα-
2 μένας. καὶ δῆλον ὅτι ἡ τῷ λέγειν πιστεύσας τὸ πάνυ δο-
κοῦν ἀνταποφῆναι ὥς οὐκ ἔγνωσται ἀγωνίσαιτ' ἄν, ἡ
κέρδει ἐπαιρόμενος τὸ εὐπρεπὲς τοῦ λόγου ἐκπονήσας πα- 15
3 ράγειν πειράσεται. ἡ δὲ πόλις ἐκ τῶν τοιῶνδε ἀγώνων τὰ
μὲν ἄθλα ἑτέροις δίδωσιν, αὐτὴ δὲ τοὺς κινδύνους ἀναφέ-
4 ρει. αἵτιοι δ' ὑμεῖς κακῶς ἀγωνοθετοῦντες, οἵτινες εἰώθατε
θεαταὶ μὲν τῶν λόγων γίγνεσθαι, ἀκροαταὶ δὲ τῶν ἔργων,

4–5 καὶ – αὐθις schol. Thuc. c. 42, 1 • 8–9 τὸ ἀμύνασθαι – κείμενον
Plutarch. *De sera num. vind.* 548 D (Pohl.) • 8 ἐγγυτάτω τὸ ἀμύνασθαι τῷ
παθεῖν ibid. 551 A • 18–19 εἰώθατε – γίνεσθαι schol. Thuc. c. 42, 2 •
19 ὑμεῖς θεαταὶ – ἔργων schol. Plat. *Resp.* 498e (Greene).

1 ὀρθοῦνται codd.: διορθοῦνται Stob. | ὥς οὖν χρή codd.: ὃ χρή γρ.
C³ G¹ • 3 post παρὰ add. τὸ Reiske, *Anim.* p. 27 • 5 προθέντων C E F
G M, schol. Thuc.: προχθέντων A: πρ+θέντων B • 8 ἀμύνασθαι A B E
F M, Plut.: ἀμύνεσθαι C G | τῷ codd., Plut.: τοῦ Hude, sed cf. Steup •
9 ὃν del. Haase, *Lucc.* p. 115 • 12 ante τοῖς add. οὐ B², μὴ P¹ • 13 τῷ A B
E F G M: τὸ C (corr. C³) • 15 κέρδει A B E F G M: κέρδη C (corr. C³) •
16 τοιῶνδε codd.: τοιούτων H² • 17 ἑτέροις A E F G M: ἐτέ+ροις B: τοῖς
ρήτορσι C | αὐτὴ A B C E G M: αὐτῇ F.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Γ 37, 5–39, 2

τὰ μὲν μέλλοντα ἔργα ἀπὸ τῶν εὖ εἰπόντων σκοποῦντες
 ὥς δυνατὰ γίγνεσθαι, τὰ δὲ πεπραγμένα ἤδη, οὐ τὸ δρα-
 σθὲν πιστότερον ὄψει λαβόντες ἢ τὸ ἀκουσθὲν, ἀπὸ τῶν λόγῳ
 καλῶς ἐπιτιμησάντων · καὶ μετὰ καινότητος μὲν λόγου ἀπα- 5
 5 τᾶσθαι ἄριστοι, μετὰ δεδοκιμασμένου δὲ μὴ ξυνέπεσθαι
 ἐθέλειν, δοῦλοι ὄντες τῶν αἰεὶ ἀτόπων, ὑπερόπται δὲ τῶν
 εἰωθότων, καὶ μάλιστα μὲν αὐτὸς εἰπεῖν ἕκαστος βουλό- 6
 μενος δύνασθαι, εἰ δὲ μή, ἀνταγωνιζόμενοι τοῖς τοιαῦτα
 λέγουσι μὴ ὕστεροι ἀκολουθῆσαι δοκεῖν τῇ γνώμῃ, ὁξέως
 10 δέ τι λέγοντος προεπαινέσαι, καὶ προαισθῆσθαι τε πρό-
 θυμοι εἶναι τὰ λεγόμενα καὶ προνοῆσαι βραδεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν
 ἀποβησόμενα, ζητοῦντές τε ἄλλο τι ὥς εἰπεῖν ἢ ἐν οἷς ζῶ- 7
 μεν, φρονοῦντες δὲ οὐδὲ περὶ τῶν παρόντων ἱκανῶς · ἀπλῶς
 τε ἀκοῆς ἡδονῇ ἡσσωμένοι καὶ σοφιστῶν θεαταῖς ἐοικότες
 15 καθημένοις μᾶλλον ἢ περὶ πόλεως βουλευομένοις.

« Ὡν ἐγὼ πειρώμενος ἀποτρέπειν ὑμᾶς ἀποφαίνω Μυ- 39
 τιληναίους μάλιστα δὴ μίαν πόλιν ἡδικηκότας ὑμᾶς. ἐγὼ 2
 γάρ, οἵτινες μὲν μὴ δυνατοὶ φέρειν τὴν ὑμετέραν ἀρχὴν ἢ
 οἵτινες ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναγκασθέντες ἀπέστησαν, συγ-
 20 γνώμην ἔχω · νῆσον δὲ οἵτινες ἔχοντες μετὰ τειχῶν καὶ
 κατὰ θάλασσαν μόνον φοβούμενοι τοὺς ἡμετέρους πολεμίους,
 ἐν ᾧ καὶ αὐτοὶ τριήρων παρασκευῇ οὐκ ἄφαρκτοι ἦσαν
 πρὸς αὐτοὺς, αὐτόνομοί τε οἰκοῦντες καὶ τιμώμενοι ἐς τὰ

6 δοῦλοι – ἀτόπων Thom. Mag. 36, 10 (Ritschl).

1 ἀπὸ τῶν εὖ εἰπόντων σκοποῦντες A B C E <G> M: σκοποῦντες ἀπὸ
 τῶν εὖ εἰπ. F • 2–3 δρασθὲν A B E F M: θρασθὲν C: θεασθὲν C¹: θεαθὲν
 <G> • 11 εἶναι del. Porro • 12 τε A B E F G M: τι C Ud • 13 οὐδὲ B C
 E F G: οὐ A M (corr. A²) • 20 τειχῶν A C E F G M: τῶν τειχῶν B.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

πρῶτα ὑπὸ ἡμῶν τοιαῦτα ἡργάσαντο, τί ἄλλο οὗτοι ἢ
 ἐπεβούλευσάν τε καὶ ἐπανεστήσαν μᾶλλον ἢ ἀπέστησαν
 (ἀπόστασις μὲν γε τῶν βίαιόν τι πασχόντων ἐστίν), ἐζή-
 τησάν τε μετὰ τῶν πολεμιωτάτων ἡμᾶς στάντες διαφθεῖ-
 ραι; καίτοι δεινότερόν ἐστιν ἢ εἰ καθ' αὐτοὺς δύναμιν κτώ-
 3 μενοι ἀντεπολέμησαν. παράδειγμα δὲ αὐτοῖς οὔτε αἱ τῶν
 πέλας ξυμφοραὶ ἐγένοντο, ὅσοι ἀποστάντες ἤδη ἡμῶν
 ἐχειρώθησαν, οὔτε ἡ παροῦσα εὐδαιμονία παρέσχευ ὄκ-
 νον μὴ ἐλθεῖν ἐς τὰ δεινὰ · γενόμενοι δὲ πρὸς τὸ μέλλον θρα-
 σεῖς καὶ ἐλπίσαντες μακρότερα μὲν τῆς δυνάμεως, ἐλάσσω
 10 δὲ τῆς βουλήσεως, πόλεμον ἤραντο, ἰσχύϊν ἀξιώσαντες τοῦ
 δικαίου προθεῖναι · ἐν ᾧ γὰρ ᾠήθησαν περιέσεσθαι, ἐπέ-
 4 θεντο ἡμῖν οὐκ ἀδικούμενοι. εἴωθε δὲ τῶν πόλεων αἷς ἂν
 μάλιστα καὶ δι' ἐλαχίστου ἀπροσδόκητος εὐπραξία ἔλθῃ,
 ἐς ὕβριν τρέπειν · τὰ δὲ πολλὰ κατὰ λόγον τοῖς ἀνθρώποις
 15 εὐτυχοῦντα ἀσφαλέστερα ἢ παρὰ δόξαν, καὶ κακοπραγίαν
 ὥς εἰπεῖν ῥᾶον ἀπωθοῦνται ἢ εὐδαιμονίαν διασώζονται.
 5 χρῆν δὲ Μυτιληναίους καὶ πάλαι μηδὲν διαφερόντως τῶν
 ἄλλων ὑφ' ἡμῶν τετιμῆσθαι, καὶ οὐκ ἂν ἐς τόδε ἐξύβρισαν ·
 πέφυκε γὰρ καὶ ἄλλως ἄνθρωπος τὸ μὲν θεραπεῦον ὑπερ-
 20 φρονεῖν, τὸ δὲ μὴ ὑπεῖκον θαυμάζειν. κολασθέντων δὲ καὶ

1–2 τί – ἀπέστησαν Tib. *De fig.* 27, 15–16 (Ballaira) • 3–5 ἐζήτησαν –
 διαφθεῖραι Thom. Mag. 67, 1 (Ritschl) • 13–15 εἰώθασιν – τρέπεσθαι Clem.
 Alex. *Strom.* VI 2, 8, 9 (Stähl.–Frücht.) • 16–17 καὶ – ἀπωθοῦνται Thom.
 Mag. 128, 18 (Ritschl) | καὶ – διασώζονται id. 103, 6.

1 ἡμῶν A B C E F M: ὑμῶν G | ἡργάσαντο Hude 1913: εἰργάσαντο
 codd. • 5 καίτοι A B C E F G: καὶ τὸ M • 7 ἤδη A B F G M: δὲ C Ud: δι'
 E • 11 ἤραντο G: ἤραντο A B E F M: ἤροντο C: ἤροντο C³ • 12 προθεῖναι
 A B E F G M: προσθεῖναι C^{ae} Ud^{ae} • 14 εὐπραξία codd. (lectio difficilior est):
 εὐπραγία Clem. Alex. • 18 χρῆν E G¹ H²: ἐχρῆν J²: χρή A B C F G M |
 διαφερόντως E M: διαφέροντας A B C F G^{ae}.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Γ 39, 2–40, 2

νῦν ἀξίως τῆς ἀδικίας, καὶ μὴ τοῖς μὲν ὀλίγοις ἢ αἰτία προσ-
 τεθῇ, τὸν δὲ δῆμον ἀπολύσητε. πάντες γὰρ ὑμῖν γε ὁμοίως
 ἐπέθεντο, οἷς γ' ἐξῆν ὡς ἡμᾶς τραπομένοις νῦν πάλιν ἐν
 τῇ πόλει εἶναι · ἀλλὰ τὸν μετὰ τῶν ὀλίγων κίνδυνον ἡγη-
 5 σάμενοι βεβαιότερον ξυναπέστησαν. τῶν τε ξυμμάχων
 σκέψασθε εἰ τοῖς τε ἀναγκασθεῖσιν ὑπὸ τῶν πολεμίων καὶ
 τοῖς ἐκούσιν ἀποστᾶσι τὰς αὐτὰς ζημίας προσθήσετε, τίνα
 οἴεσθε ὄντινα οὐ βραχείᾳ προφάσει ἀποστήσεσθαι, ὅταν
 ἢ κατορθώσαντι ἐλευθέρωσις ἢ ἢ σφαλέντι μηδὲν παθεῖν
 10 ἀνήκεστον; ἡμῖν δὲ πρὸς ἐκάστην πόλιν ἀποκεκινδυνεύσεται
 τὰ τε χρήματα καὶ αἱ ψυχαί, καὶ τυχόντες μὲν πόλιν ἐφθαρ-
 μένην παραλαβόντες τῆς ἔπειτα προσόδου, δι' ἣν ἰσχύομεν,
 τὸ λοιπὸν στερήσεσθε, σφαλέντες δὲ πολεμίους πρὸς τοῖς
 ὑπάρχουσιν ἔξομεν, καὶ ὃν χρόνον τοῖς νῦν καθεστηκόσι δεῖ
 15 ἐχθροῖς ἀνθίστασθαι, τοῖς οἰκείοις ξυμμάχοις πολεμήσομεν.
 «Οὐκ οὖν δεῖ προθεῖναι ἐλπίδα οὔτε λόγῳ πιστὴν 40
 οὔτε χρήμασιν ὠνητήν, ὡς ξυγγνώμην ἀμαρτεῖν ἀνθρω-
 πίνως λήψονται. ἄκοντες μὲν γὰρ οὐκ ἔβλαψαν, εἰδότες
 δὲ ἐπεβούλευσαν · ξύγγνωμον δ' ἐστὶ τὸ ἀκούσιον. ἐγὼ 2
 20 μὲν οὖν καὶ τότε πρῶτον καὶ νῦν διαμάχομαι μὴ μεταγνώ-

1–2 καὶ – ἀπολύσητε schol. Thuc. c. 47, 2 (Hude) • 10–11 ἡμῖν – ψυχαί
 ibid. c. 46, 2 • 19 ξύγγνωμον – ἀκούσιον Thom. Mag. 161, 3 (Ritschl).

2 ὑμῖν A C E F <G> M: ἡμῖν B • 3 τραπομένοις M F^φ: τραπομένους
 <G>: τρεπομένοις A B C E F • 4 τὸν om. C • 6 ὑπὸ <G> F^x J²: ὑπὸ τε
 A B C E F M • 7 ἀποστᾶσι A B C E G M: ὑποστᾶσι F (corr. F²) | τὰς
 αὐτὰς A B E F G M: τοσαύτας C Ud Pl¹ • 10 ἡμῖν A B C E F M, schol.
 Thuc.: ὑμῖν G | ἀποκεκινδυνεύσεται codd., schol. Thuc.: ἀποκινδυνεύσεται
 H² • 13 στερήσεσθε codd.: ἐστερήσεσθε Herwerden • 16 προθεῖναι E F M
 (cf. c. 52, 4): προσθεῖναι A B C G • 17–18 ἀνθρωπίνως A B E F G M: ἀνθρω-
 πίνως C: ἀνθρωπείως C¹ (rescr. C²) Ud Pl¹ • 18 μὲν om. M • 20 πρῶτον A B
 C E F G: καὶ πρῶτον M.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

ναι ὑμᾶς τὰ προδεδογμένα, μηδὲ τρισὶ τοῖς ἀξυμφορωτά-
 τοις τῇ ἀρχῇ, οἴκτω καὶ ἡδονῇ λόγων καὶ ἐπιεικεία, ἀμαρ-
 3 τάνειν. ἔλεός τε γὰρ πρὸς τοὺς ὁμοίους δίκαιος ἀντιδίδο-
 σθαι, καὶ μὴ πρὸς τοὺς οὐτ' ἀντοικτιοῦντας ἐξ ἀνάγκης τε
 καθεστῶτας αἰεὶ πολεμίους· οἳ τε τέρποντες λόγῳ ῥήτορες ⁵
 ἔξουσι καὶ ἐν ἄλλοις ἐλάσσοσιν ἀγῶνα, καὶ μὴ ἐν ᾧ ἡ μὲν
 πόλις βραχέα ἡσθεῖσα μεγάλα ζημιώσεται, αὐτοὶ δὲ ἐκ
 τοῦ εὖ εἰπεῖν τὸ παθεῖν εὖ ἀντιλήψονται· καὶ ἡ ἐπιεικεία
 πρὸς τοὺς μέλλοντας ἐπιτηδεύουσιν καὶ τὸ λοιπὸν ἔσεσθαι
 μᾶλλον δίδοται ἢ πρὸς τοὺς ὁμοίως τε καὶ οὐδὲν ἥσσαν ¹⁰
 4 πολεμίους ὑπολειπομένους. ἐν τε ξυνελὼν λέγω· πειθό-
 μενοι μὲν ἡμεῖς τά τε δίκαια ἐς Μυτιληναίους καὶ τὰ ξύμφορα
 ἅμα ποιήσετε, ἄλλως δὲ γνόντες τοῖς μὲν οὐ χαριεῖσθε, ὑμᾶς
 δὲ αὐτοὺς μᾶλλον δικαιώσεσθε. εἰ γὰρ οὗτοι ὀρθῶς ἀπέστη-
 σαν, ὑμεῖς ἂν οὐ χρεῶν ἄρχοιτε. εἰ δὲ δὴ καὶ οὐ προσῆκον ¹⁵
 ὅμως ἀξιοῦτε τοῦτο δρᾶν, παρὰ τὸ εἰκὸς τοι καὶ τούσδε
 ξυμφόρως δεῖ κολάζεσθαι, ἢ παύεσθαι τῆς ἀρχῆς καὶ ἐκ
 5 τοῦ ἀκινδύνου ἀνδραγαθίζεσθαι. τῇ τε αὐτῇ ζημίᾳ ἀξιώ-
 σατε ἀμύνεσθαι καὶ μὴ ἀναλγητότεροι οἱ διαφυγόντες τῶν
 ἐπιβουλεύσαντων φανῆναι, ἐνθυμηθέντες ἃ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ²⁰
 ποιῆσαι κρατήσαντας ὑμῶν, ἄλλως τε καὶ προὑπάρξαντας
 6 ἀδικίας. μάλιστα δὲ οἱ μὴ ξὺν προφάσει τινὰ κακῶς ποιοῦν-

7–8 αὐτοὶ – ἀντιλήψονται schol. Thuc. c. 42, 3 (Hude) • 18 ἀνδρα-
 γαθίζεσθαι Ael. Dion. α 126 (Erbse).

7 ζημιώσεται A B C E F M: ζημιωθήσεται G^{ao} • 10 ὁμοίως Q (co-
 niecerat Thiersch): ὁμοίους vett. • 11 τε C G: δὲ A B E F M • 13 γνόντες
 A B E F G M: γνῶντες C (corr. C³) • 14 εἰ A C E F G M: οἱ B (corr. B²) •
 15 δὴ A B E F M: δεῖ C G^{ao} • 16 τοι A B C F G: τοίνυν E M • 18 ἀκιν-
 δύνου A C E F G M: κινδύνου B • 19 διαφυγόντες B^x, γρ. J², lemma schol.
 Θ: διαφεύγοντες codd. • 22 οἱ A B C E F G: οὐ M.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Γ 40, 2–42, 1

τες ἐπεξέρχονται καὶ διολλύναι, τὸν κίνδυνον ὑφορώμενοι τοῦ ὑπολειπομένου ἐχθροῦ · ὁ γὰρ μὴ ξὺν ἀνάγκῃ τι παθὼν χαλεπώτερος διαφυγὼν τοῦ ἀπὸ τῆς ἴσης ἐχθροῦ.

« Μὴ οὖν προδόται γένησθε ὑμῶν αὐτῶν, γενόμενοι δ' 7
 5 ὅτι ἐγγύτατα τῇ γνώμῃ τοῦ πάσχειν καὶ ὡς πρὸ παντὸς ἂν ἐτιμήσασθε αὐτοὺς χειρώσασθαι, νῦν ἀνταπόδοτε μὴ μαλακισθέντες πρὸς τὸ παρὸν αὐτίκα μηδὲ τοῦ ἐπικρεμασθέντος ποτὲ δεινοῦ ἀμνημονοῦντες. κολάσατε δὲ ἀξίως τούτους τε 8
 καὶ τοῖς ἄλλοις συμμάχοις παράδειγμα σαφὲς καταστήσατε,
 10 ὃς ἂν ἀφιστῇται, θανάτῳ ζημιωσόμενον. τόδε γὰρ ἦν γνῶσιν, ἥσσον τῶν πολεμίων ἀμελήσαντες τοῖς ὑμετέροις αὐτῶν μαχεῖσθε συμμάχοις. »

Τοιαῦτα μὲν ὁ Κλέων εἶπεν · μετὰ δ' αὐτὸν Διόδοτος ὁ 41
 Εὐκράτους, ὅσπερ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐκκλησίᾳ ἀντέλεγε
 15 μάλιστα μὴ ἀποκτεῖναι Μυτιληναίους, παρελθὼν καὶ τότε ἔλεγε τοιάδε.

« Οὔτε τοὺς προθέντας τὴν διαγνώμην αὐθις περὶ Μυτι- 42
 ληναίων αἰτιῶμαι, οὔτε τοὺς μεμφομένους μὴ πολλάκις περὶ
 τῶν μεγίστων βουλευέσθαι ἐπαινῶ, νομίζω δὲ δύο τὰ
 20 ἐναντιώτατα εὐβουλία εἶναι, τάχος τε καὶ ὀργήν, ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοίας φιλεῖ γίγνεσθαι, τὸ δὲ μετὰ ἀπαιδευσίας καὶ

5 ἀνταποδοῦναι Phot. α 2063 (Theod.) • 12 τοιαῦτα – μετὰ ταῦτα δὲ schol. Thuc. c. 49, 1 (Hude).

1 διολλύναι Stahl, *RhM*, 15, 1860, 475: διό(-ώ-)λλυνται codd. • 2 ἀνάγκη A B C E F: δίκη <G> M F⁹ • 3 ἴσης codd.: ἥσσης H² • 5 ἐγγύτατα τῇ C <G>: ἐγγυτάτη A B E F M • 6 ἀνταπόδοτε A B C F <G> M: αὐτ' ἀπόδοτε E • 8 ποτὲ codd.: τότε vertit Valla (*tunc*) | κολάσατε A B E F <G> M: κολάσετε C Ud • 10 ὃς codd.: ὡς ὃς J² (coniecerat Classen) | ἀφιστῇται (var. acc.) A B C E <G> M: ἀφίσταται F^{ac} K^{ac} • 13 μετὰ δ' αὐτὸν A B C E F M: μετ' αὐτὸν δὲ G • 17 οὔτε A C E F G M: ὅτε B (corr. B²) • 19 δὲ G M: τε A B C E F • 21 φιλεῖ A C E F G M: φιλοῖ B.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

- 2 βραχύτητος γνώμης. τοὺς τε λόγους ὅστις διαμάχεται μὴ διδασκάλους τῶν πραγμάτων γίνεσθαι, ἢ ἀξύνετός ἐστιν ἢ ἰδίᾳ τι αὐτῷ διαφέρει · ἀξύνετος μὲν, εἰ ἄλλῳ τινὶ ἡγεῖται περὶ τοῦ μέλλοντος δυνατόν εἶναι καὶ μὴ ἐμφανοῦς φράσαι, διαφέρει δ' αὐτῷ, εἰ βουλόμενός τι αἰσχροὺς πείσαι εὖ μὲν 5 εἰπεῖν οὐκ ἂν ἡγεῖται περὶ τοῦ μὴ καλοῦ δύνασθαι, εὖ δὲ διαβαλὼν ἐκπληῆξαι ἂν τοὺς τε ἀντεροῦντας καὶ τοὺς ἀκου-
3 σομένους. χαλεπώτατοι δὲ καὶ οἱ ἐπὶ χρήμασι προκατηγοροῦντες ἐπίδειξιν τινα. εἰ μὲν γὰρ ἀμαθίαν κατητιῶντο, ὁ μὴ πείσας ἀξυνετώτερος ἂν δόξας εἶναι ἢ ἀδικώτερος ἀπε- 10 χώρει · ἀδικίας δ' ἐπιφερομένης πείσας τε ὑποπτος γίγνεται καὶ μὴ τυχὼν μετὰ ἀξυνεσίας καὶ ἄδικος. ἢ τε πόλις οὐκ ὠφελεῖται ἐν τῷ τοιῷδε · φόβῳ γὰρ ἀποστερεῖται τῶν συμβούλων. καὶ πλείστ' ἂν ὀρθοῖτο ἀδυνάτους λέγειν ἔχου-
4 σα τοὺς τοιούτους τῶν πολιτῶν · ἐλάχιστα γὰρ ἂν πει- 15 σθεῖεν ἀμαρτάνειν. χρή δὲ τὸν μὲν ἀγαθὸν πολίτην μὴ ἐκφοβοῦντα τοὺς ἀντεροῦντας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἴσου φαίνεσθαι ἄμεινον λέγοντα, τὴν δὲ σώφρονα πόλιν τῷ τε πλείστα εὖ βουλεύοντι μὴ προστιθέναι τιμὴν, ἀλλὰ μηδ' ἐλασσοῦν τῆς ὑπαρχούσης, καὶ τὸν μὴ τυχόντα γνώμης οὐχ ὅπως ζη- 20 μιοῦν ἀλλὰ μηδ' ἀτιμάζειν. οὕτω γὰρ ὁ τε κατορθῶν ἡκιστα ἂν ἐπὶ τῷ ἔτι μειζόνων ἀξιοῦσθαι παρὰ γνώμην τι καὶ πρὸς

1-3 τοὺς δὲ λόγους - διαφέρει Stob. III 13, 36 (Hense) • 12 ἀξυνε-
σία Synag.: Bachm. An. I 108, 10, Su. α 2838 (Adler) • 19 βουλεύοντι Su.
β 427 (Adler).

3 εἰ A B E F G M: ἢ C: ἢ C³ Ud Pl¹ • 5 διαφέρει J K Ba Pl Ud^{ao}:
διαφέρει vett. • 7 διαβαλὼν A E F G M: διαβάλων C: διαλαβὼν B • 8-9 προ-
κατηγοροῦντες C Ud: προσκατηγοροῦντες A B E F G M • 9 ἐπίδειξιν A B
C E F: ἀντίδειξιν G M F⁹ • 10 ἀξυνετώτερος A B C F G M: ξυνετώτερος
E • 11 τε A B E F G M: δὲ C • 14 λέγειν om. C Ud • 22 τῷ C G: τὸ
A B E F M.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Γ 42, 2–43, 5

χάριν λέγοι, ὃ τε μὴ ἐπιτυχῶν ὀρέγοιτο τῷ αὐτῷ χαριζόμενός τι καὶ αὐτὸς προσάγεσθαι τὸ πλῆθος.

«Ὡν ἡμεῖς τάναντία δρῶμεν, καὶ προσέτι ἦν τις καὶ **43**
 ὑποπτεύεται κέρδους μὲν ἕνεκα τὰ βέλτιστα δὲ ὁμως λέγειν,
 5 φθονήσαντες τῆς οὐ βεβαίου δοκίσεως τῶν κερδῶν τὴν
 φανεράν ὠφελίαν τῆς πόλεως ἀφαιρούμεθα. καθέστηκε δὲ 2
 τὰγαθὰ ἀπὸ τοῦ εὐθέως λεγόμενα μηδὲν ἀνυποπτότερα εἶναι
 τῶν κακῶν, ὥστε δεῖν ὁμοίως τὸν τε τὰ δεινότατα βουλό-
 μενον πείσαι ἀπάτη προσάγεσθαι τὸ πλῆθος καὶ τὸν τὰ
 10 ἀμείνω λέγοντα ψευδόμενον πιστὸν γενέσθαι. μόνην τε 3
 πόλιν διὰ τὰς περινοίας εὖ ποιῆσαι ἐκ τοῦ προφανοῦς μὴ
 ἐξαπατήσαντα ἀδύνατον · ὁ γὰρ διδούς φανερῶς τι ἀγαθὸν
 ἀνθυποπτεύεται ἀφανῶς πη πλέον ἔξειν. χρή δὲ πρὸς τὰ 4
 μέγιστα καὶ ἐν τῷ τοιῷδε ἀξιοῦν τι ἡμᾶς περαιτέρω προνο-
 15 οῦντας λέγειν ὑμῶν τῶν δι' ὀλίγου σκοπούντων, ἄλλως τε
 καὶ ὑπεύθυνον τὴν παραίνεσιν ἔχοντας πρὸς ἀνεύθυνον τὴν
 ὑμετέραν ἀκρόασιν. εἰ γὰρ ὃ τε πείσας καὶ ὁ ἐπισπόμενος 5
 ὁμοίως ἐβλάπτοντο, σωφρονέστερον ἂν ἐκρίνετε · νῦν δὲ
 πρὸς ὀργὴν ἦντινα τύχητε ἔστιν ὅτε σφαλέντες τὴν τοῦ
 20 πείσαντος μίαν γνώμην ζημιοῦτε καὶ οὐ τὰς ὑμετέρας αὐτῶν,
 αἱ πολλαὶ οὔσαι ξυνεξήμαρτον.

8–10 ὥστε – γενέσθαι Anon. *Proleg. in Hermog.* 326, 20 (Rabe).

5 βεβαίου A B C E F M: βεβαίας <G> • **7** εὐθέως A B C F <G> M: εὐθές E | ἀνυποπτότερα A B C E <G> M: ἀνυποπτώτερα F (corr. F^x) • **8–9** βουλόμενον C <G>: βουλευόμενον A B E F M, Anon. *in Hermog.* • **9** τὸν A B E F G M, Anon. *in Hermog.*: τῶν C (corr. C³) • **13** ἀνθυποπτεύεται A C E F G M: ἀνθυποπτεύονται B • **14** ἀξιοῦν τι A B F M: ἀξιοῦντι C E G • **17** ἐπισπόμενος A B C F G M: ἐπισπώμενος E • **19** ἦντινα (var. spir.) codd.: ἦντιν' ἂν Stahl, sed cf. Steup • **21** αἱ Pl³ (coniecerat Cobet, *Mnemosyne*, N.S., 8, 1880, 137): εἰ codd. | ξυνεξήμαρτον A B C F G M: νῦν ἐξήμαρτον E.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

- 44 « Ἐγὼ δὲ παρήλθον οὔτε ἀντερῶν περὶ Μυτιληναίων οὔτε κατηγορήσων. οὐ γὰρ περὶ τῆς ἐκείνων ἀδικίας ἡμῖν ὁ ἀγὼν, εἰ σωφρονοῦμεν, ἀλλὰ περὶ τῆς ἡμετέρας εὐβουλίας. 2 ἦν τε γὰρ ἀποφήνω πάνυ ἀδικοῦντας αὐτούς, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω, εἰ μὴ συμφέρον, ἦν τε καὶ ἔχοντάς 5 τι συγγνώμης ἵεῖν†, εἰ τῇ πόλει μὴ ἀγαθὸν φαίνοιτο. 3 νομίζω δὲ περὶ τοῦ μέλλοντος ἡμᾶς μᾶλλον βουλεύεσθαι ἢ τοῦ παρόντος. καὶ τοῦτο ὁ μάλιστα Κλέων ἰσχυρίζεται, ἐς τὸ λοιπὸν συμφέρον ἔσεσθαι πρὸς τὸ ἦσσον ἀφίστασθαι θάνατον ζημίαν προθεῖσι, καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ ἐς τὸ μέλλον 10 4 καλῶς ἔχοντος ἀντισχυριζόμενος τάναντία γιγνώσκω. καὶ οὐκ ἀξιῶ ὑμᾶς τῷ εὐπρεπεῖ τοῦ ἐκείνου λόγου τὸ χρήσιμον τοῦ ἐμοῦ ἀπώσασθαι. δικαιότερος γὰρ ὢν αὐτοῦ ὁ λόγος πρὸς τὴν νῦν ὑμετέραν ὀργὴν ἐς Μυτιληναίους τάχ' ἂν ἐπισπάσαιτο · ἡμεῖς δὲ οὐ δικαζόμεθα πρὸς αὐτούς, ὥστε 15 τῶν δικαίων δεῖν, ἀλλὰ βουλευόμεθα περὶ αὐτῶν, ὅπως χρησίμως ἔξουσιν.
- 45 « Ἐν οὖν ταῖς πόλεσι πολλῶν θανάτου ζημίαι πρόκεινται, καὶ οὐκ ἴσων τῷδε, ἀλλ' ἐλασσόνων ἀμαρτημάτων · ὅμως δὲ τῇ ἐλπίδι ἐπαιρόμενοι κινδυνεύουσι, καὶ οὐδεὶς πω 20 καταγνοῦς ἑαυτοῦ μὴ περιέσεσθαι τῷ ἐπιβουλεύματι ἦλθεν 2 ἐς τὸ δεινόν. πόλις τε ἀφισταμένη τίς πω ἦσσω τῇ δοκῇσι

5–6 ἦν τι – εἶεν Thom. Mag. 131, 9 (Ritschl) • 8 ἰσχυρίζεται Hesych. ι 1071 (Latte) • 20–21 οὐδεὶς πω καταγνοῦς schol. Plat. *Gorg.* 448a (Greene).

1 παρήλθον A B C E F G: παρεξήλθον M • 3 περὶ om. G • 5 ἔχοντάς Lindau (*dignos* Valla): ἔχοντές codd., Thom. Mag. • 6 εἶεν corruptum: ἔαν Lindau: ἔλεῖν Fittbogen, alii alia • 8 ὁ A B E F M: ὦ C G • 10 προθεῖσι A B E F G M: προσθεῖσι C Ud | μέλλον A B C F G M: μαλλον (sic) E • 18 θανάτου codd.: θανάτων G² • 18–19 ζημίαι πρόκεινται C G: ζημία πρόκειται A B E F M.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Γ 44, 1–45, 6

ἔχουσα τὴν παρασκευὴν ἢ οἰκείαν ἢ ἄλλων συμμαχίᾳ τούτῳ
ἐπεχείρησεν; πεφύκασί τε ἅπαντες καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ 3
ἀμαρτάνειν, καὶ οὐκ ἔστι νόμος ὅστις ἀπείρξει τούτου, ἐπεὶ
διεξεληλύθασί γε διὰ πασῶν τῶν ζημιῶν οἱ ἄνθρωποι προτι-
5 θέντες, εἴ πως ἦσσαν ἀδικοῖντο ὑπὸ τῶν κακούργων. καὶ
εἰκὸς τὸ πάλαι τῶν μεγίστων ἀδικημάτων μαλακωτέρας
κεῖσθαι αὐτάς, παραβαινομένων δὲ τῷ χρόνῳ ἐς τὸν θάνατον
αἱ πολλαὶ ἀνήκουσιν · καὶ τοῦτο ὁμῶς παραβαίνεται. ἢ 4
τοίνυν δεινότερόν τι τούτου δέος εὐρετέον ἐστὶν ἢ τόδε γε
10 οὐδὲν ἐπίσχει, ἀλλ' ἢ μὲν πενία ἀνάγκη τὴν τόλμαν πα-
ρέχουσα, ἢ δ' ἐξουσία ὕβρει τὴν πλεονεξίαν καὶ φρονήματι,
αἱ δ' ἄλλαι ξυντυχίαι ὀργῇ τῶν ἀνθρώπων ὥς ἐκάστη τις
κατέχεται ὑπ' ἀνηκέστου τινὸς κρείσσονος ἐξάγουσιν ἐς
τοὺς κινδύνους. ἢ τε ἐλπίς καὶ ὁ ἔρως ἐπὶ παντί, ὁ μὲν ἡγού- 5
15 μενος, ἢ δ' ἐφεπομένη, καὶ ὁ μὲν τὴν ἐπιβουλήν ἐκφροντίζων,
ἢ δὲ τὴν εὐπορίαν τῆς τύχης ὑποτιθεῖσα, πλεῖστα βλά-
πτουσι, καὶ ὄντα ἀφανῆ κρείσσω ἐστὶ τῶν ὀρωμένων δεινῶν.
καὶ ἡ τύχη ἐπ' αὐτοῖς οὐδὲν ἔλασσον συμβάλλεται ἐς τὸ 6
ἐπαίρειν · ἀδοκῆτως γὰρ ἔστιν ὅτε παρισταμένη καὶ ἐκ
20 τῶν ὑποδεεστέρων κινδυνεύειν τινὰ προάγει, καὶ οὐχ ἦσσαν
τὰς πόλεις, ὅσῳ περὶ τῶν μεγίστων τε, ἐλευθερίας ἢ ἄλλων

8 ἀνήκουσιν Ael. Dion. α 138 (Erbse) • 15 ὁ μὲν – ἐκφροντίζων
Thom. Mag. 150, 13 (Ritschl).

1 οἰκείαν A^o B C E G M: οἰκείαι F: οἰκεία A* | τούτῳ C G: τοῦτο
A B E F M • 3–4 ἐπεὶ διεξεληλύθασί A B C F G M: ἐπειδὴ ἐξεληλύθασί E •
4–5 προτιθέντες Pi⁸ (coniecerat Krüger): προστιθέντες codd. • 9 τόδε C <G>:
τό A B E F M • 10 ἐπίσχει A B E F M: ἐπισχεῖ C <G> | ἢ A B E F <G>
M: εἰ C (corr. C³) • 11 ἢ A B E F <G> M: εἰ C (corr. C³) | ὕβρει A B C E
<G> M: ὑβρίζει F (corr. F*) • 12 ὀργῇ codd.: ὀργὴν Stahl • 15 ἐπιβουλήν M,
Thom. Mag.: ἐπιβολήν A B C E F G • 21 τε C Ud Pl¹: om. A B E F G M.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

ἀρχῆς, καὶ μετὰ πάντων ἕκαστος ἀλογίστως ἐπὶ πλέον τι
 7 αὐτὸν ἐδόξασεν. ἀπλῶς τε ἀδύνατον καὶ πολλῆς εὐηθείας,
 ὅστις οἶεται τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ὀρμωμένης προθύμως τι
 πρᾶξαι ἀποτροπὴν τινὰ ἔχειν ἢ νόμων ἰσχύι ἢ ἄλλῳ τῷ
 δεινῷ.

5

- 46 «Οὐκ οὐτε τοῦ θανάτου τῇ ζημίᾳ ὥς ἐχεγγύω
 πιστεύσαντας χεῖρον βουλευσασθαι οὐτε ἀνέλπιστον κατα-
 στῆσαι τοῖς ἀποστᾶσιν ὥς οὐκ ἔσται μεταγνῶναι καὶ ὅτι
 2 ἐν βραχυτάτῳ τὴν ἀμαρτίαν καταλῦσαι. σκέψασθε γὰρ
 ὅτι νῦν μὲν, ἦν τις καὶ ἀποστᾶσα πόλις γνῶ μὴ περιεσομένη, 10
 ἔλθοι ἂν ἐς ξύμβασιν δυνατὴ οὔσα ἔτι τὴν δαπάνην ἀπο-
 δοῦναι καὶ τὸ λοιπὸν ὑποτελεῖν· ἐκείνως δὲ τίνα οἴεσθε
 ἦντινα οὐκ ἄμεινον μὲν ἢ νῦν παρασκευάσεσθαι, πολιορκίᾳ
 τε παρατενεῖσθαι ἐς τοῦσχατον, εἰ τὸ αὐτὸ δύναται σχολῇ
 3 καὶ ταχὺ ξυμβῆναι; ἡμῖν τε πῶς οὐ βλάβη δαπανᾶν κα- 15
 θημένοις διὰ τὸ ἀξύμβατον καί, ἦν ἔλωμεν, πόλιν ἐφθαρ-
 μένην παραλαβεῖν καὶ τῆς προσόδου τὸ λοιπὸν ἀπ' αὐτῆς
 4 στέρεσθαι; ἰσχύομεν δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους τῷδε. ὥστε
 οὐ δικαστὰς ὄντας δεῖ ἡμᾶς μᾶλλον τῶν ἐξαμαρτανόντων
 ἀκριβεῖς βλάπτεσθαι ἢ ὅρᾳν ὅπως ἐς τὸν ἔπειτα χρόνον με- 20
 τρίως κολάζοντες ταῖς πόλεσιν ἔξομεν ἐς χρημάτων λόγον
 ἰσχυούσαις χρῆσθαι, καὶ τὴν φυλακὴν μὴ ἀπὸ τῶν νόμων
 τῆς δεινότητος ἀξιοῦν ποιεῖσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἔργων τῆς

6 οὐκ οὐτε – ζημίᾳ Phryn. *Praep. soph.* 99, 5 (de Borr.) | ἐχεγγυος
 Su. ε 3981 (Adler).

2 αὐτὸν Pl³: αὐτῶν codd. • 3 τῆς om. A (add. A²) | ἀνθρωπείας
 A E F G M: ἀνθρωπείας C (corr. C³): ἀνθρωπείνης B • 4 τῷ(ι) G M: τῷ
 A B C E F • 8 ἔσται A B C E G M: ἔστι F • 9 σκέψασθε A B E F G M:
 σκέψασθαι C (corr. C³) • 10 γνῶ(ι) μὴ G M F⁹ C³: γνώμη(ι) A B C E F •
 13 παρασκευάσεσθαι Vm J² Mb¹ Pf¹: παρασκευάσασθαι vett. • 14 τε codd.:
 δὲ Reiske, *Anim.* p. 28, at cf. Ros p. 138 | εἰ G C³ F²: ἢ A B C E F M.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Γ 45, 6–47, 5

ἐπιμελείας. οὗ νῦν τοῦναντίον δρῶντες, ἦν τινα ἐλεύθερον 5
καὶ βίᾳ ἀρχόμενον εἰκότως πρὸς αὐτονομίαν ἀποστάντα
χειρωσώμεθα, χαλεπῶς οἰόμεθα χρῆναι τιμωρεῖσθαι. χρή 6
δὲ τοὺς ἐλευθέρους οὐκ ἀφισταμένους σφόδρα κολάζειν, ἀλλὰ
5 πρὶν ἀποστῆναι σφόδρα φυλάσσειν καὶ προκαταλαμβάνειν
ὅπως μὴδ' ἐς ἐπίνοιαν τούτου ἴωσι, κρατήσαντάς τε ὅτι
ἐπ' ἐλάχιστον τὴν αἰτίαν ἐπιφέρειν.

« Ὑμεῖς δὲ σκέψασθε ὅσον ἂν καὶ τοῦτο ἀμαρτάνοιτε 47
Κλέωνι πειθόμενοι. νῦν μὲν γὰρ ὑμῖν ὁ δῆμος ἐν πάσαις 2
10 ταῖς πόλεσιν εὖνους ἐστί, καὶ ἡ οὐ ξυναφίσταται τοῖς ὀλί-
γοις ἢ, ἐὰν βιασθῇ, ὑπάρχει τοῖς ἀποστήσασι πολέμιος
εὐθύς, καὶ τῆς ἀντικαθισταμένης πόλεως τὸ πλῆθος ξύμμαχον
ἔχοντες ἐς πόλεμον ἐπέρχεσθε. εἰ δὲ διαφθερεῖτε τὸν δῆμον 3
τὸν Μυτιληναίων, ὃς οὔτε μετέσχε τῆς ἀποστάσεως, ἐπει-
15 δὴ τε ὀπλων ἐκράτησεν, ἐκὼν παρέδωκε τὴν πόλιν, πρῶ-
τον μὲν ἀδίκησετε τοὺς εὐεργέτας κτείνοντες, ἔπειτα κατα-
στήσετε τοῖς δυνατοῖς τῶν ἀνθρώπων ὃ βούλονται μάλιστα ·
ἀφιστάντες γὰρ τὰς πόλεις τὸν δῆμον εὐθύς ξύμμαχον ἔξου-
σι, προδειξάντων ὑμῶν τὴν αὐτὴν ζημίαν τοῖς τε ἀδικοῦσιν
20 ὁμοίως κεῖσθαι καὶ τοῖς μὴ. δεῖ δέ, καὶ εἰ ἡδίκησαν, μὴ 4
προσποιεῖσθαι, ὅπως ὁ μόνον ἡμῖν ἔτι ξύμμαχόν ἐστι μὴ
πολέμιον γένηται. καὶ τοῦτο πολλῶν συμφωρότερον ἡγοῦ- 5
μαι ἐς τὴν κάθεξιν τῆς ἀρχῆς, ἐκόντας ἡμᾶς ἀδικηθῆναι ἢ
δικαίως οὐς μὴ δεῖ διαφθεῖραι · καὶ τὸ Κλέωνος τὸ αὐτὸ

11 ἢ – πολέμιος Su. ε 7 (Adler). • 22–23 καὶ – ἀρχῆς Thom. Mag. 216,
1 (Ritschl) • 23 κάθεξις Antiatt. 105, 1 (Bekk. An. I).

1 τοῦναντίον C E G M: τάναντία A B F • 9 ὑμῖν om. M • 10 ἢ om.
C Ud • 10–11 ὀλίγοις A B E F <G> M: λόγοις C • 14 τὸν C G: τῶν A B E
F M • 21 ἡμῖν A B C E F M: ὑμῖν G • 22 συμφωρότερον C G, Thom.
Mag.: συμφερώτερον A B E F M.

[43]

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

δίκαιον καὶ ξύμφορον τῆς τιμωρίας οὐχ εὐρίσκεται ἐν αὐτῷ
δυνατὸν ὃν ἅμα γίγνεσθαι.

- 48** « Ὑμεῖς δὲ γνόντες ἀμείνω τάδε εἶναι καὶ μήτε οἴκτω
πλέον νείμαντες μήτ' ἐπιεικεία, οἷς οὐδὲ ἐγὼ ἐῷ προσάγε-
σθαι, ἀπ' αὐτῶν δὲ τῶν παραινουμένων πείθεσθέ μοι Μυτι-
ληναίων οὓς μὲν Πάχης ἀπέπεμψεν ὡς ἀδικοῦντας κρῖναι
2 καθ' ἡσυχίαν, τοὺς δ' ἄλλους ἐᾶν οἰκεῖν. τάδε γὰρ ἔς τε τὸ
μέλλον ἀγαθὰ καὶ τοῖς πολεμίοις ἤδη φοβερά · ὅστις γὰρ εὖ
βουλεύεται πρὸς τοὺς ἐναντίους κρείσσων ἐστὶν ἢ μετ' ἔρ-
γων ἰσχύος ἀνοίᾳ ἐπιών. » 10
- 49** Τοιαῦτα δὲ ὁ Διόδοτος εἶπεν. ῥηθειςῶν δὲ τῶν γνωμῶν
τούτων μάλιστα ἀντιπάλων πρὸς ἀλλήλας οἱ Ἀθηναῖοι
ἦλθον μὲν ἐς ἀγῶνα τῆς δόξης καὶ ἐγένοντο ἐν τῇ χειροτονίᾳ
2 ἀγχώμαλοι, ἐκράτησε δὲ ὁμῶς ἡ τοῦ Διοδότου. καὶ τριήρη
εὐθύς ἄλλην ἀπέστελλον κατὰ σπουδὴν, ὅπως μὴ φθασάσης
τῆς προτέρας εὖρωσι διεφθαρμένην τὴν πόλιν · προεῖχε
3 δὲ ἡμέρα καὶ νυκτὶ μάλιστα. παρασκευασάντων δὲ τῶν
Μυτιληναίων πρέσβων τῇ νηὶ οἶνον καὶ ἄλφιτα καὶ μεγά-
λα ὑποσχομένων, εἰ φθάσειαν, ἐγένετο σπουδὴ τοῦ πλοῦ
τοιαύτη ὥστε ἡσθιόν τε ἅμα ἐλαύνοντες οἶνω καὶ ἐλαίῳ
20 ἄλφιτα πεφυραμένα, καὶ οἱ μὲν ὕπνον ἤροῦντο κατὰ μέρος,

8-10 ὅστις – ἐπιών Stob. IV 13, 54 (Hense) = Apostol. XIII 7d
(Leutsch-Schneid.) • 14 ἀγχώματος Poll. V 157 (Bethe), ἀγχώμαλοι Hesych.
α 931 (Latte) • 21 καὶ – ἤροῦντο Tib. *De fig.* 35, 14 (Ballaira).

3 γνόντες A B C F G M: γνώντες E (corr. E²) • 5 πείθεσθαι C¹ G^{ao}
(ut vid.): πείθεσθαι A B E F M • 9 βουλεύεται C G, Stob.: βούλεται A B E
F M • 11 pr. δὲ A B C E F: μὲν G M F^o, cf. schol. C³ • 12 ἀλλήλας M F^o
G¹: ἀλλήλους A B C E F G • 13 ἦλθον om. M • 14 ὁμῶς post ἀγῶνα (13)
codd., transp. Heilmann (cf. I 105, 5-6) • 16 προτέρας Pi, γρ. Cn¹: δευτέρας
vett. • 20 ἡ(1)σθιόν A B C F G M: εἰσθιόν E • 21 πεφυραμένα A B F G M:
πεφυρμένα C E.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Γ 47, 5–51, 1

οἱ δὲ ἤλαυνον. κατὰ τύχην δὲ πνεύματος οὐδενὸς ἐναντιω- 4
 θέντος καὶ τῆς μὲν προτέρας νεῶς οὐ σπουδῇ πλεούσης ἐπὶ
 πρᾶγμα ἀλλόκοτον, ταύτης δὲ τοιούτῳ τρόπῳ ἐπειγομέ-
 νης, ἥ μὲν ἔφθασε τοσοῦτον ὅσον Πάχητα ἀνεγνωκέναι τὸ
 5 ψήφισμα καὶ μέλλειν δράσειν τὰ δεδογμένα, ἥ δ' ὑστέρα
 αὐτῆς ἐπικατάγεται καὶ διεκώλυσε μὴ διαφθεῖραι. παρὰ
 τοσοῦτον μὲν ἡ Μυτιλήνη ἦλθε κινδύνου. τοὺς δ' ἄλλους 50
 ἄνδρας οὓς ὁ Πάχης ἀπέπεμψεν ὡς αἰτιωτάτους ὄντας τῆς
 ἀποστάσεως Κλέωνος γνώμη διέφθειραν οἱ Ἀθηναῖοι (ἦσαν
 10 δὲ ὀλίγῳ πλείους ἑκατὸν), καὶ Μυτιληναίων τεῖχη καθεῖ-
 λον καὶ ναῦς παρέλαβον. ὕστερον δὲ φόρον μὲν οὐκ ἔταξαν 2
 Λεσβίοις, κλήρους δὲ ποιήσαντες τῆς γῆς πλὴν τῆς Μη-
 θυμναίων τρισχιλίους τριακοσίους μὲν τοῖς θεοῖς ἱεροὺς
 ἐξεῖλον, ἐπὶ δὲ τοὺς ἄλλους σφῶν αὐτῶν κληρούχους τοὺς
 15 λαχόντας ἀπέπεμψαν · οἷς ἀργύριον Λέσβιοι ταξάμενοι τοῦ
 κλήρου ἐκάστου τοῦ ἐνιαυτοῦ δύο μνᾶς φέρειν αὐτοὶ ἡργά-
 ζοντο τὴν γῆν. παρέλαβον δὲ καὶ τὰ ἐν τῇ ἡπείρῳ πολίς- 3
 ματα οἱ Ἀθηναῖοι ὅσων Μυτιληναῖοι ἐκράτουν, καὶ ὑπή-
 κουν ὕστερον Ἀθηναίων. τὰ μὲν κατὰ Λέσβον οὕτως
 20 ἐγένετο.

Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ θέρει μετὰ τὴν Λέσβου ἄλωσιν Ἀθη- 51
 ναῖοι Νικίου τοῦ Νικηράτου στρατηγοῦντος ἐστράτευσαν
 ἐπὶ Μινώαν τὴν νῆσον, ἣ κεῖται πρὸ Μεγάρων · ἐχρῶντο
 δὲ αὐτῇ πύργον ἐνοικοδομήσαντες οἱ Μεγαρήϊς φρουρίῳ.

3 ἀλλόκοτον A B E F <G> M (cf. P. Oxy. 2087, ll. 24–25): ἀλόκοτον C (corr. C³) • 6 αὐτῆς A B E F <G> M: δ' αὐτῆς C • 7 κινδύνου A C E F (G) M: κακοῦ B • 10 χιλίων damn. Müller-Strübing p. 154 sqq. (cf. Steup, *App.* p. 263 sqq.): τριάκοντα Schütz, ZG, 35, 1881, 455 sq. • 11 ἔταξαν A B C E F G: ἔταξεν M (corr. M¹) • 16 ἡργάζοντο E (cf. Herwerden, *Mnemosyne*, N.S., 26, 1898, 196): εἰργάζοντο A B C F G M • 18 ὅσων A B E F G M: ὅσον C (corr. C¹).

SCRIPTORES GRAECI ET LATINI
CONSILIO ACADEMIAE LYNCEORVM EDITI

THVCYDIDIS
HISTORIAE

IOANNES BAPTISTA ALBERTI
RECENSUIT

VOLVMEN III: LIBRI VI – VIII

ROMAE
TYPIS OFFICINAE POLYGRAPHICAE
MM

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

- ἐξήκοντα πέμπειν ἐς Σικελίαν καὶ στρατηγοὺς αὐτοκράτορας
 Ἀλκιβιάδην τε τὸν Κλεινίου καὶ Νικίαν τὸν Νικηράτου καὶ
 Λάμαχον τὸν Ξενοφάνους, βοηθοὺς μὲν Ἐγεσταίοις πρὸς
 Σελινουντίους, συγκατοικίσαι δὲ καὶ Λεοντίους, ἣν <τέ> τι
 περιγίγνηται αὐτοῖς τοῦ πολέμου, καὶ τᾶλλα τὰ ἐν τῇ 5
 Σικελίᾳ πρᾶξαι ὅπῃ ἂν γιγνώσκωσιν ἄριστα Ἀθηναίοις.
 3 μετὰ δὲ τοῦτο ἡμέρα πέμπτη ἐκκλησία αὖθις ἐγίγνετο,
 καθ' ὃ τι χρή τὴν παρασκευὴν ταῖς ναυσὶ τάχιστα γίνεσθαι,
 καὶ τοῖς στρατηγοῖς, εἴ του προσδέοιντο, ψηφισθῆναι ἐς
 4 τὸν ἔκπλουν. καὶ ὁ Νικίας ἀκούσιος μὲν ἡρημένος ἄρχειν, 10
 νομίζων δὲ τὴν πόλιν οὐκ ὀρθῶς βεβουλευσθαι, ἀλλὰ προ-
 φάσει βραχείᾳ καὶ εὐπρεπεῖ τῆς Σικελίας ἀπάσης, μεγάλου
 ἔργου, ἐφίεσθαι, παρελθὼν ἀποτρέψαι ἐβούλετο καὶ παρή-
 νει τοῖς Ἀθηναίοις τοιάδε.
 9 « Ἡ μὲν ἐκκλησία περὶ παρασκευῆς τῆς ἡμετέρας ἦδε 15
 ξυνελέγη, καθ' ὃ τι χρή ἐς Σικελίαν ἐκπλεῖν· ἐμοὶ μέντοι
 δοκεῖ καὶ περὶ αὐτοῦ τούτου ἔτι χρῆναι σκέψασθαι, εἰ ἄμει-
 νόν ἐστιν ἐκπέμπειν τὰς ναῦς, καὶ μὴ οὕτω βραχείᾳ βουλῇ

3 Λάμαχον schol. Aristoph. *Acharn.* 270a (Wilson) • 16 καὶ ὁ - πλεῖν Phryn. *Ecl.* 399 (Fischer).

1 αὐτοκράτορας ACEFGMZ: ναυτοκράτορας B • 4 συγκατοικίσαι CEGMZ: συγκατοικῆσαι ABF^{ac} | τέ add. Hude (cf. Roos, *Eranos*, 59, 1961, 8 sqq.) • 5 περιγίγνηται ABCGM: περιγίγνεται EF^{ac}Z, supra lin. A¹ | τὰ om. M • 6 γιγνώσκωσιν ABCGM: γιγνώσκουσιν EF^{ac}Z • 9 του CEFGMZ: που AB • 10 ἔκπλουν ABCEFGZ: πλοῦν M • 11 δὲ om. M • 14 τοιάδε ABEFZ: τάδε CGM • 16 ἐκπλεῖν ABCEFGZ: ἐσπλεῖν M: πλεῖν Phryn. • 17 σκέψασθαι ABCFGM: σκέψαι EZ | εἰ ABEFMZ: καὶ CG^{ac}: καὶ εἰ C³.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Σ 8, 2 – 10, 2

περὶ μεγάλων πραγμάτων ἀνδράσιν ἀλλοφύλοις πειθομέ-
 νους πόλεμον οὐ προσήκοντα ἄρασθαι. καίτοι ἔγωγε καὶ 2
 τιμῶμαι ἐκ τοῦ τοιούτου καὶ ἥσσον ἐτέρων περὶ τῷ ἑμαυ-
 τοῦ σώματι ὀρρωδῶ, νομίζων ὁμοίως ἀγαθὸν πολίτην
 5 εἶναι ὅς ἂν καὶ τοῦ σώματός τι καὶ τῆς οὐσίας προνοῇται·
 μάλιστα γὰρ ἂν ὁ τοιοῦτος καὶ τὰ τῆς πόλεως δι' ἑαυτὸν
 βούλοιτο ὀρθοῦσθαι. ὅμως δὲ οὔτε ἐν τῷ πρότερον χρόνῳ
 διὰ τὸ προτιμᾶσθαι εἶπον παρὰ γνώμην οὔτε νῦν, ἀλλὰ ἥ ἂν
 γιγνώσκω βέλτιστα, ἐρῶ. καὶ πρὸς μὲν τοὺς τρόπους τοὺς 3
 10 ὑμετέρους ἀσθενὴς ἂν μου ὁ λόγος εἴη, εἰ τά τε ὑπάρχοντα
 σῶζειν παραινοίην καὶ μὴ τοῖς ἐτοίμοις περὶ τῶν ἀφανῶν
 καὶ μελλόντων κινδυνεύειν· ὥς δὲ οὔτε ἐν καιρῷ σπεύδετε
 οὔτε ῥάδιᾳ ἐστὶ κατασχεῖν ἐφ' ἧ ὥρμησθε, ταῦτα διδάξω.
 «Φημί γὰρ ἡμᾶς πολεμίους πολλοὺς ἐνθάδε ὑπολι- 10
 15 πόντας καὶ ἐτέρους ἐπιθυμεῖν ἐκεῖσε πλεύσαντας δεῦρο
 ἐπαγαγέσθαι. καὶ οἴεσθε ἴσως τὰς γενομένας ὑμῖν σπονδὰς 2
 ἔχειν τι βέβαιον, αἱ ἡσυχάζόντων μὲν ὑμῶν ὀνόματι σπον-
 δαὶ ἔσονται (οὕτω γὰρ ἐνθένδε τε ἄνδρες ἔπραξαν αὐτὰ
 καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων), σφαλέντων δὲ που ἀξιόχρεω δυνά-
 20 μει ταχεῖαν τὴν ἐπιχείρησιν ἡμῖν οἱ ἐχθροὶ ποιήσονται, οἷς

4–7 νομίζω – ὀρθοῦσθαι Stob. IV 1,61 (Hense) • 15–16 ἐτέρους – ἐπαγα-
 γέσθαι Thom. Mag. 65,6 (Ritschl).

2 ἄρασθαι ABFM: αἶρασθαι EZ: αἶρεσθαι CG • 4 νομίζων codd.:
 νομίζω δὲ Pi³ (coniecerat Weidner) • 5 προνοῇται codd.: προῆται γρ.
 Ud³, Stob. • 7 ὀρθοῦσθαι BCEF(G)MZ, Stob.: διορθοῦσθαι A (corr. A¹)
 | πρότερον codd.: προτέρῳ H² • 8 ἀλλὰ ἥ(ι) ἂν codd.: ἀλλ' ἥ καὶ Reiske,
Anim. p. 54, sed cf. Dover • 10 ὑμετέρους ACEF(G)MZ: ἡμετέρους B |
 ἂν μου ὁ λόγος εἴη ABCEFGZ: μου ἂν εἴη ὁ λόγος M • 13 διδάξω codd.:
 δηλώσω γρ. H² Pl³ • 14 ἡμᾶς vett.: ὑμᾶς K Vm, pler. edd., at cf. Ros p. 270 •
 15 καὶ – πλεύσαντας om. C (homoeoteleuti causa) | δεῦρο Ud Pl¹: δεύτερον
 vett., Thom. Mag. • 17 αἱ CEGMZ: ἡ ABF^{ac} | μὲν om. G • 18 αὐτὰ
 ABCEFMZ: αὐτὰς G^{ac}C³ • 19 δὲ Ud Pl¹: om. vett. • 20 τὴν om. Z.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

- πρῶτον μὲν διὰ ξυμφορῶν ἢ ξύμβασις καὶ ἐκ τοῦ αἰσχύονος
 ἢ ἡμῖν κατ' ἀνάγκην ἐγένετο, ἔπειτα ἐν αὐτῇ ταύτῃ πολλὰ
 3 τὰ ἀμφισβητούμενα ἔχομεν. εἰσὶ δ' οἱ οὐδὲ ταύτην πω τὴν
 ὁμολογίαν ἐδέξαντο, καὶ οὐχ οἱ ἀσθενέστατοι· ἀλλ' οἱ
 μὲν ἄντικρυς πολεμοῦσιν, οἱ δὲ καὶ διὰ τὸ Λακεδαιμονίους 5
 ἔτι ἡσυχάζειν δεχημέροις σπονδαῖς καὶ αὐτοὶ κατέχονται.
 4 τάχα δ' ἂν ἴσως, εἰ δίχα ἡμῶν τὴν δύναμιν λάβοιεν, ὅπερ
 νῦν σπεύδομεν, καὶ πάνυ ἂν ξυνεπιθοῖντο μετὰ Σικελιωτῶν,
 οὓς πρὸ πολλοῦ ἂν ἐτιμήσαντο ξυμμάχους γενέσθαι ἐν
 5 τῷ πρὶν χρόνῳ. ὥστε χρή σκοπεῖν τινὰ αὐτὰ καὶ μὴ μετεώρῳ 10
 τῇ πόλει ἀξιοῦν κινδυνεύειν καὶ ἀρχῆς ἄλλης ὀρέγεσθαι
 πρὶν ἢν ἔχομεν βεβαιωσώμεθα, εἰ Χαλκιδῆς γε οἱ ἐπὶ Θρόακης
 ἔτη τοσαῦτα ἀφεστῶτες ἡμῶν ἔτι ἀχείρωτοί εἰσι καὶ ἄλλοι
 τινὲς κατὰ τὰς ἡπείρους ἐνδοιαστῶς ἀκροῶνται. ἡμεῖς δὲ
 Ἐγεσταίοις δὴ οὔσι ξυμμάχοις ὥς ἀδικουμένοις ὀξέως 15
 βοηθοῦμεν, ὅφ' ὧν δ' αὐτοὶ πάλαι ἀφεστῶτων ἀδικούμεθα,
 11 ἔτι μέλλομεν ἀμύνεσθαι. καίτοι τοὺς μὲν κατεργασάμενοι
 κἂν κατὰσχοιμεν· τῶν δ' εἰ καὶ κρατήσαιμεν, διὰ πολλοῦ
 γε καὶ πολλῶν ὄντων χαλεπῶς ἂν ἄρχειν δυναίμεθα. ἀνόη-
 τον δ' ἐπὶ τοιούτους ἵεναι ὧν κρατήσας τε μὴ κατασχέ- 20

13–14 καὶ ἄλλοι - ἀκροῶνται Thom. Mag. 163,13 (Ritschl).

5 post τὸ add. καὶ H² • 6 post αὐτοὶ add. ἔτι H² Pl³ • 7 δ' ἂν CG: ἂν δ' ABEFMZ • 8 ξυνεπιθοῖντο CG: ξυνεπίθοιντο M: ξυνεπιείθοιντο EFZ: ξυνεπιείθοντο AB: ξυνεπιθειντο (var. acc.) Ve F⁷G²: ξυνεπέθεντο H² • 9 πολλοῦ H² (coniec erat Herwerden): πολλῶν codd. | post ξυμμάχους add. σφίσι H² Pl³ • 11 τῇ Krüger, cf. schol. Φ: τε codd. | ὀρέγεσθαι ACEFGM: ὀρέγεσθε BZ • 12 βεβαιωσώμεθα C Ud Pl¹: βεβαιωσόμεθα ABEFGMZ | εἰ ACEFGMZ: οἱ B | γε codd.: τε H² • 13 ἡμῶν CM: ὑμῶν G: ἀφ' ἡμῶν ABEFZ • 14 τὰς ABCEFGZ: τοὺς M | ἐνδοιαστῶς ABEFGM: ἐνδυσαστῶς C^{ac}Z • 15 ξυμμάχοις GM¹FΦ, schol. Φ: ξύμμαχοι ABCEFMZ | ἀδικουμένοις ABCEFGZ: ἀδικουμένους M • 16 αὐτοὶ H² Va² (coniec erat Reiske, *Anim.* p. 54): αὐτῶν codd. • 20 κρατήσας ABFMZ: κρατίσας E: κρατήσαντας CG^{ac} • 20–p. 13, 1 κατασχέσει CEFGMZ: κατασχέσει AB.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ 5 10, 2 – 11, 6

σει τις καὶ μὴ κατορθώσας μὴ ἐν τῷ ὁμοίῳ καὶ πρὶν ἐπιχει-
 ρῆσαι ἔσται. Σικελιῶται δ' ἂν μοι δοκοῦσιν, ὥς γε νῦν 2
 ἔχουσι, καὶ ἔτι ἂν ἦσσαν δεινοὶ ἡμῖν γενέσθαι, εἰ ἄρξειαν
 αὐτῶν Συρακόσιοι, ὅπερ οἱ Ἐγεσταῖοι μάλιστα ἡμᾶς ἐκφο-
 5 βοῦσιν. νῦν μὲν γὰρ κἂν ἔλθοιεν ἴσως Λακεδαιμονίων ἐκα-
 στοὶ χάριτι, ἐκείνως δ' οὐκ εἰκὸς ἀρχὴν ἐπὶ ἀρχὴν στρα-
 τεῦσαι· ὃ γὰρ ἂν τρόπῳ τὴν ἡμετέραν μετὰ Πελοποννη-
 σίων ἀφελώνται, εἰκὸς ὑπὸ τῶν αὐτῶν καὶ τὴν σφετέραν
 διὰ τοῦ αὐτοῦ καθαιρεθῆναι. ἡμᾶς δ' ἂν οἱ ἐκεῖ Ἑλληνες 4
 10 μάλιστα μὲν ἐκπεπληγμένοι εἶεν εἰ μὴ ἀφικοίμεθα, ἔπειτα δὲ
 καὶ εἰ δείξαντες τὴν δύναμιν δι' ὀλίγου ἀπέλθοιμεν· εἰ δὲ
 σφαλεῖμέν τι, τάχιστ' ἂν ὑπεριδόντες μετὰ τῶν ἐνθάδε
 ἐπιθοῖντο· τὰ γὰρ διὰ πλείστου πάντες ἴσμεν θαυμαζόμενα
 καὶ τὰ πείραν ἥκιστα τῆς δόξης δόντα. ὅπερ νῦν ὑμεῖς, ὧ 5
 15 Ἀθηναῖοι, ἐς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς συμμαχοὺς πεπόνθατε·
 διὰ τὸ παρὰ γνώμην αὐτῶν πρὸς ἃ ἐφοβεῖσθε τὸ πρῶτον
 περιγεγενῆσθαι, καταφρονήσαντες ἤδη καὶ Σικελίας ἐφίεσθε.
 χρή δὲ μὴ πρὸς τὰς τύχας τῶν ἐναντίων ἐπαίρεσθαι, ἀλλὰ 6
 τὰς διανοίας κρατήσαντας θαρσεῖν, μηδὲ Λακεδαιμονίους
 20 ἄλλο τι ἡγήσασθαι ἢ διὰ τὸ αἰσχρὸν σκοπεῖν ὅτῳ τρόπῳ
 ἔτι καὶ νῦν, ἣν δύνωνται, σφῆλαντες ἡμᾶς τὸ σφέτερον

1 alt. μὴ codd.: οὐκ H² • 3 ἄρξειαν ABCEFMZ: ἄρξαιεν G^{ac}(?) H² •
 4 ὅπερ BCEFGMZ: ὧπερ A (corr. A¹) • 6 ἐκείνως ABEFGMZ: ἐκεῖνος C
 (corr. C³) • 7 τρόπῳ ABCFGMZ: τόπῳ E • 9 ἡμᾶς ABCEFGZ: ἡμεῖς M •
 10 post μὲν add. ἂν H² • 13 ἐπιθοῖντο Z: ἐπίθουντο ABCEFGM: ἐπίθουντο
 G² • 13–14 τὰ - δόντα post ἀπέλθοιμεν (11) transp. Rauchenstein, *Philologus*,
 36, 1877, 242, at cf. Dover • 14 δόντα codd.: διδόντα H² | ὑμεῖς CE(G)Z:
 ἡμεῖς ABFM • 17 ante καταφρονήσαντες add. καὶ G^{ac} | ἐφίεσθε K² L¹ Nf²
 Ot² Pl², schol. Φ: ἐφίεσθαι codd. • 19 τὰς codd.: τῆς Schwartz p. 331, coll.
 c. 38,4, fort. recte | κρατήσαντας ABEFGMZ: κρατήσαντες C (corr. C¹) |
 θαρσεῖν H²: θαρρεῖν codd.

ΘΟΥΚΥΚΙΔΟΥ

- ἀπρεπὲς εὖ θήσονται, ὅσῳ καὶ περὶ πλείστου καὶ διὰ πλεί-
 7 στου δόξαν ἀρετῆς μελετῶσιν. ὥστε οὐ περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ
 Ἐγεσταίων ἡμῖν, ἀνδρῶν βαρβάρων, ὁ ἀγών, εἰ σωφρονοῦ-
 μεν, ἀλλ' ὅπως πόλιν δι' ὀλιγαρχίας ἐπιβουλεύουσιν ὁξέως
 φυλαξόμεθα. 5
- 12** « Καὶ μεμνήσθαι χρὴ ἡμᾶς ὅτι νεωστὶ ἀπὸ νόσου μεγάλης
 καὶ πολέμου βραχὺ τι λεωφήκαμεν, ὥστε καὶ χρήμασι καὶ
 τοῖς σώμασιν ηὐξήσθαι· καὶ ταῦτα ὑπὲρ ἡμῶν δίκαιον ἐν-
 θάδε ἀναλοῦν, καὶ μὴ ὑπὲρ ἀνδρῶν φυγάδων τῶνδε ἐπικου-
 ρίας δεομένων, οἷς τό τε ψεύσασθαι καλῶς χρήσιμον καὶ 10
 τῷ τοῦ πέλας κινδύνῳ, αὐτοὺς λόγους μόνον παρασχομέ-
 νους, ἢ κατορθώσαντας χάριν μὴ ἀξίαν εἰδέναι ἢ πταίσαν-
 2 τας πού τοὺς φίλους ξυναπολέσαι. εἴ τε τις ἄρχειν ἄσμενος
 αἵρεθεὶς παραινεί ὑμῖν ἐκπλεῖν, τὸ ἑαυτοῦ μόνον σκοπῶν,
 ἄλλως τε καὶ νεώτερος ἔτι ὢν ἐς τὸ ἄρχειν, ὅπως θαυμασθῇ 15
 μὲν ἀπὸ τῆς ἵπποτροφίας, διὰ δὲ πολυτέλειαν καὶ ὠφελη-
 θῇ τι ἐκ τῆς ἀρχῆς, μηδὲ τούτῳ ἐμπαράσχητε τῷ τῆς πό-
 λεως κινδύνῳ ἰδίᾳ ἐλλαμπρύνεσθαι, νομίσαστε δὲ τοὺς τοιού-
 τους τὰ μὲν δημόσια ἀδικεῖν, τὰ δὲ ἴδια ἀναλοῦν, καὶ τὸ
 πρᾶγμα μέγα εἶναι καὶ μὴ οἷον νεωτέρῳ βουλεύεσασθαί τε 20
 καὶ ὁξέως μεταχειρίσαι.

13–18 εἴ - ἀπολαμπρύνεσθαι schol. Aristoph. *Pac.* 450 (Holw.).

4 ὀλιγαρχίας suspic. sunt quidam viri docti, sed cf. Dover | ἐπιβου-
 λεύουσιν ACEFGMZ: ἐπιβούλευσαν B • 5 φυλαξόμεθα CEZ: φυλαξώμεθα
 ABFGM • 8–9 ἐνθάδε C Ud P1: ἐνθάδε εἶναι ABFGZ, schol. Φ: -θάδε -
 ἐπικουρίας (10) om. M • 11 αὐτοὺς CEGMZ: αὐτῶν ABF • 13 ξυναπολέσαι
 Ot³ (*in perniciem trahere* Valla) (coniecerat Reiske, *Anim.* p. 54): ξυναπολέσθαι
 codd. • 14 αἵρεθεις ABCEFGZ, schol. Aristoph.: ἀναιρεθεις M • 15 ἄλλως
 τε ABCEFGM: ἀλλ' ὥστε Z | ἔτι ὢν ABEF^{ac}Z, schol. Aristoph.: ὢν ἔτι GM:
 ὢν C | ὅπως ABCEFGZ, schol. Aristoph.: ὅπως μὴ M • 18 ἐλλαμπρύνεσθαι
 codd.: ἀπολαμπρύνεσθαι schol. Aristoph. • 20 νεωτέρῳ codd.: νεωτέρους
 Pluygers, *Mnemosyne*, 11, 1862, 92, at cf. Dover.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ 5 11, 6 – 14

- « Οὓς ἐγὼ ὁρῶν νῦν ἐνθάδε τῷ αὐτῷ ἀνδρὶ παρακε- 13
 λεύστους καθημένους φοβοῦμαι, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις ἀν-
 τιπαρακελεύομαι μὴ καταισχυνηθῆναι, εἴ τῷ τις παρακά-
 θηται τῶνδε, ὅπως μὴ δόξει, ἐὰν μὴ ψηφίζεται πολεμεῖν,
 5 μαλακὸς εἶναι, μηδ', ὅπερ ἂν αὐτοὶ πάθοιεν, δυσέρωτας
 εἶναι τῶν ἀπόντων, γνόντας ὅτι ἐπιθυμίᾳ μὲν ἐλάχιστα κα-
 τορθοῦνται, προνοίᾳ δὲ πλεῖστα, ἄλλ' ὑπὲρ τῆς πατρίδος
 ὡς μέγιστον δὴ τῶν πρὶν κίνδυνον ἀναρριπτούσης ἀντιχει-
 10 ῶροις χρωμένους πρὸς ἡμᾶς, οὐ μεμπτοῖς, τῷ τε Ἰονίῳ
 κόλπῳ παρὰ γῆν ἦν τις πλῆν, καὶ τῷ Σικελικῷ διὰ πελά-
 γους, τὰ αὐτῶν νεμομένους καθ' αὐτοὺς καὶ συμφέρεσθαι·
 τοῖς δ' Ἐγεσταίοις ἰδίᾳ εἰπεῖν, ἐπειδὴ ἄνευ Ἀθηναίων καὶ 2
 ξυνηΐψαν πρὸς Σελινουντίους τὸ πρῶτον πόλεμον, μετὰ
 15 σφῶν αὐτῶν καὶ καταλύεσθαι· καὶ τὸ λοιπὸν συμμάχους
 μὴ ποιεῖσθαι ὥσπερ εἰώθαμεν, οἷς κακῶς μὲν πράξασιν
 ἀμυνοῦμεν, ὠφελίας δ' αὐτοὶ δεηθέντες οὐ τευξόμεθα.
 « Καὶ σύ, ὦ πρύτανι, ταῦτα, εἴπερ ἡγεῖ σοι προσήκειν 14
 κήδεσθαι τε τῆς πόλεως καὶ βούλει γενέσθαι πολίτης ἀγα-

1-2 παρακέλευστοι Phot. s.v. (Porson).

1 ἐγὼ ὁρῶν ABCFGZ: ὁρῶν ἐγὼ M • 1-2 παρακελεύστους H², lemma P, Phot.: παρακελευστους codd. • 4 δόξει C Ud: δόξη ABFGMZ | ἐὰν Krüger: ἂν codd. | ψηφίζεται ABFGMZ: ψηφίζεται C (corr. C³) • 5 ὅπερ ABCFGMZ: ὅνπερ E • 6-7 κατορθοῦνται codd.: κατορθοῦται G²öller, sed cf. Dover • 7 πλεῖστα ABCFGZ: τὰ πλεῖστα M | πατρίδος ABFGMZ: τριάδος CG^{ac} • 10 χρωμένους ABCFGM: χρωμένοις EZ | ἡμᾶς B: ὑμᾶς ACEFGMZ | Ἰονίῳ ABCF: Ἰωνίῳ EGMZ • 12 αὐτῶν C(G): αὐτῶν ABFGMZ • 14 τὸ Pi: τὸν vett. | ante πόλεμον add. τὸν Hude, nulla necessitate • 18 ἡγεῖ CEF^{ac}MZ: ἡγῆ AB(G).

[15]

ΘΟΥΚΥΚΙΔΟΥ

θός, ἐπιψήφιζε καὶ γνώμας προτίθει αὐθις Ἀθηναίοις, νομίσας, εἰ ὀρρωδεῖς τὸ ἀναψηφίσαι, τὸ μὲν λύειν τοὺς νόμους μὴ μετὰ τοσῶνδ' ἂν μαρτύρων αἰτίαν σχεῖν, τῆς δὲ πόλεως κακῶς βουλευσαμένης ἰατρὸς ἂν γενέσθαι, καὶ τὸ καλῶς ἄρξαι τοῦτ' εἶναι, ὅς ἂν τὴν πατρίδα ὠφελήσῃ ὥς πλείστα 5 ἢ ἐκὼν εἶναι μηδὲν βλάβη. »

- 15 Ὁ μὲν Νικίας τοιαῦτα εἶπε, τῶν δὲ Ἀθηναίων παριόντες οἱ μὲν πλείστοι στρατεύειν παρήνουν καὶ τὰ 2 ἐψηφισμένα μὴ λύειν, οἱ δὲ τινες καὶ ἀντέλεγον. ἐνῆγε δὲ προθυμότατα τὴν στρατείαν Ἀλκιβιάδης ὁ Κλεινίου, 10 βουλόμενος τῷ τε Νικίᾳ ἐναντιοῦσθαι, ὦν καὶ ἐς τᾶλλα διάφορος τὰ πολιτικὰ καὶ ὅτι αὐτοῦ διαβόλως ἐμνήσθη, καὶ μάλιστα στρατηγῆσαί τε ἐπιθυμῶν καὶ ἐλπίζων Σικελίαν τε δι' αὐτοῦ καὶ Καρχηδόνα λήψεσθαι καὶ τὰ ἴδια 3 ἅμα εὐτυχήσας χρήμασί τε καὶ δόξῃ ὠφελήσῃ. ὦν γὰρ 15 ἐν ἀξιώματι ὑπὸ τῶν ἀστῶν, ταῖς ἐπιθυμίαις μείζουσιν ἢ κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν ἐχρῆτο ἔς τε τὰς ἵπποτροφίας καὶ τὰς ἄλλας δαπάνας· ὅπερ καὶ καθεῖλεν ὕστερον τὴν τῶν

1-2 ἐπιψήφιζε - ἀναψηφίσαι Lex. Vind. ν 13 (Nauck) • 12 καὶ ὅτι - ἐμνήσθη Thom. Mag. 104,9 (Ritschl).

2 alt. τὸ codd.: τοῦ Π² (coniecerat Herwerden), at cf. Dover • 2-3 μὴ μετὰ τοσῶνδ' GMC³FΦ: μὴ μετοσῶνδ' CEFZ: μήτε τοσῶνδ' (var. script.) AB • 3 σχεῖν vett.: ἔχειν JK Ud • 4 κακῶς Ud Π¹, schol. Φ in expl.: om. vett. | βουλευσαμένης vett., schol. Φ in expl.: βουλευομένης Ud Π¹ • 5 ὅς CG: ὡς ABEFMZ | ὠφελήσῃ ABFGM: ὠφελήσῃ CEFZ (corr. C³) • 10 προθυμότατα ABEFGMZ: προθυμότα C (corr. C³) | στρατείαν ABCFGM: στρατιάν EZ • 12 πολιτικὰ ABEFMZ: πολεμικά CG^{ac} • 13 ante μάλιστα add. ὡς H² • 14 αὐτοῦ ABCEFM: αὐτοῦ G: ἑαυτοῦ ZH² • 16 ἀστῶν ACEGMZ: αὐτῶν BF^{ac} • 18 ἄλλας om. Z (add. Z¹).

ΙΣΤΟΡΙΩΝ 5 14 – 16, 3

- Ἀθηναίων πόλιν οὐχ ἤκιστα. φοβηθέντες γὰρ αὐτοῦ οἱ 4
πολλοὶ τὸ μέγεθος τῆς τε κατὰ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα παρανομίας
ἐς τὴν δίκαιαν καὶ τῆς διανοίας ὧν καθ' ἑκάστον ἐν ὅτῳ
γίγνοιτο ἔπρασσαν, ὥς τυραννίδος ἐπιθυμοῦντι πολέμιοι
5 καθέσταντο, καὶ δημοσίᾳ κράτιστα διαθέντι τὰ τοῦ πολέμου
ἰδίᾳ ἕκαστοι τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτοῦ ἀχθεσθέντες, καὶ
ἄλλοις ἐπιτρέψαντες, οὐ διὰ μακροῦ ἔσφηλαν τὴν πόλιν.
τότε δ' οὖν παρελθὼν τοῖς Ἀθηναίοις παρήνει τοιάδε. 5
- « Καὶ προσήκει μοι μᾶλλον ἐτέρων, ὧ Ἀθηναῖοι, ἄρχειν 16
10 (ἀνάγκη γὰρ ἐντεῦθεν ἄρξασθαι, ἐπειδὴ μου Νικίας κα-
θήψατο), καὶ ἄξιός ἑμα νομίζω εἶναι. ὧν γὰρ πέρι ἐπιβόη-
τός εἰμι, τοῖς μὲν προγόνοις μου καὶ ἐμοὶ δόξαν φέρεται ταῦτα,
τῇ δὲ πατρίδι καὶ ὠφελίαν. οἱ γὰρ Ἕλληνες καὶ ὑπὲρ δύ- 2
ναμιν μείζω ἡμῶν τὴν πόλιν ἐνόμισαν τῷ ἐμῷ διαπρεπεῖ
15 τῆς Ὀλυμπιάζε θεωρίας, πρότερον ἐλπίζοντες αὐτὴν κατα-
πεπολεμῆσθαι, διότι ἄρματα μὲν ἑπτὰ καθῆκα, ὅσα οὐδεὶς
πῶ ἰδιώτης πρότερον, ἐνίκησα δὲ καὶ δεύτερος καὶ τέταρτος
ἐγενόμην καὶ τᾶλλα ἀξίως τῆς νίκης παρεσκευασάμην. νόμῳ
μὲν γὰρ τιμὴ τὰ τοιαῦτα, ἐκ δὲ τοῦ δρωμένου καὶ δύνამιν
20 ἅμα ὑπονοεῖται. καὶ ὅσα αὖ ἐν τῇ πόλει χορηγίαις ἢ ἄλλῳ 3
τῷ λαμπρύνομαι, τοῖς μὲν ἀστοῖς φθονεῖται φύσει, πρὸς
δὲ τοὺς ξένους καὶ αὕτη ἰσχὺς φαίνεται. καὶ οὐκ ἄχρηστος

9–11 καὶ - εἶναι schol. Aristoph. *Pac.* 450 (Holw.) • 11–12 ὧν - εἰμι
Thom. Mag. 96,16 (Ritschl).

1 αὐτοῦ om. C • 5 διαθέντι H²: διαθέντα codd.: διαθέντος P¹ (coniece-
rat Herwerden), def. Dover | τὰ om. M • 6 αὐτοῦ ABCEFGMZ: αὐτοί (?)
H²: om. T • 11–12 ἐπιβόητός codd., Thom. Mag.: περιβόητός γρ. C³F³M¹ •
15–16 καταπεπολεμῆσθαι ABEFMZ, supra lin. C¹: καταπεπολεμείσθαι C:
καταπολεμῆσθαι G^{ac} • 19 τιμὴ ABCEFGZ: μὴ M | δρωμένου codd.: ὀρωμένου
Vollgraff, *Mnemosyne*, N.S., 33, 1905, 427 sq., sed cf. Dover • 21 ἀστοῖς
CG: αὐτοῖς ABEFMZ • 22 αὕτη ABMZ^F: αὐτὴ E: αὐτῇ C: αὕτῃ G (ut vid.).

[17]

ΘΟΥΚΥΚΙΔΟΥ

- ἦδ' ἡ ἄνοια, ὅς ἂν τοῖς ἰδίοις τέλεσι μὴ ἑαυτὸν μόνον, ἀλλὰ
 4 καὶ τὴν πόλιν ὠφελῇ. οὐδέ γε ἄδικον ἐφ' ἑαυτῷ μέγα φρο-
 νοῦντα μὴ ἴσον εἶναι, ἐπεὶ καὶ ὁ κακῶς πράσσων πρὸς
 οὐδένα τῆς ξυμφορᾶς ἰσομοιρεῖ· ἀλλ' ὥσπερ δυστυχοῦντες
 οὐ προσαγορευόμεθα, ἐν τῷ ὁμοίῳ τις ἀνεχέσθω καὶ ὑπὸ 5
 τῶν εὐπραγούντων ὑπερφρονούμενος, ἢ τὰ ἴσα νέμων τὰ
 5 ὁμοῖα ἀνταξιούτω. οἶδα δὲ τοὺς τοιούτους, καὶ ὅσοι ἔν
 τινος λαμπρότητι προέσχον, ἐν μὲν τῷ καθ' αὐτοὺς βίῳ
 λυπηροὺς ὄντας, τοῖς ὁμοίοις μὲν μάλιστα, ἔπειτα δὲ καὶ
 τοῖς ἄλλοις ξυνόντας, τῶν δὲ ἔπειτα ἀνθρώπων προσποίη- 10
 σίν τε ξυγγενείας τισὶ καὶ μὴ οὔσαν καταλιπόντας, καὶ ἥς
 ἂν ὥσι πατρίδος, ταύτη αὔχῃσιν ὥς οὐ περὶ ἄλλοτρίων
 οὐδ' ἁμαρτόντων, ἀλλ' ὥς περὶ σφετέρων τε καὶ καλὰ πρα-
 6 ξάντων. ὦν ἐγὼ ὀρεγόμενος καὶ διὰ ταῦτα τὰ ἴδια ἐπι-
 βοώμενος τὰ δημόσια σκοπεῖτε εἴ του χειρὸν μεταχειρίζω. 15
 Πελοποννήσου γὰρ τὰ δυνατώτατα ξυστήσας ἄνευ μεγά-
 λου ὑμῖν κινδύνου καὶ δαπάνης Λακεδαιμονίους ἐς μίαν
 ἡμέραν κατέστησα ἐν Μαντινείᾳ περὶ τῶν ἀπάντων ἀγωνί-
 σασθαι· ἐξ οὗ καὶ περιγενόμενοι τῇ μάχῃ οὐδέπω καὶ νῦν
 20 βεβαίως θαρσοῦσιν.
- 17 « Καὶ ταῦτα ἡ ἐμὴ νεότης καὶ ἄνοια παρὰ φύσιν δοκοῦ-
 σα εἶναι ἐς τὴν Πελοποννησίων δύναμιν λόγοις τε πρέ-
 πουσιν ὠμίλησε καὶ ὀργῇ πίστιν παρασχομένη ἔπεισεν.

22–23 καὶ λόγοις ὠμίλησα τρέπουσιν Antiatt. 110,3 (Bekk. An. I).

1 ἦδ' ἡ ἄνοια M, γρ. C³, schol. Φ: ἡ διάνοια ABCFGZ • 5 προσαγο-
 ρευόμεθα des. Z • 6 εὐπραγούντων ACEF(G)M: εὐπραγόντων B • 8 καὶ
 αὐτοὺς Powell, CQ, 28, 1934, 170: κατ' αὐτοὺς codd. • 9 λυπηροὺς ABCEGM:
 λυπηρῶς F^{ac} • 15 χειρὸν ABEFM: χείρῳ CG • 23 καὶ ὀργῇ ABEFM: καὶ
 γεοργῇ C (καὶ γε ὀργῇ C³): καὶ γε ὀργῆς G | παρασχομένη CGM: παρα-
 σχομένη ABEF.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Σ 16, 4 – 17, 5

καὶ νῦν μὴ πεφόβησθε αὐτήν, ἀλλ' ἕως ἐγὼ τε ἔτι ἀκμάζω
 μετ' αὐτῆς καὶ ὁ Νικίας εὐτυχῆς δοκεῖ εἶναι, ἀποχρήσασθε
 τῇ ἑκατέρου ἡμῶν ὠφελίᾳ. καὶ τὸν ἐς τὴν Σικελίαν πλοῦν 2
 μὴ μεταγιγνώσκετε ὡς ἐπὶ μεγάλην δύναμιν ἐσόμενον.
 5 ὄχλοις τε γὰρ ξυμμείκτοις πολυανδροῦσιν αἱ πόλεις καὶ
 ῥαδίας ἔχουσι τῶν πολιτῶν τὰς μεταβολὰς καὶ ἐπιδοχάς.
 καὶ οὐδεὶς δι' αὐτὸ ὡς περὶ οἰκείας πατρίδος οὔτε τὰ περὶ 3
 τὸ σῶμα ὅπλοις ἐξήρτυται οὔτε τὰ ἐν τῇ χώρᾳ νομίμοις
 κατασκευαῖς· ὁ τι δὲ ἕκαστος ἢ ἐκ τοῦ λέγων πείθειν οἶεται
 10 ἢ στασιάζων ἀπὸ τοῦ κοινοῦ λαβὼν ἄλλην γῆν, μὴ κατορ-
 θώσας, οἰκῆσιν, ταῦτα ἐτοιμάζεται. καὶ οὐκ εἰκὸς τὸν τοιοῦ- 4
 τον ὁμίλον οὔτε λόγου μιᾶ γνώμη ἀκροᾶσθαι οὔτε ἐς τὰ
 ἔργα κοινῶς τρέπεσθαι· ταχὺ δ' ἂν ὡς ἕκαστοι, εἴ τι καθ' ἡδο-
 νὴν λέγοιτο, προσχωροῖεν, ἄλλως τε καὶ εἰ στασιάζουσιν,
 15 ὥσπερ πυνθανόμεθα. καὶ μὴν οὐδ' ὀπλίζεται οὔτ' ἐκείνοις 5
 ὅσοι περ κομποῦνται, οὔτε οἱ ἄλλοι Ἕλληνες διεφάνησαν
 τοσοῦτοι ὄντες ὅσους ἕκαστοι σφᾶς αὐτοὺς ἡρίθμουν, ἀλλὰ

6 ῥαδίας - ἐπιδοχάς Thom. Mag. 163,16 (Ritschl) • 16 ὅσοι περ κομποῦνται id. 209,14.

1 πεφόβησθε Reiske, *Anim.* p. 55: πεφοβῆσθαι AB EFGM: πεφοβείσθαι C^{ac} | αὐτήν codd.: ταύτην H² • 2 ἀποχρήσασθε F⁴ Va²: ἀποχρήσασθαι M: ἀποχρήσεσθε AB EFG: ἀποχρήσεσθαι C • 4 μεταγι(γ)νώσκετε ABCEFM: μεταγι(γ)νώσκητε G^{ac}C³ • 5 post πόλεις add. τῆς Σικελίας E (ex schol.) • 6 ῥαδίας ABCEFG: ῥαδίως M | πολιτῶν E: πολιτειῶν ABCFGM, Thom. Mag., def. Masaracchia, *Helikon*, 17, 1977, 213 sqq. • 7 ὡς περὶ CG: ὥσπερ AB EFM | οἰκείας CEFGM: οἰκίας AB • 8 νομίμοις codd.: μονίμοις Doukas • 14 στασιάζουσιν ABCEFG: στασιάζοιεν M • 15-p. 20, 2 καὶ μὴν - ὀπλίσθη del. Classen, coll. V 68,1, audacius • 16 ὅσοι περ κομποῦνται AB EFGM, Thom. Mag.: ὅσοι περικομποῦνται C Ud P¹ • 17 ὅσους P³: ὅσοι codd.

[19]

ΘΟΥΚΥΚΙΔΟΥ

- μέγιστον δὴ αὐτοὺς ἐψευσμένη ἡ Ἑλλάς μόλις ἐν τῷδε τῷ
 6 πολέμῳ ἱκανῶς ὥπλίσθη. τά τε οὖν ἐκεῖ, ἐξ ὧν ἐγὼ ἀκοῇ
 αἰσθάνομαι, τοιαῦτα καὶ ἔτι εὐπορώτερα ἔσται (βαρβάρους
 {τε} γὰρ πολλοὺς ἔξομεν οἱ Συρακοσίων μίσει ξυνεπιθήσον-
 ται αὐτοῖς) καὶ τὰ ἐνθάδε οὐκ ἐπικωλύσει, ἣν ὑμεῖς ὀρθῶς 5
 7 βουλευήσθε. οἱ γὰρ πατέρες ἡμῶν τοὺς αὐτοὺς τούτους
 οὔσπερ νῦν φασὶ πολεμίους ὑπολιπόντας ἂν ἡμᾶς πλεῖν
 καὶ προσέτι τὸν Μῆδον ἐχθρὸν ἔχοντες τὴν ἀρχὴν ἐκτήσαντο,
 8 οὐκ ἄλλω τινὶ ἢ τῇ περιουσίᾳ τοῦ ναυτικοῦ ἰσχύοντες. καὶ
 νῦν οὔτε ἀνέλπιστοὶ πω μᾶλλον Πελοποννήσιοι ἐς ἡμᾶς 10
 ἐγένοντο, εἴ τε καὶ πάνυ ἔρρωνται, τὸ μὲν ἐς τὴν γῆν ἡμῶν
 ἐσβάλλειν, κἂν μὴ ἐκπλεύσωμεν, ἱκανοὶ εἰσι, τῷ δὲ ναυτικῷ
 οὐκ ἂν δύναιντο βλάπτειν· ὑπόλοιπον γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ἀντί-
 18 παλον ναυτικόν. ὥστε τί ἂν λέγοντες εἰκὸς ἢ αὐτοὶ ἀπο-
 κνοῖμεν ἢ πρὸς τοὺς ἐκεῖ συμμαχούς σκηπτόμενοι μὴ βοη- 15
 θοῖμεν; οἷς χρεῶν, ἐπειδὴ γε καὶ ξυνωμόσαμεν, ἐπαμύνειν,
 καὶ μὴ ἀντιτιθέναι ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνοι ἡμῖν. οὐ γὰρ ἵνα δεῦρο
 ἀντιβοηθῶσι προσεθέμεθα αὐτούς, ἀλλ' ἵνα τοῖς ἐκεῖ ἐχθροῖς
 2 ἡμῶν λυπηροὶ ὄντες δεῦρο κωλύωσιν αὐτοὺς ἐπιέναι. τὴν
 τε ἀρχὴν οὕτως ἐκτησάμεθα καὶ ἡμεῖς καὶ ὅσοι δὴ ἄλλοι 20
 ἦρξαν, παραγιγνόμενοι προθύμως τοῖς αἰεὶ ἢ βαρβάροις
 ἢ Ἑλλησιν ἐπικαλουμένοις, ἐπεὶ, εἴ γε ἡσυχάζοιμεν πάντως
 ἢ φυλοκρῖνοῖμεν οἷς χρεῶν βοηθεῖν, βραχὺ ἂν τι προσκτώ-

17–18 ἵνα - αὐτοὺς Thom. Mag. 308,20 (Ritschl) • 23 φυλοκρῖνεῖν Phryn.
Praep. soph. p.123,13 (de Borr.), Hesych. φ 1003 (Schmidt).

1 ἢ CEGM: om. ABF • 4 τε del. Haacke • 6 βουλευήσθε ABCF<G>M:
 βουλεύεσθε E • 7 ὑπολιπόντας CF<G>M (cf. c. 10,1): ὑπολείποντας ABE •
 12 ἐσβάλλειν codd.: ἐσβαλεῖν H² • 18 αὐτοὺς ABCEFG: αὐτοῖς M (corr.
 M¹) • 19 κωλύωσιν AB: κωλύουσιν CEFGM • 21 ἢ CEGM: om. ABF •
 22 ἡσυχάζοιμεν H²K¹ (coniecerat Hude): ἡσυχάζοιεν codd. | πάντως Hude:
 πάντες codd. • 23 φυλοκρῖνοῖμεν H²K¹ Pi³ (coniecerat Hude): φυλοκρῖνοιεν codd.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Σ 17, 5 – 18, 6

- μενοι αὐτῇ περὶ αὐτῆς ἂν ταύτης μᾶλλον κινδυνεύοιμεν. τὸν
 γὰρ προύχοντα οὐ μόνον ἐπιόντα τις ἀμύνεται, ἀλλὰ καὶ
 ὅπως μὴ ἔπεισι προκαταλαμβάνει. καὶ οὐκ ἔστιν ἡμῖν ταμιεύ- 3
 εσθαι ἐς ὅσον βουλόμεθα ἄρχειν, ἀλλ' ἀνάγκη, ἐπειδὴ περ ἐν
 5 τῷδε καθέσταμεν, τοῖς μὲν ἐπιβουλεύειν, τοὺς δὲ μὴ ἀνιέναι,
 διὰ τὸ ἀρχθῆναι ἂν ὑφ' ἐτέρων αὐτοῖς κίνδυνον εἶναι, εἰ
 μὴ αὐτοὶ ἄλλων ἄρχοιμεν. καὶ οὐκ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐπισκε-
 πτέον ὑμῖν τοῖς ἄλλοις τὸ ἥσυχον, εἰ μὴ καὶ τὰ ἐπιτηδεύ-
 ματα ἐς τὸ ὁμοῖον μεταλήψεσθε.
- 10 « Λογισάμενοι οὖν τάδε μᾶλλον αὐξήσιν, ἐπ' ἐκεῖνα 4
 ἦν ἴωμεν, ποιώμεθα τὸν πλοῦν, ἵνα Πελοποννησίων τε στορέ-
 σωμεν τὸ φρόνημα, εἰ δόξομεν ὑπεριδόντες τὴν ἐν τῷ πα-
 ρόντι ἥσυχίαν καὶ ἐπὶ Σικελίαν πλεῦσαι· καὶ ἅμα ἡ τῆς
 Ἑλλάδος τῶν ἐκεῖ προσγενομένων πάσης τῷ εἰκότι ἄρ-
 15 ξομεν, ἢ κακώσομεν γε Συρακοσίους, ἐν ᾧ καὶ αὐτοὶ καὶ 5
 οἱ ξύμμαχοι ὠφελήσομεθα. τὸ δὲ ἀσφαλές, καὶ μένειν, ἦν 5
 τι προχωρῇ, καὶ ἀπελθεῖν, αἱ νῆες παρέξουσιν· ναυκρά-
 τορες γὰρ ἐσόμεθα καὶ ξυμπάντων Σικελιωτῶν. καὶ μὴ 6
 ὑμᾶς ἡ Νικίου τῶν λόγων ἀπραγμοσύνη καὶ διάστασις τοῖς

12–13 ὑπεριδόντες - ἥσυχίαν Thom. Mag. 373,16 (Ritschl).

1 ἂν ταύτης CFGM: ἀντ' αὐτῆς (var. script.) ABE • 3 ὅπως μὴ P¹³
 (coniecerat Krüger): μὴ ὅπως codd. | προκαταλαμβάνει ABCFGM: προκατα-
 λαμβάνη E • 5 τοὺς ABCEFG: τοῖς M • 8 ὑμῖν ABCEFG: ἡμῖν M •
 11–12 στορέσωμεν ABCEGM: στερέσωμεν F • 12 post ὑπεριδόντες add. καὶ οὐκ
 ἀγαπήσαντες H² P¹³ (*non gaudentes* Valla) • 14–15 ἄρξομεν (ἀρξάμενον E) ἢ
 κακώσομεν codd.: ἄρξωμεν ἢ κακώσωμεν Classen, at cf. Dover • 16 ὠφελήσομεθα
 ABCEFG: ὠφελήθησομεθα M • 17 προχωρῇ Ud H² P¹³: προσχωρῇ vet. •
 17–18 ναυκράτορες Valckenaer: αὐτοκράτορες codd.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

- νέοις ἐς τοὺς πρεσβυτέρους ἀποτρέψη, τῷ δὲ εἰωθότι κόσ-
 μῳ, ὥσπερ καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἅμα νέοι γεραιτέροις βου-
 λεύοντες ἐς τάδε ἦσαν αὐτά, καὶ νῦν τῷ αὐτῷ τρόπῳ πει-
 ρᾶσθε προαγαγεῖν τὴν πόλιν, καὶ νομίσατε νεότητα μὲν
 καὶ γῆρας ἄνευ ἀλλήλων μηδὲν δύνασθαι, ὁμοῦ δὲ τό τε 5
 φαῦλον καὶ τὸ μέσον καὶ τὸ πάνυ ἀκριβὲς ἂν ξυγκραθὲν
 μάλιστ' ἂν ἰσχύειν, καὶ τὴν πόλιν, ἐὰν μὲν ἡσυχάζῃ, τρί-
 ψεσθαι τε αὐτὴν περὶ αὐτὴν ὥσπερ καὶ ἄλλο τι, καὶ πάντων
 τὴν ἐπιστήμην ἐγγηράσσεσθαι, ἀγωνιζομένην δὲ αἰεὶ προσ-
 λήψεσθαι τε τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸ ἀμύνεσθαι οὐ λόγῳ ἄλλ' 10
 7 ἔργῳ μᾶλλον ζύνηθες ἔξειν. παρὰπαν τε γιγνώσκω πόλιν
 μὴ ἀπράγμονα τάχιστ' ἂν μοι δοκεῖν ἀπραγμοσύνης μετα-
 βολῇ διαφθαρήναι, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀσφαλέστατα τού-
 τους οἰκεῖν οἳ ἂν τοῖς παροῦσιν ἦθεσι καὶ νόμοις, ἦν καὶ
 χεῖρῳ ἦ, ἥκιστα διαφόρως πολιτεύωσιν. » 15
- 19 Τοιαῦτα μὲν ὁ Ἀλκιβιάδης εἶπεν· οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἀκού-
 σαντες ἐκείνου τε καὶ τῶν Ἑγεσταίων καὶ Λεοντίνων φυγά-
 δων, οἳ παρελθόντες ἐδέοντό τε καὶ τῶν ὀρκίων ὑπομιμνή-
 σκοντες ἰκέτευον βοηθῆσαι σφίσι, πολλῶ μᾶλλον ἢ πρότε-
 2 ρον ὥρμηντο στρατεύειν. καὶ ὁ Νικίας γνοὺς ὅτι ἀπὸ μὲν 20

15 διαφόρως Antiatt. 89,1 (Bekk. An. I).

1 ἀποτρέψη H² (coniecerať Poppo): ἀποστρέψη codd. • 2 ὥσπερ codd.:
 ὥπερ H² (coniecerať Richards, CQ, 8, 1914, 77) • 4 προαγαγεῖν ABCEFGM:
 προσαγαγεῖν C • 7 ἐὰν Krüger: ἂν ACEF⟨G⟩M: ἄς B | ἡσυχάζῃ codd.
 (cf. Ros p. 420): ἡσυχάσῃ H² • 8 αὐτὴν edd.: ἐαυτὴν H²: αὐτὴν EM: αὐτὴν
 ABCF[G] • 9 ἐγγηράσσεσθαι ABCF⟨G⟩M: ἐν γήρᾳ εσεσθαι E • 12 δοκεῖν
 ABCEFG: δοκῇ M • 13–14 τούτους ABCEFG: τούτοις M.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Σ 18, 6 – 21, 1

τῶν αὐτῶν λόγων οὐκ ἂν ἔτι ἀποτρέψειε, παρασκευῆς δὲ πλήθει, εἰ πολλὴν ἐπιτάξειε, τάχ' ἂν μεταστήσειεν αὐτούς, παρελθὼν αὐτοῖς αὖθις ἔλεγε τοιάδε.

« Ἐπειδὴ πάντως ὁρῶ ὑμᾶς, ὦ Ἀθηναῖοι, ὠρμημένους **20**
 5 στρατεύειν, ξυνενέγκοι μὲν ταῦτα ὡς βουλόμεθα, ἐπὶ δὲ
 τῷ παρόντι ἃ γινώσκω σημανῶ. ἐπὶ γὰρ πόλεις, ὡς ἐγὼ **2**
 ἀκοῇ αἰσθάνομαι, μέλλομεν ἵεναι μεγάλας καὶ οὐθ' ὑπηκόους
 ἀλλήλων οὔτε δεομένας μεταβολῆς, ἥ ἂν ἐκ βιαίου τις δου-
 λείας ἄσμενος ἐς ῥάω μετὰστασιν χωροίη, οὐδ' ἂν τὴν
 10 ἀρχὴν τὴν ἡμετέραν εἰκότως ἄντ' ἐλευθερίας προσδεξομέ-
 νας, τό τε πλῆθος, ὡς ἐν μιᾷ νήσῳ, πολλὰς τὰς Ἑλληνίδας.
 πλὴν γὰρ Νάξου καὶ Κατάνης, ὧς ἐλπίζω ἡμῖν κατὰ τὸ **3**
 Λεοντίνων ξυγγενὲς προσέσεσθαι, ἄλλαι εἰσὶν ἑπτὰ, καὶ
 παρεσκευασμένοι τοῖς πᾶσιν ὁμοιοτρόπως μάλιστα τῇ
 15 ἡμετέρῃ δυνάμει, καὶ οὐχ ἥκιστα ἐπὶ ἃς μᾶλλον πλέομεν,
 Σελινοῦς καὶ Συράκουσαι. πολλοὶ μὲν γὰρ ὀπλῖται ἔννεισι **4**
 καὶ τοξόται καὶ ἀκοστισταί, πολλὰ δὲ τριήρεις καὶ ὄχλος
 ὁ πληρώσων αὐτάς. χρήματά τ' ἔχουσι τὰ μὲν ἴδια, τὰ
 δὲ καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐστὶ Σελινουντίοις, Συρακοσίοις δὲ καὶ
 20 ἀπὸ βαρβάρων τινῶν ἀπαρχὴ φέρεται· ὧ δὲ μάλιστα ἡμῶν
 προύχουσιν, ἵππους τε πολλοὺς κέκτηνται καὶ σίτω οἰκείῳ
 καὶ οὐκ ἐπακτῷ χρῶνται.

« Πρὸς οὖν τοιαύτην δύνάμιν οὐ ναυτικῆς καὶ φαύλου **21**
 στρατιᾶς μόνον δεῖ, ἀλλὰ καὶ πεζὸν πολὺν συμπλεῖν, εἴπερ

4 post πάντως add. αὖθις G • 5 ξυνενέγκοι μὲν FG: ξυνενέγκοιμεν
 ABCEM | βουλόμεθα CGM: βουλευόμεθα ABEF^{ac} • 10–11 προσδεξομένας
 CEG^{ac}M: προσδεξαμένας ABF^{ac}, edd., sed cf. Alberti, *A & R*, N.S., 25, 1980,
 22 • 11 τε ABCEFG: γε M • 14 παρεσκευασμένοι ABEF: παρασκευασμένοι
 CGM • 16 μὲν ABEFM: om. CG • 18 ante ἴδια add. καὶ H² • 20 ἀπαρχὴ
 Nf² P1³: ἀπαρχῆς ABCEFM: ἀπ' ἀρχῆς G J Ud, Haacke, sed cf. Dover |
 φέρεται codd.: ἐσφάρεται P1³, nonn. edd., at cf. Duker.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ

- βουλόμεθα ἄξιον τῆς διανοίας δρᾶν καὶ μὴ ὑπὸ ἱππέων
πολλῶν εἵργεσθαι τῆς γῆς, ἄλλως τε καὶ ἦν ξυστῶσιν αἱ
πόλεις φοβηθεῖσαι καὶ μὴ ἀντιπαράσχωσιν ἡμῖν φίλοι τινὲς
2 γενόμενοι ἄλλοι ἢ Ἐγεσταῖοι ᾧ ἀμυνούμεθα ἱππικόν (αἰ-
σχρὸν δὲ βιασθέντας ἀπελθεῖν ἢ ὕστερον ἐπιμεταπέμπεσθαι, 5
τὸ πρῶτον ἀσκέπτως βουλευσαμένους)· αὐτόθεν δὲ παρα-
σκευῇ ἀξιόχρεω ἐπιέναι, γνόντας ὅτι πολὺ τε ἀπὸ τῆς ἡμετέ-
ρας αὐτῶν μέλλομεν πλεῖν καὶ οὐκ ἐν τῷ ὁμοίῳ στρατευ-
σόμενοι καὶ ὅτε ἐν τοῖς τῇδε ὑπηκόοις ζύμμαχοι ἦλθετε ἐπὶ
τινα, ὅθεν ῥάδιαι αἱ κομιδαὶ ἐκ τῆς φιλίας ὧν προσέδει, 10
ἀλλ' ἐς ἄλλοτρίαν πᾶσαν ἀπαρτήσοντες, ἐξ ἧς μηνῶν οὐδὲ
22 τεσσάρων τῶν χειμερινῶν ἄγγελον ῥάδιον ἐλθεῖν. ὀπλίτας
τε οὖν πολλοὺς μοι δοκεῖ χρῆναι ἡμᾶς ἄγειν καὶ ἡμῶν αὐτῶν
καὶ τῶν ζυμμάχων, τῶν τε ὑπηκόων καὶ ἦν τινα ἐκ Πελο-
ποννήσου δυνώμεθα ἢ πείσαι ἢ μισθῷ προσαγαγέσθαι, καὶ 15
τοξότας πολλοὺς καὶ σφενδονήτας, ὅπως πρὸς τὸ ἐκείνων
ἱππικὸν ἀντέχωσι, ναυσί τε καὶ πολὺ περιεῖναι, ἵνα καὶ τὰ
ἐπιτήδεια ῥᾶον ἐσκομιζώμεθα, τὸν δὲ καὶ αὐτόθεν σῖτον ἐν
ὀλκάσι, πυροὺς καὶ πεφρυγμένους κριθάς, ἄγειν καὶ σιτοποιούς
ἐκ τῶν μυλώνων πρὸς μέρος ἡναγκασμένους ἐμμίσθους, ἵνα, 20
ἦν που ὑπὸ ἀπλοίας ἀπολαμβανώμεθα, ἔχη ἡ στρατιὰ τὰ

1 post ἄξιον add. τι Ud Pl¹ • 2 καὶ ἦν H² (κἂν coniecerat Herwerden): καὶ εἰ codd. • 4 ἄλλοι ἢ codd.: ἀλλ' ἢ H² • 6 post δὲ add. δεῖ Herwerden • 8–9 στρατευσόμενοι C<G>: στρατευσάμενοι ABEFM • 9 ὅτε Fr. Portus: οὐκ codd. • 10 τῆς codd.: γῆς Richards, CQ, 8, 1914, 77, nulla necessitate • 11 ἀπαρτήσοντες CE<G>M: ἀπαρτήσαντες ABF^{ac}, cf. schol. Φ • 16 σφενδο- νήτας ABCFGM: σφενδονιστάς E • 18 τὸν codd.: τὸ Weidgen, RhM, 76, 1927, 370, sed cf. Dover • 20 μυλώνων CEFGM: om. A^{ac}B • 21 ἔχη ABCFEG: ἔχει M.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Σ 21, 1 – 24, 1

- ἐπιτήδεια (πολλή γὰρ οὔσα οὐ πάσης ἔσται πόλεως ὑποδέ-
 ξασθαι), τά τε ἄλλα ὅσον δυνατὸν ἐτοιμάσασθαι, καὶ μὴ
 ἐπὶ ἑτέροις γίγνεσθαι, μάλιστα δὲ χρήματα αὐτόθεν ὥς
 πλεῖστα ἔχειν. τὰ δὲ παρ' Ἑγεσταίων, ἃ λέγεται ἐκεῖ ἐτοῖμα,
 5 νομίζατε καὶ λόγῳ ἂν μάλιστα ἐτοῖμα εἶναι. ἦν γὰρ αὐτοὶ **23**
 ἔλθωμεν ἐνθένδε μὴ ἀντίπαλον μόνον παρασκευασάμενοι,
 πλὴν γε πρὸς τὸ μάχιμον αὐτῶν, τὸ ὀπλιτικόν, ἀλλὰ καὶ
 ὑπερβάλλοντες τοῖς πᾶσι, μόλις οὕτως οἰοί τε ἐσόμεθα τῶν
 μὲν κρατεῖν, τὰ δὲ καὶ διασῶσαι. πόλιν τε νομίσαι χρή ἐν **2**
 10 ἄλλοφύλοις καὶ πολεμίοις οἰκιοῦντας ἰέναι, οὓς πρέπει τῇ
 πρώτῃ ἡμέρᾳ ἣ ἂν κατὰσχωσιν εὐθύς κρατεῖν τῆς γῆς, ἣ
 εἰδέναι ὅτι, ἦν σφάλλωνται, πάντα πολέμια ἔξουσιν. ὅπερ **3**
 ἐγὼ φοβούμενος, καὶ εἰδὼς πολλὰ μὲν ἡμᾶς δέον εὖ βουλευ-
 σασθαι, ἔτι δὲ πλείω εὐτυχῆσαι (χαλεπὸν δὲ ἀνθρώπους
 15 ὄντας), ὅτι ἐλάχιστα τῇ τύχῃ παραδοὺς ἑμαυτὸν βούλομαι
 ἐκπλεῖν, παρασκευῇ δὲ ἀπὸ τῶν εἰκότων ἀσφαλῆς ἐκπλεῦσαι.
 ταῦτα γὰρ τῇ τε ξυμπάσῃ πόλει βεβαιότατα ἡγοῦμαι καὶ **4**
 ἡμῖν τοῖς στρατευομένοις σωτήρια. εἰ δέ τῳ ἄλλως δοκεῖ,
 παρήμι αὐτῷ τὴν ἀρχήν. »
 20 Ὁ μὲν Νικίας τοσαῦτα εἶπε νομίζων τοὺς Ἀθηναίους **24**
 τῷ πλήθει τῶν πραγμάτων ἣ ἀποτρέψειν ἢ, εἰ ἀναγκάζοιτο
 στρατεῦεσθαι, μάλιστ' ἂν οὕτως ἀσφαλῶς ἐκπλεῦσαι.

6 ἀντίπαλον Ael. Dion. α 149 (Erbse), cf. Hesych. α 5449 (Latte).

7 πλὴν codd.: πλεῖν Vd¹, γρ. H², Romilly, at cf. Dover • 10 οἰκιοῦντας F × Cn¹: οἰκειοῦντας codd. • 12 σφάλλωνται codd.: σφάλωνται G² • 13 εὖ CEGM: om. ABF • 16 παρασκευῇ EG: παρασκευη F^{ac}: παρασκευη ABCM | ἐκπλεῦσαι del. Dobree, Adv. p. 66, nulla necessitate • 18 στρατευομένοις ABCFM: στρατεομένοις EG • 19 παρήμι ABEFGM: πάρημι C (corr. C³) • 21 εἰ CGM: om. ABEF • 22 μάλιστ' ἂν Bekker: μάλιστα codd., def. Classen ad II 3,2 | ἐκπλεῦσαι codd.: ἐκπλεύσειν G¹.

ΘΟΥΚΥΚΙΔΟΥ

- 2 οἱ δὲ τὸ μὲν ἐπιθυμοῦν τοῦ πλοῦ οὐκ ἐξηρέθησαν ὑπὸ τοῦ
ὀχλώδους τῆς παρασκευῆς, πολὺ δὲ μᾶλλον ὥρμηντο, καὶ
3 τοῦναντίον περιέστη αὐτῶ· εὖ τε γὰρ παραινέσαι ἔδοξε
καὶ ἀσφάλεια νῦν δὴ καὶ πολλὰ ἔσεσθαι. καὶ ἔρως ἐνέπεσε
τοῖς πᾶσιν ὁμοίως ἐκπλεῦσαι· τοῖς μὲν γὰρ πρεσβυτέροις 5
ὥς ἢ καταστρεψομένοις ἐφ’ ἃ ἔπλεον ἢ οὐδὲν ἂν σφαλεῖσαν
μεγάλην δύναμιν, τοῖς δ’ ἐν τῇ ἡλικίᾳ τῆς τε ἀπούσης πόθῳ
ὄψεως καὶ θεωρίας, καὶ εὐέλπιδες ὄντες σωθήσεσθαι, ὁ δὲ
πολὺς ὄμιλος καὶ στρατιώτης ἐν τε τῷ παρόντι ἀργύριον
οἴσιν καὶ προσκτήσασθαι δύναμιν ὅθεν αἰδίων μισθοφορὰν 10
4 ὑπάρξιν. ὥστε διὰ τὴν ἄγαν τῶν πλεόνων ἐπιθυμίαν, εἴ
τω ἄρα καὶ μὴ ἤρεσκε, δεδιὼς μὴ ἀντιχειροτονῶν κακόνους
25 δόξειεν εἶναι τῇ πόλει ἡσυχίαν ἦγεν. καὶ τέλος παρελθὼν
τις τῶν Ἀθηναίων καὶ παρακαλέσας τὸν Νικίαν οὐκ ἔφη
χρῆναι προφασίζεσθαι οὐδὲ διαμέλλειν, ἀλλ’ ἐναντίον ἀπάν- 15
των ἤδη λέγειν ἦντινα αὐτῷ παρασκευὴν Ἀθηναῖοι ψηφί-
2 σωνται. ὁ δὲ ἄκων μὲν εἶπεν ὅτι καὶ μετὰ τῶν ξυναρχόντων
καθ’ ἡσυχίαν μᾶλλον βουλεύσοιτο, ὅσα μέντοι ἤδη δοκεῖν

1–2 οἱ δὲ - παρασκευῆς Dion. Hal. *De Thuc. propr.* 799 (c. 10,1 Aujac) •
15 διαμέλλει Hesych. δ 1152 (Latte) = Synag.: Bachm. An. I 195,9, Phot.
δ 381 (Theod.), Su. δ 650 (Adler).

1 ἐξηρέθησαν codd.: ἀφηρέθησαν Dion. Hal. • 3 γὰρ om. B • 4 δὴ
CGM: δὲ AB EF • 7 τοῖς CG: τοὺς AB EFM • 9 καὶ del. Dobree, *Adv.*
p. 66, nulla necessitate • 10 προσκτήσασθαι ABCEFM (cf. Ros p. 355):
προσκτήσεσθαι G^{ac} (ut vid.) • 15 ἐναντίον AB EFGM: ἐναντίων C^{ac} •
16–17 ψηφίσωνται CG: ψηφίσονται AB EFM • 17 post εἶπε(ν) add. δ’
Krüger, nulla necessitate | καὶ om. M.

ΙΣΤΟΡΙΩΝ Σ 24, 2 – 27, 2

αὐτῷ, τριήρεσι μὲν οὐκ ἔλασσον ἢ ἑκατὸν πλευστέα εἶναι
αὐτῶν Ἀθηναίων, ὧν ἔσεσθαι ὀπλιταγωγούς ὅσαι ἂν
δοκῶσι, καὶ ἄλλας ἐκ τῶν συμμάχων μεταπεμπτέας εἶναι,
ὀπλίταις δὲ τοῖς ξύμπασιν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων
5 πεντακισχιλίων μὲν οὐκ ἐλάσσοσιν, ἣν δέ τι δύνωνται, καὶ
πλέοσιν· τὴν δὲ ἄλλην παρασκευὴν ὡς κατὰ λόγον, καὶ
τοξοτῶν τῶν αὐτόθεν καὶ ἐκ Κρήτης καὶ σφενδονητῶν, καὶ
ἣν τι ἄλλο πρέπον δοκῇ εἶναι, ἐτοιμασάμενοι ἄξιον. ἀκού- 26
σαντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο εὐθύς αὐτοκράτορας εἶναι
10 καὶ περὶ στρατιᾶς πλήθους καὶ περὶ τοῦ παντὸς πλοῦ τοὺς
στρατηγοὺς πράσσειν ἢ ἂν αὐτοῖς δοκῇ ἄριστα εἶναι Ἀθη-
ναίοις. καὶ μετὰ ταῦτα ἡ παρασκευὴ ἐγίγνετο, καὶ ἔς τε τοὺς 2
συμμάχους ἔπεμπον καὶ αὐτόθεν καταλόγους ἐποιοῦντο. ἄρτι
δ' ἀνειλήφει ἡ πόλις ἑαυτὴν ἀπὸ τῆς νόσου καὶ τοῦ ξυνε-
15 χοῦς πολέμου ἔς τε ἡλικίας πλήθους ἐπιγεγενημένης καὶ ἔς
χρημάτων ἄθροισιν διὰ τὴν ἐκεχειρίαν, ὥστε ῥᾶον πάντα
ἐπορίζετο. καὶ οἱ μὲν ἐν παρασκευῇ ἦσαν.

Ἐν δὲ τούτῳ, ὅσοι Ἑρμαῖ ἦσαν λίθινοι ἐν τῇ πόλει τῇ 27
Ἀθηναίων (εἰσὶ δὲ κατὰ τὸ ἐπιχώριον, ἡ τετράγωνος
20 ἐργασία, πολλοὶ καὶ ἐν ἰδίοις προθύροις καὶ ἐν ἱεροῖς), μιᾶ
νυκτὶ οἱ πλεῖστοι περιεκόπησαν τὰ πρόσωπα. καὶ τοὺς 2
δράσαντας ἦδει οὐδεὶς, ἀλλὰ μεγάλοις μηνύτροις δημοσίᾳ

18–20 Ἑρμοὶ – ἱεροῖς Su. ε 3051 (Adler) • 19–20 ἡ τετράγωνος ἐργασία Hesych. η 939 (Latte) • 22–p. 28, 1 μεγάλοις – ἐζητοῦντο Thom. Mag. 243,1 (Ritschl).

1 ἢ om. E • 2 Ἀθηναίων ὧν H² (coniecerať Krüger): δ' Ἀθηναίων codd. • 5–6 ἣν – πλέοσιν om. C (homoeoteleuti causa) • 7 pr. καὶ om. M • 9 αὐτοκράτορας ACEFGM: αὐτοκράτορες B • 10 τοὺς E^x: τοῦ τοὺς vel sim. codd. • 11 δοκῇ AEFG, in ras. B¹C¹: δοκεῖ M • 18 alt. τῇ ABCEFG: τῶν M • 19–20 ἡ τετράγωνος ἐργασία del. Bauer, at cf. Hesych. (de schol. P vide Dover, CR, N.S., 5, 1955, 134 sqq.).

[27]

Veřejná sféra jako nedokončený projekt? Poznámky k proměnám veřejné komunikace ve věku digitálních platforem

Václav Štětka

Veřejná sféra jako nedokončený projekt? Poznámky k proměnám veřejné komunikace ve věku digitálních platforem

XXX. Letní škola klasických studií: *Veřejná řeč, přesvědčování a pravda od antiky k internetu*

Dr. Václav Štětka, Loughborough University

Když v září roku 1980 přebíral Jürgen Habermas od města Frankfurtu nad Mohanem Adornovu cenu, pronesl při té příležitosti přednášku s názvem „Moderne – ein unvollendetes Projekt“, jejíž text (publikovaný v podobě eseje v knize *Kleine Politische Schriften*, 1981, anglicky 1997) se navzdory svému nevelkému rozsahu zařadil mezi klíčová díla tohoto nejvýznamnějšího žijícího německého filozofa. Proti rostoucí kritice modernity, ať již ze strany postmodernistů či neokonzervativců, v něm Habermas formuluje teze na obranu jejích ideových východisek, svázaných s dědictvím evropského osvícenství. Pro Habermase je (z osvícenství zrozená) modernita „nedokončený projekt“, který je zapotřebí nikoli odvrhnout, ale naopak ještě více rozvinout – radikalizovat – jeho emancipační, progresivní potenciál, potlačený kolonizací žitého světa (*Lebenswelt*) ze strany systému.

Koncepci modernity jako nedokončeného projektu Habermas následně rozvíjel v dalších textech, včetně svého opus magnum, *Teorie komunikativního jednání* (1981). Domnívám se ale, že metafora nedokončenosti, kterou Habermas používá k rehabilitaci utopické vize modernity, může být inspirací také pro opětovné promýšlení jeho staršího díla, konkrétně jeho habilitační práce *Strukturální proměna veřejnosti* (*Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1962), která se – zejména po svém překladu do angličtiny v roce 1989 – zařadila k nejzásadnějším textům 20. století v oblasti filozofie a sociologie veřejné sféry. Habermas popisuje veřejnou sféru jako „oblast sociálního života, ve které je vytvářeno veřejné mínění“; k jejím hlavním znakům – a normativním předpokladům procesu deliberace, jenž toto veřejné mínění produkuje – patří formální otevřenost a rovnost (možnost participace nezávisle na statusu) a schopnost kritického, „veřejného“ užívání rozumu, který je jediným vodítkem pro posuzování argumentů a dosahování konsensu. Veřejná sféra se podle Habermase etablovala v západní

Evropě v 17.-18.století díky rozmachu raně moderních institucí, jakými byly literární salóny, kavárny, ale také – a především – první noviny a časopisy. Doba, po kterou tisk plnil funkci nástroje emancipované buržoazní veřejnosti, byla ale podle Habermase historicky omezená, a začala se vytrácet v průběhu 19.století s nástupem éry komercializace a masového tisku, která upozadila kriticko-racionální roli žurnalistiky jako prostředku formování veřejného mínění a proměnila média v tržní organizaci, v prostředek dosahování zisku. Tento vývoj dále zrychlil příchod audiovizuálních médií, která podle Habermase z důvodu své závislosti na trhu (zejména v USA) a na státu (v Evropě) nejenže nepřevzala původní roli tisku jako autonomního nositele veřejného mínění, ale dokonala přeměnu veřejnosti zpět do její „refeudalizované“ podoby, ve které je reprezentace veřejnosti pouze simulovaná a veřejné mínění je uměle vytvářeno prostřednictvím technik reklamního průmyslu a public relations.

Navzdory tomu, že *Strukturální proměna veřejnosti* byla psaná primárně jako historicko-sociologická analýza, Habermasův popis raně buržoazní veřejné sféry (která byla, jak uvádí řada kritiků, v mnoha ohledech značně idealizovaná), si vybudoval značnou přitažlivost jako nadčasový, normativní model, jehož akademická popularita výrazně narostla zejména po nástupu internetu. Postupné rozšiřování online médií v 90.letech 20.století se neslo ve znamení dominance techno-optimistického diskurzu, jehož podstatnou součástí byla vize digitální veřejné sféry – virtuálního kyberprostoru, prezentovaného řadou autorů s ohledem na klíčové afordance online technologií na přelomu 21.století – zejména (přinejmenším teoretická) univerzálnost přístupu či anonymita komunikátorů (a tedy faktická eliminace sociálního statusu, jakož i bariér a eventuálních rizik spojených s vyslovením veřejného názoru) – coby potenciální ztělesnění Habermasova normativního modelu. Kavárny a literární salóny nahradily virtuální chaty a diskusní fóra, tištěná periodika z období „literární žurnalistiky“ našla svůj online protějšek v podobě soukromých blogů „občanských novinářů“. Narůstající fragmentarizace internetu, viditelná již v první dekádě jeho existence, sice komplikuje vizi jednotné veřejné sféry, na druhou stranu bezbariérový charakter síťových médií ve spojení s globalizací umožnil vyvázání veřejnosti z prostoru národního státu a její extenzi potenciálně na celou planetu.

Na pozadí historického vývoje komunikačních technologií moje přednáška rozvíjí argument, podle kterého je rozmach sociálních sítí ve druhém desetiletí

21. století doprovázen transformací této digitální veřejné sféry („veřejné sféry 2.0“), která – analogicky jako v případě buržoazní, liberální veřejné sféry druhé poloviny 19. století, která byla podle Habermase kolonizovaná tržním kapitalismem i stále více intervencionistickým státem – ztrácí svůj původní emancipační a demokratizační potenciál, a v řadě ohledů se dostává do přímého rozporu s normativními předpoklady pro její fungování. Veřejná komunikace je do značné privatizována oligopolem globálních technologických korporací, jejichž imperativem (a řídicím mechanismem pro nastavení algoritmů jednotlivých digitálních platforem) je maximalizace příjmů od zadavatelů reklamy, nikoli snaha vybudovat a rozvíjet otevřený veřejný prostor naplňující komunikační potřeby demokratické společnosti. Narůstající tlaky ze strany států na regulaci obsahu síťové komunikace – jakkoli z velké části motivované mnoha negativními jevy provázejícími fungování platforem, jako je například šíření dezinformací a nenávistného obsahu – pak s sebou nese zvýšené riziko politického zneužití a cenzury, zejména v případě zemí s nedostatečně rozvinutou (či momentálně slabnoucí) demokratickou kulturou. Je tak zřejmé, že technooptimistická vize z 90. let, podle které přinesou nová média revitalizaci habermasovského ideálu veřejné sféry, se (navzdory některým dílčím úspěchům a inspirativním inovacím) nenaplnila; tento ideál tak zůstává, podobně jako osvícenská modernita, „nedokončeným projektem“.

Přednáška bude podrobněji rozebírat některé konkrétní aspekty této proměny a rozpory mezi současným charakterem komunikace na sociálních sítích a očekáváními, která byla v souvislosti s potenciálem síťové komunikace v raných dobách internetu formulována. Důraz bude přitom kladen také na následující otázky a témata:

- Lze na sociálních sítích ještě rozlišit „soukromou“ a „veřejnou“ komunikaci? (srv. Habermasova definice veřejné sféry jako „sféry *soukromých* osob shromážděných v publiku“)
- Ambivalence anonymity a autenticity ve vztahu k normativním předpokladům existence veřejné sféry a demokratické diskuse.
- Je možné digitální platformy reformovat, aby jejich fungování lépe odpovídalo očekáváním spojeným s Habermasovým modelem veřejné sféry?

- Nakolik je původní Habermasův model v podmínkách radikálně odlišného informačního prostředí třetí dekády 21.století reálně životaschopný – a nakolik by měl být reformován spíše samotný koncept veřejné sféry (a očekávání s ním spojená) než digitální platformy?

Rétorika v pozdní antice – učený Říman a romanizovaný „barbar“.

Jarmila Bednaříková

Rétorika v pozdní antice – učený Říman a romanizovaný „barbar“.

Pozdně antické období na západě římské říše je dobou, v níž se projevuje nejen značná „barbarizace“ armády a správy, ale kde se setkáme též s prvními pozoruhodnými projevy romanizace „barbarů“, a to nejenom v oblasti jazyka nebo práva, ale i kultury, např. poezie a řečnictví.

Vybraní autoři, **Sidonius Apollinaris** a **Flavius Merobaudes**, nás seznámí s druhem veřejné politické propagandy, k níž sloužily panegyriky. Nejde přitom o panegyriky zařazené do Baehrensovy známé edice *XII panegyrici Latini*, ani o ty, které byly přeloženy do češtiny ve svazku antické knihovny, nazvaném *Synové slávy – oběti iluzí*. Uvedený český název jako by velmi zpochybňoval historickou hodnotu chvalořečí. Pokusíme se zjistit, jak dalece mohou být věrohodným historickým pramenem panegyriky těchto dvou skutečně rozdílných autorů. Typického pozdně římského učence a křesťanského biskupa 5. stol., žijícího v galském Arvernu, dnešním Clermontu, Sidonia Apollinaria, od něhož se nám kromě básnických panegyriků zachovalo také množství zajímavých dopisů. Dále pak vojenského velitel franského původu a básníka, jemuž bylo za jeho literární dílo vztyčena socha, Flavia Merobauda. Kromě dvou panegyriků, zachovaných zčásti fragmentárně, se nám od něj dohovaly i některé drobnější příležitostné básně.

Jaké historické skutečnosti a jaké rysy lze v panegyricích těchto autorů sledovat?

1) Pravdu o vojenských i lidských kvalitách vojevůdce Aëtia, o pověsti muže, kterého hlavně historik E. Stein považoval spíše za rozkladný element pozdní antiky než za člověka, o němž Prosper Tiro tvrdí, že právě s jeho smrtí západorímská říše upadla a do kronikářovy doby (6. stol.) se ještě nevzpamatovala. Merobaudes píše za Aëtiova života a může jít o zjevnou politickou propagandu této osobnosti. Sidonius píše své panegyriky na císaře Avita a Maioriana po Aëtiově smrti a v obou se o něm zmiňuje; opět může jít sice o politickou propagandu, nyní však spíše určitých idejí. Slova panegyriků porovnáme s pasážemi z jiných autorů: Cassiodora Senatora a Renata Profutura Frigerida, (líčení Aëtia u druhého z nich) je dochováno u Gregoria Turonského.

2) Typické prvky pozdně antického řečnictví, jak se projevují v díle galského Římana a křesťana, stejně tak jako v pracích romanizovaného a christianizovaného barbara.

- 3) Pravdivý či jen slavnostní a propagandistický portrét císařů Avita a Maioriana, posledních opravdu schopných antických císařů na Západě.
- 4) Prostředky, jimiž jsou posluchači přesvědčováni o kontroverzních tvrzeních.
- 5) Odpověď na otázku, zda a za jakých okolností existovala v pozdní antice svoboda slova (zde i s využitím krátkého textu zákona Theodosia Velikého *Si quis imperatori maledixerit*).

Vybrané pasáže z uvedených pramenů budou posluchačům Letní školy klasických studií poskytnuty předem.

Ukázky pro základní představu:

Sidonius Apollinaris, Panegyrik na císaře Avita

tandem nutanti sedit sententia celsum
 exorare virum, collectisque omnibus una
 principibus coram supplex sic talibus infit:
 "orbis, Avite, salus, cui non nova gloria nunc est,
 quod rogat Aetius; voluisti, et non nocet hostis;
 vis: prodest. inclusa tenes tot milia nutu,
 et populis Geticis sola est tua gratia limes;
 infensi semper nobis pacem tibi praestant.
 victrices, i, prome aquilas; fac, optime, Chunos,
 quorum forte prior fuga nos concusserat olim,
 bis victos prodesse mihi." sic fatur, et ille
 pollicitus votum fecit spem. protinus inde
 avolat et famulas in proelia concitat iras.

am prope fata tui bis senas vulturis alas
 complebant (scis namque tuos, scis, Roma, labores):
 Aetium Placidus mactavit semivir amens.
 vixque tuo impositum capiti diadema, Petroni:
 ilico barbaries, nec non sibi capta videri
 Roma Getis tellusque suo cessura furori.

Merobaudes, zlomek Panegyriku I

Danuvii cum pace redit Tanainque furore
 exuit et nigro candentes aethere terras
 Marte suo caruisse iubet; dedit otia ferro
 Caucasus et saevi condemnant proelia reges.

Tentýž, Panegyrik II

addidit hiberni famulantia foedera Rhenus
 orbis et Hesperiiis flecti contentus habenis
 gaudet ab alterna Thybrin sibi crescere ripa.
 lustrat Aremoricos iam mitior incola saltus,
 perdidit et mores tellus adsuetaque saevo
 crimine quaesitas silvis celare rapinas
 discit inexpertis Cererem committere campis
 Caesareoque diu manus obluctata labori
 sustinet acceptas nostro sub consule leges
 et quamvis Geticis sulcum confundat aratris
 barbara vicinae refugit consortia gentis.

hinc quoque, Tyrrhenis qua fluctibus ima resultat
 Gallia et arii conscendens ardua montis
 limite nimbo terrarum perstringit Hiberas,
 nil nostri iam iuris erat. sed belliger ultor
 captivum reseravit iter clausasque recepit
 expulso praedone vias populosque relictis
 urbibus et sociis confinia reddidit arvis.
 undique iam Scythicis erepta furoribus hostem

<...> - <...>

insessor Libyes quamvis fatalibus armis
 ausus Elissaei solium rescindere regni
 milibus Arctois Tyrias compleverat arces.
 nunc hostem exutus pactis prioribus arsit
 Romanam vincere fidem Latiosque parentes
 adnumerare sibi sociamque intexere prolem.

sic tranquilla togae recipit dum praemia ductor
 pacatamque iubet lituos nescire curulem,
 ipsa triumphales habitus mirantia passim
 bella dedere locum. Scythici iuvat axe subacto
 cardinis arcanis lustrare securibus urbem.
 ipse pater Mavors, Latii fatalis origo,
 festa ducis socii trucibus non inpedi armis:
 tela dei currusque silent vacuique iugales

pabula Rhiphaeis retegunt abstrusa pruinis.
 exarmat Bellona comas galeamque remittens
 pulvereum glauca crinem praecingit oliva
 cristatamque docet foliis mansuescere frontem.
 hanc tot bella tibi requiem, Romane, dederunt:
 Pax armis accita venit, Victoria semper
 ductoris sociam traxit praelata curulem.

CTh.9.4.1

Imppp. theodosius, arcadius et honorius aaa. rufino praefecto praetorio. si quis
 modestiae nescius et pudoris ignarus improbo petulantique maledicto nomina
 nostra crediderit lacessenda ac temulentia turbulentus obtrectator temporum
 fuerit, eum poenae nolumus subiugari neque durum aliquid nec asperum
 sustinere, quoniam si id ex levitate processerit, contemnendum est, si ex insania,
 miseratione dignissimum, si ab iniuria, remittendum. unde integris omnibus ad
 nostram scientiam referatur, ut ex personis hominum dicta pensemus et, utrum
 praetermitti an exequi rite debeat, censeamus. dat. v id. aug. constantinopoli
 theodosio a. iii et abundantio v. c. cons. (393 aug. 9).

desunt 4 vel 5 versus

p. 267

bene legitur

.....)es habitus, tege casside (vultus,
 75 coge truce)s in bella globos Scythicasque pharetras
 egerat i)gnotis Tanais bacchatus in oris.
 auratas con)sterne domos et operta metallis
 culmina, qua)e toto Latii conspeximus orbe;
 fulgentes i)n tela ruant: gravis ardeat auro
 80 balteus, a)uratae circumdent tela pharetrae,
 aurea cri)spatis insidat lamna lupatis;
 incendant) gemmae chalybem ferroque micantes
 cassidis a)uratis facibus lux induat enses.
 moenia n)ulla tuos valeant arcere furores:
 85 gentes at)que tremant furialia murmura reges.
 tum super)os terris atque hospita numina pelle:
 ture suo p)opulare deos et nullus in aris
 messis od)oratae fatus strue palleat ignis.
 ast ego te)cta dolis palatia celsa subibo.
 90 maiora)m mores et pectora prisca fugabo:
 seques at)que simul nullo discrimine rerum
 laudentur) fortes nec sit reverentia iustis
 spre)taque n)eglecto pereat facundia Phoabo,
 indig)nis contingat honos et pondera rerum
 95 non virt)us, sed casus agat tristisque cupido
 cordibus et) saevi demens furor aestuet auri.
 non tamen) haec sine mente Iovis, sine numine summo ...

interciderunt 2 folia i. fere 110 versus et p. 262 fere 4 versus

p. 262

*initia p. 267;
non bene leguntur*

... et placidus sub pace pudor. non proelia mandet,
 sed gerat et priscis instauret fata triumphis,
 100 quem non praeda docens aurique insana cupido
 cogat inexhaustis animum permittere curis,
 sed ferri laudandus amor Latique cruoris
 indocilis iugulisque madens hostilibus ensis
 indomitum mitemque probat'. nec vota cadebant
 105 in dubium notumque fuit quem posceret Orbis:
 Aëtium coniunctus amor populi patrumque
 et procerum mens omnis habet. nec dicere mussant,
 sed petiere palam. iam quod sententia mundi
 cunctorumque fides nullis auctoribus ambit,
 110 Fata iubent: aderat studiis iuvitque favorem
 nota viri virtus et magni gloria patris.
 nam claro genitore satus — sed forte parentem
 caedibus Arctois et iusta sorte potitum
 callidus et falsa tectus prece perculit ensis
 115 mercatum vita leti decus: haut secus olim
 pugnaces Fabii patria pro gente cadebant
 et Decius, proprio lucem qui fine refudit,
 sed famam sine fine tenet, nam mortis amorem
 pensat laudis honor — tanti sibi conscius heros
 120 sanguinis emeritum praestantibus innovat actis

Veřejná diskuze ve scholastice a renesanci

David Peroutka

VEŘEJNÁ DISKUZE VE SCHOLASTICE A RENESANCI

David Peroutka

Středověkou evropskou filosofií lze charakterizovat jako spojení monoteismu abrahámovské náboženské tradice s platónsko-aristotelským dědictvím. Nejhlubší kořeny středověké diskusní kultury tak sahají až k Platónovi a Aristotelovi, jejichž dialektické umění vyrostlo v jejich polemice se sofistickým relativismem. Pokud jde o scholastické umění učené diskuze, hlavním zdrojem je jednoznačně Aristotelova logika.

Specificky scholastický typ disputace se stal svébytnou veřejnou praxí od doby Anselma z Canterbury (1033–1109). U samotného Anselma má nicméně ve značné míře ještě podobu platónského dialogu. Např. jeden ze svých nejznámějších psaných dialogů *Cur Deus homo* Anselm uvádí svým záměrem vést dialog se studentem jménem Boso:

„Jelikož věci, které jsou zkoumané pomocí otázek a odpovědí (*per interrogationem et responsionem investigantur*), jsou jasnější a mnoha myslím přístupnější, vezmu si za druhá diskutéra (*disputantem*), který na mě naléhá neodbytněji než jiní, takže tímto způsobem se Boso bude tázat a Anselm odpovídat.“

Kromě takového dialogického zkoumání ovšem v Anselmově díle nacházíme i skutečnou polemiku: jednu z vůbec nejslavnějších středověkých diskuzí, totiž Anselmův filosofický střet s jeho řádovým spolubratrem Gaunilonem z Marmoutiers. Anselm dokazoval Boží existenci jednoduchou úvahou: je-li Bůh definován jako to, nad co nic většího nelze myslet, pak musí i existovat, neboť jinak by nebyla definice splněna. Gaunilo oponuje metodou protipříkladu: Anselmovým argumentem bychom prý mohli dokázat i existenci bájného nejlepšího ostrova, neboť ani ten by nebyl vskutku nelepším, kdyby neexistoval. Anselmovy odpovědi se, popravdě řečeno, nezdají tak precizní jako sám jeho původní argument. Projevuje se zde fakt, že velký rozvoj logiky a logické sémantiky scholastiku teprve čeká.

Dochází k němu od 12. stol., kdy začínají být intenzivněji studována Aristotelova logická pojednání, nyní již známá a rozšířená v celém rozsahu, včetně *Topik* a *O sofistických důkazech*. Systematicky jsou rozpracovány poznatky z *Prvních* a *Druhých analytik*. Tak se rozvine tzv. *logica nova* soustředěná na struktury a metody argumentace. Disputace se stává oblíbenou veřejnou praxí – a ozývají se ovšem i stížnosti na přehánění, do něhož diskutéri upadají:

„Musím konstatovat“, píše Jan ze Salisbury, „že často mnozí z nich se zdají spíše hádat o slova než diskutovat o skutečnosti. Pro mistra logického umění přitom není nic nevhodnějšího, vždyť úctyhodné osobě takový postup nesluší“ (*Metalogicon* 11,18).

Kultivaci přináší od přelomu 12. a 13. stol. vnik univerzitního prostředí, v němž byla disputace zajímavým způsobem institucionalizována. Od diskuze jako skutečného názorového střetu se pečlivě odlišovala akademická diskuze jako intelektuální cvičení či nástroj zkoumání (toto rozlišení zřetelně vyjadřuje např. Tomáš Akvinský, *Quodlibet* 4,9,3). K provozu univerzity patřila tzv. *disputatio ordinaria* jakožto součást výuky. Mistr ohlásil tezi (*positio*), načež jeden z bakalářů hrál roli „oponenta“, zatímco jiný zas „respondenta“ (obhájce dané teze). Mistr pak shrnul a zhodnotil diskuzi ve své závěrečné *determinatio*. Disputace byla pečlivě organizována také jako součást zkoušek před tím, než bakalář získal další gradus (ať už některý z vyšších bakalářských titulů, nebo titul magisterský).

Jiným typem, diskuze byla tzv. *disputatio de quodlibet*, „diskuze o čemkoli“, tj. o volně vybraném tématu. Jednalo se o veřejné „drama“, při němž bylo i osobám z publika dovoleno klást mistrům otázky. Není divu, že se při tom atmosféra stávala bouřlivou a disputace se – v pohledu některých účastníků – mnohdy podobala „kohoutím zápasům“ či „štěkání psů“. V dobách univerzitních disputací se nicméně rozvíjely aplikace aristotelské logiky: techniky přímých i nepřímých důkazů, rozlišování významů premis apod. Vykrytalizoval tak ideál vědecké objektivity, v jejímž rámci se racionální argument jeví jako legitimní a v zásadě i humánní prostředek jak druhého člověka přimět ke změně stanoviska.

Změna paradigmatu přichází s nástupem evropské renesance. Namísto suché, otažitě a neplodné filosoficko-teologické spekulace humanisty zajímá rétorická krása slovního výrazu. Scholastice vyčítají jednak pokleslou jazykovou a stylistickou úroveň, a jednak i neužitečnost vzhledem k požadavkům a možnostem skutečného života (tak již Francesco Petrarca). Tuto kritiku scholastických učenců formuluje např. Erasmus Rotterdamský:

„Obklopení pevnou hradbou mistrovských definic, konkluzí, korolárů, jednoduchých i složených propozic, znají tolik vytáček, že je není možno polapit ani do Vulkánovy sítě: i z té se dovedou dostat, a to s pomocí logických distinkcí (...). Nekonečné je množství takovýchto malicherných otázek (...). Týkají se pojmů, vztahů, formalit, principů, podle nichž vznikají druhy i jednotliviny, zkrátka samých pomyslných, zrakem nepostižitelných věcí (...). Subtilnost těchto velmi subtilních subtilností je ještě zvyšována tak velkým počtem různých směrů scholastické teologie, že rychleji by ses vymotal z labyrintu než ze zákrutů realistů, nominalistů,

tomistů, albertistů, ockhamistů, scotistů — a to ani zdaleka nejsou všechny sekty, nýbrž jen ty nejdůležitější...“ (*Chvála bláznivosti*).

Erasmus se od scholastiků liší tím, že jeho metodou není přísně logické dokazování, aristotelská dedukce, ale rétorická argumentace. Rétorika v Erasmově pojetí nestojí níže než logika. Jednostranné logické důkazy totiž zpravidla nikam nevedou, obě strany sporu mohou konstruovat důmyslné logické argumenty donekonečna. Naopak rétorickými prostředky lze otázku moudře vyhodnotit z různých hledisek, plasticky vykreslit různé stránky problému. Takovýmto srovnáváním lze dospět nikoli snad k důkaznému a jistému závěru, jak by si to přál logik, ale k závěru pravděpodobnému a rozumnému. Není moudré chtít více. A při hledání pravdy je podle Erasma třeba brát zvláštní zřetel zejména na praktické důsledky závěru. Toto humanistické pojetí lze výborně ukázat na Erasmově slavné diskusi s Martinem Lutherem ohledně tématu lidské volní svobody.

Jak scholastický, tak i humanistický přístup se nicméně – navzdory všem dobovým excesům – shodují svou principiální tendencí nepojímat debatu jako boj mezi subjektivními či předpojatě stranickými stanovisky. Ve svých nejlepších podobách ukazují diskuzi jako prostor, v němž lze činit kroky směrem k vyšším stupňům objektivitu, ať už díky scholastické logice, nebo díky humanistické uvážlivosti. Tím tyto formy diskuzní kultury navazují na platónsko-aristotelské anti-sofistické dědictví. Mohou nás inspirovat a učit, abychom ve veřejné diskuzi překonávali sklony k jednostrannosti, umanutosti, přemrštěnosti či k laciné degradaci a ostrakizaci oponenta.

Osnova příspěvku:

1. Počátky scholastické diskuzní kultury v 11. a 12. stol.
2. Scholastická *logica nova*.
3. Disputace jako univerzitní disciplína: její techniky i společenské podoby.
4. Renesance: humanistické pojetí argumentace.
5. Poselství středověku a renesance pro naši současnou praxi veřejné diskuze.

„Panovníci a nobilita v latinských pohřebních kázáních 16. a 17. století. Funkce veřejné řeči pro komunikaci a ustanovení společenského ideálu“

Vojtěch Pelc

„Panovníci a nobilita v latinských pohřebních kázáních 16. a 17. století. Funkce veřejné řeči pro komunikaci a ustanovení společenského ideálu“

Mgr. Vojtěch Pelc, Kabinet pro klasická studia FLÚ AV ČR

Veřejná řeč sehraává v dějinách zásadní roli pro prezentaci společenských ideálů a cílů. Je médiem, jemuž je poskytována příslušná pozornost a jež dokáže, je-li umně provedena, v pravém slova smyslu pohnout od slov k činům. Veřejná řeč dokáže formovat, vyburcovat, ale i odradit či zastrašit. A obzvláště tehdy, je-li vedena z pozice moci, stává se faktickým nástrojem interpretace celospolečenských jevů. Zazní-li veřejně konkrétní verze událostí, často se jedná prakticky o stvrzení jejich výkladu.

Na rozdíl od doby dnešní, v níž technologické možnosti sílu veřejných projevů rozměňují (tím, že je dál a dál ředí, a tím zpochybňují), platí pro dobu předmoderní ještě daleko výrazněji, že veřejné vystoupení, stvrzené navíc z pozice autority a zachycené v písemné podobě pro širší publikum a další generace, má de facto platnost kodifikace. Stanovuje, jak mají být chápány dějinné události, vymezuje, co považujeme za dobové zvyklosti a kulturu, anebo se, jako v případě pohřebních řečí, snaží stanovit, jaký má být odkaz konkrétní osobnosti či společenské vrstvy.

Kořeny žánru pohřebního řečnictví sahají hluboko do historie – možná že řeč na počest zemřelého je žánr starý jako lidstvo samo. V této přednášce se zaměříme na latinská pohřební kázání v raném novověku. Není žádným překvapením, že takového typu posmrtné pozornosti se dostávalo nejčastěji osobám společensky významným, tedy obvykle šlechticům či přímo panovníkům. Příslušnost k nejvyšší společenské vrstvě je jednak důvodem, proč o těchto osobách kázání vznikala, a jednak příčinou toho, že se nám tato kázání dodnes zachovala. Pohřeb, nebo výstižněji řečeno pohřební slavnosti takových osob, oproti našim dnešním zvyklostem trvající klidně i několik měsíců, bývaly ideální příležitostí, k níž byli sezváni význační hosté, a projevy, jež nad zemřelými zaznívaly, tak byly zároveň výjimečnou možností promlouvat ke společenské elitě, ale i k vrstvě poddaných, a definovat vzorové příklady, podle nichž je záhodno řídit svůj život (případně celou společnost).

Pohřební kázání, která vznikala nezřídka s dlouhým časovým odstupem od okamžiku nebožtíkovy smrti, a procházela tudíž pečlivou fází autorské redakce, se podobají umně vyvedenému posmrtnému obrazu či náhrobku. A jsou stejně jako ony výsledkem idealizace. Zemřelí se v nich jeví jako typizované figury, jako archetypy svého společenského řádu, jsou dokonalými příslušníky slavné rodové linie, oddanými křesťany, a vůbec vším, co se jen od urozené osoby dané doby očekávalo. V přednášce si na vybraných příkladech ilustrujeme, jaká tato očekávání mohla být a také to, jakým způsobem jedna očekávání plodila další, neboli jak ideální (charakterové i fyzické) rysy šlechtice cestovaly – v podobě řečnických *topoi* – z jednoho portréту do druhého, takže se na pozadí líčení konkrétních osob postupně zkonstituoval i jakýsi obecný duch, dobový ideál prostupující každou jednotlivou posmrtnou řeč. Ukážeme si, že ve svých posmrtných obrazech si byli panovníci nakonec mnohem podobnější, než by se nejspíš sami nadáli.

A je to právě občasná schematičnost, která před nás v důsledku staví otázku, nakolik jsou veřejné projevy tohoto typu důvěryhodné. Nejde pouze o to, dá-li se jim věřit coby historickým pramenům, a mají-li být informace v nich obsažené brány jako relevantní zdroj. Tento rozpor lze aspoň částečně zhladit s odkazem na literární, žánrová pravidla, podle nichž se tento typ textů řídil. V mnohém zásadnější se jeví problém s médii písemného záznamu jako takovým. Oproti moderním zachycením veřejných projevů – filmovým, či alespoň zvukovým – totiž máme v tomto případě celý akt uchován pouze v jeho textové podobě, takže si nikdy nemůžeme být bezpečně jisti, v jaké verzi řeč (a zdali vůbec!) reálně zazněla. A tedy ani v tom, zda zmiňovaná schematizace a idealizace nejsou až nánosy pozdější, předtiskové redakce.

Z těchto důvodů se pokusím ukázat, že účinek pohřebních kázání spočíval v něčem zcela jiném nežli v podloženém *referování*. A to sice v síle *performativního aktu*. Nemá tudíž příliš smysl na ně klást pravdivostní nároky. To skrze ně se pravda, totiž pravý, skutečný ideál renesančního šlechtice ustanovoval, přičemž ani tehdy už paradoxně neexistoval ideál jediný.

SIGISMVNDI
DOMINACII A PISNICZ.
E. BOHEMI.

*In funere MAXIMILIANI
Secundi, Imperatoris Roma-
ni. Oratio.*

Cum consensu Reuerendissimi Domini
D. Archipræsulis.

PRAGÆ

Excudebat Georgius Nigrinus.

A N N O

CIC. IC. LXVII.

INSIGNIA

DOMVS ROSEBERGIAE.

SIGISMUNDI

DOMINACIA PISNICK

E. Bohemi.

*In funere MAXIMILIANI II.
Imperatoris Romani. Oratio.*

ISTORIA LVX VERITATIS, TEMPORUM testis, nuntia posteritatis, vel Græcorum literis conscripta, vel Latinorum industria edita, nobis luculenter indicat, fuisse id in more, institutoq; positum antiquorum, ut vel apud Athenienses in Areopagi Theatro, vel apud Romanos pro Rostris, publica cōtione, vel Clientes præstantium virorum & patronorum, vel amici parentum virtutes, debitis laudibus prosequerentur, & liberos ad paterni exempli imitationem exhortarentur.

Isocrates Orator ille, in cuius labijs suadæ medulla resederat. Euagoræ Regis res gestas. funebri oratione celebravit.

Plato fortium virorum, qui pro patria pugnantes vitam profuderunt virtutes, ornata oratione demonstravit, Sicq; ille mos, & illa Oratio probata fuit: ut illam quottannis illo die, quo primum habita est, recitare necesse fuerit.

A Quinto Catulo apud Romanos Popilia mater fuit laudata, cui primum mulieri in ciuitate Romana illum honorem tributum legimus. Caius quoq; Cæsar vxoris
B suæ

Sigismundus Dominacius a Pisnicz, *In funere Maximiliani Secundi, Imperatoris Romani, Oratio* (1577)**Zikmund Domináček z Písnice, *Pohřební řeč nad římským císařem Maxmiliánem II.* (1577)**

Pohřební kázání Zikmunda Domináčka z Písnice po smrti císaře Maxmiliána II. bylo inspirováno o rok starší řečí Lamberta Grutera, biskupa v rakouském Wiener Neustadtu. Domináčkova řeč nese všechny výrazné rysy dobové produkce tohoto typu. Obvyklé dělení do tří tématických a stylistických částí, označovaných podle antické rétorické tradice jako chvála (*laudatio*), nářek (*lamentatio*) a útěcha (*consolatio*) se zde proplétají navzájem a vytváří obraz ideálního katolického vládce.

V úvodní pasáži, která tvoří následující ukázkou, se autor nejprve zamýšlí nad funkci, kterou v dějinách sehrávají svědectví historiků a řečníků, oslavujících vzory hodné následování. Jestliže antičtí autoři oslavovali pohanské vládce, Domináček hodlá tím spíš zvěčnit památku zbožného Maxmiliána, ochránce pravé katolické víry. Nejprve jej v intencích žánru vřazuje do vládnoucí rodové linie, jejíž legitimita se odvozuje už od mýtických králů starověké Tróji. Následně se věnuje Maxmiliánovým příbuzným z habsburské dynastie – jeho slavným předkům. Díky nim a díky znamenité výchově se podle kazatele z Maxmiliána stal vladař, jenž prokázal své ctnosti a schopnosti jak ve vztahu k Bohu, tak ve správě dědičné říše. Idealizovaný obraz schopného panovníka je v závěru ukázky podepřen rovněž líčením Maxmiliánovy vojenské zdatnosti, již prokazoval už od mládí ve službách císaře Karla V.

Stylistickým zpracováním se Domináčkova pohřební řeč snaží přiblížit klasickým vzorům. Složitá výstavba dlouhých period, řetězení vedlejších vět a vsuvek či například expresivně laděná zvolání mají za cíl vyvolat pohnutí u posluchače a být svou vznešeností důstojným prostředkem k oslavě velikého zesnulého. Vysoký styl a slovní bohatství, jež na dnešního čtenáře působí chvílemi překombinovaně, jsou podle klasické rétorické teorie jedinou možnou volbou při oslavě takto významné osobnosti.

Historia lux veritatis, temporum testis, nuntia posteritatis, vel Graecorum literis conscripta, vel Latinorum industria edita, nobis luculenter indicat, fuisse id in more, institutoque positum antiquorum, ut vel apud Athenienses in Areopagi Theatro, vel apud Romanos pro rostris publica contione, vel clientes praestantium virorum et patronum, vel amici parentum virtutes, debitis laudibus prosequerentur et liberos ad paterni exempli imitationem exhortarentur.

Isocrates orator ille,¹ in cuius labiis suadae medulla resederat,² Euagorae regis³ res gestas funebri oratione celebravit.

Plato fortium virorum, qui pro patria pugnantes vitam profuderunt,⁴ virtutes ornata oratione demonstravit, sicque ille mos et illa oratio probata fuit, ut illam quottannis illo die, quo primum habita est, recitare necesse fuerit.

[...]

Cur igitur nos vatum et patrum exemplo instructi nostrum Principem, reipublicae Christianae custodem, omnium bonum patronum, patriae patrem non lugebimus? non

deplorabimus? et illius exequias cohonestabimus? Six igitur existimo, sic iudico (viri Christiani), hunc morem et institutum cum primis hodierno die magnum habere locum, magnam nobis laudationis adferre occasionem. Quis enim erit tam barbarus, adeoque omni humanitate exutus, qui Sanctissimi vereque pacifici Regis (qui, ut scriptura dicit, magnificatus est vehementer),⁵ qui Augustissimi Imperatoris Maximiliani, cum obitum percipiat, non interno doloris sensu tangatur? non ingemiscat? non lachrymas profundat? Quid adeo a literis Musisque semotus, qui ipsius laudes pro contione dicere et ad ipsius virtutes imitandas cunctos excitare non peroptet? Quis gratissimo animo persequi nomen Clarissimi Imperatoris non cupiat? cuius facta sunt immortalitatis plena? Quae vero tam immemor posteritas? Quae tam ingratae literae reperiantur, quae Maximiliani secundi (qui Ecclesiae Orthodoxae propugnaculum, decus, et lumen fuit), virtutem incredibilem, gloriam admirabilem, mansuetudinem singularem, clementiam inauditam, in summa rerum omnium potestate moderationem inusitatam, denique rerum sacrarum cultum irrequietum ac religionis Catholicae studium plane divinum, aeternae immortalitatis memoriae non consecrabunt? Aut quis tam eloquens et tanta rerum verborumque copia instructus existet? quae oratio tanta affluentiae ubertate decurrens, quae de ipsius in tam periculosis temporibus ad stuporem miraculosa, moderata ac prudenti gubernatione pro dignitate dicere possit?

Solent saepenumero viri sapientes ante oculos ponere idque crebris usurpare sermonibus, omnes antiquorum imperatorum, omnium clarissimorum regum res gestas, cum caesaris nostri factis et meritis nec contentionum magnitudine nec virtutum numero nec pietatis praestantia posse conferri.

Perlege Herodotum de Persarum regibus,⁶ revolve Zenophontem de Cyri institutione.⁷ Pertracta Q. Curtium de Alexandro.⁸ Excute Titum Livium de rebus gestis Romanorum.⁹ Retexe omnes Plutarchi vitas¹⁰ et inde usque repetens, hunc videbis omnes antiquitatis heroas tum rebus gestis, tum virtute, tum pietate longe antecelluisse. Nam quod illi tumultu bellorum, profusione sanguinis, ruina civitatum, vastatione ac desolatione regnorum, internatione tot miriadum utriusque sexus ac omnis aetatis hominum adepti sunt, ut suae fidei concreditibus suoque imperio adiunctis et subiectis in pace tandem rerumque omnium cumulata ubertate praessent, id ille prudentia, moderatione, pacis studio et procuracione obtinuit.

Iam vero antiquos imperatores secutus ab infantia prope, ita se pietatis studio addixit, ut etiam tandem destinatum haberet relicto imperio (quod sapientissime fortissimeque administrasset), contemptis omnibus et publicis et privatis actionibus, omnem suam curam ad Evangelicae perfectionis studium conferre. Huc tendebat illa primogeniti dilectissimique filii, nunc augustissimi Romanorum Imperatoris Rodolphi secundi (cuius nomen in libro vitae scriptum in omnium cordibus gestetur cum reverentia expressum) primum ad Hungariae, tum Bohemiae, ultimo Romanorum et Germaniae Regna¹¹ (se adhuc superstite) promotio, ut scilicet sapientissimo gnato rerum mundialium gubernaculis relictis ipse solis inhiaret coelestibus et divinis. O quam paucos reges et imperatores cognovimus, in regia aula, in imperio, in negotiorum turba animis Deo semper intentis vitam Evangelicae perfectionis traduxisse? O mors, quae parentes patriae eripis, bene de Republica moerentes avocas, amicos dividis et amore coniunctos, crudelis ac dura, dissocias.

O, mortalium fragilis et caduca natura, et nisi Christi fides nos extollat ad coelum et immortalitatis animi promittatur, cum bestiis ac iumentis corporum una conditio est, idem

occubitus iusto et impio, bono et malo, mundo ac immundo, sacrificanti et non sacrificanti, sicut is, qui iurat, ita et is, qui iuramenta metuit.

Similiter et homines et belluae in favillam et cinerem dissolvuntur.¹²

Sed quid ago? Cur lachrymas vobiscum adiungo? Quin potius obligato parumper vulnere, laudes illius Caesaris audiat, cuius virtute semper laetati estis.

Quem ad modum porro ii, qui in parva tabella terrarum situs quantumvis spatiosissimos curtis linacis deductos contemplantur, sic in hac brevi oratione cernite Maximiliani amplissimarum adumbrata non expressa signa virtutum.

Itaque primum de illius institutione, deinde de imperii administratione, tum de illius ad meliorem vitam commigratione discendum esse videtur, nam illa nimis antiqua ab aliis iam toties decantata praetereo, familiae scilicet inde ab Hercule, monstrorum Domitore, et Priamo, Troianorum rege deductam originem et ad haec usque tempora per tot Olympiades et saecula continuatam heroum seriem,¹³ taceo comitum Habsburgensium toto orbi perspectam claritatem. Nil dico de celsitudine animi Rudolphi, foelicitate Alberti Primi,¹⁴ sapientia Secundi.¹⁵ De mansuetudine Friderici.¹⁶ Fortitudine Maximiliani avi.¹⁷

Nil de Caroli V.¹⁸ trophaeis, toto orbe fixis, quique plura bella gessit, quam quis legit. Plures triumphos retulit, quam quis hostes vidit, qui columnas Herculis protulit,¹⁹ Novum orbem seu occidentalem Indiam (ubi nimirum Antipodes adversa nobis urgere dicuntur vestigia) invenit suaeque ditioni ac imperio subiugavit.

Nullam facio pietatis Ferdinandi²⁰ patris mentionem, quo scilicet ille (Viennae Austriae) nec non Anna,²¹ Ladislai, Hungariae regis,²² filia, Ludovici²³ vero Bohemiae sorore, gentis nostrae Bohemicae singulari amatrice, imo matre natus est.

Properat siquidem ad ea, quae ipsius erant propria, oratio nostra. Nam quod ipsum ea familia iisque parentibus ortum insinuavi. Id idcirco feci, ut omnes intelligant, cum pulcherrima ipsi et maxima exempla relictas fuerint, illum a maiorum virtute non degenerasse.

Fuit institutus optimis et pulcherrimis praeceptis et a teneris annis ad Christianam virtutem et religionem effectus, traditus deinde est in disciplinam doctissimi viri Bohemi Hasenburgii,²⁴ quem tandem virtus et sapientia ad praepositurae Litomiericensis honorem evexit.

Ut primum igitur ex pueris excessit Maximilianus atque ab iis artibus, quibus iuventus ad humanitatem et Christianam virtutem fingi solet, excultus esset, statim se ad rerum gerendarum praxin militariaque studia contulit.

Itaque secutus est castra caesaris Caroli V. et in bello Ssmalcadico²⁵ duo millia equitum ipse ductavit, ubi militem oratione et exemplo excitando, hostem ipse aggrediendo ac superando, turbulentias tempestatum, iniurias coeli, incommoda castrensium difficultatum sustinendo nil ferri ferorumque et truculentissimorum hostium impressiones crudeles, nil tormentorum explosiones innumerabiles, nil telorum cum pilis, sagittis et globis supra, penes ac contra se volitantium densissimas contorsiones curando, mira suae fortitudinis (vel ipso hoste Sscartelio teste)²⁶ exhibuit argumenta.

Unde Carolus Quintus, illius virtutem ac intrepidae mentis caelsitatem admiratus, nec non generosam ac tum iam imperio sustinendo dignam indolem complexus, filiam illi suam longe charissimam, a tot regibus ad taedas iugales expetitam (quam honoris gratia velim nominatam), nunc dominam nostram gratiosissimam, nempe Mariam matrimonio iunxit eique totius Hispaniae atque occidentalis Indiae gubernacula commisit.

...

Historie je světlo pravdy, svědkyně dějin a poselkyně budoucnosti a ať už sepsána řecky, nebo vydána péčí Latinů, znamenitě nám napovídá, že bylo zvykem a ustanovením dávných předků – ať už u Athéňanů v divadle na Aeropagu, či u Římanů na veřejném řečništi –, aby ve veřejném projevu líčili se zaslouženými pochvalami buď klienti ctnosti vynikajících mužů a patronů nebo přátelé přednosti rodičů a aby děti byly podněcovány k následování otcovského příkladu.

Onen řečník Isokratés,¹ v jehož ústech spočívala míza výmluvnosti,² oslavil v pohřební řeči činy krále Euagory³.

Platón vylíčil v zdobné řeči ctnosti statečných mužů, kteří položili život v boji za vlast,⁴ a tento zvyk a tato řeč byly tak oblíbené, že ji bylo nutno opakovat každoročně v ten den, kdy byla pronesena poprvé.

[...]

Proč bychom tedy my, poučení příkladem básníků a otců, netruchlili nad naším císařem, ochráncem křesťanského společenství, patronem veškerého dobra a otcem vlasti? Proč bychom nebědovali a také za něj nedrželi tryznu? Tak se tedy domnívám, tak soudím (křesťané), že tento zvyk a ustanovení má především dnes své velké místo a že nám přináší velkou příležitost ke chvále. Kdo by totiž byl takový barbar a natolik zbaven vši lidskosti, aby nebyl, dozvěděl-li by se o smrti nejsvětějšího a skutku mírotvorného krále (jenž je, jak praví Písmo, velice vyvýšen),⁵ nejjasnějšího císaře Maxmiliána, dotčen pocitem vnitřní bolesti, kdo by nenaříkal a neproléval slzy? Kdo by měl tak daleko k literatuře a Múzám, že by si nepřál, aby byla jeho chvála přednesena ve veřejné řeči a aby všichni byli vybízeni k napodobení jeho ctností? Kdo by netoužil, aby s největší láskou bylo pronášeno jméno nejjasnějšího císaře, jehož činy jsou naplněny nesmrtností? Vždyť jaké budoucí pokolení by bylo tak zapomětlivé, které spisy by se ukázaly tak nevděčné, že by pro věčnou památku nezvěčnily neuvěřitelnou zdatnost, obdivuhodnou slávu, výjimečnou mírnost, neslýchanou shovívavost a pro nejmocnější postavení neobvyklou umírněnost a konečně neúnavnou péči o posvátné záležitosti a naprosto znamenité studium katolického náboženství Maxmiliána II. (jenž byl obhájcem, ozdobou a světlem pravé církve)? Či kdo by se ukázal tak výřečným a nadaným takovým bohatstvím věcí

¹ Isokratés (436–338 př. n. l.), athénský řečník, autor soudních i oslavných řečí a teoretických pojednání o řečnictví. O králi Euagorovy pojednává jeho *Panegyricus*.

² V orig. *suadae medulla*, doslova "dřeň výmluvnosti, přesvědčivosti". Jedná se o obrat, jenž lze poprvé vystopovat už v *Análech* Quinta Ennia (*Ann.* IX, 308) a který později přejímají i Cicero či Seneca. Užitím podobných klasických spojení, která mohl převzít i z některé z nespočtu excerpových příruček, Domináček dokládá svou znalost klasické rétoriky a literatury.

³ Král Euagorás vládl ve 4. století př. n. l. řeckému městu Salamis na Kypru. V Isokratově díle se objevuje jako příklad ideálního vládce.

⁴ Domináček tu nejspíš odkazuje na tzv. Aspasiinu řeč (založenou na řeči Aspasiina manžela, athénského státníka Perikleia, a dochovanou v Thúkydidových *Dějínách peloponéské války*), kterou Platón vložil do svého dialogu *Menexenos*.

⁵ Vsuvka se vztahuje ke 2. knize Přísloví, v níž je vyvýšen Šalamoun (2Par, 9, 22). Připodobnění zemřelého panovníka či šlechtice k biblickým vládcům je častý motiv posmrtných kázání, viz VEČERĚ 2016, s. 69.

a slov, co za řeč **by se muselo** valit takovou překypující hojností, aby se dalo důstojně hovořit o jeho vládnutí v tak nebezpečných časech, až k úžasu podivuhodném, umírněném a moudrém?

Moudří muži mají často ve zvyku stavět před zraky a hojným řečením připomínat všechny skutky dávných vládců a všech nejjasnějších králů, ač je není možno s činy a zásluhami našeho císaře ani co do velikosti úsilí, množství ctností nebo neobyčejné zbožnosti srovnávat.

Pročti si knihy Hérodota o perských králích,⁶ otevři si Xenofónův písničko o Kýrově výchově.⁷ Projdi si dílo Quinta Curtia o Alexandrovi.⁸ Prozkoumej knihy Tita Livia o dějinách Římanů.⁹ Znovu projdi všechny Plútarchovy životopisy¹⁰ a při stálém opakování uvidíš, že Maxmilián zdaleka předčil všechny hrdiny dávnověku jak svými skutky, tak ctností a zbožností. Neboť to, čeho oni dosáhli ve válečné vřavě proléváním krve, bořením měst, pleněním a pustošením království, zabíjením tolika tisíců lidí obojího pohlaví a všeho věku, aby nakonec vládli v míru a hojnosti všech věcí lidem přivedeným k jejich víře a připojeným a podmaněným k jejich říši, to on dokázal díky moudrosti, umírněnosti a usilováním a zasazováním se o mír.

Však již bezmála od útlého dětství následoval dávné vládce a natolik se oddal pěstování zbožnosti, že mu nakonec také bylo souzeno, aby se po opuštění vlády (kterou zastával nanejvýš moudře a rázně) vzdal všech veřejných i soukromých jednání a všechnu svou péči soustředil na snahu o dosažení evangelické dokonalosti. Tudy směřovalo i ono povýšení (ač byl sám dosud naživu) prvorozeného a nejmilejšího syna, nynějšího nejjasnějšího římského císaře Rudolfa II. **(jehož jméno je zapsáno v knize života a ve všech srdcích chováno s úctou...)**, k vládě nejprve v Uhrách, poté v Čechách a nakonec v Římské říši a Německu,¹¹ aby se po předání otěží nad světskými záležitostmi nejmoudřejšímu **synovi** sám upnul pouze k těm nebeským a posvátným. Ach, jak málo jsme poznali králů a císařů, kteří by se i na královském dvoře, při vládnutí a uprostřed nespočtu povinností vždy v duchu upínali k Bohu a prožili život v evangelické dokonalosti? Ach, smrti, která uchvacuješ otce vlasti, voláš k sobě ty, kteří mají dobré zásluhy ve veřejném životě, rozděluješ přátele a – krutá a tvrdá – rozlučuješ ty, které spojuje láska!

Ach, lidská přirozenost je tak křehká a vrtkavá, a s výjimkou toho, že víra v Krista nás povýšila k nebesům a přislíbila nám nesmrtelnost duše, fyzická podstata těla je stejná jako u divoké zvěře a dobytka – stejná smrt čeká spravedlivého i bezbožného, dobrého i zlého, čistého

⁶ Hérodotos (cca 484–430 př. n. l.) byl řecký historik, ve svých *Dějínách* se věnoval mj. perským vládcům Kýrovi, Kambýsovi, Dareiovi či Xérxovi.

⁷ Xenofón (cca 428–355 př. n. l.), řecký spisovatel a historik. Zúčastnil se vojenského tažení do Malé Asie, jež mělo dosadit na perský trůn Kýra Mladšího. O tomto velmoži a zvycích na perském dvoře sepsal spis *O Kýrově výchově*. Neúspěch tažení a strastiplný návrat domů do Řecka popisuje jeho spis *Anabasis*.

⁸ O autorovi známém pod jménem Quintus Curtius Rufus neexistují žádné bližší historické údaje. Své dílo *Dějiny Alexandra Velikého* sepsal nejspíš v období vlády císaře Claudia (41–54 n. l.). Mohlo to být ale i o staletí později. Jedná se spíše o románový text s helénistickými prvky zábavného líčení exotických reálií než o historické dílo. Curtiův text se později stal inspirací pro řadu středověkých zpracování románu o Alexandrovi, označovaných jako „Alexandreidy“.

⁹ Titus Livius (59 př. n. l.–17 n. l.) psal své *Dějiny od založení města* (*Ab urbe condita*) ve 142 knihách mezi lety 26 př. n. l. až do své smrti. Zachycuje v nich dějiny Říma od jeho prvopočátků jakožto malého latinského města až po vznik celosvětové říše. Liviova analistická metoda, zkoumání pramenů i stylistické kvality činí z jeho dějin nejznámější dílo římské historiografie vůbec.

¹⁰ Plútarchos (cca 50–120 n. l.), řecký filozof a autor biografii. Jeho životopisy, známé pod označením *Bioi paralleloi* (*Srovnávací životopisy*), mají podobu paralelních medailonů výrazných osobností z řeckých a římských dějin (např. Alexandr Veliký – Julius Caesar, Démostenés – Cicero apod.).

¹¹ Rudolf II. se stal králem uherským v roce 1572, českým v roce 1575 a v témže roce i králem Svaté říše římské. Římským císařem se fakticky stal až po Maxmiliánově smrti 12. října 1576.

i nečistého, toho, kdo činí oběti, i toho, kdo nikoliv, stejně toho, kdo vynáší soudy, jako toho, kdo se rozsudku obával.

Jak lidé, tak zvířata se stejným způsobem obrací v prach a popel.¹²

Ale co to činím? Proč spolu s vámi prolévám slzy? Proč raději na chvíli nepodvázat tu ránu, abyste si vyslechli chválu císaře, z jehož ctnosti se navždy těšíte?

Tak jako ti, kteří nad malou mapou světa rozjímají o libovolně rozlehlých místech vyobrazených krátkými tahy, pohleďte v této krátké řeči na nastíněná a neostrá znamení Maxmiliánových ohromných ctností.

A tak se zdá, že je potřeba promluvit nejprve o jeho výchově, dále o spravování říše, a následně o jeho přechodu k lepšímu životu, neboť ty velmi dávné záležitosti, již tolikrát zopakované jinými, ponechám stranou – totiž původ jeho rodu odvozovaný od Hérakla, pokroitele nestvůr, a trójského krále Priama, a pokračující přes tolikery olympiády a staletí až do dnešních dnů v linii hrdinů.¹³ Pomínu po celém světě rozšířenou slávu habsburských knížat. Nepovím nic o ušlechtilém duchu Rudolfově, štěstěně Albrechta Prvního¹⁴ a moudrosti Albrechta Druhého¹⁵. O laskavosti Fridrichově.¹⁶ O síle praděda Maxmiliána.¹⁷

Neřeknu nic o vojenských úspěších Karla V.,¹⁸ rozesetých po celém světě, který vedl více válek, než o kolika někteří četli. Získal více vítězství, než kolik někteří viděli nepřátel. Posunul Herkulovy sloupy,¹⁹ objevil a podmanil si Nový svět neboli Západní Indii (kde prý snad Protinožci kladou stopy protilehlé těm našim).

Nijak se nezmiňuji o zbožnosti jeho otce Ferdinanda,²⁰ jemuž se narodil (ve Vídni v Rakousku) z matky Anny,²¹ dcery uherského krále Vladislava²² a sestry českého krále Ludvíka,²³ veliké ctitelky našeho národa.

Má řeč nyní spěje k tomu, co bylo jeho vlastní. Neboť to, že jsem zahrnul, že pochází z takové rodiny a takových rodičů, jsem učinil proto, aby všichni pochopili, že jelikož mu byly odkázány ty nejkrásnější a nejlepší vzory, on sám se od ctnosti předků neodchýlil.

Byl vychován nejlepšími a nejskvělejšími učiteli a už od útlého věku veden ke křesťanské ctnosti a zbožnosti. Následně byl předán do učení k nejučenějšímu Čechovi

¹² Jedná se o téměř přesnou citaci z dopisu sv. Jeronýma adresovaného svatému Eustochii (Epistola CVIII, par. 27).

¹³ Topos nepřetržitě rodové linie evropských panovníků, vedoucí až do světa antických mýtů a biblických hrdinů, byl oblíbeným nástrojem legitimace jejich vlády.

¹⁴ Albrecht I. Habsburský (1255–1308), římský král v letech 1298–1308.

¹⁵ Albrecht II. Habsburský, zvaný Moudrý (1298–1358), vévoda rakouský, štyrský a korutanský.

¹⁶ Není jisté, který z mnoha Fridrichů v habsburské linii je míněn, snad Fridrich III. Habsburský (1415–1493), jenž vládl jako římský král dlouhých 53 let.

¹⁷ Maxmilián I. Habsburský (1459–1519), syn Fridricha III. a římský král ve letech 1493–1519. Jeho vnukem byl císař Karel V., o němž Domináček píše dále.

¹⁸ Karel V. (1519–1556) vládl jako římský císař mezi lety 1531–1556. Byl i španělským králem a za jeho vlády došlo k španělským objevům v zámořské Americe.

¹⁹ Už od antiky vymezovaly tzv. Herkulovy sloupy oblast známého světa, byly situovány do oblasti dnešního Gibraltar, tedy nejzápadnějšího bodu pro plavbu po Středomoří. Za jejich hranicí se měl nacházet bájný svět Atlantida. Se zámořskými objevy Španělů v jižní Americe byla tato hranice geografického poznání posunuta.

²⁰ Ferdinand I. Habsburský (1503–1564), římský císař v období 1526–1564, byl horlivým katolíkem a zastáncem absolutismu.

²¹ Anna Jagellonská (1503–1547), uherská, česká a římská královna, velmi oblíbená v českých zemích, v Praze na její počest císař Ferdinand nechal vystavět tzv. letohrádek královny Anny.

²² Vladislav Jagellonský (1456–1516), král český (1471–1516) a uherský (1490–1516).

²³ Ludvík Jagellonský (1506–1526), král český a uherský (1516–1526).

Hasenburgovi,²⁴ kterého nakonec ctnost a moudrost vynesly až k hodnosti litoměřického probošta.

Jakmile tedy Maxmilián vyrostl z dětských let a byl vzdělán těmi uměními, jimiž se mládež obvykle formuje k lidství a křesťanské ctnosti, ihned se uchýlil k praxi vládnutí a poznávání vojenských záležitostí.

A tak se vydal do vojenského ležení císaře Karla V. a osobně vedl dva tisíce jezdců ve šmalkaldské válce,²⁵ v níž prokázal podivuhodné důkazy své síly (což dosvědčil i sám nepřítel Schertlin)²⁶ tím, že burcoval vojáky řečí i svým příkladem, osobně útočil a porážel nepřátele, snášel rozmary počasí, **boží/nebeská** příkoří a nepohodlné těžkosti vojenského tábora a nijak si nevšímal krutých útoků zbraní a divokých a hrozivých nepřátel, ani nespočtu vybuchujících střel a hustých shluků kopí, oštěpů, šípů a kulek, létajících kolem a na něj.

Proto mu Karel Pátý, který obdivoval jeho ctnost a vznešenost neohroženého ducha a oblíbil si jeho ušlechtilou povahu, již tehdy schopou ujmout se vlády, dal za manželku svou zdaleka nejmilovanější dceru – a nyní naši nejlaskavější paní – Marii,²⁷ sňatek s níž si žádalo tolik králů (a kterou jsem chtěl z úcty zmínit), a svěřil mu správu nad celým Španělskem a Západní Indií.

BIBLIOGRAFIE

ZDROJ

DOMINÁČEK Z PÍSNICE, ZIKMUND, *Sigismundi Dominacii a Pisnicz E. Bohemi In funere Maximiliani Secundi, Imperatoris Romani, Oratio*, Pragae 1577.

LITERATURA

BERÁNKOVÁ, HANA, *Nobilissimae nationis Italicae ad regni Poloniae proceres contra calumniatores defensio Zikmunda Domináčka z Písnice*, in: *Knihy a dějiny* 16–17, 2009–2010, s. 51–75.

HEJNIC, JOSEF – MARTÍNEK JAN, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě* 2, Praha 1966, s. 54–55.

VACULÍNOVÁ, MARTA, *Dominatius a Pisnitz, Sigismundus*; in: LUCIE STROCHOVÁ (ed.), *Companion to Central and Eastern European Humanism. Volume 2, The Czech Lands. Part 1, A-L*, Berlin 2020, s. 379–384.

²⁴ Johan Hesenberg neboli Jan Horák, vystudoval teologii v Lipsku. Vychovatelem dětí Ferdinanda a Anny Habsburských byl v letech 1540–1541. Od roku 1542 zastával funkci probošta litoměřické kapituly, v níž setrval až do své smrti v roce 1551. Během studií v Lipsku se profiloval jako ostrý kritik luteránství, viz ukázkou jeho protiluterské hry v této antologii.

²⁵ Vojenský konflikt mezi lety 1547–1548, v němž se protestanská knížata a města ze Svaté říše římské spojila v tzv. šmalkaldský spolek a postavila se proti katolickému císaři Karlovi. Ve střetnutí, v němž šlo jak o otázku vyznání, tak politické autonomie, nakonec zvítězila císařská strana, ovšem postup reformace se již nepodařilo zastavit.

²⁶ Sebastian Schertlin z Burtenbachu (1496–1577), vojevůdce a ve šmalkaldské válce velitel žoldnéřských vojsk ve službách německých měst vzbouřených proti císaři Karlovi.

²⁷ Marie Španělská (1528–1603), byla českou, uherskou a chorvatskou královnou a římskou císařovnou. Jakožto dcera Karla V. byla fakticky Maxmiliánovou sestřenicí.

VACULÍNOVÁ MARTA, *Pohřební řeč Zikmunda Domináčka z Písnice nad Zachariášem z Hradce (1598)*, in: *Opuscula historiae artium* 64/1, 2015, s. 20–26, 29–30.

VEČEŘE, VOJTĚCH, *Zachariáš z Hradce a jeho posmrtný obraz v pohřební řeči Zikmunda Domináčka z Písnice*, in: *Jihočeský sborník historický*, 86, 2017, s. 60–112.

Edice: Pohřební řeč Zikmunda Domináčka z Písnice nad Zachariášem z Hradce (1589)

Marta Vaculínová

Ediční poznámka a komentář k textu:

Jedná se o rétorický prozaický text s dlouhými periodami. Původní rétorická interpunkce, kde například tečky neznačily konec věty, ale pokles hlasem či pauzu, byla nahrazena interpunkcí logickou. Rozvinuté periody nebyly při překladu (až na výjimky) rozdělovány na kratší větné celky, ale byly ponechány v původním rozsahu, aby si čtenář mohl učinit představu o tomto typu prózy. Na některých místech bylo pro větší srozumitelnost textu nutné doplnit některý větný člen (obvykle přísudek). Takové dodatky jsou značeny závorkou a kurzívou. Tam, kde nebylo možno přeložit text doslovně nebo kde se nacházejí řídce se vyskytující vlastní jména, uvádíme čtení originálu v poznámce za textem. Tam také připojujeme vysvětlivky pojmů, reálií a odkazy na výpůjčky z Bible a z antických autorů.

Zikmund Domináček uváděl na konci svých pohřebních řečí jejich historické i soudobé vzory. Tak pro řeč za Maxmiliána II.⁹² uvádí jako vzor podobnou řeč Lamberta Grutera,⁹³ z níž motivicky čerpal i v pozdější řeči pro Zachariáše z Hradce. U ní také zmiňuje jako vzor řeč za jeho bratra Jáchyma, složenou preceptorem Adamem Lipsicem.⁹⁴ Tato řeč ho inspirovala spíše obsahem než duchem – převzal z ní pasáž o Zachariášových předcích, včetně chyb (*familia lebiorum*, viz níže). Zatímco v případě starších řečí se jedná o klasická rétorická díla podle antických vzorů enkomiaistického řečnictví, pohřební chvalořeč za Zachariáše z Hradce nese velmi silný duchovní akcent přecházející místy v bojovný protireformační zápal. Ve srovnání s ostatními „orationes“ je v této mnohem menší množství citací z antických autorů, zato více citátů z Písma a dalších náboženských textů. Také emotivní styl, charakteristický zálibou v hromadění přirovnání, protikladů apod., spíše připomíná klasické kázání než antickou rétoriku. Od klasického pohřebního kázání,⁹⁵ které má ve středu pozornosti výklad věroučných otázek a didaktické poučení posluchačů ve věcech víry (původ smrtelnosti člověka, povaha smrti, překonání smrti Kristovou obětí, důraz na dobré skutky a pokání apod.), se však Domináčkova *Oratio* liší svou kompozicí a motivickou výstavbou. Na začátku typického pohřebního kázání vždy stojí biblický citát (v této době spíše delší, ideálně celá perikopa), který je postupně rozebírán, a na něm jsou tato jednotlivá témata demonstrována.

Zatímco obvykle autor zůstává (až na obvyklé projevy skromnosti a předstírané obavy z obtížnosti úkolu) stranou, Zikmund Domináček výslovně mluví o sobě, své faře, svých úkolech a na závěr si dokonce stěžuje, že se mu někteří snažili zabránit, aby pohřební řeč pronesl právě on.

Pro pochvalnou řeč je typická charakteristika chválené osoby, jejího zjevu, činů, stručný nástin života od mládí, rodina, činnost politická a soukromá. Oproti antice zde přibývá další výrazná složka – vztah k církvi a náboženství a osobní náboženské praktiky (nalézáme u Jáchyma i Zachariáše – podrobnosti typu s jakým krucifixem se modlil, jaké byly jeho zvyky při modlitbách, jak se choval při mši apod.). Sem patří také oddíl o dobročinnosti (almužny, špitály – rovněž velmi podobný u Jáchyma i Zachariáše). Poměrně obsáhlou pasáž tvoří živě zpracovaný popis Zachariášových posledních hodin, kdy uspořádal svatbu své schovance, dceři přítele Hodějovského, a sám se chystal ke smrti, zatímco se hosté veselili. Autor se snaží upoutat pozornost posluchačů opakovanými osloveními přítomných příbuzných zesnulého (kteří jsou zároveň adresáty dedikace) a využívá pro osvěžení kázání i poukazy na samotné pohřební reálie – vystavený erb pánů z Hradce, jejich hrobku, do níž se tělo ukládá. Velmi zajímavou pasáží, pro niž jsme v tomto žánru nenašli srovnání, je ta, kde líčí Zachariášovy cesty do ciziny a vztah k cizincům. Je sice běžné u charakteristiky chválené osobnosti zmínit její jazykové znalosti, ale mluvit výslovně o tom, že si zesnulý nepřivezl z cest žádné nakažlivé nemoci, je přinejmenším neobvyklé.

[Titulní list:]

Řeč na pohřbu vznešeného, urozeného a velkolepého hrdiny Zachariáše z Hradce, pána na Telči a Polné etc. pronesená Zikmundem z Písnice roku od porození Panny 1589.

Žij a pamatuj na smrt / SPĚCHÁŠ-LI (sám k sobě) SESTUP / Poznej sám sebe

V Praze vytiskl Jiří Nigrin roku 1589.

[Rub titulního listu:]

Elegická báseň na znak nejjasnější rodiny z Hradce

Tyto odznaky získali hrdinští mužové, kterým / Hradec do područí spadá, zvaný též Nový dům.⁹⁶ / Symboly ctnosti jsou ukryty v nich a též památky bojů / různých, v nichž otcové jejich prokázali mnoho sil. / Lilie, věnec a růže, ty značí bitvy na suché zemi / svedené statečně v poli, kotva pak na moři boj.⁹⁷

[f. 2rff:]

Vznešeným, urozeným a vynikajícím šlechticům a pánům, panu Adamu z Hradce, nejvyššímu kancléři Království českého, otci etc. a též Jáchymu Oldřichovi a Vilému Zachariášovi, jeho synům etc. dědičným pánům z Hradce a na Telči, jimž budu vždy prokazovat úctu a vážnost svou službou, se tímto přeje zdraví spojené se štěstím na věky.

Proč jsem věnoval tuto pohřební řeč za velikého hrdinu Zachariáše, přezbozně zesnulého, obsahující oslavy a chválu

sloupu vašeho rodu, velebeného po celém křesťanském světě, především tobě, vznešený a vynikající pane a také vám, nejurozenější mladíci, snadno zjistíte v průběhu řeči samé a její pozornou četbou, totiž proto, abych poněkud zmírnil váš společný spravedlivý žal a také, abych potomky podnítil k horlivému napodobování nadobytých vynikajících strýcových⁹⁸ ctností, a konečně abych všem dosvědčil, jakou lásku, oddanost a věrnost jsem choval ke svému patronu. Přijměte prosím vlídně tento nezralý nebo spíše předčasně narozený plod ducha oddaného křesťana a nehleďte ani tak na nedokonalost stylu, jako spíše na závažnost obsahu, ne tolik na pomíjivost tak nepatrného dárečku, jako spíše na zjevnou dobrou vůli dárce, a konečně dopřejte mi stejnou přízeň, podporu a pomoc, jakou mi vždycky prokazoval onen dokonalý hrdina. Já pak za takovou mně prokázanou službu slibuji, že se chci ustavičnými modlitbami znovu a znovu obracet na Pána Nejlepšího Nejvyššího, aby vás zachoval při životě v bohatství, dostatku a při dobrém zdraví.

Dáno v Telči 24. února 1589.

V(ašim) Mil(ostem) nejoddanější kaplan Zikmund z Písnice.⁹⁹

Oplakáváme přežalostnou smrt vznešeného a velkolepého pana pána Zachariáše z Hradce,¹⁰⁰ svobodného pána, kdysi nejprve komořího, pak nejvyššího hejtmána Markrabství moravského, předního muže Čech a otce vlasti, smrt jemu milou, nám však trpkou, která, jak víme, se změnila ve slávu nesmrtelnosti a život věčný beze všeho zla a odporosti, jenž oplývá vším, co si kdo dobrého přeje. Zvláště tehdy, jestliže podle svědectví svatého Pavla, hlavy všech apoštolů, každý od Boha Nejvyššího, spravedlivého soudce, po právu získá chválu a slávu za své činy, když to naše pomíjivé tělo nabude neporušitelnost a smrtelné se oděje nesmrtelností,¹⁰¹ podílem na jeho slávě se zformuje a připodobní tělu Kristovu. Tak žil nejurozenější hrdina a žil dostatečně, ke cti Boha nejlepšího největšího (jehož vždy ctil a šířil jeho slávu) a k slávě a lesku starobylého rodu pánů z Hradce (který proslavil svými vrozenými i získanými schopnostmi a obdivuhodnými činy). A pro drahou a milou památku svým následovníkům (jimž skýtal vynikající příklad k napodobování) a ku prospěchu katolické církve (jíž byl oddán do posledního dechu). A právě víře (kterou zachovával bez poskvrny)¹⁰² a od níž se nenechal odvrátit žádnými pletichami kacířů a již toužil obnovit v nakažených místech svého panství) a pro rozkvět Markrabství moravského (jemuž samotnému tolik let (aniž dbal na své soukromé záležitosti ve starosti o prospěch celku) sloužil), a nakonec k své vlastní nemalé důstojnosti (s níž neobyčejně záslužně jednal), a také řádnému a zaslouženému obdivuhodnému věku, jenž pokročil k šedesáti čtyřem letům (o němž David soudil, že je dosti spravedlivý a vládcům nepřináší ještě bolest a trápení, a který si jiný milovník pozemského života mohl přát a který nakonec nemohl hanět Zoilus¹⁰³ ani tupit Momus).¹⁰⁴

V dětství to [byl] hodný a roztomilý chlapec. V mládí byl obdivuhodně činorodý: cvičil a krotil koně a dokonce cválal kolem na jakémsi druhém Šemíkovi¹⁰⁵ nebo Bukefalovi¹⁰⁶ a skákal přes nejhlubší příkopy a nebezpečně se proháněl¹⁰⁷ po strmých stupních Pražského hradu. V mužném věku vynikl svou silou v atletických cvičeních a siláckých kouscích. Během celého svého života a ve vyšším věku proslul dary zralosti, jakými je moudrost, ale také ušlechtilostí, vírou a zbožností a po zásluze jej nejmoudřejší a božští císařové Ferdinand, Maximilián a ten náš současný – Rudolf, moudrost, umírněnost a mírumilovnost a velká horlivost pro katolické náboženství, v níž za žádným dřívějším panovníkem nezaostává, – jej měli mezi rádci nejpřednějšími a povýšili ho do nejvyšších hodností komořího a hejtmána Moravanů, protože ho považovali za člověka nejvýše hodného přízně a poct, příkrášleného všemi ctnostmi, dary ušlechtilého ducha, okrasami hrdiny, zejména pak ozdobami víry a zbožnosti. Teprve nyní mnohem zřetelněji vidím, jak obsáhlý a velký a také nesnadný a obtížný a (abych tak řekl) téměř nemožný úkol mi připadl a poznávám, jak je těžké se vyjádřit s duchem tak sklíčeným žalem a vážností té události, s nadáním zmateným smutkem, jazykem sotva se bránícím vzdechům a hlasem, jenž z ustrnutí mysli nad odchodem tak velkého muže tak náhle a neočekávaně vážne v hrdle a není s to oslavit a dále rozvést to, o čem již dříve mluvil. A přece, kdybyste chtěli vypočítat vše – urozený rod toho velkého muže a slávu jeho narození, vybranou výchovu, neposkvrněný běh života, množství poct (které měl a jimiž byl ozdoben), mnohost úřadů (které na sebe vzal a bez pochybení vykonával), váhu posláních (které zastával), závažnost povinností (které velmi úspěšně plnil a vyřizoval lehce a šťastně), jas ctností, jimiž zářil, víru, stálost, vážnost a velkého ducha, nevinnost, poctivost, umírněnost ve všem štěstí, které provází lidský život, zdrženlivost při takovém nadbytku prostředků, pokorného ducha při tolika počtách, rozvahu při konání skutků, zkušenost při jejich chápání a výmluvnost při vysvětlování, při rozvažování vážnost vpravdě katonovskou, při rozsuzování sókratovskou spravedlivost, jeho mysl beze vší zloby a hříchu, jeho dobrotu, jeho přísné, ale laskavé mravy, jeho chladnou tvář snoubící se se slavnostní vážností, jeho mysl, ráznou vůči vzpurným a mírnou vůči Kristovým chudým, jasné čelo a oči plné slietování, štědrá ruku vždy připravenou k podpoře, kdybyste konečně všechny jeho jednotlivé činy s povinnostmi, zbožností a vážností, doplněné příklady a seřazené chtěli vypočítat, poznali byste nakonec, jak mnoho práce mi to přineslo, toto všechno tak rozličné a tak slavné odít do slov.

I kdybych už více neměl sílu (protože jsem si už dávno odvykl řečnit), že bych to nemohl slavnostně povědět kvůli jeho zásluhám a dokonce ani připomenout z nutnosti, přece se v naprosté stručnosti svou řečí dotknu jednotlivých kapitol jeho života, aby se nezdálo, že ve chvíli poslední zbožné povinnosti nestojím při svém patronu. Spoléhám se

na jistotu, že cokoliv zde nyní vyslovím, přijmete s vyrovnanou myslí a pozornými ušima, ne kvůli mému způsobu řeči, ale kvůli zásluhám významného muže, a dovolíte jen tolik, kolik podle vašeho domněnání patří k slavnostnímu obřadu tak zasloužilého šlechtice s úsilím zbožným a křesťanským. Dále bych chtěl předtím, než budu pokračovat ve své řeči, abyste pohlédli na jeho rodový znak, neboť z něho je možné, jako z nějakých čar složit obraz o tom, jakými ctnostmi zářil a jakými ozdobami byl zkrášlen.

Dřevěný štít rozdělený na čtyři pole symbolizuje pevnost víry, čerpanou ze spisů čtyř evangelistů nebo slávu rozšířenou na čtyři hlavní světové strany vynikajícími činy. Tato zlatá RŮŽE pak představuje lahodnou vůni ctnosti a neposkvrněnost zlatého věku, KOTVA stálou nadějí, písmeno M s korunou buď velkodušnost hodnou královských poct, nebo věrné vypořádání zásluh, jež mají být právem korunovány nebeskou korunou a diadémem; VĚNEC nebo vavřík znamená slavné vítězství nebo také množství polních tažení, válek a bojů úspěšně svedených na souši, KOTVA pak vypovídá o slavných činech vykonaných na moři s loďstvem.¹⁰⁸

Dále (abych se přiblížil k tématu) nechci užívat obvyklých řečnických předmluv ani obzvláštní řeči oslavovat ctnosti Jasného a vznešeného pana Adama prvního z Hradce, kancléře Království českého, jeho otce, a matky Anny ze slavné rodiny Lvů z Rožmitálu¹⁰⁹ (již bys mohl snadno postavit na roveň s předními muži Čech, kteří vykonávali úřad krále), kterýmžto rodičům se šťastně narodil, a také jeho nejmilejšího bratra pana Jáchyma rovněž kancléře Čech a nositele řádu Zlatého rouna, tajného rady a důvěrníka dvou císařů, ani se vracet hlouběji do minulosti. Nebudu vyprávět o slavných činech praděda Jana a děda Jindřicha,¹¹⁰ nejvyššího komořího Království českého (jenž měl čtyři právoplatné ženy, první z rodu Šternberků, druhou z Tovačova, třetí z hrabat z Gleichenu, čtvrtou z rodu knížat z Münsterberka (její matka pak pocházela z nejjasnějšího domu saských knížat)), těch nepochybných hrdinů (od nichž pocházel), a které snadno můžeme najít popsané u osvědčených autorů. Pominu také zakladatele rodu Ariberta a Aribona, přední šlechtice z rodu Orsini (z něhož tento pošel)¹¹¹ a jejich války s jedním z císařů, pomíjím to všechno, aby to snad nevypadalo, že ho zdobím nikoli vlastními, pravými, přirozenými, příslušnými a vrozenými, ale cizími a nepřirozenými barvami. Budu mluvit jen o jeho vlastním životě. Jakmile vyšel z jinošského věku, podával jasné důkazy toho, že ihned dosáhne dokonalosti muže, může-li se ovšem nezlozný duch, touha po slávě (jak říká otec latinské výmluvnosti Cicero)¹¹² projevit v mládí podobně jako u rostlin se ukáže zralá kvalita, podle toho, jaké plody přinese jejich píle. Jak praví přísloví: Kopřiva hned z mládí pálí.¹¹³ A toto proroctví nezklamalo bystré hlavy, a pokud ano, tak zbytečně. Byl totiž takový, jak mu všichni předpovídali, takového jsme ho viděli, znali, vnímali, měli a (bohužel) ztratili. Měl přísnou tvář,

milého ducha, záda mírně nahrbená, rovný charakter, postavu malou, veliké srdce. Proto ne náhodou se soudí, že ono slavnostní lidové „*Jsem malej, ale srdce co džber*“, snad pochází od něho, jako by říkal, jsem malé postavy (přiznávám), co mohu zmoci srdcem. Statečné srdce ne tělo dokáže dílo. Davida nebo Zachea připomínal nejen postavou, ale i pokorným duchem, a není tedy divu, že byl nazván Zachariášem. Podle vzoru Zachea používal jako symbol *VE SPĚCHU SESTUPUJ*, aby sestupováním vyjádřil pokoru a spěchem ochotu poslouchat a poddat se Kristu. Ačkoli byl drobné postavy a milého ducha, hlas měl znělý a uměl tak účinně mluvit, že byl schopen lehce usmířit nesvorné a znesvářené (natolik schopný byl) a učinit je znovu přáteli, sváry a pře uměl udusit v zárodku, rozhněvané hlavy uklidňoval a snadno všechny přesvědčil pro to, co chtěl a co považoval za spravedlivé. Byl také velkým milovníkem křesťanského pokoje, byl zodpovědný a plnil závazky. Falešné střely, které se proti němu obrátily v době nepokojů v Čechách, se v letu zlomily o štít jeho trpělivosti, vysmíval se výkřukům vrtkavé štěstěny (jako nestálé, pomíjivé a slepé) a pohrdal jí, prázdné slávy si necenil ani za mák. Nic se nestaral o přízeň davu, spoléhal se jen na svou představu o správnosti svých činů a na Boha jako průvodce jeho konání, přehlížel jedovaté jazyky donašečů. Útrapy chorob (jimiž byl až do konce ve velké míře sužován) natolik (k velkému úžasu všech) zvládal lékem trpělivosti, že z jeho úst nikdy nevyklouzlo jediné netrpělivé slůvko. I to by se mělo zmínit. Byl rychlý v udílení odměn, pomalý v ukládání trestů, k povyšování ochotný a pohotový, k podpoře rychlý, stálý a věrný. Měl radost z naděje, hýřil dobročinností, proti nástrahám postupoval rozvážně, v rozkoších byl umírněný, nenáviděl zahálku, bránil spravedlnost, nesnáze ho nezlomily, úspěch ho nezkazil, s blízkými soucítit v neštěstí, byl vždy připraven pomoci svým chráněncům a poddaným a přál blahu a prosperitě svých měšťanů. Navíc byl prochnut duchem strachu z Boha,¹¹⁴ byl opatrný a obezřetný. Duchem zbožnosti byl soucitný a přístupný, duchem vědění byl nezávislý a co v kom bylo skryto, snadno poznal pouhým pohledem. Duchem síly byl pevný, duchem rozvahy prozíravý a zralý, duchem chápání vnímavý a předvídavý, duchem moudrosti oddaný a myšlenkami obrácený k nebi, kam vždy toužebně směřoval – tam, kde osud nabízí klidné spočinutí. Opakoval si často slova svatého Pavla, nemáme království zdejší, ale hledáme to budoucí.¹¹⁵ Tam ho nesla jeho touha, tam posílal své modlitby jako posvátné posly, takže každodenně téměř tři hodiny věnoval tomu, že se oddával Bohu a sloužil své duši. To mohu dosvědčit z vlastní zkušenosti. Ze stovky kněží naší doby by se stěžil našel jeden, který by tak jako on zapomněl na okolní svět a nechal stranou povinnosti, aby se mohl v dostatečné míře věnovat modlitbám tak soustředěně, že k sobě nikoho ať už jakkoli vlivného nebo přítele nepouštěl, dokud nebyl hotov. A nevěnoval se ani žádné záležitosti, ať jakkoli závažné či naléhavé a aktuální, která si zá-

dala spěšného vyřízení. Proto není divu, že jemu, jenž toužil v první řadě po království Božím a jeho spravedlnosti, se dostávalo téměř¹¹⁶ všeho ostatního a přicházelo to k němu ve velké míře a mnoho přebývalo. Proto si mohou blahopřát pozůstalí, že zdědili právoplatným postupem tak velké jmění, podle dohody, která byla před tolika lety posvěcena a uzavřena mezi dvěma bratry Zachariášem a Jáchymem a stvrzena z vůle císaře Ferdinanda, jmění, které nezískal nekalými způsoby, půjčováním na úrok ani lichvou, násilím ani loupežemi, ani odíráním poddaných a nadměrnými daněmi, ale které shromáždil rozumnou správou rodinného majetku a neobyčejnou přízní a darem Boží dobroty (nejinak než Abraham a další Bohu oddaní patriarchové). A proto si téměř nad všechny dveře po právu mohl dát ono symbolum: Boží požehnání nás činí bohatými.¹¹⁷ Již i to bylo neposledním znamením jeho stálosti ve víře, že z jednotlivých obřadů, konaných jedině pod jednou, zavedl na mši vyznání víry podle katolického způsobu. Ve dnech Páně a na svátky jednotlivých světců, poslouchal mši svatou (při níž velmi často sám přísluhoval) s takovou pozorností, že uměl z knihy číst téměř všechny její části – introitus, kolekta, tajemství [víry] – i doplňovací řeči a připomenutí, která si zapamatoval, lépe než by je některý kněz přečetl z mše. Jak rád navštěvoval svatá místa, s takovou zbožností také opravil mnohé kostely, které byly pobořené věkem, některé dokonce s velkými náklady postavil od základů, jako třeba v Želetavě¹¹⁸ nebo na jiných místech, obdaroval je rouchy a kalichy a různými jinými posvátnými předměty. Ale pamatoval i na Kristovy chudé, vystavěl velký špitál u chrámu Svaté Panny za hradbami Telče a bohatě jej zaoopatřil s otcovskou péčí o ony chudé. A postaral se nejenom o nezbytné jídlo a pití pro nuzné, ale také o chudé studenty, každý rok je zásoboval šatstvem a příkrývkami. I když byl zběhlý v těchto zbožných činech a ozdobený takovými ctnostmi, přece nepodleh sebelásce, ale konal vždy všechny obřady zbožného křesťanského Pána úplně a správně, a přece vyznával, že je jen nehodným služebníkem Božím. Byl tak obdařen a obohacen výše zmíněnými dary štěstěny, těla, ducha, povahy a nadání, milosti a svatého Ducha, a přece o sobě vždy soudil co nejskromněji, o ostatních pak co nejdobrotivěji a cítil a mluvil tak, aby zachovával ono moudré pravidlo: Oč větší jsi, o to více se ponižuj ve všem.¹¹⁹ A protože věděl ze svatého Jakuba, že všechny dary a všechny nejlepší věci pochází od otce světla,¹²⁰ vzdával mu díky jako původci a dárci všeho dobrého, vzdával mu chválu a slávu a často zpíval žalm: Ne nám Pane, ne nám, ale jménu svému dej slávu,¹²¹ čest a sláva tobě, nám však zmatení tváře a posměch.¹²² Proto se nepyšnil vznešeným rodem, dlouhým rodokmenem a starobylostí rodiny, ale častěji přemítal o tom, že není než popel a prach a v prach se zas navrátí a rozpadne se v popel. Neliboval si tedy (dokud byl ještě zdravý) v síle a zdraví, ve vnějším lesku, v dostatku jmění, ani v stříbrném nádobí, ani v paláci takřka královském, ani

ve velkém zástupu dvořanů a chráněnců a množství jiných urozených mužů, kteří ho navštěvovali ať už jako starého a vykonávajícího své povinnosti doma, aby ho pozdravili, nebo jej v průvodu následovali dosud zdravého, když vyjížděl k zasedání tribunálu, aby mu vzdali úctu. Nenadýmal se pýchou nad tím, že požíval takového vděku nejvznešenějších císařů, předních vládců říše a dalších předáků království, a že u nich měl takovou váhu. Nevypínal se proto, že měl tolik překrásných měst – Slavonice, Telč, Polnou a přemnohá další (která ve snaze po stručnosti raději pominu), tolik městeček, tolik hradů výborně opevněných a převelice výstavných (z nichž zejména ten telčský nechal sám postavit prakticky od základů, hotový div architektury, vyzdobený obdivovanými sochami českých králů, v němž hostil samotného císaře), kromě toho tolik bohatých vesnic, že panoval tak početným¹²³ poddaným, že shromáždil tolik poct, že získal první manželku z tak vznešené rodiny jako jsou Valdštejnové, totiž hrdinku¹²⁴ převelice zbožnou, čistou a sobě odpovídající ve všem co do mravů a chování, od níž dostal syna jménem Menhart Lev, mladíka slibné budoucnosti (kdyby mu ho nevyrvála předčasná smrt), že [měl] druhou [manželku] vynikající ctností ze slavného domu Šlejniců, zde nyní přítomnou a zkrušenou žalem paní Annu, manželku, jež mu porodila tuto nejvznešenější a Kristu velmi oddanou pannu Kateřinu, což naplňovalo jeho ducha svrchovanou radostí, že zanechává po sobě tuto nejdražší dcerušku; nejjasnějšího strýce Adama (jehož jmenuji na čestném místě), kancléře Království českého a tyto nejvybranější a nejnaděnější, všemožné nadané mládence Viléma Zachariáše a Jáchyma Oldřicha – synovce, zanechal jako právoplatné dědice svého majetku a jmění i poct a titulů, a kojil se nikoli planou nadějí, že v jejich duších a paměti přetrvá živý.

Máte tedy, Jáchyme a Viléme, urození potomci urozeného rodu, život vašeho strýce jako skvěle vyleštěné zrcadlo, do něhož se můžete svým vnitřním zrakem upřeným pohledem dívat. Máte ideál skromnosti, příklad zbožnosti, vytlačené šlépěje všech nejslavnějších ctností, do nichž můžete vstoupit a v nich kráčet a zachovávat mravy předků a očím těch, kdo na vás budou pohlížet, se budete jevit jako živý obraz zesnulého. Nesluší se, aby se potomci odchýlili od obrazu tak ušlechtilého předka. Vtiskněte si do své zrakové paměti, jaká byla vnitřní krása vašeho strýce, pošlete (opakuji) pošlete, jakého jste měli strýce podle krve, otce podle lásky. Nebyl, on nebyl v rozkoších nevázaný, v poctách zpupný, v překypujícím bohatství rozhazovačný, v nadbytku a prosperitě byl skromný, nebyl v nesnázích malodušný, mezi ženským pohlavím byl čistý, mezi zpupnými poddajný, mezi závistníky a zlými dobrý, mezi zlostníky klidný, mezi zahaleči překypoval energií a oddaností, mezi lakomci štedrý, mezi žrouty střizlivý, mezi lháři stálý, mezi lvy beránek, mezi jestřáby holubice, mezi lidmi zvráceného a zvrhlého druhu se choval chvályhodně. A co se podaří málokomu, kdo cestuje do Itálie, Španělska, Francie, Německa a jiných

cizích a dalekých krajů, že si z těch zemí přiveze více ctností než zlovyků, ne jako ti, kteří se vrací do rodného domu bez peněz a nakaženi ošklivými tělesnými chorobami. On sám při své cestě přes moře, kterou podnikl ve službách nejvyššího císaře Maxmiliána, aby přivezl jeho nevěstu, procestoval Itálii a setkal se s lidmi mnoha národů, nepřivezl si od nich však žádnou nákazu. Ani od Španělů si nepřivezl pýchu, vášeň a pomstychtivost, od Francouzů lehkomyšlnost, ani se nenakazil opilstvím od některých Němců, ale naopak – dobré napodobil v dobrých vlastnostech – Španěly napodobil ve velkodušnosti, Italy v upřímnosti víry a zdrženlivosti, Francouze v přístupnosti a zdvořilosti a Němce ve vážnosti, špatné pak za špatné vlastnosti odsuzoval. Byl zastáncem utlačovaných, advokátem chudých, nadějí ubohých, útěchou zavržených, sloupem kolísajících, otcem sirotků, ochráncem vdov, okem slepých, jazykem němých, berlou starců, mstitelem zločinů, kladivem na ty, jež působí bezpráví, potěchou poddaných, ochoten šetřit poražené, schopen porazit zpupné, pravdomluvný ve své řeči, předvádavý ve svých záměrech. Zachovával svěřené tajemství, prokazoval úctu, pozornost a lásku duchovním, štědře rozhojňoval [jejich] majetek. O této věci [může svědčit] přítomný důstojný pán Urban, probošt v Nové Říši a také zbožné zesnulý pan Kašpar, opat zábrdovický a mnozí další, kteří byli jeho doporučením bohatě obdařeni, a konečně svědkem mohu být také já sám, koho, ač mu sloužil v duchovní službě jen velmi krátký čas, nejednou odměnil a naopak chtěl, aby byl tak štědře zaopatřen, že ho dokonce přikázal obdařit dostatečně důstojnou farou v sousední Myslové a postaral se, aby jeho poslední a jasná vůle byla stvrzena písemně. Již tehdy v duchu zamýšlel, že vyžene a vypudí ty, kteří se náhodou vloudili nebo byli podvodně doporučení jinými a nepravoplatně a lstí byli ustanoveni na fary náležející do jeho pravomoci, a nahradí je pravými, pravoplatnými kněžími a upřímnými katolíky, které jmenuje faráři na jejich místo. Proto již také zakazoval podezřelým kněžím udílet svátosti a nepouštěl do vlastní kaple jiné než ty neupřímnější. Ochotně se nechal uklidňovat jejich rozumnými radami, poslouchal jejich zbožné a spasitelné připomínky, utvrzovali ho ve víře. Ačkoli ho mnozí přední šlechtici, kteří se odklonili od správného náboženství, často vyzývali k odpadlictví od staré víry a náboženství předků, přece zůstal nezdojný jako Marpéská skála¹²⁵ a ostře odsuzoval ten bacil novoty.¹²⁶ Ani o tom by se nemělo pomlčet, že nadějně děti svých poddaných, mladíky velkého nadání a slibné budoucnosti, kteří směřovali ke studiu svobodných umění, nechal studovat jak v Olomouci, tak na jiných místech literaturu a náboženství pod vedením¹²⁷ těch nejlepších učitelů. A nesnažil se je odvrátit od studií a dobrého předsevzetí tím, že by je využíval k jiným službám podle své potřeby, kde by mu mohli být v budoucnu užiteční. Touto shovívavostí dosáhl toho, že ze svých poddaných viděl mnohé kanovníky a preláty olomouckého kostela a koleje, ale dokonce i samotného

biskupa Jana.¹²⁸ Nepodporoval však na své náklady jen nuzné studenty, ale pomáhal a chránil i jiné zbožné a pracovitě chudé, kteří se v hospodářství potýkali s bídou, jednak velmi štědrým udělováním almužen, jednak přímo půjčováním peněz. Za tyto zbožné skutky nechtěl on sám spočíne v náručí věčného otce. Ať jej do svého otevřeného boku přijme milost jednorozrozeného Syna, ať utěší jeho ženu a dceru, strýce, synovce a celou rodinu dobrotou Ducha svatého. To si zasloužil za své ctnosti, pro něž jej milovali všichni lidé, dokonce i nejvznešenější císařové. Těm prokazoval svou nejvěrnější službu v plné míře řádným plněním mnoha úkolů tak, že mu nechyběla důvěra v tajných záležitostech, moudrost v radách a šťastná ruka a obratnost při plnění a vyřizování povinností, ani přístupnost vůči chudým, ani autorita vůči bohatým, ani pohostinnost vůči cizincům, ani dobrotivost vůči domácím lidem, ani skvělé vystupování vůči italským a španělským šlechticům¹²⁹ a vůči Čechům duchem vpravdě český a otcovský. Proto se ty,¹³⁰ jedinečná ozdoba Čechů a Moravanů, raduj, že jsi byl již vzat z tohoto ubohého, pomíjivého a smrtelného života, který mládí vynáší, stárí křiví, nepevnosti láskou, trápí žal, radosti opouštějí, nálady rozrušují, strach tísni, bolesti mučí, zár vysouší, žádosti vzněcují, starosti sužují, útrapy tíží, povětří ničí, jídla rozpálují, hlad stravuje, čas požírá a pohlcuje. Raduj se, že jsi z tohoto vskutku křehkého, žalostného, nešťastného a zároveň nebezpečného života vyvázán, že jsi přenesen k životu živému, sladkému a milostnému a k nesmrtelnosti. Vesel se, že po překonání všech neštěstí, starostí, nebezpečí a útrap (v jejichž tenatech my dosud vězíme) vylétneš ze ztroskotání na tomto moři do přístavu klidu, z vyhnanství do vlasti, z vězení do paláce, z příbytku tohoto těla do nebeských sídel svatých, že poté co odložíš zemskou tíž, budeš kráčet lehce a rychle po Elysejských polích a že to, co jsi dříve viděl jen v zrcadle podobenství, uvidíš v odhalené slávě tváří v tvář.

A že jsi svým duchem již dospěl do sfér, nad nimiž cherubíni, serafíni, trůny, vlády, moci, síly a jiné nadzemské věci, nebeské voje archandělů a andělů, zástupy patriarchů a proroků, slavný počet dvanácti apoštolů, vítězné vojsko mučedníků, bělostné zástupy panen a nakonec nespočetné legie všech svatých a triumfující nekonečné církve, bez ustání chválí Boha zpěvem Svatý, svatý Pán Bůh Sabaoth, blahořečí mu, vzývají ho a oslavují.¹³¹

Jásej, protože ses přestěhoval ze slzavého údolí do zahrady rozkoše, z více než Kimmerských temnot¹³² na místo, kde se rozlévá jasná zář věčného světla, slunce se nikdy neskání k západu a božskou láskou zapaluje mysli blažených. Již jsi bezpečný v slávě a zbavil ses svodů a nebezpečí sebe-lásky,¹³³ marné slávy a závidění, z těch chvályhodných (v nichž ses vycvičil) ctností: z oněch nejlepších (které jsi ve svém duchu přepevně zakotvil) předsevzetí: jako třeba že jsi některým nepravoplatným z tvých kněží odňal fary a na jejich místo zvolil jako pravoplatné ty pravověrné a upřímné, aby shromáždili stádo rozptýlené loupením vlků v rouše berán-

čím, nedbalostí a proradností pastýřů, a přivedli je, hnané na opačnou stranu bludnými představami, zpět. Nakažené jedem hereze vyhojili svatými spisy a protijedy. Vyhladovělé dovedli na pastvu pravdy a nakonec ovečky, vykoupené nej-cennější krví Kristovou (ach běda) přes srázné hory,¹³⁴ přes hluboká údolí, přes propasti zemské bloudící úskalími omy-lů dovedli na cestu Kristovu a přivedli zpět do lůna svatě Katolické a Apoštolské Církve (jakožto nejshovívavější mat-ky). A nepochybuji o tom, ó muži dobrých snah a nejlepších předsevzetí, že jsi tuto horlivost a záměr dovedl ke správnému výsledku (jež si předešel svou smrtí) a že to, co jsi dobře započal a nemohl dovést do konce, právě to (o tom nepochybuji) dokončí tvůj vynikající strýc a nejoddanější synovci, tvoji konkurenti v horlivosti, vykonavatelé tvé vůle, právoplatní dědicové tvého jmění i ctností. Ó kéž je božská dobrotivost zachová co nejdéle zdravé a plné energie, aby mohli obnovit a zasít náboženství, potřít, odstranit a úplně vyhladit herezi. Tak ať jim v jejich přičinlivosti pomáhá Duch svatý, ať při nich stojí dobří andělé, ať je opatrují nebeští světci, poslouchají pozemští lidé, ať se všechny síly spojí na jejich podporu.

Slyšeli jste, předobří hrdinové, jaký byl vstup do života tohoto velkého muže, jaký byl jeho běh a zákruty, chcete vědět, k jakému konci došel, a to vám v krátkosti povím. Po tolika správně vykonaných úkolech, po tolika dobře zastávaných úřadech, po tolika pracích podniknutých pro vlast, po tolika bitvách vybojovaných pro stát, když byl sti-žen starostmi, vyčerpán nemocemi, obtěžán stářím, se od-dal zasluženému odpočinku, a na závěr korunoval své činy tím, že vystrojil vlastním nemalým nákladem svatbu dceři M[ikuláše] Hodějovského,¹³⁵ své schovance. A obdivuhod-ným dopuštěním božské prozřetelnosti, předurčení a vůle, dal pozvat k sobě otce své milované ženy a její nevlastní matku a mnohé další lidi svázané s ním poutem příbuzen-ským a pokrevním (jako by chtěl dát své poslední sbohem), pěkně je pohostil, nechal je tančit a kázal jim, ať jsou vese-lí, zatímco se sám (neboť božským vnuknutím upomenut a znepokojen náhle věděl, že se blíží hodina jeho rozloučení se světem) připravoval k pokoji věčnému.

A co od Boha nejlepšího největšího vždy s nejrouc-nějšími prosbami žádal, totiž aby mu bylo dáno skonat s jas-nou myslí, sloužící pamětí, s plynulou řečí, zdravou vírou a aby si podržel nepochybnou naději, toho se mu dostalo. Neboť poté, co se téměř tři hodiny obracel k Bohu s mod-litbami tu v duchu, tu zároveň i slovy, posledního dne a ho-diny, v níž kdysi před několika lety skonala jeho nejdražší manželka Kateřina, dokonce i téhož dne v týdně – v pondělí (bylo to 6. února, v hodinu, která bila na noc jako pátá) upa-dl do smrti jako by pokojně usnul tím nejsladším spánkem a tak odevzdal Bohu stvořiteli, kterému předtím věnoval svůj bezúhonný život, také svou neposkvrněnou duši.

A tak tady nyní zesnulý leží, patron a otec všeho dobra. Skonal příznivec ctnostných, ozdoba Čech a jejich

překrásná okrasa, zanikl také příklad velkodušnosti, odešel podporovatel dobročinnosti a štědrosti, jehož podporu bu-dou stejnou měrou oplakávat všichni, ale především já, který jsem toužil se mu upřímně odvděčit a jemu sloužit, ztratil jsem v něm podporovatele ve svých úkolech, totiž v obnově řádu v církvi a znovunastolení katolické víry. Ó krutá smrti, ó ty ukrutný osude, kteří jste mi vzali tak velmi štědrého dobrodince, připravily mne o záštitu a zbavily jste mne je-diného a téhož nejzbožnějšího otce mého i otce vlasti. Ty však, ó šťastná duše (která zbýváš) přijmi, prosím laskavě tuto naši poslední zbožnou službu (kterou ti prokazují), jak jen je možno upřímnou, čistou a zbavenou všech postranních úmyslů. Neboť těm, kteří odešli z tohoto života, by měli živí prokázat čtyři služby. Za prvé by měli (jako by jim byli nej-dražší a měli největší zásluhy) provázet jejich odchod žalem a slzami, za druhé by měli chválit jejich život prožitý přísně a ve ctnostech. Za třetí by měli v průvodu pohřbit jejich tělo v důstojné hrobce. Za čtvrté by měli slavením mší, usilovným modlením, zpěvem žalmů, udílením almužen očistit duši od poskvrny lidské slabosti a zkaženosti a poručit ji Bohu.

Všechny tyto čtyři služby ti již dílem byly prokáza-ny, zčásti by ti pak měly být ještě prokázány se vši upřímností a vírou. Neboť tě již dostatečně oplakávala, oplaká-vá a bude oplakávat Nejjasnější a nejctnější Paní,¹³⁶ věrná družka tvého lože; a zároveň s ní nejsladší dceruška, truchlí po tobě, ty nebohý, nejmilovanější strýc, nejmilejší synovci a další příbuzní. Kdo z důvěrných přátel pak cítí, osvědčuje a dává najevo větší bolest než Hodějovský, druhá polovina tvé duše, s nímž jsi byl spojen láskou jinak než Aeneas s Achátem, Théseus s Pyriothem, Kastor s Polluxem, David s Jonatánem? Neméně tě oplakávají přední mužové králov-ství a zároveň i poddaní vzdychají z hloubi duše a dokazují tak veliké duševní útrapy způsobené tvým odchodem. Tě-měř všichni, i šlechtici i lidé méně důležitého postavení činí stejně. K prokázání této služby buďte inspirováni zaprvé zá-konem přírody, pak příkladem Krista zachránce (jenž se za-rmouceným duchem oplakával Lazara), pak žen a nakonec andělů míru, kteří hořce oplakávali smrt Kristovu, pak také žáků, kteří velkým nářkem provázeli pohřeb Štěpána prvo-mučedníka, Abrahama, [který oplakával] Sárú, Židé Jákoba, Josefa, Mojžíše, Árona a Samuela. Také vdovy naimské,¹³⁷ která [oplakávala] jednorozeného syna, i svatého Augustina v žalu nad matkou Monikou, a dalších, kteří své drahé a své dobrodince oplakávali slzami, plynoucími z očí jako vzed-muté potoky. Truchlí tedy přední mužové království, truch-lí opuštěná města, zbavená ne tolik pána a patrona jako spí-še otce – Telč, Polná, Slavonice. Truchlí hrady, opuštěny leží obce i další statky, jemu samému milé a od něho nedávno vystavěné zdi kostelů, zahalené černým sukmem, země je šerá, slunce zastřené, nebe zatažené a pokryté rozbouřený-mi mraky, zkrátka duše všech jsou uzavřeny ve svém žalu.

Máš také podle přání *enkodium* svých ctností a bez-úhonného, hrdinsky prožitého života, sice jen ode mne

nehodného, ale přece tobě i všem tvým nejoddanějšího trubače tvé chvály, složené z neupřímnějšího srdce a podle diktátu pravdy. Tento úkol tě ozdobit řečí (v němž mi někteří závistníci chtěli zabránit) jsem na sebe vzal rád na tvou počest a k jejich opovržení (ať klidně puknou jak Codrus),¹³⁸ povzbuzen bohatstvím příkladů velkých mužů.

Tak právě oni zaslouženou chválou vyzdvihovali zemřelé a zanechali pro budoucnost v paměti literární díla. Isokratés [opěvoval] Euagora, Quintus Catulus matku Popilii, Gaius Caesar vlastní ženu, David zabitého Saula a Jonatana, svatý Ambrož bohu oddané císaře Theodosia a Valentiniana, Satyrus bratra Germana, svatý Augustin vlastní matku, svatý Bernard svého vyznáním, milostí i krví spřízněného bratra Gerharda a další oslavili jiné enkomiaстикou¹³⁹ řečí v době jejich pohřbu.

Ale proč bych se držel jen starých vzorů, když se mi dere do úst tolik nových a nedávných příkladů? Což neopěvoval jeho poddaný Jan biskup olomoucký¹⁴⁰ smrt císaře Maxmiliána II., což také [neopěvoval] skon velkolepého pána Jáchyma z Hradce, kancléře království českého a otce zde přítomného (jehož památka budiž věčně velebena) elegantní řečí jeho preceptor Kaspar Adam Lipsicus?¹⁴¹ Již nebude chybět ani třetí [služba], totiž že vězení tvého těla, které bylo chrámem Ducha svatého, přibýtkem Boží milosti, útočištěm a obydlím Svaté trojice, bude uloženo do skvostné hrobky. Hleď, zde je ta hrobka, kterou sis nechal připravit za svého života s myšlenkou na smrt, v ní můžeš sladce spát a spočinout v Pánu se svou nejmilejší manželkou Kateřinou, s nejdražším synem Menhartem, v očekávání zvuku andělské polnice, chovaje nezlomnou naději na budoucí zmrtvýchvstání, čekaje na příchod slávy velkého Boha, soudce živých i mrtvých a Spasitele Ježíše Krista.

Snahu mít jedinečnou a nádhernou hrobku vzbudily ve zbožných srdcích tvých předků vynikající příklady jak Egyptanů, tak Řeků či Latinů, také pak Abrahama a Sáro a sester Marty a Magdalény, které [pohřbily] bratra Lazara,

a Josefa z Arimatie, který Krista nabalzamovaného vonnými mastmi a oleji a zavinutého do čistého rubáše uložil do nové hrobky umně vytesané z kamene a velmi výstavné, jak dokazuje ono svědectví proroků: A jeho hrob bude slavný.¹⁴²

Dále pak čtvrtá a poslední služba, kterou pro tebe, pro věčný pokoj tvé duše, pro blaženost spasení s neměnnou pílí budeme činit, že nejen zde, ale na všech dalších někdy tobě náležejících místech vykonáme pobožnost. Po třicet dní nevynecháme modlitby k Bohu za tebe, mši za zemřelého budeme konat správně, zmnožíme modlitby, proslovíme řeči, poučení příkladem i slovem Judy Makabejského, muže převelmí řádného: Svatá a zbožná je myšlenka, že za zemřelého je třeba se modlit, aby byli osvobozeni od hříchů.¹⁴³

Co zbývá říci, ó šťastná duše, která jsi odešla od lidí, abys se vmísila mezi nebešťany, Bohu a všem svatým tě svěřuji. Buď sbohem a žij, žij věčně.

Dovolte mi tedy, křesťané, kteří mi nasloucháte, abych jeho jménem představil a zveřejnil jeho odkaz, obsažený, ale pro všechny spásný.

Nestavte, pravím, nestavte svou naději na nejistotě bohatství. Nestavte vaše pozemské odměny nad odměnu od Boha. Nespoléhejte na hrady, města, lidi a postavení, nevyhledávejte rozkoše, neobdivujte a nemilujte nad míru věci pomíjivé. Všechno pozemské přehlížejte a považujte za nehodné, abyste neztratili a neodvrhli ducha vznešeného a ušlechtilého, schopného vnímat božství. Vždy mějte před očima jistotu smrti, nejistou hodinu její, hrůzu [posledního] soudu, muka pekelná, radosti nebeské, život Kristův, jeho utrpení a smrt.

Vždycky se modlete a bděte, abyste v každé hodině, kdy by Kristus přišel a zaklepal, mohli být jeho hostiteli a zasloužili si naslouchat onomu milému hlasu: Dobře jsi činil, služebníku dobrý a věrný, že jsi byl s málem věrný, k mnohému tě ustanovím.¹⁴⁴ Vejdí do radosti svého Pána, jejímiž účastníky nás činí Otec a Syn a Duch svatý, jemuž buď čest a sláva na věky věků, Amen.

Původ snímků – Photographic Credits: 1, 15: Národní památkový ústav; 2, 6, 13: archiv autorů; 3: repro: *Dějiny českého výtvarného umění* II/1.

Od počátku renesance do závěru baroka, Praha 1989, s. 35; 4: repro: Jiří Kroupa – Ondřej Jakubec, *Telč. Historické centrum*, Praha 2013, s. 27; 7–12: Tomasz Zwyrtek; 14: repro: Paul Michael, <http://home.fotocommunity.de/mpregenda/index.php?id=500669&d=22780868>

Poznámky

* Studie vznikla v rámci projektu *Vybrané památkové postupy pro zkvalitnění péče o sochařské a stavební památky*; Ministerstvo kultury, Program aplikovaného výzkumu a vývoje národní kulturní identity (NAKI), DF11P01OVVo27.

¹ Základní bibliografie: Jan Evangelista Kypka, *Stručný dějepis města a panství Telč*, Brno 1891. – Jan Behringer – Jaroslav Janoušek, *Město a panství Telč*, Brno 1857. – August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung* III, Wien 1904. – Václav Richter, *Telč, státní zámek, město a památky v okolí*, Praha 1958. – Květa Křížová, K některým částem výzdoby renesančních interiérů zámku v Telči, *Zprávy památkové péče* 39, 1979, s. 534–540. – Oldřich

Rada – Milada Radová, Mistr Leopold Estreicher a jeho slavnícká stavební dílna, *Umění* 18, 1980, s. 358–382. – Jarmila Krčálová, *Renesanční stavby Baldassare Maggiaho v Čechách a na Moravě*, Praha 1986, s. 64–71. – Vlasta Kratinová – Bohumil Samek – Miloš Stehlík, *Telč, historické město jižní Moravy*, Praha 1992. – Jan Müller, Pozdně renesanční rezidence pánů z Hradce, in: Václav Bůžek (ed.), *Poslední páni z Hradce* (=Opera historica 6), České Budějovice 1998, s. 91–102. – Květa Křížová, K dalším částem výzdoby renesančních interiérů zámku v Telči, *Zprávy památkové péče* 66, 2006, s. 337–340. – Alena Skrabanek, Architektura renesančních zámků Uherčice a Telč ve středoevropském kontextu, *Památky Vysočiny* 1, 2009, s. 135–155. – Pavel Mach – Jan Salava, Renesanční sídlo Zachariáše z Hradce na Telči v druhé polovině 16. století, *Zprávy památkové péče* 72, 2012, s. 258–264.

- ² Jiří Bláha – Tomáš Kyncl, Přínos dendrochronologie pro poznání stavebních památek města Telče, *Průzkumy památek* 11, 2008, č. 2, s. 99–118, zde s. 106. – Petr Mach, Sporné otázky účasti Baldassare Maggiho na stavebním vývoji zámku v Telči v druhé polovině 16. století, *Památky Vysočiny* 2, 2010, s. 47–65. – Jiří Kroupa – Ondřej Jakubec, *Telč. Historické centrum*, Praha 2013, zvl. sémantický výklad Jiřího Kroupy, s. 27–45.
- ³ Veronika Korčáková, Ikonografický program pohřební zámecké kaple Všechn svatých v Telči, *Průzkumy památek* 8, 2001, č. 1, s. 21–36. – Marie Mžýková, K ikonologii nástropní výzdoby Trůnního sálu zámku v Telči, *Průzkumy památek* 12, 2005, č. 2, s. 151–169.
- ⁴ Korčáková (pozn. 3). – Jennifer Morris, Dry Bones and Floating Spirits? Neo-Platonism and the *Schlosskapelle* at Telč, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Parallel Inquiries. Central European and American Perspectives on Visual Arts in Early Modern Europe*, Brno 2013, s. 40–59.
- ⁵ Zdeňka Michalová, Zaniklé nápisy v pohřební kapli Všechn svatých na zámku v Telči, *Památky Vysočiny* 4, 2012, s. 159–169.
- ⁶ Viz naposledy Hana Beránková, „La Nobilissima nationis Italicae ad regni Poloniae proceres contra calumniatores defensio“ di Sigismundo Dominatus (Domináček) di Písnice, in: Eva Doležalová a kol., *Roma – Praha. Praha – Řím. Omaggio a Zdeňka Hledíková*, Praha 2009 s. 377–395.
- ⁷ K cestě Jaroslav Pánek, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, Praha 1987.
- ⁸ Behringer – Janoušek (pozn. 1), s. 16–17.
- ⁹ Josef Hrdlička, Nově objevený inventář renesančních prostor zámku v Telči z roku 1589, *Jihočeský sborník historický* 63, 1995, s. 178–184.
- ¹⁰ Např. Jiří Kroupa, Palazzo in villa, memoria a bellaria. Poznámky k sémantice architektonické úlohy v baroku, in: Jiří Kroupa (ed.), *Ars naturam adiuvans. Sborník k počtí prof. PhDr. Miloše Stehlíka*, Brno 2003, s. 117–132. – Idem, Lednický zámek doby barokní a klasicistní, in: Emil Kordiovský a kol., *Městečko Lednice*, Lednice 2004, s. 355–385 ad.
- ¹¹ Hrdlička (pozn. 9), s. 178–184. – Kroupa – Jakubec (pozn. 2), s. 32.
- ¹² Kroupa – Jakubec (pozn. 2), s. 40.
- ¹³ K tomu Matthias Müller, *Das Schloß als Bild des Fürsten. Herrschaftliche Metaphorik in der Residenzarchitektur des Alten Reichs (1470–1618)*, Göttingen 2004, s. 134–138.
- ¹⁴ Jan Petr Cerroni, *Monumenta Sepulchralia et Inscriptiones in Moravia*, Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond G 121 – Cerroniho sbírka, inv. č. 79, fol. 217r. – citováno dle Michalová (pozn. 5), s. 159–169, zde s. 166.
- ¹⁵ Ivan Muchka, Zámek v Telči – Broccūv epigon?, in: Ivan Muchka – Ivo Purš – Sylva Dabalová – Jaroslava Hausenblasová, *Hvězda. Arcivévoda Ferdinand Tyrolský a jeho letohrádek v evropském kontextu*, Praha 2014, s. 357–361.
- ¹⁶ K exkluzivitě motivu arkád naposledy Tomáš Knoz, *Renesanční arkáda zámku v Rosicích, Památková péče na Moravě – Monumentorum Moraviae tutela* 16, 2014, s. 31–42. Nová chronologie výstavby prokazuje, že se dosud zdůrazňovaný architektonický podíl Baldassare Maggiho, doloženého v Českých zemích poprvé v roce 1575, jeví jako velmi nepravděpodobný. Tím by bylo také relativizováno i dosavadní připsání štukové výzdoby kaple Všechn svatých Antoniově Melanovi, který s Maggiem téměř tandemově působil kolem roku 1590 (Bechyně, Kratochvíle). Naopak se jako pravděpodobnější osoba projektanta této části zámku nabízí Antoni Ericer (Drizzan, Rizzo), pracující předtím pro Jáchyma z Hradce v Praze a Jindřichově Hradci; viz Krčálová (pozn. 1), s. 16–20. – Mach (pozn. 2), zejména s. 54–62. – Kroupa – Jakubec (pozn. 2), s. 45.
- ¹⁷ Kroupa – Jakubec (pozn. 2), s. 30.
- ¹⁸ Luboš Laciinger – Dobroslav Libal – Milan Pavlík, Státní zámek Telč (pasportizace památkových objektů jihomoravského kraje SÚRPMO), Praha 1965. – Krčálová (pozn. 1), s. 98, pozn. 184.
- ¹⁹ MZA Brno, fond G 83 Matice moravská, Kop. XXVII, 1589, kart. 53, inv. č. 180, fol. 57v–58.
- ²⁰ Hans-Joachim Krause, Die Schlosskapelle in Torgau, in: Cecilie Hollberg (ed.), *Glaube und Macht, Sachsen in Europa der Reformationszeit*, Dresden 2004, s. 175–188, zejm. s. 175. – Horst H. Stierhof, *Das biblisch gemalt. Die Kapelle in Ottheinrichsbau des Schlosses Neuburg an der Donau*, München 1993. – Fritz Grosse, *Image der Macht. Das Bild hinter den Bildern bei Ottheinrich von der Pfalz (1502–1559)*, Petersberg 2003.
- ²¹ Stejný motiv anděla se objevuje na jednom z návrhů náhrobku Hieronyma Cocka, kde stojí přímo na naznačených vikách rakví, kde sugestivně volá mrtvé znovu k životu; srov. *Pictores, Statuari, Architecti [...] adeste et hunc libellum varias coenotaphiorum, tumulorum, et mortuorum monumentorum [...] inscipite*, Antwerpen 1563, č. 27.
- ²² Interpretace Veroniky Korčákové.
- ²³ Postavy s nástroji mohou být vnímány jako Múzy, ale snad i jako andělská kapela. Dobové zobrazení muzicírujících andělů ve vztahu k činnosti pěveckého bratrstva registrujeme ve výzdobě klenby vysoké síně v patře domu č. 10 na Masarykově náměstí v Jihlavě. Figury jsou doplněny citátem biblického žalmu (Ž 146) s letopočtem 1577. Srov. Ivan Žilva, Dům č. 10 v Komenského ulici, in: Kateřina Pažoutová at al., *OGV: 50 let Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě*, Jihlava 2003, s. 31–50, zde s. 35–39.
- ²⁴ Za autora je pokládán Antonio Melana, doložený autor štukové výzdoby rožmberské Kratochvíle (kolem 1590); srov. Jan Chlíbec, *Italští sochaři v českých zemích v období renesance*, Praha 2011, s. 159–160. S ohledem na výše zmíněné to lze spíše problematizovat.
- ²⁵ Zemský archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř, rukopisy, sign. 109a, s. 499–500.
- ²⁶ Oliver Meys, *Memoria und Bekenntnis. Die Grabdenkmäler evangelischer Landesherren im Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation im Zeitalter der Konfessionalisierung*, Regensburg 2009, s. 104. Právě v albu *Pictores, Statuari, Architecti* (pozn. 21) se na listu č. 17 objevuje zajímavá konfigurace tumby se dvojicí ležících figur manželů těsně propojená s edikulovým oltářem.
- ²⁷ Inga Brinkmann, *Grabdenkmäler, Grablagen und Begräbniswesen den lutherischen Adels*, Berlin 2010, s. 280–285. – Maja Schmidt, *Tod und Herrschaft. Fürstliches Funeralwesen der Frühen Neuzeit in Thüringen*, Erfurt 2002, s. 16. Tento typ sleduje i Uwe Albrecht, *Fürstliche Mausoleen und Grabmäler der Renaissance in Norddeutschland und Dänemark*, in: Lutz Unbehauen (ed.), *Die Künste und das Schloß in der frühen Neuzeit*, Berlin 1998, s. 111–130.
- ²⁸ To ostatně deklarovala i bula Pia V. z dubna 1566 apelující na přemístění tumb a náhrobků z lodí kostelů do podzemních krypt; srov. Kathryn B. Hiesinger, The Gregoso Monument: The Study in 16th Century Tomb Monuments and Catholic Reform, *The Burlington Magazine* 118, 1976, č. 878, s. 284.
- ²⁹ Nedochovaný Rožmberský jezdec krumlovského monumentu poukazuje zcela ostantativně na ideu křesťanského rytířství. Tuto symboliku může zahrnovat i telčská pohřební kaple, ve smyslu pohřební řeči Zikmunda Domináčka, která vyzdvihuje Zachariášovy ctnosti; odkazuje přitom na pohřební štít Zachariáše, který je vyložen jako štít víry v rámci „pavlovsko-erasmiánské“ tradice křesťanského rytířství.
- ³⁰ Andreas Zajíc, Zwischen Zentrum und Peripherie: Memoria und politische Integration des niederösterreichischen Adels in Spätmittelalter und Früher Neuzeit, in: Mark Hengerer (ed.), *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 2005, s. 335–337.
- ³¹ K monumentu Viléma z Rožmberka Blanka Kubíková, Rožmberský náhrobek v českokrumlovském kostele sv. Víta, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků (=Opera Historica 3)*, České Budějovice 1993, s. 387–393. – S příslušnými analogiemi i Milan Hlinomaz, K náhrobku Viléma z Rožmberka a pohřbům renesančních velmožů, ibidem, s. 395–400. – Pavel Král, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, s. 247–248. – Ivo Janoušek, *Epitaf Viléma z Rožmberka v českokrumlovském kostele sv. Víta*, (bakalářská práce), Ústav dějin umění FF JU, České Budějovice 2013. – Jan Chlíbec, Nový podnět k diskusi o náhrobním monumentu Viléma z Rožmberka, *Epigraphica et sepulchralia* 4, 2013, s. 203–210.
- ³² MZA Brno, fond G 12 – Cerroniho sbírka, inv. č. 79, dle Michalová (pozn. 5).
- ³³ Bartoloměj Paprocký z Hlohov, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, Olomouc 1593, fol. 308r.
- ³⁴ Jennifer Woodward, *The Theatre of Death. The Ritual Management of Royal Funerals in Renaissance England, 1570–1625*, Woodbridge 1997, s. 105, 317–322. – Kerstin Merkel, *Jenseits-Sicherung. Kardinal Abrecht von Brandenburg und seine Grabdenkmäler*, Regensburg 2004.
- ³⁵ Ondřej Jakubec, *Kulturní prostředí a mecenáš olomouckých biskupů protireformace doby: Umělecké objednávky biskupů v letech 1553–1598, jejich význam a funkce*, Olomouc 2003, s. 282–283.

Poznámky

